

Hvor ble det av mitt barn?

En undersøkelse av Kirkens behandling av dødfødte barn i Norge

*Aldri fikk vi se ditt ansikt,
aldri røre ved din hud.
I et lukket rom du levde,
skjult for alle, sett av Gud.*

*Aldri fikk ditt øye speile
jordens skjønnhet, lysets prakt.
Aldri fikk ditt øre høre
gode ord vi skulle sagt.*

*Hyrde, såmann eller jeger,
lillesøster, liten bror?
Hvem vet om de muligheter
som du aldri fikk på jord?*

Bent-Inge Misje
Olavstipendet for prester
2010
Rapport

Sammendrag

Innledning

Høsten 2008 fikk undertegnede Kultur- og Kirkedepartementets Olavstipend for å arbeide med problemstillingen: "Hvor ble det av mitt barn, - Kirkens behandling av dødfødte i Norge." I 2009 har jeg hatt forskningspermisjon, og denne rapporten er et resultat av dette arbeidet.

I dette sammendraget presenteres de viktigste funnene og arbeidets hovedkonklusjoner. Til slutt legger jeg fram noen pastorale retningslinjer, som kan være konkrete innspill til Kirkens framtidige behandling av dødfødte og deres foreldre.

Bakgrunn

Mange foreldre har opplevd at deres barn døde ved fødselen. I lang tid var det skikk i Norge at dødfødte ikke fikk egen grav, men ble anonymt gravlagt i andres graver. Dette har vært en ensom, og i mange tilfeller traumatisk opplevelse for mange foreldre. Siden 2006 har det vært adgang for foreldre til å få vite hvor deres barn ble gravlagt, hvis det er mulig å oppspore registre for gravlegging. Denne undersøkelsen tar for seg hvilket syn Kirken og samfunnet har hatt på dødfødte, og hvordan foreldre har opplevd at deres barn fikk en anonym grav.

Problemstillinger og arbeidshypoteser

Arbeidet tar utgangspunkt i følgende problemstillinger:

- Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?
- Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?
- Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

Jeg har følgende hypoteser som utgangspunkt for problemstillingene:

- Barn som ikke overlevde fødselen, hadde liten verdi. Derfor ble de utsatt for tilfeldig behandling.
- Barn som var døde ved fødselen, eller døde i løpet av de første levedagene, har ikke fått egen grav, men er gravlagt i anonyme graver.
- Mødrene har hatt en sterkere reaksjon enn fedrene på at deres barn fikk anonym grav.

Metode

Arbeidet består av en historisk og en dagsaktuell del. Det historiske arbeidet er en bred undersøkelse av hvordan synet på dødfødte har utviklet seg gjennom historien, basert på studium av kirkebøker, arkiver, historisk og teologisk litteratur.

Arbeidets dagsaktuelle del består av mer enn 30 intervjuer med foreldre og helsearbeidere med påfølgende analyser av disse. Foreldre som har opplevd at deres barn døde ved fødselen, har blitt spurt om hva som skjedde i forbindelse med barnets død, og om hvilken behandling de har fått fra Kirken og samfunnet. Barna var enten døde ved fødselen eller døde i løpet av sine første levedager. Intervjuene med foreldrene ble gjennomført med utgangspunkt i et halvstrukturert spørreskjema. Det

var en åpen spørsmålsstilling, slik at foreldrene fikk anledning til selv å velge hvilke hendelser de ville legge vekt på.

De viktigste funnene

Funn 1: Dåpens betydning for menneskesynet

Fram til reformasjonen kunne ikke dødfødte gravlegges på en kristen kirkegård. Den katolske kirke hadde et strengt dåpssyn: Dåpen var absolutt nødvendig for at mennesket skulle bli frelst. Dette resulterte i at barn som døde uten dåp, ikke ble regnet med til kristenheten, og følgelig verken fikk kirkelig begravelse eller ligge på kirkegården. Dette gjaldt alle dødfødte og alle levende fødte man ikke rakk å døpe.

Den katolske kirke brukte begrepet limbus om de som døde uten dåp, og dette limbus - begrepet har vært fylt med ulikt innhold. Fra Det andre vatikankonsil og til i dag har den katolske dåpsteologi endret seg radikalt. I dag snakker Kirken om "håpets teologi," som inneholder et håp om at der er en frelsesvei for barn som dør uten dåp.

Den lutherske kirke hadde et mer positivt syn på dødfødte. Gud har bundet oss til å døpe, men han har ikke bundet seg selv. Hvis man ikke rekker å døpe barnet, kan det overgis til Gud i troen på at "Guds rike hører slike til." I Kirkeordinansen fra 1539 blir det skrevet om hvordan jordmødrene skal behandle kvinner som mister barnet ved fødselen. Jordmødrene skal overgi barnet til Gud. Hvis man ikke rekker å døpe barnet før det dør, "skal man dog ikke mistrøste om barnets salighet, men holde seg til ordet: La de små barn komme til meg."

Undersøkelsen viser at mange barn ble døpt selv om de levde i svært kort tid. Prester og nonner på sykehusene forrettet selvsagt dåp, men også andre. Det var vanlig at barnets far eller en annen representant for familien døpte. Gikk man ut over den nærmeste familie, valgte man gjerne den i bygda som "var mest kristelig," eller personer med offisiell status i kraft av sitt embete. Disse personene representerer trolig arven etter den gamle ordningen med prestens medhjelpere. I denne undersøkelsen er en sosionom på sykehuset og bygdas lærer registrert som døpere i tillegg til mange jordmødre.

Funn 2: Folketroens syn på dødfødte

Den folkelige religiøsitet har hatt et mer negativt syn på dødfødte enn alle kirkesamfunn. De dødfødte ble betraktet som farlige. Nyfødte barn var særlig utsatt for angrep fra de underjordiske, og derfor gjaldt det å ta sine forholdsregler for å beskytte dem. Utburen og gjenferdet ropte etter å bli tatt opp i det menneskelige fellesskap.

Oppfatningen av at dødfødte barn går fortapt, er trolig vel så mye et resultat av folketro som av at Kirken har lagt så sterk vekt på dåpen i sin teologi. Det eksisterer altså en konflikt mellom den tradisjonelle kirkelige oppfatning som inkluderer dødfødte barn i Guds fellesskap, og folketroen som holder dødfødte utenfor.

Funn 3: Fødslene flyttes fra hjemmet til sykehuset

Helt fram til ca 1950 var det vanlig med hjemmefødsler i Norge. Da hadde foreldrene selv ansvaret for gravlegging av dødfødte barn. Barna fikk enten egne graver, eller ble gravlagt sammen med en voksen. Dette var gjerne en familiegrav og det ble betraktet som en ære å få med seg et barn i graven.

Etter omlag 1950 overtok sykehusene ansvar for fødslene. De overtok også ansvaret for gravlegging av dødfødte barn. Da fortsatte man å sette barna i voksnes graver, men nå anonymisert. Dermed fikk ikke foreldrene lenger vite hvor deres barn var gravlagt.

Denne praksis foregikk på sykehusene fram til 1980-tallet. Sykehuspersonell mente det var skadelig at foreldrene fikk se sitt døde barn og ta farvel med det. Tankegangen var at en avskjed ville føre til ytterligere traumatisering.

Funn 4: Moderne fødselsomsorg

Det har blitt 75 % færre dødfødsler i Norge fra 1960 til 2005. I løpet av denne tiden er fødselstilbudet blitt radikalt forbedret. Dette har endret den mentale beredskap, slik at man i dag forventer at et barn overlever fødselen og vokser opp. Denne mentale endringen fører også til at det blir større fokus på hvilken sorg det er å miste barn i fødselen.

Man har også endret oppfatning av hva som er god sorgbearbeidelse. Den gamle tankegangen om at det var best for foreldrene ikke å se barnet sitt, eller å snakke om det som hendte, er nå forlatt. I stedet blir det lagt vekt på at den enkelte skal få anledning til å bli kjent med sitt døde barn og ha mulighet til å få et gravsted. Man forholder seg til det døde barnet på samme måte som man forholder seg til døde voksne.

Funn 5: Historisk oversikt over behandling av dødfødte

a) Fra 1030-1536. Katolsk tid

Dødfødte barn ble gravlagt utenfor kirkegården. De hadde ingen status. Kun døpte mennesker ble gravlagt på kirkegården.

b) Fra 1536-1800. Etter reformasjonen.

Dødfødte barn skulle gravlegges på kirkegården, men uten seremonier. De ble ofte lagt i andres kister. Foreldre kom ofte til kirkene med døde fostre og gjemte dem inne i kirken, for at de skulle få del i den kirkelige velsignelse.

c) Fra 1800-1920-tallet

I 1800 startet man registrering av dødfødte barn i kirkebøkene. Kirkebøkene viser at man førte dette med stor nøyaktighet. Både fullbårne dødfødte og fostre helt ned til fem måneders alder ble ført inn i kirkebøkene. Ofte var det jordmor som meldte fra om dødsfallene.

I disse registrene ble bare de dødfødte registrert. Levde barnet noen timer, ble det registrert som levende født. Dødfødte fikk sjelden eget navn. Enkelte steder fikk de egen gravferd, andre steder ikke. Kirkebøkene opplyser heller ikke om hvor de er gravlagt. Det gjør imidlertid gravferdsprotokollene. Men disse er også ført forskjellig. Noen har notert ned hvilken grav det dødfødte barnet ble lagt i, - andre har ikke registrert noe. I løpet av 1920-tallet sluttet man med egne registre for dødfødte i kirkebøkene, og dødfødte ble etter dette registrert sammen med andre døde.

d) Fram til ca 1950

Barna ble født hjemme. Mor var barselkvinne og kunne ikke gå ut de første 14 dagene. Fedrene hadde ansvar for gravlegging av barnet. Barnet fikk oftest ikke egen grav. Det ble gjerne lagt i en familiegrav eller sammen med en annen som var død på samme tid. Hvis det ikke var gravferd, ble barnet lagt til

side fram til det skulle være gravferd på kirkegården. Da ble det gravlagt sammen med den første som døde. Dette var kjent for foreldrene, og de involverte visste at det ble lagt et dødfødt barn i den aktuelle graven.

c) Fra 1950-ca 1985

Barna ble født på sykehusene. Velferdsstaten ble utbygget, og samfunnet overtok oppgaver som tidligere hadde vært den enkeltes ansvar. Sykehusene tok seg av de dødfødte barna. Sykehusene overtok de gamle gravferdskikkene og la dødfødte i andres graver. Dette skjedde i en anonym form, der foreldrene ikke lenger fikk vite hvor barna ble gravlagt. Etter 1957 ble betydelig færre dødfødte registrert i kirkebøkene, og enkelte steder faller denne registreringen helt bort.

f) Etter 1985

Etter 1985 skjedde det en nyorientering på sykehusene. Det ble igjen tillatt for foreldre å se sine barn og ta avskjed med dem. Barna ble etter hvert tilbudt egen gravferd. Fra 1997 fikk alle barn rett til egen grav.

g) Etter 2006

Etter 2006 ble det tillatt for foreldre å få vite hvilken grav deres dødfødte barn ble lagt i. Hensynet til foreldrenes behov for informasjon ble satt foran hensynet til "gravens eier."

Funn 6: Dramatiske og vanskelige opplevelser for foreldrene

Foreldrene i denne undersøkelsen er svært kritiske til behandlingen de fikk på sykehusene i forbindelse med fødselen. Sykehuset hadde en autoritær struktur. Dette førte til at foreldrene bøyd seg for de beslutninger som ble tatt, selv om det viste seg at de ikke var til beste for pasienten. Det var mangel på rutiner på sykehusene og i liten grad en overordnet tenkning om pasientbehandling. Dette gjorde at de pårørende ikke ble ivaretatt på en tilfredsstillende måte. Det førte også til store belastninger på personalet som hadde ansvar for den praktiske delen av behandlingen av de døde barna.

Foreldrene opplevde dramatiske forhold rundt fødselen. Dette har ført til helsebelastninger av betydelig omfang. Noen av intervjuene er gjort opptil 50 år etter de dramatiske hendelsene. Likevel merkes det at det er sterke følelser knyttet til opplevelsene. Flere foreldre forteller om kritikkverdige forhold under sykehusoppholdet og om tabber under behandlingen. Særlig mange av mødrene har slitt med helseplager i etterkant. De ble i liten grad tatt på alvor og ble sittende alene med sorg, angst og depresjoner og mange ubesvarte spørsmål. Familie og samfunn har i liten grad vist forståelse for hva disse foreldrene har opplevd. Kirken kunne betydd mye for disse foreldrene, men har vært nesten totalt fraværende.

Avskjeden med barna var vanskelig. Det hele gikk så fort at de ikke rakk å ta farvel. De forteller om mye gråt, og at det var forferdelig trist. Ragnhild forteller: "Jeg kom ut døra fra sykehuset, de andre hadde med seg et barn, jeg hadde ingen ting. Det var fattigdommen, det."

Petra oppsummerer situasjonen slik: "Det var en kamp på det indre plan for å godta situasjonen. Det var et ord som gikk igjen i hodet mitt: Forgjeves, forgjeves, forgjeves. Jeg hadde forgjeves båret barnet i ni måneder i magen, ungene hadde gledet seg forgjeves. I tillegg var det sorgen på det personlige plan. Det var en sorg over tapt tid, tapt felleskap og tapte drømmer."

Det var store forskjeller på mors og fars reaksjoner på at barnet døde ved fødselen. Mange mødre sier at de gjerne ville snakke om opplevelsene, men at far vek unna. En av mødrene sier at det som skjedde da barnet deres ble født, aldri har vært nevnt av far siden. Fedrene har i ulik grad deltatt i sorgen. De har erkjent situasjonen, men har ikke dvelt ved den. De foreldrene som har stått sammen i sorgen, har kommet bedre ut av situasjonen enn de som ikke har kunnet dele den med hverandre. Foreldrene som hadde en god kommunikasjon seg i mellom, har klart seg bedre enn de som i utgangspunktet hadde en dårlig kommunikasjon. Et vanskelig ekteskap fikk en ekstra belastning da far meldte seg helt ut og dro på fotballkamp, mens mor lå alene igjen på sykehuset etter at barnet deres døde.

Noen foreldre har slått seg til ro med at de ikke fikk vite hvor deres barn ble gravlagt. Andre forsøker å lete etter et gravsted. Noen har ønske om å finne gravstedet, men orker ikke leteprosessen i frykt for å bli skuffet. Andre har lett etter barnets gravsted. Registreringen av dødfødte er svært varierende. Derfor lar noen graver seg lett oppspore, mens andre ikke lar seg finne. Mange foreldre har måttet akseptere at gravstedet ikke lar seg finne.

Flere foreldre har i ettertid hatt en symbolsk gravferd eller minnemarkering. De forteller at det har vært en god avslutning på et tungt kapittel i deres liv.

Funn 7: Liten informasjon til foreldrene

Foreldre etterlyser helsemessig informasjon, større medmenneskelighet og muligheter til å bearbeide sine opplevelser. Sykehuspersonalet gav liten eller ingen informasjon til de fødende, og heller ikke til de pårørende. Pasientene hadde fram til 1977 ingen adgang til å lese sin egen journal. Det året tapte sykehusene en rettssak mot en pasient som krevde å få lese sin egen journal.

Fram til da kunne altså kvinnen ligge alvorlig syk på sykehuset, uten å få informasjon om sin helsetilstand. Mannen ble ofte ikke involvert eller orientert. Dette førte til at han ikke hadde det samme følelsesmessige forhold til hendelsene, og i mindre grad var i stand til å engasjere seg og støtte sin kone i ettertid. Dette var f. eks. situasjonen til Marit og Trond. Hun arbeidet selv på avdelingen der hun fødte, og passet på å snoke i sin egen sykehusjournal en lørdag da hun visste det var dårlig bemanning på sykehuset. Slik fikk hun informasjon om sin egen helsetilstand. I ettertid har Trond hatt vanskelig for å engasjere seg i hennes situasjon. I dag sier han: "Dette var ikke en særlig stor sak for meg. Jeg har ikke hatt noe forhold til dette. Det var deg det angikk. Det var bare en episode i mitt liv, - jeg ble jo så lite involvert fra sykehusets side."

Den manglende informasjonen fikk også Bodil merke. Hun fikk ikke vite at barnet hennes var dødt ved fødselen, men overhørte en samtale mellom nonnene på sykehuset. Slik forstod hun hva som hadde skjedd.

Funn 8: Begravelse av dødfødte var fars oppgave

Begravelse av dødfødte barn var mannfolkarbeid fram til 1960-tallet, og mors rolle synes å være ubetydelig. Det eldste barnet i undersøkelsen ble født i 1951. Gutten ble født hjemme. Gravferden foregikk også fra hjemmet. På denne måten fikk mor anledning til å delta i begravelsen, men hun var barselkvinne og kunne ikke gå ut. Derfor ble hun hjemme da begravelsesfølget dro til kirkegården for å jordfeste barnet.

Undersøkelsen viser at fedrene sørget for gravlegging av barna fram til 1960-tallet. Disse gravferdene foregikk mens mor fremdeles lå på sykehuset. Mødrene gir i ettertid uttrykk for at de skulle ønske de hadde fått delta. En mor forteller at faren aldri fortalte henne om deres døde datter i det hele tatt ble gravlagt. Disse hendelsene har i flere tilfeller vært med på å skape et dårligere forhold mellom foreldrene.

Funn 9: En fraværende Kirke

Få foreldre hadde kontakt med menigheten eller presten i forbindelse med at de fikk et dødfødt barn. Mange av dem hadde spørsmål som det var naturlig å drøfte med presten, men de fikk aldri tilbud om en slik samtale. Likevel har ikke foreldrene etterlyst kontakt med sin lokale prest eller en representant for sitt kirkesamfunn. I ettertid uttrykker de imidlertid at dette hadde vært ønskelig. Mona forteller at hun som 23-åring ikke reflekterte over hvilken støtte hun kunne forvente fra en prest, men at hun nå ser at det kunne hatt en betydning for henne.

Sykehuspersonalet ønsket at Maries gutt skulle bli døpt. Dette aksepterte hun, men fikk ikke være tilstede ved dåpen og fikk heller ikke dåpsattest i etterkant.

Funn 10: Dødfødte hadde lav status

Fødselslegen bekrefter at dødfødte ikke hadde noen status på sykehusene. Dette kan være en av årsakene til at de fikk en vilkårlig behandling. Det var ikke så nøye hvordan de ble behandlet. Som dødfødte hadde de jo likevel liten verdi. Denne oppfatningen stod i stor kontrast til foreldrenes oppfatning. De opplevde at deres barn hadde en selvstendig verdi, selv om det døde ved fødselen. Foreldrene la vekt på at barnet skulle behandles med verdighet. Dermed ble det en kollisjon mellom foreldrenes verdioppfatning og synet til sykehuspersonale og samfunn for øvrig. Dette førte til ekstrabelastninger, særlig for mødrene som fra før var i en sårbar situasjon.

Da sykehusene overtok ansvaret for gravleggingen av de døde barna på 1950-tallet, ble dåpsrettighetene svekket. En kristen dåp gav ikke barnet lenger en forsikring om en kristen gravferd. Både dømte og udømte fikk anonym gravlegging. Selv om barnet ble døpt, ble det ikke registrert med sitt eget navn. Dermed hadde ikke lenger dåpen en sosial betydning, og heller ikke en praktisk-religiøs betydning. I middelalderen var det kun de dømte som hadde rett til kirkelig gravferd. På 1950-tallet ble denne retten redusert. Hvem som fikk tilbud om en kirkelig gravferd, var blitt ganske vilkårlig.

Funn 11: Eget navn gav identitet, fødsel på sykehus svekket identiteten

Det har vært vanlig å knytte identitet til navn. Navnet gir barnet en egen identitet. Kirkebøkene forteller at mange barn som levde noen timer fikk navn, mens de som var døde ved fødselen ikke fikk navn. Fram til 1920 var hovedpraksis at dødfødte ikke fikk navn eller egen gravferd, men de som levde noen timer, fikk begge deler. Det finnes unntak. En del fikk ikke navn før dåpen, og kirkebøkene skriver som regel "udøpt gutt" eller "udøpt pike" i rubrikkene. Dermed har vi to kriterier for at barna fikk en egen identitet: Fødsel og dåp.

De fleste foreldre i undersøkelsen har ikke gitt sine barn navn. Noen hadde forberedt navn til barnet sitt, men da det døde ved fødselen, tok de ikke navnet i bruk. Kirkebøkene viser at færre barn fikk navn etter midten av 1950-tallet. Her kan vi se en sammenheng mellom navngiving og samfunnsutvikling. Da samfunnet intensiverte anonymiseringen av dødfødte, sluttet man å føre barna inn i kirkebøkene, og foreldrene gav sjeldnere navn til sine dødfødte barn.

Sykehusene knyttet ikke barnets identitet til fødsel, navngiving eller dåp. Barna ble registrert med foreldrenes navn så lenge de lå på sykehuset. Dermed nærmer vi oss en tredje definisjon på identitet, - sykehusdefinisjonen: Barn som overlevde oppholdet på sykehuset i forbindelse med fødselen, ble registrert med eget navn og fikk en egen identitet. Denne definisjonen faller sammen med foreldrenes inntrykk av oppholdet på sykehuset ved fødselen. Gunhild kommenterer det slik. "Man skulle tro at barna var sykehusets eiendom."

Funn 12. Fosterets verdi før og nå

Ved loven om selvbestemt abort ble etikken skjøvet over i den private sfære, og det ble opp til den enkelte kvinne selv å avgjøre hva som var rett å gjøre med barnet hun bar i magen.

Samfunnsutviklingen tyder på at det er blitt en større respekt for enkeltindividet, og at man i økende grad tar hensyn til menneskers ønsker og opplevelser i forbindelse med dødfødsel. Når nå foreldrene ber om å få en begravelse av barn som er døde på grunn av provosert abort, bryter man ut av den konstruksjonen at abort skulle være privatisert. Handlingen blir offentlig ved at man har begravelse og gravstein.

Dette tydeliggjør sykehuspersonalets etiske dilemma. De får i oppdrag av samfunnet å ta livet av barnet i mors mage. Skal det deretter forventes at de viser barnet full menneskelig respekt og gir det den samme behandling som andre døde? I slike situasjoner har sykehuspersonell motsatt seg kirkelig gravferd for provoserte aborter.

Konklusjoner

Her presenteres undersøkelsens hovedkonklusjoner, med utgangspunkt i problemstillingene.

Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?

Kirken og samfunnet har hatt sammenfallende synspunkter på dødfødte barn gjennom historien. I starten var Kirken premissleverandør, og samfunnet tilpasset sin oppfatning til Kirkens oppfatning.

Fram til reformasjonen ble ikke dødfødte barn regnet med i samfunnet. De manglet dåpen, og Kirken mente at de derfor gikk fortapt og ikke kunne gravlegges på kirkegården. Reformasjonen brakte med seg et annet syn på dødfødte. En av Luthers medarbeidere, Johannes Bugenhagen, skriver at når et udøpt barn dør, er det ikke bare å sitte tilbake og håpe på det beste. Han trekker fram "Guds løfte om å høre våre bønner og at himlenes rike hører sådanne til." Bugenhagen mener at foreldrenes bønn, tro og ønske kan bringe barnet til Kristus, og dette løftet finner han grunnlag for i Bibelen. Han konkluderte med å si. "Så skal vi bringe barna til Kristus i dåpen, men i nødsfall vet vi at vi også kan bære dem til ham i bønner."

Etter hvert ble rollene byttet om. Kirken tilpasset sin oppfatning til den rådende oppfatningen i samfunnet. Fra 1800 ble dødfødte barn registrert i kirkebøkene, blant annet fordi samfunnet ønsket å fokusere på barnedødeligheten. I 1957 slo boken "Norsk Kirkerett" fast at "Når dødfødte ønskes begravd, blir de vanligvis satt ned i pårørendes grav eller i annen grav. En slik begravelse føres ikke inn i kirkebokens avdeling for dødsfall." Dermed ble dødfødte barn ikke lenger ført inn i kirkebøkene, og slik tilpasset Kirken seg til samfunnets holdninger.

Kirken hadde en dobbel holdning til dødfødte på 1960- og 70-tallet. På den ene side var Kirken sterkt delaktig i abortkampen med tanken om at livet blir til ved unnfangelsen. Samtidig hadde man en

holdning som tilsa at en dødfødt ikke var noe barn. Denne holdningen endret seg i takt med at synet på dødfødte ble forandret. I dag forsøker Den norske Kirke å rette opp tidligere tiders feil, ved å legge til rette for symbolske begravelser og minnemarkeringer for de som ikke fikk noen grav da deres barn døde ved fødselen.

Hypotesen: "Barn som ikke overlevde fødselen hadde liten verdi, og derfor ble de utsatt for tilfeldig behandling," ble dermed bekreftet.

Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?

Tidligere ble barna født hjemme, og gravferden var familiens ansvar. Spedbarnsdødeligheten var høy. Foreldrene var mentalt forberedt på at barna kunne dø ved fødselen. Kirken regnet dødfødte som Guds barn, men det var ikke nødvendig med gravferd, fordi de ikke var blitt ført inn i Kirken. Derfor trengte de heller ikke føres ut derfra.

Mange foreldre var ikke enig i dette. Derfor plasserte man de dødfødte inne i kirkene. De ble gjemt i hulrom eller under kirkegulvet. Ved restaurering av gamle kirker har man funnet mange slike barnelik. Noen barn fikk egen gravferd. Det finnes for eksempel en minneplate fra 1788 etter begravelse av et dødfødt barn i Kragerø. Andre barn fikk gravferd ved at de ble lagt i en voksens grav. Dette ble tolket positivt. Det var godt for barnet at det slapp å ligge alene på den kalde kirkegården, og det var hyggelig at gamlemor som var så glad i barn, skulle få med seg et par unger i kista.

Disse barnegravene var kjent for barnets foreldre. Da fødslene ble flyttet fra hjemmene til sykehusene, overtok sykehusene den gamle praksis med å legge barna i en annens grav. Dette ble gjennomført med full diskresjon. Dermed fikk ikke lenger foreldrene vite hvor deres barn ble gravlagt.

Denne praksis ble kombinert med en autoritær sykehusstruktur og en ideologi som sa at det var skadelig for foreldrene å se sitt barn og ta farvel med det. Disse holdningene ble endret på 1980- og 90-tallet. Nå mener man at den beste sorgbearbeidelsen består i å konfronteres med situasjonen man opplever, for så å bearbeide den. Derfor anbefaler sykehusene at foreldrene får se barnet, ta bilde av det og være med på en form for avskjedsseremoni. Parallelt foregikk det en drøfting i Kirken der man kom fram til samme standpunkt. Dermed begynte kirkene igjen med gravferd for dødfødte og tidlig døde barn.

Hypotesen: "Barn som var døde ved fødselen eller døde i løpet av de første levedagene, har ikke fått egen grav, men ble gravlagt i anonyme graver" er derfor avkreftet. Det er kun en kort periode fra 1950-tallet og fram til slutten av 1980-tallet at dødfødte barn har fått anonyme graver. Tidligere ble de ofte lagt i andres graver, men da visste foreldrene hvor de lå.

Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

Foreldrene har hatt ulike reaksjoner på at deres barn ikke fikk noe gravsted. De aller fleste har opplevd det som svært vanskelig. Noen har forsont seg med situasjonen, men for andre har det blitt et stort traume og ført til sykdommer.

De eldste personene i undersøkelsen var kjent med at anonyme barnegraver var vanlig praksis i Norge. Dermed var de bedre forberedt enn de yngre foreldrene.

Mange foreldre har fått problemer i etterkant av en dødfødsel. De hadde en vanskelig tid på sykehuset. Flere forteller at de har slitt i etterkant av dødfødselen. De har hatt en uro over at de ikke vet hva som skjedde med barnet deres. Ble det brent, eller ble det gravlagt? Hvor ligger det eventuelt gravlagt? Flere skulle ønske at barnet deres ble døpt, og de har måttet arbeide med disse problemstillingene alene. Kirken har ikke gitt dem noen form for sjelesorg eller ritualer.

Flere foreldre forteller at uroen over en anonym grav har økt med årene. Etter hvert som de ble eldre, har behovet for et gravsted for barnet deres økt.

Samfunnet la opp til at foreldrene skulle glemme sitt dødfødte barn og gå videre i livet. Det ser ut som om fedrene¹ bedre har lyktes i å glemme, enn mødrene. Mødrenes reaksjoner har vært sterkere enn fedrenes, og de færreste mødrene har klart "å glemme disse opplevelsene."

Arbeidshypotesen: "Mødrene har hatt en sterkere reaksjon enn fedrene på at deres barn fikk anonym grav" ble dermed bekreftet.

Pastorale retningslinjer

I dag har Kirken fortsatt liten oppmerksomhet knyttet til dødfødte barn. Derfor kan foreldre som spør: "Hvor ble det av mitt barn?" ikke være sikker på hvilken behandling de vil få ved henvendelser til kirkelige kontorer. Noen vil være imøtekomende, mens andre kan bli møtt med en form for avvisning. På bakgrunn av denne undersøkelsen vil jeg komme med noen rådgivende pastorale retningslinjer for framtiden:

- 1) Det går ikke an å endre det som har skjedd, men det kan bearbeides gjennom at Kirken og helsevesenet er åpne for å snakke om det foreldrene har på hjertet. Ta god tid til å høre på foreldre som forteller om dødfødte barn og anonyme barnegraver. De er vant til å bli avvist, og trenger å bli lyttet til, respektert og forstått.
- 2) Kirkeverger og kirkelige fellesråd må innføre tilstrekkelige kontrollrutiner for registrering av dødfødtes graver.
- 3) Kirken bør utarbeide en anbefalt liturgi for gravferdshandlinger/minnemarkeringer for personer som ikke har fått egen grav. Man bør også få anledning til å sette opp gravminne, selv om det ikke er fysiske levninger av avdøde på kirkegården.
- 4) "Den norske kirkes biskoper uttrykker medfølelse og støtte til pårørende som bærer på uforløst sorg fordi de ikke fikk en grav å gå til for sitt dødfødte barn. Bispemøtet anmoder prester og andre kirkelige medarbeidere om å vise imøtekommenhet dersom de får forespørsel om å medvirke ved symbolsk flytting av grav for dødfødte."¹ Disse retningslinjer gir jeg min tilslutning.

¹ Bispemøtet Saksdokument 15/06 2006.

Forord

Høsten 2008 delte Kultur - og Kirkedepartementet ut Olavstipendet for prester. For 2009 ble stipendet tildelt undertegnede for å arbeide med prosjektet: "Hvor ble det av mitt barn? En undersøkelse av Kirkens behandling av dødfødte barn i Norge."

Denne rapporten er et resultat av dette arbeidet. Gjennom arbeidet har jeg hatt stor hjelp av mange fagfolk. Jeg vil spesielt takke professor Oddvar J. Jensen ved Norsk Lærerakademi, overlege Tor Sørli ved Sørlandet sykehus, gynekolog Jeanne Mette Goderstad ved Ullevål sykehus, seniorkonsulent Stein Bergsmark ved Universitetet i Agder, instituttprest Berit Okkenhaug ved Sjelesorgsenteret ved Modum Bad og prost Øystein Skille i Alta.

Arbeidet har krevd anskaffelse av mye litteratur. Jeg vil takke bibliotekarene Steinar Thorsen og Ragnhild Storlie for hjelp til dette.

Takk til alle fagfolk som har delt sine erfaringer med behandling av dødfødte barn.

De som fortjener størst takk, er foreldre som har delt sine historier. For mange har dette vært meget krevende. De har fortalt om det kjæreste de hadde, - barnet de mistet - barnet som fortsatt er en så viktig del av livet deres og som alltid vil være det.

Dypvåg,

7.april 2010

Bent-Inge Misje

Innhold

SAMMENDRAG

Innledning	iii
Bakgrunn	iii
Forskningsspørsmål og arbeidshypoteser	iii
Metode	iii
De viktigste funn	iv
Funn 1: Dåpens betydning for menneskesynet	iv
Funn 2: Folketroens syn på dødfødte	iv
Funn 3: Fødslene flyttes fra hjemmet til sykehuset	iv
Funn 4: Moderne fødselsomsorg	v
Funn 5: Historisk oversikt over behandling av dødfødte	v
Funn 6: Dramatiske og vanskelige opplevelser for foreldrene	vi
Funn 7: Liten informasjon til foreldrene	vii
Funn 8: Begravelse av dødfødte var fars oppgave	vii
Funn 9: En fraværende Kirke	viii
Funn 10: Dødfødte hadde lav status	viii
Funn 11: Eget navn gav identitet, fødsel på sykehus svekket identiteten	viii
Funn 12: Fosterets verdi før og nå	ix
Konklusjoner	ix
Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?	ix
Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?	x
Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?	x
Pastorale retningslinjer	xi

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn	1
1.2 Problemstillinger og arbeidshypoteser	2
1.3 Litteratur	2
1.4 Forskningsstrategi	2
1.5 Rapportens oppbygning	3

2 METODE

2.1 Metodevalg	4
2.2 Dokumentanalyse	5
2.3 Fenomenologisk tilnærming	5
2.4 Utvalgsstrategi. Hvem har jeg valgt å intervju?	5
2.5 Informantene	6
2.6 Spørreguide	7
2.7 Reliabilitet, validitet og generaliserbarhet	7
2.8 Forskning på temaet	8
Astrid Andersson Wretmark	8
Atle Dyregrov	8
Nye undersøkelser	8
Line Christoffersen	9

Stine Hauge	9
2.9 Statistikk: Dødfødte og dødsfall	10
3. ET HISTORISK TILBAKEBLIKK	11
3.1 Innledning	11
3.2. Et katolsk dåpssyn	11
3.2.1 Augustin (354-430)	11
3.2.2 Anselm av Canterbury (1033-1109) og skolastikerne	12
3.2.3 Limbus puerorum	12
3.2.4 Praktiske konsekvenser av det katolske dåpssyn	13
3.2.5 Katolsk dåpssyn i dag	14
3.3 Dåpssynet i Den norske kirke	15
3.3.1 Innledning	15
3.3.2 Reformasjonen og Martin Luther (1483-1546)	15
3.3.3 Luthers dåpsliturgi	17
3.3.4 Kirkeordinansen av 1537/39	18
3.3.5 Kirkeritualet av 1685	18
3.3.6 Katekismen med forklaringer	18
3.3.7 Dagens dåpsteologi	19
3.3.8 Dåp etter døden?	19
3.3.9 Mødres kirkegang	19
3.4 Begravelser og kirkegårder	20
3.4.1 Utviklingen av kristne kirkegårder	20
3.4.2 Kirkelig lovgivning om begravelser	21
3.4.3 Brudd med kanonisk rett og et nytt syn på døden	22
3.4.4 Nytt syn på begravelsen	23
3.4.5 Den gamle praksis henger igjen	24
3.4.6 Jordfestelsen	26
3.4.7 Svensk kirkelig lovgivning	27
3.4.8 Aborter	28
3.4.9 Hvordan ble dødfødte barn behandlet i eldre tid?	29
3.4.10 Endringer i begravelsskikker og synet på døden	31
3.4.11 Synet på vigslet jord	33
3.4.12 Begravelse av dødfødte barn etter reformasjonen	34
3.5 Folkelig religiøsitet	35
3.5.1 Innledning	36
3.5.2 Folketroens forståelse av døden	36
3.5.3 Sammenheng mellom katolsk tro og de gamle norrøne og samiske fortellingene	39
3.5.4 Dåp, navngivning og identitet	40
3.6 Endringer i den norske samfunnsstrukturen	42
3.6.1 Institusjonsfødsler	42
3.6.2 Hvordan har dødfødte barn blitt behandlet etter den andre verdenskrig?	42
3.6.3 Abortkampen	43
3.6.4 Kirken arbeider med endringer i gravferdspraksisen	44
3.6.5 Endret fødselsomsorg	45
3.6.6 Medieomtale	46
3.6.7 Begravelse av aborterte fostre	47
3.6.8 Store regionale forskjeller	48

3.6.9 Juridiske bestemmelser	50
4. KIRKEBØKER OG KIRKELIGE ARKIVER	53
4.1 Innledning	53
4.2 Bispearkivet i Kristiansand	53
4.3 Kirkeboken for Holt prestegjeld, Aust-Agder	55
4.4 Kirkeboken for Herdla prestegjeld, Hordaland	55
4.5 Kirkeboken for Alta prestegjeld, Finnmark	56
4.6 Kirkeboken for Barbu prestegjeld, Arendal	58
4.7 Kirkeboken for Domkirken menighet, Kristiansand	59
5. INTERVJU MED FORELDRE SOM HAR FÅTT ET DØDFØDT BARN	61
5.1. 1951-1965. Barnet får egen grav eller blir lagt i en familiegrav	61
5.1.1 Kari	61
5.1.2 Tone og Knut	62
5.1.3 Birgit og Bjarne	64
5.1.4 Ragnhild	65
5.1.5 Johanna	65
5.1.6 Brit	67
5.2 1961-1983. Barna får ingen grav, og foreldrene får ikke se barnet	68
5.2.1 Bodil og Rolf	69
5.2.2 Karolius	71
5.2.3 Sissel	72
5.2.4 Gunhild	73
5.2.5 Marit og Trond	75
5.2.6 Petter	77
5.2.7 Kjellaug	78
5.2.8 Hilda og Martin	80
5.2.9 Mona og Jan	82
5.2.10 Sonja	84
5.3 1988-2000. Fødselsomsorg i endring. Foreldrene får igjen anledning til egen grav	86
5.3.1 Petra	87
5.3.2 Hans og Grete	88
5.3.3 Nils og Jane	89
5.4 Barn som har fått en anonym grav, men der foreldrene har fått et gravsted i etterkant	92
5.4.1 Lilly	92
5.4.2 Miriam	93
5.4.3 Marie	96
5.4.4 Jorunn	99
5.4.5 Lise og Per	101
6. INTERVJU MED ANDRE INVOLVERTE	103
6.1. Åsta Ledaal, Sogneprest i Arendal	103
6.2 Kåre, begravellesagent	104
6.3. Finn, begravellesagent	104
6.4 Kjell, portør	105
6.5 Åse, pensjonert jordmor	106

6.6 Inger Lise Balandin, helsepolitiker i Finnmark	107
6.7 Julie Skjæråsen, fødselslege	109
6.8 Gro, tidligere sykehusprest	109
7 DAGENS BEHANDLING AV DØDFØDTE	111
7.1 Sykehusenes behandling av dødfødte	111
7.2 Retningslinjer om aborter	111
7.3 Kirkens behandling av dødfødte	112
7.4 Mottakelsen av foreldre som leter etter sitt barns grav	112
8 RESULTAT	115
8.1 Historisk oversikt over gravlegging av dødfødte	115
8.2 Foreldrenes reaksjoner	116
8.2.1 Innledning	116
8.2.2 Forholdene rundt fødselen	117
8.2.3 Avskjeden med barnet	117
8.2.4 Å føde på et fremmed eller kjent sted	117
8.2.5 Savn i ettertid	118
8.2.6 Symbolsk gravferd og minnemarkeringer i ettertid	119
8.2.7 Hjelp til å komme videre i livet	119
8.3 Forskjellen mellom kvinner og menn	120
8.3.1 Kjønnssrollemønsteret	120
8.3.2 Fedrenes og mødrenes reaksjoner	120
8.4 Kontakt med prest eller kirke i forbindelse med dødfødsel	122
8.4.1 Innledning: - Sitat fra en mor: "Har vi fått noen behandling av Kirken?"	122
8.4.2 Bønn til Gud	122
8.4.3 Ønske om dåp	122
8.4.4 Den kristne tros betydning for de sørgende	124
9 DRØFTING	125
9.1 Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?	125
9.1.1 Hadde Kirken noen innvirkning på hvordan dødfødte barn ble behandlet?	125
9.1.2 Juridiske bestemmelser og kirkelig praksis	126
9.1.3 Folketroens syn på dødfødte barn	127
9.1.4 Helsevesenets syn på dødfødte barn	130
9.1.5 Hvilken identitet hadde dødfødte barn?	131
9.1.6 Hvilken verdi har et foster?	132
9.1.7 Mentalitetsendring: "Fra ære til overgrep."	133
9.1.8 "Du kan ingen ting ta med deg dit du går?"	134
9.2. Religiøse problemstillinger	134
9.2.1 Behov for dåp	134
9.2.2 "Det er vel en mening med det." Guds feil eller naturens feil?	135
9.2.3 Mødres kirkegang	136
9.3 Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?	137
9.3.1 Mangel på gravferd og gravsted	138
9.3.2 Dødfødsel, - en ensom opplevelse	139
9.3.3 Holdningsendringer	140

9.3.4 Å lage sin egen fortelling	141
10 KONKLUSJON OG PASTORALE RETNINGSLINJER	142
10.1 Funn	142
10.1.1 Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?	142
10.1.2 Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?	142
10.1.3 Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?	143
10.2 Pastorale retningslinjer	144
10.3 Videre framdrift	144
Statistisk undersøkelse	144
Jordmorundersøkelse	144
Barselkvinnerenes stilling	145
Endringer i de kirkelige ritualene	145
Religiøs tolkningsramme	145
FORKORTELSER	146
TILLEGG	147
A. Liturgier brukt ved gravferd og minnemarkeringer	147
B. Spørreguide	149
KILDER OG LITTERATUR	149
Upubliserte kilder	Feil! Bokmerke er ikke definert.
TRYKTE KILDER	151
Andre bidragsytere	156
Veiledere	156
Litteraturliste inndelt etter fagområder	157

1. INNLEDNING

*Aldri fikk vi se ditt ansikt,
aldri røre ved din hud.
I et lukket rom du levde,
skjult for alle, sett av Gud.*

*Aldri fikk ditt øye speile
jordens skjønnhet, lysets prakt.
Aldri fikk ditt øre høre
gode ord vi skulle sagt.*

*Hyrde, såmann eller jeger,
lillesøster, liten bror?
Hvem vet om de muligheter
som du aldri fikk på jord?²*

Jeg hadde besøk av kirkeverge Håkon Sødal i Mandal. Han hadde fått henvendelse fra en dame som hadde mistet to barn ved fødselen. Hun spurte: "Hvor er det blitt av mine barn?"

Barna var gravlagt anonymt, og regelverket gav ham ikke anledning til å påvise gravene. Etter en stund tok TV 2 opp denne problemstillingen. I forlengelsen av dette oppslaget kom det nye retningslinjer fra Kirkedepartementet. Da fikk han anledning til å peke ut graven hvor ett av barna var gravlagt, med moren tilstede - i tråd med retningslinjene fra departementet. Det andre barnet lot seg ikke oppspore.

Senere fikk Sødal flere henvendelser fra mødre som lette etter gravene til sine barn. "For meg handler dette om menneskeverd," sa han. Dette gav meg inspirasjon og ble starten på mitt ønske om å undersøke hvilket syn Kirken og samfunnet har hatt på dødfødte barn, og hvilken behandling de har fått.

1.1 Bakgrunn

Tidligere ble dødfødte rutinemessig nedsatt i en annen avdøds grav uten at de pårørende fikk kjennskap til gravstedet. Det er først i 1997 at dødfødte barn har hatt en lovfestet rett til egen grav i Norge. Det har vært en lang prosess for Kirken. Fram til reformasjonen var det forbudt å begrave udøpte på kirkegården, og middelaldersteologien regnet med at dødfødte barn ikke arvet Guds rike. Reformasjonen kom med et mer positivt syn på dødfødte barn. Reformasjonsteologien hevdet at barnet selv ikke hadde skyld i at det ikke ble døpt. Derfor hadde det en frelsesmulighet gjennom foreldrenes tro og bønn.³ Dødfødte barn fikk likevel ikke egen grav, men ble gravlagt anonymt. Dette finner vi i kilder tilbake til 1500-tallet.⁴ Enkelte dødfødte barn har riktignok fått en kirkelig begravelse, mens andre kun har fått anonym grav. Dette ønsker jeg å undersøke, og vil arbeide med følgende:

² Salme av Eyvind Skeie. Salmebok 2008. Forslag til ny norsk salmebok, nr 344.

³ Arne Bugge Amundsen, Folkelig og kirkelig tradisjon. Dåpsforståelser i Norge særlig på 1800 tallet, side 83.

⁴ Amundsen, Stavangersynoden 1572. Folkelig og kirkelig, side 83.

1.2 Problemstillinger og arbeidshypoteser

1. Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?

Arbeidshypotese: Barn som ikke overlevde fødselen, hadde liten verdi. Derfor ble de utsatt for tilfeldig behandling.

2. Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?

Arbeidshypotese: Barn som var døde ved fødselen, eller døde i løpet av de første levedagene, har ikke fått egen grav, men er gravlagt i anonyme graver.

3. Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

Arbeidshypotese: Mødrene har hatt en sterkere reaksjon enn fedrene på at deres barn fikk anonym grav.

1.3 Litteratur

Denne undersøkelsen omfatter en rekke fagfelt og krever en bred tilnærming. Jeg tar utgangspunkt i primærkildene. Dette er kirkebøker, bispearkiv, Norsk Etnologisk Granskning og Kyrkjesogelaget i Bjørgvin sitt arkiv. Jeg har også brukt upubliserte spesialavhandlinger fra Det teologiske Menighetsfakultet.

Jeg har også undersøkt historisk materiale innen flere forskjellige fagområder. Dette er innen fagfeltene teologi, idéhistorie, arkitektur, folkeminnevitenskap, sosialantropologi, medisin, sosiologi, jus, psykologi og historie. Hovedvekten er lagt på teologi og folkeminnevitenskap.

Litteraturlisten inneholder også en inndeling av hvilke fagfelt litteraturen er hentet fra. I tillegg til tradisjonelle bøker har jeg også brukt internettartikler, artikler fra ulike fagtidsskrifter, avisartikler og TV-program.

1.4 Forskningsstrategi

I undersøkelsen har jeg arbeidet med både litteratur og intervjuer. Studiet har med seg elementer av historie, der jeg vil undersøke samfunnets behandling av dødfødte barn i Norge. Jeg har innledet prosjektet med en framstilling av teologiens og samfunnets syn på dødfødte. Da har jeg arbeidet med primærkildene, aktuell litteratur, samt rutiner og forskrifter ved sykehus.

Det finnes lite skriftlig materiale som forteller hvordan foreldre har opplevd at deres barn har fått en anonym grav. Derfor har jeg valgt å intervju foreldre som har hatt disse opplevelsene. I tillegg har jeg intervjuet representanter fra yrkesgrupper som har arbeidet med dødfødte barn.

Ut fra disse opplysningene har jeg presentert resultatene og diskutert funnene med bakgrunn i problemstillingene. Deretter har jeg trukket konklusjoner og kommet med noen pastorale retningslinjer for Kirkens videre arbeid.

1.5 Rapportens oppbygning

Kapittel to er et metodekapittel, der jeg redegjør for hvilke arbeidsmetoder jeg har brukt ved innsamling av materialet. I den historiske delen er det brukt litteratur og primærkilder. I intervjuundersøkelsene er det brukt kvalitativ metode. Kapittelet inneholder også en oversikt over hva som finnes av forskning på dette emnet.

Kapittel tre inneholder en historisk oversikt over hvordan synet på dødfødte barn har utviklet seg. Jeg tar utgangspunkt i katolsk middelaldersteologi. Deretter presenterer jeg hvilke endringer reformasjonen førte til i synet på dødfødte barn. Ved siden av den offisielle teologi levde folketroen, og jeg presenterer hvilke syn den hadde på dødfødte barn. I dette kapittelet er oppmerksomheten særlig rettet mot de siste 50 årene. Hvilken betydning fikk overgangen fra hjemmefødsel til sykehusfødsel på behandlingen av de dødfødte barna? De siste årene har dødfødte fått en helt annen behandling og oppmerksomhet enn tidligere. Jeg presenterer også noen av årsakene til dette.

I kapittel fire presenterer jeg hva kirkebøkene og kirkelige arkiver skriver om dødfødte barn. Jeg har gjennomgått bispearkivet i Kristiansand, samt kirkebøker i Alta, Herdla, Kristiansand Domkirke, Barbu og Holt prestegjeld.

Kapittel fem består av kvalitative intervjuer med foreldre som har opplevd dødfødsel. Intervjuene er inndelt i følgende grupper:

- a) 1951-1965. Barnet får egen grav eller blir lagt i en familiegrav.
- b) 1961-1983. Barna får ingen grav, og foreldrene får ikke se barnet.
- c) 1988-2002. Foreldrene må kjempe for at barnet skal få sin egen grav.
- d) Barn som har fått en anonym grav, men der foreldrene har fått et gravsted i etterkant.

Alle foreldre er blitt intervjuet i sine hjem.

Kapittel seks består av intervjuer med personer som har arbeidet med dødfødte barn. Det dreier seg om en lege, en portør, en prest, ei jordmor, to gravferdsagenter og en helsepolitiker som selv har mistet et barn ved fødselen.

Kapittel sju presenterer dagens behandling av dødfødte barn på sykehusene og i Kirken. Dessuten tar det for seg hvordan man kan lete for å finne anonyme barnegraver.

Kapittel åtte presenterer resultater fra undersøkelsen.

Kapittel ni drøfter resultatene fra undersøkelsen.

Kapittel ti omfatter konklusjon og pastorale retningslinjer. Dette blir også presentert i rapportens sammendrag.

2 METODE

2.1 Metodevalg

I det historiske arbeidet har jeg arbeidet med litteratur og med primærkilder. Jeg har undersøkt Kyrkjegjelaget i Bergen sine arkiver, har lest kirkebøker og arbeidet med materialet til Norsk Etnologisk Granskning på Folkemuseet i Oslo. I dette arbeidet har jeg hatt faglig veiledning av professor Oddvar J. Jensen ved Norsk Lærerakademi i Bergen.

Det finnes ulike tilnærminger til metodevalg ved intervjuundersøkelser. Når jeg skulle gjøre en slik undersøkelse, kunne jeg gjort en kvantitativ undersøkelse i bredden eller en kvalitativ undersøkelse i dybden. Ved en kvantitativ undersøkelse måtte jeg brukt et spørreskjema, og dataene ville bli presentert ved hjelp av tall. Dette forutsetter at dataene er sammenlignbare. Det ville være svært vanskelig å lage intervjuer med en stor gruppe foreldre som har en historie med anonyme barnegraver. Det finnes ikke noe register over hvilke foreldre dette gjelder, og jeg var derfor avhengig av selv å spore opp denne foreldregruppen.

Dersom man er ute etter å få innblikk i personlige opplevelser, erfaringer og tanker, kan en kvalitativ metode være en bedre tilnærming. Den individuelle tilpasningen går da på bekostning av det å si noe om en større gruppe. En kritikk mot den kvalitative metode er at den mangler evne til allmenn generalisering. Professor Barbara Gentikow hevder dette snarere er en styrke, fordi metoden kan avdekke ambivalenser: "Den menneskelige erfaring lar seg ikke beskrive gjennom entydighet, og flertydige data er derfor bedre egnet til å representere den erfarte virkelighet."⁵

Jeg har valgt en kvalitativ metode som også er den mest vanlige i denne type undersøkelser.⁶ Der har jeg gjennomført dybdeintervjuer med utvalgte foreldre. Jeg har funnet fram til et slikt utvalg ved å kontakte mennesker jeg visste hadde fått et dødfødt barn, eller ved at familie og venner av informantene har gitt meg tips om at jeg burde kontakte dem. Utvalget er dessuten selvrekrutterende ved at personer selv har tatt kontakt etter at de har hørt om min undersøkelse gjennom dagsavisene eller gjennom bladet "Oss foreldre i mellom"⁷ Jeg har intervjuet foreldre som har opplevd at deres barn døde i forbindelse med fødsel og sett på deres opplevelse av dødfødsel og anonym barnegrav.

En kvalitativ undersøkelse utvikler problemstilling, datainnsamling og analyse dels samtidig, og dels i sekvenser som gjentas flere ganger.⁸ I den kvalitative metoden har jeg brukt et halvstrukturert intervju. Jeg har i utgangspunktet utarbeidet en spørreguide, men har i intervjuene lagt mest mulig vekt på at foreldrene selv skal fortelle sin historie. Oftest har de da fortalt om det jeg hadde tenkt å spørre dem om, og mine spørsmål fungerte som en kontrolloppgave der jeg sjekket om vi var innom de temaene som er viktige å få fram. Professor Steinar Kvale har denne definisjonen på halvstrukturerte, kvalitative livsverden-intervju: "Et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene."⁹

⁵ Gentikow, Barbara. Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode, IJ forlaget, Kristiansand 2005, side 37.

⁶ Christoffersen, Line. Helsevesenet ved dødfødsel. Foreldres opplevelse og bruk av det norske helsevesen, før, under og etter en dødfødsel - et pilotprosjekt. Oslo School of Management / Landsforeningen Uventet Barnedød, 2008.

⁷ Misje, Bent-Inge, i Oss foreldre i mellom, nr 2/2009, side 14.

⁸ Ottar Hellevik. Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap, Universitetsforlaget 1999, side 110.

⁹ Kvale, Steinar. Det kvalitative forskningsintervju, Gyldendal Akademisk, side 21.

Ved "Institutt for sjelesorg" på Modum bad har jeg hatt hjelp av instituttprest Berit Okkenhaug i analyse av intervjuer. Jeg har også verdifull hjelp til utarbeiding av spørsmål og analyse av overlege i psykiatri, Tor Sørli.

2.2 Dokumentanalyse

I denne studien har jeg også benyttet meg av dokumentanalyse, - dette dreier seg om avisartikler, TV-program, offentlige rundskriv og lignende. Jeg har brukt dokumentdefinisjonen til professor Helge Østby: "Beretninger som ikke er generert av forskerens innsats."¹⁰ Dette er dokumenter som er laget for et annet formål enn min studie. Denne datainnsamlingen er til en viss grad basert på tilfeldigheter. Den ene kilden viser ofte videre til den neste, som igjen viser til den tredje. Disse kildene har jeg funnet ved å lese noteapparatet i ulike dokumenter som viser til andre aktuelle artikler. Jeg har også benyttet meg av kildene som mine veiledere har vist meg til. På denne måten ønsket jeg å få en åpen tilnærming til problemstillingene.

2.3 Fenomenologisk tilnærming

I denne undersøkelsen har jeg brukt fenomenologisk tilnærningsmetode.

- Som kvalitativt design betyr en fenomenologisk tilnærming å utforske og beskrive mennesker og deres erfaring med, og deres forståelse av et fenomen.
- "Mening" er et nøkkelord for forskeren, fordi forskeren bestreber seg på å forstå meningen med et fenomen sett gjennom en gruppe menneskers øyne.
- Fenomenet (foreldrenes erfaring med anonyme barnegraver) gir mening like mye ut fra sin kontekst som fra fenomenet selv. Målet er å få en økt forståelse og innsikt i foreldrenes livsverden.

2.4 Utvalgsstrategi. Hvem har jeg valgt å intervju?

Jeg har snakket med mennesker som har egne erfaringer fra fenomenet som studeres.

I utgangspunktet var tanken å intervju fem til sju foreldrepar som hadde fått en anonym barnegrav etter at de hadde mistet sitt barn ved fullgått svangerskap. I liknende undersøkelser har jeg registrert at det ikke er uvanlig med så få som fem intervjuer.¹¹ Vanlige intervjustudier ligger ofte mellom ti og 15 intervjuer. Imidlertid kan utbyttet ofte avta jo flere intervjuer man gjør, fordi de enkelte historiene ligner på hverandre.¹² Tanken om at studien er mer vitenskapelig hvis man har mange intervjuer, er preget av en kvantitativ forutsetning.

Etter hvert har målsetningen blitt endret. Det er et større tilfang av intervjuobjekter enn jeg hadde regnet med. Jeg har utvidet antall intervjuer og fått en større bredde med hensyn til foreldrenes erfaringsbakgrunn. Jeg intervjuet også foreldre som har mistet sine barn *under* svangerskapet, og noen foreldre som har fått en grav til sitt dødfødte barn. Denne økningen i intervjuomfanget har gitt en bredere forståelse av problemstillingene og har gitt meg hjelp til å sette hendelsene i system. De forskjellige tidsepokene har hatt forskjellig måte å behandle dødfødte barn på.

¹⁰ Østbye, Helge. Metodebok for mediefag. Andre utgave. Bergen, Fagbokforlaget, side 52.

¹¹ Hauge, Stine. Fra ikke-mamma til englemamma. Forståelsen av å miste et foster/barn ved spontanabort, provosert abort og dødfødsel. Masteroppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, side 16.

¹² Kvale, side 59.

Utvalget er avgrenset til mødre som har født sitt barn. Mødre som har opplevd spontanabort er ikke med i utvalget. Noen mødre har opplevd begge deler, og disse er tatt med i undersøkelsen.

Jeg har lagt vekt på en bredest mulig intervjugruppe med tanke både på tidspunktet for hendelsen, geografisk spredning og foreldrenes sosiale bakgrunn. Jeg ønsket å samtale med menn og kvinner som har opplevd dødfødsel der barnet fikk en anonym grav. I den grad det var mulig, intervjuet jeg både mor og far for å sammenlikne foreldrenes fortellinger om opplevelser og erfaringer ved dødfødsel, men det viste seg i flere tilfeller vanskelig. Dette skyldes flere forhold: a) Far er død. b) Far og mor er ikke på talefot. c) Far var ikke tilstede når intervjuet fant sted. d) Far ønsker ikke å la seg intervju. e) Mor har ikke ønsket å la seg intervju.

Det må også sies at jeg i første omgang ikke uttrykkelig presiserte at jeg ønsket å snakke med både mor og far, jeg var redd at jeg med det ville fått færre informanter.

I intervjumaterialet er det en overrepresentasjon av personer fra Sørlandet. Dette skyldes at jeg bor på Sørlandet, og at det har vært lettest å rekruttere mennesker fra samme landsdel. Likevel representerer intervjuobjektene over halvparten av landets fylker. De fleste av dem fødte på sykehus, men noen av barna ble født på fødestue og ett av barna ble født hjemme.

I forbindelse med intervjuarbeidet har jeg søkt konsesjon fra Datatilsynet om tillatelse til å samle inn sensitivt materiale. Datatilsynet har i sin vurdering av søknaden kommet til at de opplysningene jeg samler inn, ikke har en slik karakter at det trenger Datatilsynets godkjenning.

2.5 Informantene

Det er blitt gjort 25 intervjuer med til sammen 32 foreldre. Disse er blitt rekruttert på følgende måter:

- a) Åtte foreldre har bidratt til undersøkelsen ved at slektinger har angitt dem som aktuelle intervjupersoner.
- b) Tre av foreldrene kjente jeg fra før og visste at de hadde fått et dødfødt barn.
- c) Fire foreldre er blitt rekruttert ved at jeg har fortalt dem hva jeg arbeider med, og de har deretter fortalt at de var i målgruppen for undersøkelsen.
- d) Tre av foreldrene har meldt seg selv etter at de har lest omtale av undersøkelsen i media.
- e) To av foreldrene har jeg kontaktet etter tips fra andre som visste om deres historie.
- f) To av foreldrene har blitt rekruttert via kirkelige ansatte, som har kontaktet dem og spurt om de ville bidra i undersøkelsen.
- g) Én mor er rekruttert gjennom "Landsforeningen for ufrivillig barnløse."
- h) Én mor er ei dame jeg kjenner og jeg leste om henne i kirkeboken som jeg har ansvar for.
- i) Én av mødrene er rekruttert gjennom at hun har fortalt sin historie i media.

De aller fleste informantene har blitt kontaktet gjennom telefonhenvendelser. To av informantene er blitt kontaktet via mail, mens en tredje er kontaktet via brev. Deretter ble informantene ringt opp etter noen dager for å høre om de ville la seg intervju. Alle intervjuene har vært gjort hjemme hos

informantene. Intervjuene med andre involverte har foregått på arbeidsplassen, men fødselslegen er intervjuet via telefon.

Det er ikke stor forskjell i fortellingene fra de som har meldt seg selv til undersøkelsen, og de som er blitt spurt om å delta i den. Likevel er det en svak tendens i retning av at de selvrekrutterte informantene har vært mer opptatt av disse problemstillingene enn de andre, og det synes som om de har hatt en mer traumatisk opplevelse av å få en anonym barnegrav enn de andre. Den største gruppen informanter er rekruttert gjennom slektninger. Dette er ofte personer som har hørt om undersøkelsen og bedt meg ta kontakt med deres foreldre som hadde mistet et barn ved fødselen.

2.6 Spørreguide

Det er blitt utarbeidet et spørreskjema for undersøkelsen, gjengitt i Tillegg B. Dette skjemaet er utarbeidet i samarbeid med Sjelesorgsinstituttet på Modum Bad og overlege Tor Sørli ved Sørlandet sykehus, Arendal. Målet med spørsmålene er at foreldrene selv skal få fortelle sin historie om det de har opplevd i forbindelse med at deres barn døde. Det er lagt vekt på åpne spørsmål der det er mulig å komme med ulike svar. Spørsmålene har vært faktaorientert og lite rettet mot følelsesmessige reaksjoner. Dette er gjort for at intervjuobjektene ikke skulle få ytterligere problemer ved å svare på spørsmål av denne karakter. Undersøkelsen omfatter også spørsmål om forskjell mellom foreldrene i hvilke reaksjoner de har hatt på hendelsene, og ett spørsmål der foreldrene i ettertid kan reflektere over hva de savnet av støtte i forbindelse med at barna deres døde.

Noen av spørsmålene overlapper hverandre, og mange av foreldrene har svart på flere spørsmål samtidig. De var også opptatt av å fortelle andre ting enn de ble spurt om. De fortalte om hva som hjalp dem til å komme videre i livet, og de fortalte om deres barn fikk navn eller ikke. Etter hvert innlemmet jeg disse spørsmålene i undersøkelsen, fordi dette ble trukket fram av foreldrene i intervjuene. De åpne spørsmålene gav rom for bedre og mer utfyllende informasjon enn det som var planlagt på forhånd.

2.7 Reliabilitet, validitet og generaliserbarhet

Samfunnsvitenskapelige studier har et krav om reliabilitet, validitet og generaliserbarhet. Med reliabilitet forstår vi studiens pålitelighet og troverdighet. Det er viktig at resultatene som presenteres, ikke virker vilkårlige og subjektive. Kravet til validitet innebærer krav til gyldighet og relevans. Studerer man det man skal studere? Et tredje krav er generaliserbarhet. I en kvalitativ studie er ikke utvalget representativt, og følgelig ikke statistisk generaliserbart. Gentikow foreslår å flytte generaliseringskravet fra personnivå til saksnivå, noe som innebærer at man kan foreta generaliserbare konklusjoner rundt selve fenomenet som skal studeres. Gentikow setter fokus på analytisk kompleksitet fremfor generaliserbarhet, siden styrken til disse kvalitative studiene er at en kan avspeile fenomenets kompleksitet snarere enn å komme med entydige fasitsvar.¹³

Så langt jeg kan se, består denne studien kravene til reliabilitet, validitet og generaliserbarhet. Den er imidlertid svakest på reliabilitet. Utvalget av informanter er noe tilfeldig. Der er en overrepresentativitet av informanter som kommer fra miljø jeg er kjent i. Dessuten er mange av dem rekruttert fra samme geografiske område. Dette blir imidlertid kompensert ved at jeg har gjort mange intervjuer, der personer med en annen bakgrunn bekrefter resultatene. De fleste hendelsene ligger langt

¹³ Gentikow, side 57, 62 og 63.

tilbake i tid, og jeg har ikke vært involvert i noen av hendelsene. På denne bakgrunn mener jeg at jeg har hatt den nødvendige avstand til informantene, selv om jeg kjente noen av dem fra før.

2.8 Forskning på temaet

Jeg har ikke registrert at det er gjort noe norsk forskningsarbeid på anonyme barnegraver. Det er gjort noen beslektede undersøkelser som jeg vil presentere nedenfor:

Astrid Andersson Wretmark

I et svensk doktorgradsarbeid har Astrid Andersson Wretmark intervjuet foreldre som opplevde at deres barn døde på "Karolinska Sjukhuset" i Stockholm i perioden 1970-1977.¹⁴ I denne perioden forrettet hun begravelse for 356 barn. Av disse barna var 174 dødfødte, mens 182 var levende fødte.¹⁵ De fleste av disse barna var overlatt til "Karolinska instituttet" for anatomisk forskning. Sykehuset tok på seg ansvaret for å gravlegge barna. Begravelsene foregikk i sykehuskapellet og levningene ble gravlagt på en stor kirkegård i Stockholm. Det var ikke uvanlig at det tok over et år fra begravelsesseremonien i kapellet til barnet ble gravlagt på kirkegården.¹⁶ I sitt arbeid beskriver hun foreldrenes opplevelse av å miste sine barn, og at sorgen over å miste et barn ved fødsel er like reell som andre typer sorg.

Atle Dyregrov

Forskning på barnedød er gjort særlig av Atle Dyregrov som er leder for Senter for krisepsykologi i Bergen. Forskningen viser at etterlatte etter barnedødsfall har økt risiko for å utvikle psykososiale problemer etter et uventet dødsfall. Ulike former for omsorg og støtte kan ha en lindrende og forebyggende effekt. Dyregrov hevder at det har skjedd en revolusjon i vår forståelse av sorg de siste 20 årene, der tidligere antakelser om sorg, sorgfaser og sorgarbeid er blitt kraftig utfordret, og der nye modeller for sorg har utviklet seg.¹⁷ Det er ikke lenger en forventning om at det finnes én riktig måte å gå igjennom eller bearbeide tapsopplevelser på. I stedet for å bli skjermet fra det døde barnet, blir foreldrene nå oppmuntret til å skape minner om den døde blant annet ved å se og holde barnet. Bak holdningen med å stimulere tilknytningen til barnet i situasjonen, ligger tanken om at denne tilknytning må styrkes før en kan sørge over barnet en har mistet.¹⁸

Nye undersøkelser

En britisk undersøkelse fra 2002 hevdet at det å se og holde det døde barnet er forbundet med depresjon, angst og posttraumatiske lidelser, samt tilkynningsproblemer ved neste svangerskap, særlig om foreldrene føler seg presset til kontakt.¹⁹ Atle Dyregrov skriver at denne forskningen kan være ubehagelig å lese fordi den bryter med egne erfaringer og det en har trodd på som etablert sannhet.²⁰ Dyregrov understreker at det er viktig at foreldrene får den tid de trenger med barnet og at

¹⁴ Wretmark, Astrid Andersson. *Perinatal Death as a pastoral problem*. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier, Uppsala 1993

¹⁵ Wretmark, side 85.

¹⁶ Wretmark side 86.

¹⁷ Dyregrov, Atle. (2006) "Komplisert sorg: teori og behandling" i *Tidsskrift for norsk psykologforening*, august 2006, vol. 43, side 779-786.

¹⁸ Dyregrov, Atle (2004): "Bør foreldre se sitt døde barn etter en dødfødsel?" i *Oss foreldre imellom*. Nr 1/2004, [http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/\\$FI](http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/$FI) LE/1-04-debatt.pdf [8.2.2006] 2004, side 15.

¹⁹ Hauge, side 63, referer til Huges, 2002.

²⁰ Dyregrov (2004), side 14.

helsepersonell ikke presser dem ved å si at det ikke å se sitt døde barn, kan forvanske eller hindre deres sorg.²¹

I 2008 kom en ny rapport fra en internasjonal studie som undersøkte hvordan det å se og holde sitt dødfødte barn har innvirkning på mors bekymringer og depresjonsnivå under neste svangerskap. Av 286 som ble gravide på nytt etter dødfødsel, hadde over 90 % sett og holdt sitt dødfødte barn. Svært få angret på det, mens av de som ikke hadde sett barnet sitt, var det over 80 % som angret i ettertid. Denne gruppen synes også å være mer preget av frykt og uro enn den andre.²²

Line Christoffersen

Line Christoffersen er prorektor ved Markedshøyskolen i Oslo. I 2008 kom hun med en brukerundersøkelse om hvordan foreldre opplevde og brukte det norske helsevesenet før, under og etter en dødfødsel.²³ Hun skriver: "De få dagene foreldrene har i fra fødsel til begravelse/avskjed bærer preg av å være unntakstilstand og blir avgjørende for hvordan tapet bearbeides på kort og lang sikt. Studier fra Sverige viser at dersom ikke denne opplevelse bearbeides i løpet av de to første årene etter fødselen, vil de psykiske komplikasjonene ofte bli kroniske" (Rådestad, Nordin 1996, Trulsson 2004).

Menn og kvinner møter ulike utfordringer, og det kan se ut som om helsevesenet fokuserer mest på kvinnen. Forventningen til mannens rolle i prosessen kan være ganske tradisjonell. Han skal være den sterke parten som sørger for å holde dagliglivet i gang, ordne de praktiske tingene og beskytte kvinnen. Mens kvinnen reagerer sterkere psykisk med depresjoner og engstelse og gis tid til å sørge, er det forventet at mannen skal tilbake igjen i arbeid så snart som mulig etter dødsfallet. Mannens reaksjoner kan derfor først komme når kvinnen har kommet seg på beina.

Samtlige foreldre i Christoffersens undersøkelse har valgt å begrave sitt dødfødte barn, og det har vist seg at graven har vært veldig viktig for foreldrene i ettertid. Foreldre som har opplevd å få god støtte i prosessen, har raskere kunnet fungere i hverdagen og kommet seg tilbake til et meningsfylt liv med arbeid og studier.²⁴

Stine Hauge

I masteroppgaven: "Fra Ikke- mamma til englemamma," skriver Stine Hauge om forståelsen av å miste et foster/barn ved spontanabort, provosert abort og dødfødsel. Da fødselen ble flyttet fra hjemmet til sykehusene, overtok også helsevesenet ansvaret for å ta seg av dødfødte barn, men uten noen felles retningslinjer for hvordan dette skulle foregå.²⁵ Fram til 1970- 80-tallet var tanken at man skulle skånes for det døde fosteret, det å se og ta avskjed med det døde fosteret, ble ikke oppfattet som avgjørende for sorgbearbeidelsen. Fokuset lå heller på å løsne båndene til den døde, få nye barn og gå videre i livet.²⁶

I dag får foreldre til dødfødte en helt annen fødselsomsorg og Hauge beskriver hvordan dette kommer til uttrykk gjennom ritualer for avskjed, begravelse og sorgbearbeidelse.²⁷

²¹ Dyregrov (2004), side 15 gjengitt av Hauge side 64.

²² Cacciatore, Rådestad og Frøen, gjengitt i Oss foreldre i mellom 02-2008.

²³ Christoffersen, Line. Helsevesenet ved dødfødsel. Foreldres opplevelse og bruk av det norske helsevesen, før, under og etter en dødfødsel - et pilotprosjekt Oslo School of Management/landsforeningen Uventet Barnedød 2008.

²⁴ Christoffersen, side 9.

²⁵ Hauge, side 75.

²⁶ Dyregrov (2006), Sandvik (2006).

²⁷ Hauge, side 1.

Tidligere regnet mange mødre heller ikke fosteret som et barn, og det ville derfor være unaturlig for dem å ha begravelse for et dødfødt foster. Å miste et barn ved fødselen ble betraktet som en del av livets gang.²⁸ Andre mødre ville gjerne se sitt barn og opplevde at behandlingen de fikk på sykehuset, ikke samsvarte med deres egne reaksjoner. For kvinnene som mistet barn før endringen skjedde, kan vissheten om at deres tap hadde blitt håndtert annerledes i dag, være ekstra sårt.²⁹ Det er interessant at det ikke var foreldrene som krevde en endring, - de fleste foreldre var av den oppfatning at kontakt med barnet ville være skadelig for dem.³⁰ I 1979 utgav E. Lewis en artikkel der han skrev at manglende kontakt med det døde barnet ville hemme sorgprosessen. Til tross for at denne påstanden ikke var dokumentert, ble den raskt plukket opp, og foreldrene ble i økende grad oppfordret til å se og holde det døde barnet.³¹ I overgangen mellom 1970- og 80-årene endret holdningen seg til hvordan man skulle behandle dødfødte barn. Fra da av ble det slutt på at foreldrene skulle skjermes for det døde barnet. De ble heller oppfordret til å ta avskjed med det, gjerne i form av en begravelse.³² Dette førte også til en endring ved behandling av dødfødte ved norske sykehus. I et intervju sier jordmor Jorunn: ” Du måtte prøve å se og oppleve barnet, og så kunne du ta farvel med det. Pendelen hadde svinget totalt.”³³

2.9 Statistikk: Dødfødte og dødsfall

Perinatal dødelighet er dødfødte etter svangerskapsuke 22, samt levende fødte som er døde i løpet av den første leveuke t.o.m. utgangen av sjette dag. Medisinsk fødselsregister (MFR) viser at det var 266 dødfødsler i 2002. Vi vet imidlertid at det er mangelfull registrering av dødfødsler jo mindre barna er. MFR regner dødfødsler fra uke 12. I tidsrommet 1956-60 var antallet dødfødte 14.3 pr 1000 barn i Norge. I tidsrommet mellom 2001-2005 var dette tallet redusert til 3.7 pr 1000.³⁴

”Landsforeningen uventet barnedød” opererer med tallet 126 dødfødte årlig i Norge med utgangspunkt i svangerskapsuke 28-42.

WHO har satt skillet mellom abort og dødfødsel ved fullgåtte 22 uker eller en fødselsvekt på under 500 gram. Mellom uke 12 og 22 betegnes svangerskapsavbruddet som en senabort. Fram til 2005 var skillet mellom abort og dødfødsel regnet til 28 ukers svangerskap.

Trygdeloven bruker ordet fødsel om alle tilfeller der barnet fødes levende eller dødt etter 26. uke. Dødfødsel før 27. uke regnes som abort.³⁵

De tre første månedene av svangerskapet regnes som de mest risikofylte, og hele 85 % av spontanabortene skjer i denne perioden. Det totale antallet spontanaborter for alle svangerskap er litt under 30 %, men dette tallet synker til 15 % hvis man kun ser på de erkjente svangerskapene. Dette betyr at halvparten av alle kvinner som aborterer, ikke vet at de er gravide. Kvinnen kan forveksle blødningen med en kraftig menstruasjon.

Fra 1975 til 2000 har spedbarnsdødeligheten i Norge blitt redusert med 50 %.³⁶

²⁸ Hauge, side 56.

²⁹ Hauge, side 57.

³⁰ Cooper 1980 i Huges og Riches, side 109.

³¹ Hughes og Riches, side 109-110.

³² Hauge, side 2.

³³ Hauge, side 56.

³⁴ Tall fra Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/emner/02/02/10/dode/tab-2006-04-27-04.html> (6.2.2007).

³⁵ Prosedyre: Dødfødsel/senabort - Fødeavdelingen på Ullevål sykehus, side 1.

3. ET HISTORISK TILBAKEBLIKK

3.1 Innledning

Det første spørsmålet i min problemstilling er dette:

Hvorfor har dødfødte og tidlig døde fått anonyme graver fra reformasjonen og fram til i dag?

For å svare på et slikt spørsmål har jeg arbeidet med flere sentrale teologiske spørsmål: Hvilken forståelse hadde teologien av mennesket? Hvilke kriterier måtte oppfylles for at et barn skulle bli frelst? Hvilket syn hadde man på begravelsen, og hvilken betydning hadde kirkegården?

De fleste av de dødfødte barna ble ikke døpt, og synet på dåpen er viktig for å forstå hvilken status disse barna har hatt gjennom århundrene. Derfor starter jeg det historiske tilbakeblikket med å beskrive hvordan synet på dåpen har utviklet seg.

3.2. Et katolsk dåpssyn

Hvilken skjebne får barna som døde uten dåp?

I sin avhandling om dåpsskikker i Norge nevner Arne Bugge Amundsen tre ulike modeller som ble brukt i middelalderen:

1. Barn av kristne foreldre som uforskyldt døde uten dåp, ble salige.
2. Disse barna havnet i en mellomtilstand, der de verken var fortapt eller fullt ut fratatt saligheten.
3. Udøpte barn som døde, gikk nok fortapt, men deres lidelse var mildere enn det som ellers ble fortapte syndere til del.³⁷

I den eldste kirke drøftet man hvilken skjebne katekumener som døde udøpt, fikk. Der ble det hevdet at vanndåpen ble erstattet av ønsket om å bli døpt, og dette synet samlet kristenheten (votum baptismi). De som ble martyrer for sin kristne tro, uten at de rakk å bli døpt, ble likevel godtatt som kristne. Man regnet da med at martyrdøden erstattet vanndåpen. I sørgetalen over keiser Valentinian sier Ambrosius at martyrdøden kom i stedet for vanndåpen.³⁸

Den katolske kirke har selv drøftet denne problemstillingen gjennom "Den internasjonale teologiske kommisjon." I 2007 kom artikkelen "The Hope of Salvation for Infant Who Die without Being Baptised."³⁹ I studien går den teologiske kommisjon gjennom de ulike teologiske posisjonene gjennom historien og trekker så sin konklusjon.

3.2.1 Augustin (354-430)

Augustin har hatt stor innvirkning på utviklingen av teologien i Kirken. Tidlig i sitt liv hadde han et positivt syn på de udøpte barnas skjebne. I "De libero arbitrio" skriver han: "Hvem vet om ikke Gud i

³⁶ Tanggård, Per, i Verdier ved livets slutt, side 211.

³⁷ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 81.

³⁸ Wisløff, Carl F. Udøpte barns skjebne i TTK 1968, side 10.

³⁹ International Theological Commission (ITC) The Hope of salvation for Infants who Die without being baptised. http://www.vatican.va/roman-curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith.

sitt hemmelige råd har reservert en godtgjørelse for disse barn som verken har syndet eller gjort noe godt?”⁴⁰

Diskusjonen med Pelagius førte til at Augustin fikk et strengere dåpssyn. Pelagius hevdet på 400-tallet at barn kunne bli frelst uten dåp. Pelagius fornektet arvesynd: Adams synd ble ikke videreført til hans etterkommer, og derfor var nyfødte barn uskyldige.⁴¹ I diskusjonen med Pelagius ble Augustin ledet til konklusjonen at barn som døde uten dåp, gikk fortapt. Augustin brukte bibelverset fra Johannes 3. 5 som argumentasjon. ”Den som ikke blir født av vann og Ånd, kan ikke komme inn i Guds rike.” I tillegg viste han til Kirkens liturgiske praksis: ”Hvorfor trenger barn eksorsisme hvis de ikke trenger å bli befridd fra djevelen? Hvordan kan de bli født på ny, hvis de ikke trenger gjenfødelse?”⁴² Augustin kom til at den liturgiske praksis bekreftet at Kirken tror at alle har arvet Adams synd og må bli ”forvandlet fra mørkets makt til lysets rike. For han har fridd oss fra mørkets makt og satt oss over i sin elskedes sønns rike.”⁴³ Det er bare én dåp, den er den samme for voksne og barn, og den er til tilgivelse for syndene. ”Hvis små barn blir døpt, er det fordi de er syndere. Selv om de ikke er skyldig i en personlig synd, har de del i synden gjennom Adam,” skriver Augustin.⁴⁴ Konsilet i Kartago i 418 fulgte Augustin og fordømte Pelagius sitt syn på arvesynd.⁴⁵

3.2.2 Anselm av Canterbury (1033-1109) og skolastikerne

Augustin var referanse for de skolastiske teologene i middelalderen. Anselm av Canterbury (1033-1109) er et godt eksempel på dette. Anselm hevdet at det som skjedde ved syndefallet, var at den opprinnelige utrustningen, *justitia originalis*, ble mistet.⁴⁶ Han trodde at et lite barn som døde uten å bli døpt, ble fordømt og måtte stå til regnskap for arvesynd, og at dette stemte overens med Guds rettferdighet.⁴⁷

Dette synet blir også støttet av Hugo av St. Victor. Han skriver at udøpte barn ikke kan bli frelst fordi de ikke har mottatt sakramentet og ikke kan vise til en personlig tro som ville utfylt mangelen på sakramentet.⁴⁸

Peter Abelard (1079-1142) formulerer dette slik: ”Arvesyndens straff kommer over oss for Adams synd, ikke som straff for egen skyld; de udøpte barna lider ingen smertefull straff (*poena sensus*), men de mister den fulle salighet som dåpen er inngang til.”⁴⁹ Det var stor enighet i Den katolske kirke om at det ville være forskjellig lidelse for den som døde med en dødssynd på samvittigheten, og den som døde kun med arvesynd på samvittigheten.⁵⁰

3.2.3 Limbus puerorum

Barna fikk en mellomposisjon. Barn som døde uten dåp, fortjente verken å bli erklært salige eller bli bestemt til straff, fordi de ikke hadde gjort seg skyldig i en personlig synd. Denne mellomposisjonen har av mange blitt kalt *limbus puerorum*, som egentlig er et siderom for barn.⁵¹ Udøpte barn av kristne

⁴⁰ Wisløff, side 11. Gjengivelse av kapittel 23 i Augustins *De libero arbitrio*.

⁴¹ ITC, side 6.

⁴² ITC, side 6.

⁴³ Paulus brev til Kolosserne 1.13.

⁴⁴ ITC, side 6.

⁴⁵ Wisløff, side 11.

⁴⁶ Wisløff, side 11.

⁴⁷ ITC, side 7.

⁴⁸ ITC, side 7.

⁴⁹ Wisløff, side 13.

⁵⁰ ITC, side 8.

⁵¹ Våge, Steinar. Dåp, nødvendig til frelse? Spesialavhandling ved Menighetsfakultetet, 2007, side 10.

foreldre nådde ikke salighetens fullkommenhet (visio beatifica), men deres skjebne var mildere enn andre fortaptes.⁵² Fra Augustins tid ble det snakket om limbus som en tilstand for de udøpte barna. Det var forskjellig slags straff i helvete, og de udøpte fikk den mildeste straffen, hevdet Augustin. Etter hvert tolket man limbus mer og mer i positiv retning.

Thomas Aquinas (1225-1274) har hatt stor betydning for synet på de udøpte barnas skjebne. Han tar utgangspunktet i syndefallet og skiller mellom det som hører til naturen og det som hører til overnaturen: Gjennom syndefallet har vi alle mistet "den helliggjørende nåde," som vi får tilbake ved dåpen. Denne nåden går de som dør udøpt, glipp av.⁵³ Dette betyr ikke at man lever i evig straff. Straffen må være i tråd med skylden man har påført seg selv. For Thomas eksisterer det ikke noen virkelig lidelse for udøpte barn som dør. Han mener at siden disse ikke har fått del i den helliggjørende nåde, vil de ikke vite hva de går glipp av, og derfor ikke lide. Smerten innfinner seg først når en vil savne noe en kunne fått. De fortaptes kval er at de vet de kunne nådd saligheten.⁵⁴ Dermed trakk Thomas en annen konklusjon enn Augustin i synet på limbus. For Thomas er limbus et positivt sted med glede, der det ikke er noen fordømmelse. Dette er ikke den overnaturlige gleden man blir gitt gjennom dåpen, men det er heller ikke noen form for fordømmelse eller lidelse involvert i Thomas sitt syn på de som dør uten dåp.

"Den internasjonale teologiske kommisjon" skriver at teorien om limbus ble brukt i Kirkens undervisning helt fram til Det andre vatikankonsil (1962-65). Likevel fikk denne teorien aldri status som en dogmatisk definisjon.⁵⁵ Kommisjonen trekker også fram at læren om limbus ikke er med i den katolske katekisme som kom ut i 1992.

3.2.4 Praktiske konsekvenser av det katolske dåpssyn

Vi må regne med at prestene i middelalderen har formidlet disse synspunktene, men at det har vært rom for variasjoner i presteskapets vurderinger. Dette ser vi også i unionsforhandlingene i Lyon i 1274. Forhandlingene var et forsøk på å gjenforene Østkirken med Vestkirken etter bruddet i 1054. I det teologiske dokumentet som ble utarbeidet, kom de også inn på udøpte barns skjebne. Uttalelsen kan tolkes i retning av å støtte både Augustin og Thomas. Det ble sagt at udøpte barn likeså vel som mennesker som dør i dødssynd, går rett til helvete. På den andre side ble det sagt at det var forskjellige former for straff. Dåpen var jo ikke ansett for å være absolutt nødvendig. Det hadde aldri hersket tvil om at barna som Herodes gav ordre om å drepe,⁵⁶ skulle bli frelst, selv om disse barna ikke var døpt. Martyriet eller ønsket om dåp kunne tre i dåpens sted.⁵⁷ Dermed var det usikkerhet knyttet til hvordan unionsforhandlingene forholdt seg til udøpte barns skjebne.

I Norge ble Augustins teologi kombinert med norsk folketro. Barn som døde uten dåp, ble sett på som farlige og truende for de levende. Dette skriver biskop Arne Torlaksson i sin saga fra starten av 1300-tallet. Udøpte barn skulle gravlegges ved gjerdet til kirkegården. Tidligere hadde det "fulgt ymis ugreie med disse, folk fekk sjukdom eller underlege syner og mange slags mein, men det vart slutt på

⁵² ITC, side 7.

⁵³ Wisløff, side 13.

⁵⁴ Wisløff, side 13.

⁵⁵ ITC, side 1.

⁵⁶ Matteus 2.16

⁵⁷ Wisløff, side 14.

alt dette etter biskopens avgjerdsle. Biskopene viser til kirkefader Augustin som grunngeving for ordningen.”⁵⁸

Døpte barn som døde, var også regnet som farlige. Den svenske Dalalagen opererte med bøter dersom man fraktet et døpt, dødt barn fra hjemmet til kirkegården uten at det ble stenket med vievann. Et slikt barn ble regnet som urent og potensielt farlig for marken som barnet ble ført over, og dermed ville en slik handling gå ut over bøndene. Bestemmelsen ble opphevet i 1528.⁵⁹

Amundsen framhever dåpen som en grense for det menneskelige. Dermed ble fullbårne barn som døde uten dåp, betraktet på en måte som stilte dem utenfor det menneskelige og religiøse felleskap. Det var en alvorlig sak å bli anklaget for å begrave et hedensk barn på kirkegården. Udøpte skulle ikke begraves på kirkegården. De stod i samme stilling som sosialt utstøtte mennesker som selvmordere og døde bannlyste. Uten dåp hadde barna heller ikke arverett etter sine foreldre. Disse forordningene om arverett ble innført på 1200-tallet etter kirkelig initiativ.⁶⁰

3.2.5 Katolsk dåpssyn i dag

Det er mange gode grunner til at Den internasjonale teologiske kommisjon i Den katolske kirke ville ha en grundig gjennomgang av hvilken lære de hadde om barn som døde før de ble døpt. Den kulturelle relativisme og den religiøse sekularisering har ført til en betydelig økning i antall udøpte barn. I tillegg øker antall udøpte kraftig på grunn av dagens abortpraksis. Disse ytre årsaker har ført til at Kirken ble anbefalt å utrede forståelsen av udøpte barns skjebne på nytt.

Kommisjonen konkluderer med at det er teologiske og liturgiske grunner til å håpe at barn som dør uten å bli døpt, kan bli frelst og brakt til evig salighet, selv om det ikke er noe eksplisitt lære om dette i Skriften.⁶¹ Dette blir begrunnet slik:

1. Vektleggingen av det kristne håp har blitt mer framtrædende gjennom århundrene. Kommisjonen viser til 1. Peters brev der det blir skrevet om håpet de kristne eier (1. Peter 3.15-16).
2. Kommisjonen beskriver hvordan Kirken lærer at frelsen bare kan mottas i Kristus ved Den Hellige Ånd. Kirken må reflektere over at alle mennesker er skapt av Gud. Voksne er utrustet med samvittighet og frihet og er ansvarlig for sin egen skjebne. De kan avvise eller ta i mot Guds nåde. Barna har ennå ikke samvittighet og frihet til å bestemme selv. Folk finner det vanskelig å akseptere at Gud er rettferdig og nådig hvis han lar barn som ikke har noen personlig synd, gå fortapt. Utviklingen av en teologi om håp og en ekklesiologi om felleskap utfordrer et urimelig restriktivt syn på frelsen. Et slikt restriktivt syn står også i motsetning til anerkjennelsen av storheten i den guddommelige nåde.
3. Ideen om limbus for barn som døde uten dåp, har ingen klar forankring i åpenbaringen. Denne læren har skapt mange pastorale problemer, og det har vært bruk for en dypere teologisk refleksjon over veier til frelse.

⁵⁸ Bø, Olav. Øskjer i kyrkjemuren, side 109. Henvisning til Biskupa sögur 1, side 687.

⁵⁹ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 82.

⁶⁰ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 82. henvisning til L. Carlson, 1972. Jag giver dig min dotter. Trolovning og ekteskap i den svenska kvinnans eldre historie, Stockholm 1972.

⁶¹ ITC, side 1.

4. Gud er mer subjekt enn objekt i teologien. Derfor er den første oppgaven for teologien å lytte til Guds Ord. Skriften formidler Guds kjærlighet til alle mennesker, men om de som dør før dåpen, sier Skriften lite eller ingenting. Derfor må man forstå dette spørsmålet i lys av de tekstene som angår den universelle frelsesplan og veiene til frelse. Problemet for teologien og den pastorale omsorg er hvordan man skal forene to sett bibelske forsikringer, at a) Gud vil at alle mennesker skal bli frelst (1.Tim. 2.4), og b) nødvendigheten av dåp for å bli befridd fra synd og for å følge etter Kristus (Matteus 28.18-19 og Markus 16.15).
5. Teorien om limbus er ikke nevnt i Kirkens liturgier. Kirkens liturgier inneholder imidlertid en fest for de hellige uskyldige som ble drept for Kristi skyld, og som ikke ble døpt. Den katolske kirke ber ikke for dem som er fordømt. I 1970 ble det introdusert en begravelsesmesse for udøpte barn som foreldrene hadde intensjon om å døpe. Kirken betrodde disse barna til Guds nåde. Den katolske katekismen fra 1992 legger til: "Jesus sa. La de små barn komme til meg, og hindre dem ikke" (Markus 10.14). Dette tillater et håp om at det er en frelsesvei for barn som dør uten dåp.
6. Kirken ber om at ingen må gå fortapt, og ber i håp om at alle må bli frelst. Derfor kan den ikke la være å holde fram håpet om frelse for barn som dør uten dåp. Markus-evangeliet beskriver til og med hvordan andres tro var virksom for å frelse en mann (Markus 2.5). Kirken lærer at den normale veien til frelsen i Kristus er gjennom dåpen, men håper at det er andre veier for å oppnå det samme.
7. Jesus Kristus og hans nåde er sterkere enn Adams synder. Han led, døde og stod opp for alle. Nåden er alltid fri, fordi den en gave fra Gud. Fordømmelsen er et resultat av den fric, menneskelige vilje. Barn som blir døpt, blir frelst av Kristi nåde, selv uten sin egen medvirkning. Det kan bli stilt spørsmål om barn som dør uten dåp, men som blir begjært frelst gjennom bønner til Kristus, kan bli berøvet Guds frelse.⁶²

3.3 Dåpssynet i Den norske kirke

3.3.1 Innledning

Den norske kirke har hatt det samme synet på dåpen som Den katolske kirke. Kirken døper barn. Fra norsk høy- og senmiddelalder er det bevart flere ordninger for dåp, og til tross for enkelte mindre forskjeller mellom stiftene, var liturgiene stort sett de samme over hele Vestkirken.⁶³

3.3.2 Reformasjonen og Martin Luther (1483-1546)

Dåpen er svært sentral i Luthers teologi. Den lille katekisme ble skrevet for å forklare alle hva som var kjernepunktene i den kristne tro. I den fjerde delen behandler Luther dåpen. Han skriver at den "virker syndenes forlatelse, frelse fra døden og djevelen og gir evig salighet til alle som tror det."⁶⁴ Dette begrunner han i Markus 16.16, der det står: "Den som tror og blir døpt, skal bli frelst." Luther kaller dåpen et gjenfødselsens bad og viser til Titus 3.5-8. I den store katekismen skriver Luther at uten

⁶² ITC, side 3-4. Uttrykket som brukes på engelsk er dette: "It can be asked whether the infant who dies without Baptism, but for whom the Church in it sprayer expresses the desire for salvation, can be deprived of the vision of God even without his or her cooperation."

⁶³ Fæhn, Gudstjenestelivet i Den norske kirke, side 109.

⁶⁴ Brunvoll, Arve. Den norske kirkes bekjennelsesskrifter, side 130.

sakramentene kan ingen være en kristen, og at dåpen er stedet der man først blir tatt opp i kristenheten.⁶⁵

Confessio Augustana fra 1530 er ett av bekjennelseskraftene til Den norske kirke. I denne sammenhengen er særlig artikkel II om arvesynden og artikkel IX om dåpen viktig. Artikkel II sier at "alle mennesker som er forplantet på naturlig vis, etter Adams fall, blir født med synd, det vil si uten frykt for Gud, og uten tillit til Gud og med begjær, og at denne arvelige sykdom og brist virkelig er synd, som fordømmer, og også fører med seg den evige død for dem som ikke blir gjenfødt ved dåpen og Den hellige Ånd."⁶⁶ Artikkel IX skriver: "Om dåpen lærer de at den er nødvendig til frelse, og at Guds nåde blir budt fram ved dåpen, og at barna bør døpes."⁶⁷

Luther hadde ingen polemikk med Den katolske kirke omkring dåpen, men han brukte sin argumentasjon mot Zwingli, Calvin og døperne. Zwingli mente at arvesynden alene ikke gjorde mennesket skyldig for Gud. Skyldig for Gud ble mennesket først ved aktuell synd.⁶⁸ Zwingli betraktet ikke dåpen som et nådemiddel og har en helt annen forståelse av dåpen enn Luther. Zwingli trakk parallellen mellom dåpen og omskjærelsen. For ham var dåpen en bekjennelse, og han sier at "barna kan døpes fordi de ved Kristi fortjeneste allerede er befridd fra arvesynden og hører med i nådens pakt."⁶⁹ Dette er ett av standpunktene Luther argumenterer mot, når han grunngir sitt syn på dåpen. Han sier ikke noe om hva som skjer med de som dør før de nådde å bli døpt, men dette skriver en av Luthers medarbeidere om:

Johannes Bugenhagen (1485-1558) var sokneprest i Wittenberg og ble senere professor i teologi. Bugenhagen mente at når et udøpt barn dør, var det ikke bare å sitte tilbake og håpe på det beste. Han argumenterte for dette på to måter. For det første "Guds løfte om å høre våre bønner (Johannes 16.23) og for det andre at himlenes rike hører sådanne til."⁷⁰ Bugenhagen mener at foreldrenes bønn, tro og ønske kan bringe barnet til Kristus, og dette løftet finner han grunnlag for i Bibelen. Han konkluderte med å si: "Så skal vi bringe barna til Kristus i dåpen, men i nødsfall vet vi at vi også kan bære dem til ham i bønner." Luther gav sin tilslutning til disse synspunktene i etterordet til Bugenhagens skrift.⁷¹ Dermed begynte man å bevege seg i retning av å si at "Vi er forpliktet til å bruke sakramentet, men Gud har ikke bundet seg selv på samme vis."⁷²

Likevel ser Luther et problem med denne teologien fordi "nåden må rekkes oss, vi kan ikke ta den selv."⁷³ For Luther kunne et slikt syn ført til at vi selv medvirket til frelsen gjennom våre handlinger, og denne forståelsen av frelsen kritiserte han jo katolikkene for. Likevel ender han på et slikt syn på udøpte barns skjebne. I Det babylonske fangenskap av 1520 sier han at "dåpen ikke er ubetinget nødvendig."⁷⁴

⁶⁵ Mæland, Jens Olav (Red.) Konkordieboken, side 365.

⁶⁶ Mæland, side 29-30.

⁶⁷ Mæland, side 32.

⁶⁸ Wisløff, side 18.

⁶⁹ Wisløff, side 18.

⁷⁰ Wisløff, side 23.

⁷¹ Wisløff, side 23.

⁷² Wisløff, side 24.

⁷³ Wisløff, side 24-25.

⁷⁴ Wisløff, side 24-25.

3.3.3 Luthers dåpsliturgi

Luthers dåpsordning av 1526 kom i dansk versjon ved Palladius og ble tatt inn i alterboken i 1556. Denne ordningen har holdt seg i Norge helt fram til Alterboken av 1920. Handlingen begynner utenfor kirkedøren, der fadderne står med barnet. Her starter presten med en liten eksorsisme: "Far herud du urene Aand og giv den Hellig Aand Rum." Deretter ber presten for barnet om at Gud må ta i mot det og gi det "den evige velsignelse i dette himmelske Bad."⁷⁵ Deretter følger syndflodsbønnen, der dåpens frelsende betydning illustreres ved eksemplene om Noa, arken og Israels vandring gjennom Det røde hav.

Så følger den store eksorsisme, der presten sier: "Jeg besver dig du urene Aand, i Navn Faders + oc Sønns+ oc hellig Aand+ at du utfarer oc viger fra denne Jesu Christi Tienere N. Amen." Deretter leser presten Markus 10 om Jesus og de små barn, og legger hånden på barnets hode og ber Fader Vår. Dåpsfølget går så inn i kirken, der døpefonten står ved vestre inngangsdør. Selve dåpen innledes med ordene "Gud bevare din Inngang og din Utgang fra nu oc til evig Tid." Deretter følger prestens spørsmål til barnet som fadderne svarer på og selve dåpen der barnet tre ganger blir dypet i fonten. Presten kler barnet i dåpsdrakten og sier: "Den almechtige Gud oc vår Herres Jesu Christi Fader, som dig nu haver annen gang igjenfødt formedelst Vand oc den hellig Aand, oc haver forlatt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige Liv. Amen."⁷⁶

En spesiell del av dåpsliturgien stod det strid om, nemlig eksorsismen. Luther var tilfreds med denne delen av kirkens dåpsliturgi og ville ikke fjerne den. Den var med i hans dåpsritual fra 1520-årene og ble værende i det dansk-norske kirkeritual i 250 år. Eksorsismen ble gjerne tolket i åndelig forstand, altså som et uttrykk for at mennesket hadde en syndig natur. Dette var noe annet enn fysisk besettelse av den onde, men det er vel tvilsomt om folk flest skilte mellom disse to forståelsene av besettelse.⁷⁷

Eksorsismebønnen ble kritisert fra mange hold, og da kongens datter skulle døpes i 1606, ville han ikke ha den med. Fra da av ble eksorsismen sløyfet ved dåpshandlinger i den kongelige familie. På 1700-tallet ble det en debatt om det fortsatt skulle være eksorsisme i forbindelse med dåpen. En av dem som argumenterte kraftig mot eksorsisme i dåpsliturgien var den norske teologiprofessor Cort Aslaksson. Han hevdet at "Den Exorcismus som nu bruges i Daaben, er en gammel Vildfarelse. Den er Gud til Bestpottelse, Dievelen til Ære, og den Christen Kirke til stoer forargelse." Han viser til 1. Mosebok 17.7: "Jeg vil være din Gud og din ætts Gud" og til Jesu ord: "La de små barn komme til meg og hindre dem ikke for Guds rike hører slike til."⁷⁸ Biskop Hersleb argumenterte på samme måte 130 år senere. Han ergrer seg over at en del prester ved dette leddet "Jeg besvær deg... hever stemmen og bryster seg, likesom de havde her en sær myndighet til at skremme fanden med deres røst?"⁷⁹ Statsminister Gullberg gav ordre om at eksorsismebønnen skulle fjernes ved dåpen, "da den er uten grunn i Skriften, har noe så motbydelig ved seg og er så overtroisk at den lenge har vært til forargelse og anstøt."⁸⁰

⁷⁵ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 109.

⁷⁶ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 110.

⁷⁷ Fæhn, Helge. Far ut, du urene ånd, og gi Den Hellige Ånd rom. Demonene i kirkens liturgi, i Om verden full av djevler var (Red.) Inge Lønning, side 48.

⁷⁸ Cort Aslaksson: En kort og eenfoldig Forklaring om Exorcismo eller Besværgelsen som pleyer at bruges udi Daabens Sacramente, København 1606, gjengitt i Hansen, Jan Erik Ebbestad: Norsk tro og tanke: 1000-1940, side 183.

⁷⁹ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 243.

⁸⁰ Fæhn. Far ut, du urene ånd, side 48.

I 1783 kom det en ny dåpsliturgi, sannsynligvis utformet av biskop Balle på Sjælland. Han erstatter de to eksorsismeformlene og Luthers syndflodsbønn med en innledende tiltale, som ved en rekke bibelsitater vil beholde intensjonen i den gamle liturgien.⁸¹

3.3.4 Kirkeordinansen av 1537/39

På grunn av reformasjonen ble det bruk for nye ordninger. Man arbeidet først med nye liturgiske bøker og retningslinjer. I Den danske kirkeordinansen av 1537/39 er det et eget avsnitt om hvordan jordmødrene skal undervise de vordende mødre. Undervisningen skal i første omgang være en takksigelse for at mødrene skal få barn. Deretter skal de undervises i hvorfor de går gjennom den smerte som fødselen er (1. Mosebok 3.16). Etter dette blir også jordmødrene undervist i hvordan de skal forholde seg til dødfødte barn. Jordmødrenes oppgave når et barn dør, er å overgi barnet til Gud. Hvis man ikke rekker å døpe barnet før det dør, "skal man dog ikke mistrøste om barnets salighet, men holde seg til ordet: La de små barn komme til meg, og hva som helst dere ber om i mitt navn."⁸² "Slike barn, som så etter sine vilkår og Kristi egne ord blir overlatt og gitt i hans hender, må ikke holdes for å være fordømt, om de enn skulle dø i mors liv, likeså lite som israelittenes barn ble holdt for å være det, om de døde uomskårne før den åttende dagen."⁸³

3.3.5 Kirkeritualet av 1685

I 1685 kom det et nytt kirkeritual i Norge. Der var det ikke mange endringer fra Kirkeordinansen. Om dåpen skrev det nye kirkeritualet: "Ingen maa opholde sine Børn fra Daaben."⁸⁴ Dåpens nødvendighet til frelse stod fast. Spørsmålet var bare når man skulle døpe dem. Før det ble bestemt ved lov, var fristen for å døpe fire dager i byene, og åtte dager på landsbygda. Men i "Norske Lov" av 1687 ble det bestemt at alle barn skulle døpes innen de var åtte dager gamle.⁸⁵ Kirkeritualet skriver at jordmødrene ikke skulle befatte seg med noen barns hemmelige begravelse, men at barnet skulle vises for presten, og "fornemme af hannem, hvorledes det skal begraves."⁸⁶

3.3.6 Katekismen med forklaringer

I den lutherske tradisjon har katekismen vært sett på som en hellig tekst. Dermed har også katekismekommentarene hatt en viktig posisjon i lutherske samfunn.⁸⁷ På denne bakgrunn vil jeg konkludere med at den lutherske kirke har utviklet en teologi som sier at dåpen er nødvendig til frelse. Gud har bundet oss, men ikke seg selv. Det klareste uttrykket for denne teologien finner vi hos Erik Pontoppidan (1698-1764). Hans bok *Sandhed til Gudfryktighed* fra 1737 er en pietistisk katekismekommentar i spørsmål og svars form. Den fikk en meget stor betydning for norsk kristendomsforståelse på 17- og 1800-tallet, og er ennå i bruk i enkelte miljøer i Norge. I spørsmål 661 behandler Pontoppidan spørsmålet om de udøpte barnas skjebne: "Blir de små barn fordømt som dør tidlig og ikke blir døpt? Ingenlunde, for de forakter ikke, men mister et nådemiddel, som Gud vel har

⁸¹ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 243.

⁸² Kirkeordinansen 1537/39. Tekstutgave Odense 1989, side 198-200, sitatet er hentet fra en norsk utgave av kirkeordinansen.

⁸³ Kirkeordinansen, side 200.

⁸⁴ Danmark og Norges kirke - ritual 1685, side 53.

⁸⁵ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 113.

⁸⁶ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 84 Bestemmelsen mangler i den første utgave av Kirkeritualet (KR), men refereres av Fogtman 1784 og gjengis i KR 1825, 52 og KR 1882.

⁸⁷ Gilje, Nils og Rasmussen, Tarald. Tankeliv i den lutherske stat 1537-1814, side 39.

bundet oss til, men ikke seg selv, da Han også uten dåp kan gjøre salig (Matteus 18.14). Så er det ikke eders Faders vilje, som er i himlene, at en av disse små skal fortapes.”⁸⁸

3.3.7 Dagens dåpsteologi

Den norske kirke legger fremdeles stor vekt på dåpen. Dåpen er kriterium for medlemskap i Kirken og storparten av Kirkens medlemmer døper sine barn. Likevel ser vi utviklingstrekk. Mange barn døpes senere enn tidligere, og det er ikke lenger strenge sosiale regler for hvordan man skal behandle barn som ikke er døpt. For 40 år siden var det ikke vanlig at foreldrene gikk ut med barna før dåpen, mens man i dag tar med barna på utenlandsferie og døper dem når man kommer hjem. Dette kan henge sammen med at barnedødeligheten er sterkt redusert, men det kan også skyldes at man ikke legger så stor vekt på dåpen som frelsesmiddel. Man tror derfor at Gud vil frelse barnet selv om det ikke er blitt døpt.

De pietistiske vekkellesbevegelser har preget Den norske kirke i 150 år. Disse bevegelsene har lagt større vekt på tro og omvendelse enn på dåp. I dag er det en økumenisk trend i den kristne ungdomskulturen. Ungdom samles på tvers av trossamfunn i kristen tro og tilbedelse. Dette fører til at man toner ned forskjellen mellom kirkesamfunnene, og dermed blir bevisstheten om dåpen svekket blant Kirkens medlemmer. Den norske kirke arbeider nå med en ny dåpsliturgi. Dette har vært svært utfordrende, og Kirken strever med å finne gode formuleringer for dåpshandlingen. Dette arbeidet er ennå ikke avsluttet.

3.3.8 Dåp etter døden?

Hvis dåpen ikke har noen frelsende betydning, blir spørsmål om dåpen sjelesørgisk irrelevante. Hvis man derimot tror på frelse i dåpen, har det stor betydning om et barn er døpt eller ikke. Dåpen har i den lutherske tradisjon vært forbeholdt de levende. I de norske etnologiske undersøkelsene finner vi nesten ingen beretninger om at barn er blitt døpt etter sin død.⁸⁹ Dåp av døde er mer vanlig i USA. Dette skyldes en kombinasjon av katolsk dåpsteologi og amerikansk pastoralteologi. Dette har sin bakgrunn i at sjelesørgerne fra de forskjellige trossamfunnene ikke legger vekt på sin egen tro og religionspraksis i møte med sine konfidenter. Fokuset er på den enkeltes behov, og de fleste som ber om dåp for sine barn på sykehuset, har en katolsk bakgrunn. Derfor har både lutherske og katolske prester foretatt dåp av døde, selv om dette ikke er i overensstemmelse med de enkelte kirkesamfunns teologi og liturgi.⁹⁰

3.3.9 Mødres kirkegang

Moseloven sier at en kvinne som har født barn, er uren i én til to uker, og hun skal holde seg inne i én til to måneder etter fødselen - alt ettersom hun har født en gutt eller ei jente (3. Mosebok 12.1-5).

Disse forskriftene for renselse overholdt Maria og besøkte deretter tempelet i Jerusalem (Lukas 2.22). Denne begivenheten ble etter hvert en festdag for Marias renselse, og utgangspunkt for en kirkelig praksis der barselkonen kom til kirken og ble mottatt ved inngangsdøren av presten, som høytidelig førte henne til hennes plass i kirken.⁹¹

⁸⁸ Pontoppidan, Erik. Sandhed til Gudfryktighed, spørsmål 661, side 172.

⁸⁹ NEG. Spørreliste 64.

⁹⁰ Intervju med Thor Pundsnes, prest i Den norske kirke. Praksis på sykehus i USA i 2007.

⁹¹ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 117.

Denne skikken med inngangskoner var en enkel og frivillig handling og var derfor ikke i middelalderen tatt med i prestens liturgiske håndbøker. I ettertid har det vært uenighet om formålet med skikken. Flere biskoper framhever skikken som en hedersbevisning, der kvinnene blir gjort ære på og mottar velsignelse. Andre var kritiske og betraktet skikken som diskriminerende og noe nedverdiggende. I 1688 bestemte Sjællands biskop at "Kongens Livgarde til Hest... deres Qvinder måe være befriede for at lade sig af Prestene i Kirken innlede."⁹²

Selv om de høyere sosiale lag fikk vedtatt at skikken skulle avskaffes, skulle det mer til enn et kongebrev for å stanse den. Prestene fikk betaling av kvinnene, skikken var godt innarbeidet og bondebefolkningen så på barselkvinnen som en hedensk kvinne.⁹³ "Enkelte steder var det skikk, at hvis barnets mor døde, før hun hadde holdt sin kirkegang tok en nabokone og iførte seg avdødes klær og holdt kirkegang i hennes sted."⁹⁴

I Alterboken av 1920 er det fremdeles et avsnitt om Mødres kirkegang: "Ektehustru som ønsker at blive indledet møter med sit følge i kirkens vaabenhus eller i sakristi før gudstjenesten. Der kommer presten til hende. I en kort tale minder han hende først om at takke Gud, som nådig har hjulpet hende i hendes trængsel og givet hende glæde over at et menneske er født til verden." Etter talen trykket presten mødrenes hånd og sa: "Gaa ind i Guds menighet med fred, og tak Herren din Gud, som har gjort vel imot dig. Han styrke dig fremdeles til sjæl og legeme, og lade din indgang og din utgang nu og alltid være velsignet for hans aasyn."⁹⁵ Landstad reviderte salmebok hadde et eget avsnitt med overskriften: Mødres kirkegang. Mens menigheten sang salmen: "Til ditt hus med takkesang," gikk mødrene inn i kirken.⁹⁶

Det var også en egen liturgi for innføring av inngangskoner som hadde mistet sitt barn. "Er barnet dødt lægger presten sin tale derefter og minder den sørgende mor om Jobs takksigelse: *Herren gav, Herren tok, Herrens navn være lovet! Eller om Kristi ord: Det er ikke eders Faders vilje som er i himmelen, at en eneste av disse smaa skal fortapes*"⁹⁷

I en artikkel om kirkeskikker på Herdla skriver Bjørn Zachariassen i 1947 at skikken fremdeles var i bruk i 1930- årene, men "den vakre gamle skikk med mødres kirkegang er dessverre nu vistnok ikke lenger i bruk."⁹⁸

3. 4 Begravelser og kirkegårder

Når kom de kristne kirkegårdene? Hvordan endret synet på gravferden seg etter reformasjonen og hvilken betydning hadde det å bli "begravd i kristenmannsjord?" Disse spørsmålene vil være sentrale i denne delen av rapporten.

3.4.1 Utviklingen av kristne kirkegårder

De første kristne ble ikke lagt på egne gravplasser, men de kristne begynte tidlig å begrave sine døde på et særskilt område på de alminnelige gravplassene. Martyrenes graver ble et samlingssted for kristen gudstjenestefeiring. Etter hvert ble det bygget alter på martyrenes gravsteder. Da kristendomsfølgelsen avtok, ble det bygget kirker på disse stedene. I dette miljøet utviklet man en

⁹² Fæhn. Gudstjenestelivet, side 119.

⁹³ Fæhn. Gudstjenestelivet, side 254.

⁹⁴ Zachariassen, Bjørn. Litt om kirkeskikker på Herdla, Bjørgvin kyrkjesogelag, skrifter 2, Bergen 1947, side 12.

⁹⁵ Alterbok av 1920, side 140 – 141.

⁹⁶ Landstad reviderte salmebok nr 719.

⁹⁷ Alterbok av 1920, side 141.

⁹⁸ Zachariassen, side 12.

overbevisning om at martyrene spilte en særskilt rolle for de døde. Martyrene hadde som oppgave å be for dem, og de kunne være deres hjelpere på dommedag.⁹⁹ Derfor ville de kristne gjerne graves nær martyrenes gravsteder for å kunne sikre seg helgenenes forbønn. Da man begynte å bygge kirker, ble menighetens medlemmer begravd inne i kirkene. De som ikke fikk plass inne, ble plassert utenfor kirkebygningen. Slik oppsto kirkegårdene som begravelsesplasser i byene. Gravferdene ble holdt for å hjelpe den døde gjennom skjærsilden og inn i saligheten. Gravferden ble ikke foretatt i pietet for den døde, men fordi det døde legeme hadde vært Den Hellige Ånds tempel (1. Kor. 6,19) og skulle stå opp fra de døde.¹⁰⁰

”Det var et fellesskap mellom de hellige som var gått foran, og den kjempende og lidende kirke som var underveis. Omgang med de døde var noe helt naturlig, så naturlig at kirkegården enkelte steder til og med kunne bli til en attraktiv markeds plass.”¹⁰¹

3.4.2 Kirkelig lovgivning om begravelser

Utover i middelalderen kom det en sterkere regulering og lovgivning på de fleste livsområder. Retten til begravelse var regulert gjennom Corpus juris canonici, - en samling av kirkelige rettsbestemmelser. Disse spilte en sentral rolle på 13- og 1400-tallet.¹⁰² I tillegg kom den nasjonale lovgivningen. Norge var inndelt i fire deler med hver sin selvstendige lovgivning. Dette var Gulatingsloven, Frostatingsloven, Eidsivatingsloven og Borgartingsloven. Gulatingsloven er den eldste lovsamlingen i Norge. Den er løselig datert, men feiret sitt 1000-års jubileum i 2005.

Lovsamlingene hadde egne kapitler som omhandlet kristenretten. Landets befolkning skulle være kristen. Gulatingsloven satte ned et forbud mot førkristen gravskikk. Det var ikke lenger tillatt å begrave i haug eller røys.¹⁰³ Likevel fikk ikke alle ligge på kirkegården. Lovgivningen fastslo at bare kristne hadde rett og plikt til kirkelig begravelse, men den som ”kirken ikke hadde samfunn med,” kunne ikke forvente en kirkelig begravelse. Dette var fastslått allerede av pave Leo den store.¹⁰⁴ Dette prinsippet førte til at bare Kirkens dømte medlemmer fikk ligge på kirkegården. Ved nøddåp kunne barnet graves i den ytre del av kirkegården (”i kirkiugarde utanverdum”), stedet der vigslet og uvigslet jord møttes.¹⁰⁵

Et annet prinsipp var at de som var utstøtt av det kirkelige fellesskap, ikke fikk ligge på kirkegården. Den tredje gruppen var det større uenighet om. Dette gjaldt kriminelle som var utstøtt av Kirken, men som angret sine synder og mottok absolusjon før de ble henrettet. Disse personene ville Kirken gjerne gi en kirkelig begravelse, men de verdslige myndigheter ville nekte dem gravplass på kirkegården av allmennpreventive hensyn.

Dette var drøftet på konsilet i Mainz i 847. En dødsdømt røver skulle ikke nektes de kirkelige begravelsesseremoniene, så fremt han hadde bekjent sin synd for Gud. Utgangspunktet for denne kirkelige oppfatningen fant man hos profeten Nahum i Det gamle testamentet som skriver ”...trengselen skal ikke komme to ganger.”¹⁰⁶ Dette ble forstått som at Gud ikke ville dømme to

⁹⁹ Nilsson, Bertil: De sepulturis. Gravrätten i corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning, side 37.

¹⁰⁰ Amundsen, Arne Bugge: Dødens rett og dødens rituale. Tidsskrift for kirke, religion og samfunn. Volda 1991, side 106.

¹⁰¹ Herresthal, Anne: Norske begravelsestradisjoner i bykulturen, i Døden på Norsk (Red.) Olaf Aagedal, side 53.

¹⁰² Nilsson, side 29.

¹⁰³ Nilsson, side 228.

¹⁰⁴ Nilsson, side 228.

¹⁰⁵ Nilsson, side 235.

¹⁰⁶ Profeten Nahum 1.9, Bibelen, 1920 utgaven.

ganger i samme sak. Denne rettsoppfattelsen spilte en betydelig rolle i den romerske rettspraksis og ble tatt opp av Gratianus og utviklet av middelalderretten.¹⁰⁷ I tillegg mente man fra kirkelig ståsted at en synd som var bekjent for Gud, var en tilgitt synd. Derfor kunne ikke Kirken nekte en angrende synder en kirkelig begravelse.

Hvem ble da utelukket fra å bli gravlagt på kirkegården? I første rekke gjaldt dette alle som ikke var døpt, og dermed fostre og dødfødte barn.¹⁰⁸ Frostatingsloven slo fast at en gravid kvinne skulle gravlegges på kirkegården. Barnet hennes skulle ikke tas ut. Slik argumenterte også Canones Nidrosiensis. "For her er det ikke noen synd som har skylden, men naturen." Fra andre kanoniske rettskrifter blir det imidlertid drøftet om barnet måtte skjæres ut av kvinnens mage før hun kunne begraves på kirkegården.¹⁰⁹ Eidsivatingretten bestemte at udøpte barn skulle begraves mellom flo og fjære, mens biskop Arne Torlaksson bestemte at udøpte skulle begraves like utenfor kirkegårdsmuren.¹¹⁰

Det var også mange andre grupper som ikke fikk en kirkelig begravelse. Dette gjaldt hovedsakelig hedninger, selvmordere, tyver og røvere. Man skilte imidlertid i mellom de som hadde begått selvmord på grunn av psykisk sykdom, og de som tok livet sitt med fullt overlegg.¹¹¹

De mest omfattende rettsreguleringene gjaldt de økonomiske sakene. Middelalderretten opprettholdt forbudet mot å ta renter, og dette var også en grunn til å utelukke kristen begravelse. Andre utelukkelsesgrunner var: Heresi, spott mot Gud og den salige jomfruen, munkesom hadde eiendom, folk som førte opp presten som formynder i sitt testamente og personer som påla nye tollbestemmelser.¹¹² Lovgivningen er ikke særlig detaljert med hensyn til seksuelle synder, men menn som drev med incest og menn som røvet en annens kone, skulle også nektes kirkelig begravelse. Hva skjedde med de som ved en feiltakelse ble begravd på kirkegården? Dette skriver pave Innocens III om i et svarbrev til erkebiskopen i Nidaros i år 1200. Disse personene skulle graves opp og kastes langt utenfor kirkegården, hvis man var i stand til å skille den enes kropp fra den andre.¹¹³

3.4.3 Brudd med kanonisk rett og et nytt syn på døden

Martin Luther tok et oppgjør med den kanoniske rett og de strenge reguleringene den hadde for det enkelte menneske. Den kanoniske kirkeretten ble avvist som en falsk autoritet som verken skulle leses eller kommenteres. Dette uttrykte Luther symbolsk ved bokbålet i Wittenberg i 1520, der hele den store samlingen med kirkerettens bestemmelser ble kastet på bålet og brent som kjettersk lære.¹¹⁴

En av de mest gjennomgripende endringene som skjedde i og med den lutherske reformasjon, gjelder holdningen til døden. Ved reformasjonen forsvant forestillingen om felleskap mellom levende og døde. De døde var ikke lenger til stede *for* og *med* de levende, de var kun hos Gud eller Djevelen. De

¹⁰⁷ Nilsson, side 260.

¹⁰⁸ Bull, Kristi Strøm. Dødfødsel og rettsplikten overfor foreldrene i Dahl, Tove Stang (Red.) Kvinnerett, side 169 Referer Gulatingsloven kap.22, Eidsivatingsloven, kap 1 og Erkebiskop Jons kristenrett kap.16.

¹⁰⁹ Nilsson, side 250.

¹¹⁰ Wisløff, side 24.

¹¹¹ Nilsson, side 259.

¹¹² Nilsson, side 267.

¹¹³ Nilsson, side 268.

¹¹⁴ Gilje og Rasmussen, side 30.

gjenlevende kunne ikke lenger gjøre noe for å hjelpe de døde, og de døde kunne på sin side heller ikke gjøre noe for de levende¹¹⁵

I middelalderens forestillingsverden kunne de døde og de levende stå i forbindelse med hverandre på flere måter. Man kunne påkalle helgenene som var i himmelen hos Kristus, og de kunne gå i forbønn for de levende hos Gud. Dette kunne være til hjelp med tanke på frelsen og det evige liv.

Forestillingen om skjærsilden fikk for alvor plass i vestlig kristendom på 1100-tallet. Skjærsilden var ikke et blivende sted. De døde var der bare midlertidig for å bli rensset før man kunne komme inn i himmelen. Denne renselsen var en utlikning av skyld. Dette kunne den jordiske kirke bidra med, først og fremst ved at presten leste messer for den døde.¹¹⁶ Dette synet tok Luther skarpt avstand fra. ”Det er meningsløst å lese messer for de døde, for de døde sover jo fredens søvn, og de fortapte ber ikke kirken for,” hevdet Luther.¹¹⁷

3.4.4 Nytt syn på begravelsen

Begravelsen fikk også et nytt innhold ved reformasjonen. En luthersk begravelse består i at de gjenlevende tar farvel med den døde. Den døde skal hvile i jorden fram til dommens dag, da Kristus skal kalle alle mennesker fram fra graven og holde dom. Derfor avviste Luther også tanken om skjærsilden, og hele forestillingen om en tredeling av det hinsidige. Dermed avviste han også tanken om et limbus puerorum for barn.¹¹⁸ Kirken omfatter ikke lenger de døde i skjærsilden, men bare de troende på jorden. De døde er i himmelen hos Gud, eller i helvete hos Satan, og har ikke lenger del i Kirkens fellesskap.¹¹⁹

Den nye tenkemåten endret også de liturgiske uttrykkene. Lutheranerne avskaffet dødsmissen, der menigheten overgir den døde til Gud. De avskaffet også alle andre sjelemesser og oppfordret de kristne til å slutte å be for de døde. Etter døden er det ikke mer de kan gjøre. I stedet for dødsmissen kom den lutherske begravelsesseremonien. Bønnene for den døde ble tatt bort. Messens framheving av hvordan Kirken overgav den døde sjelen til Gud, ble erstattet med prestens minnetale, kombinert med forkynnelse av troen til de sørgende.¹²⁰

Begravelsen ble ikke lenger en gudstjeneste, men foregikk på kirkegården. Der skulle man sette kisten ned i jorden og synge en salme eller to. Deretter kunne presten holde en formaning til de som fulgte kisten. Likpreken var ikke obligatorisk, men ble holdt bare etter anmodning fra de pårørende. Seremonien kunne utvides etter ønske og betalingsevne.

Kirkeordinansen fra 1607 forplikter de gjenlevende til å sikre den avdøde en hederlig begravelse. ”Ingen hederlig kristen skulle begraves stilltiende eller privat, det ville bryte med prinsippet om forkynnelse for de gjenlevende og med ”æresperspektivet.” En begravelse i stillhet, uten klokkeringing og jordfestelse, gav uttrykk for den ytterste vanære.”¹²¹ Det var en kristen plikt å føre den døde til kristen jord og det var trusler om bøter for de som ikke utførte denne plikt.¹²² Presten kunne holde en

¹¹⁵ Gilje og Rasmussen, side 183.

¹¹⁶ Gilje og Rasmussen, side 184.

¹¹⁷ Wisløff, side 16.

¹¹⁸ Wisløff, side 16.

¹¹⁹ Gilje og Rasmussen, side 184.

¹²⁰ Gilje og Rasmussen, side 187 og 193.

¹²¹ Amundsen: Dødens rett, side 111

¹²² Amundsen: Dødens rett, side 110.

preken ved gravferden. Den skulle være kort og ”til Lærdom/trøst oc formaning.”¹²³ Kirkeritualet fra 1685 forteller hvordan dette ble ordnet rent praktisk. Etter at kisten var plassert i graven, skulle alle gå inn i kirken. Presten gikk på prekestolen og holdt en tale. Desto større betaling presten fikk, desto lengre likprekener holdt han, men prekenen skulle ikke vare lenger enn en time.¹²⁴

I Europa er det bevart titusenvis av likprekener fra perioden mellom 1550 og 1750, mens i Norge er det bevart vel 60 slike prekener.¹²⁵ En av dem er Petter Dass sin liktale over sin stefar, Peder Broch, som døde i 1707. Den begynner slik:

*At skrifve Vers om døde Liig,
som føres hen til Grafven,
Den skikk er nu saa brugelig,
Som Sjæle- sang hos Pafen.*¹²⁶

Kirkeritualet hadde bestemt at liktalen skulle holdes fra prekestolen, mens rundskriv av 19. november 1791 gav tillatelse til at talen kunne holdes i sørgehuset eller ved graven. Dermed ser vi at de kirkelige forordningene tilpasset seg den vanlige praksis i norske bygder.

Det var en sterk rangering av plassene på kirkegården og inne i kirken. De fattige skulle gravlegges uten betaling. Dette påbød en kongelig forordning fra 1624, men de kunne ikke forvente å få de beste plassene. De mest fornemme kunne ligge inne i kirkene. I Fredrikstad ble kirken delt inn i soner etter ære og rang for både levende og døde. I 1687 ble det innført nye takster. Den dyreste plassen var i koret, der byens fremste hadde sine plasser. Prisen her var 60 riksdaler. Den neste sonen var begravelse under kirkegulvet i midtgangen, mens de billigste plassene var under benkene i korsarmene. Det var også egne satser for voksne, halv voksne og barn. Nærmest som en del av prestens lønnsregulativ, hadde prestene rett til gratis gravplass under kirken dersom de døde i tjeneste.¹²⁷ Dermed fortsatte middelalderens ranginndeling for hvordan man skulle ligge på kirkegården. Tidligere hadde dette vært religiøst begrunnet, nå var sosial prestisje og Kirkens behov for inntekter begrunnelsen for denne inndelingen.¹²⁸

I år 1800 sendte kongen et brev til biskopene med forespørsel om det var noe til hinder for å forby gravlegging av lik inne i kirkene. Han mente at denne tradisjonen var skadelig for menneskets sunnhet. Fra 1805 ble det forbudt med gravlegging inne i kirkene. I hele Europa begynte man å fjerne kirkegårdene fra byene. Frykten for kjemiske gasser fra forråtnelsesprosessen førte til at man ønsket å plassere kirkegårdene langt vekk fra befolkningen.¹²⁹

3.4.5 Den gamle praksis henger igjen

Særlig på bygdene fungerte den folkelige religiøsiteten som en bremse på gjennomføringen av de lutherske ideene.¹³⁰ Selv om Den lutherske kirke tok et oppgjør med katolsk tanke om at det var

¹²³ Amundsen. Talende død, side 47.

¹²⁴ Amundsen. Talende død, side 47.

¹²⁵ Amundsen. Talende død, side 48.

¹²⁶ Gilje og Rasmussen, side 194.

¹²⁶ Gilje og Rasmussen, side 187.

¹²⁷ Amundsen. Talende død, side 52-54.

¹²⁸ Herresthal, side 55.

¹²⁹ Herresthal, side 55.

¹³⁰ Gilje og Rasmussen, side 189.

kontakt mellom levende og døde, hang dette synet igjen. Skikker fra førkristen fedrekult formet forestillingene omkring død og gravferd. Mange av tradisjonene fra førkristen tid, klarte å leve videre til langt inn i det 18. og 19. århundre.¹³¹ Folkeminnegranskeren Anne Herresthal kommenterer dette slik: "Det ser ut som om det særlig i forbindelse med død og begravelse finnes et inngrodd behov for kulturell kontinuitet. På dette området synes tradisjonene å være sterkere enn på noe annet område i livet."

Det finnes mange eksempler på dette: Ved sjeleringingen brukte man kirkeklokkene til å ringe sjelen inn i himmelen. Dette skulle gjøres både lenge og vel. Denne praksisen forsøkte kongen å stoppe. I 1687 kom en ny lovgivning som forbød ringing i kirkeklokkene før liket skulle begraves. På gravferdsdagen kunne man ringe i høyden en time. Bestemmelsen rettet seg spesielt i mot sjeleringingen.¹³²

Fra 1600-tallet kjenner vi bestemmelser om at henrettede, selvmordere, uavløste bannsatte og mennesker drept i horeseng verken skulle jordfestes eller begraves på kirkegården.¹³³ På 1700-tallet gjennomgikk disse bestemmelsene en liberalisering. Man tillot etter hvert begravelse i viet jord for flere av de som tidligere var blitt utelatt. På 1800-tallet fikk selvmordere og henrettede begravelse på kirkegården og adgang til jordfestelse, men presten fikk først adgang til å holde likpreken for selvmordere i 1902.¹³⁴ Man fikk også en ny gruppe som kunne begraves på kirkegården, men da uten kirkelige seremonier eller jordfestelse. Dette var ikke-lutheranerne, og i praksis kom også udøpte inn i denne kategorien. Selv om man ønsket å gi udøpte barn en fullverdig begravelse, viste det seg vanskelig å gjennomføre i praksis.¹³⁵

I hele perioden etter reformasjonen har det vært en motsetning mellom på den ene siden kirkelig teori og sjelesorg og på den andre siden kirkelig adferd overfor foreldre som mistet et udøpt barn.¹³⁶ Dette kommer tydelig fram ved at barna ofte ikke har fått jordfestelse - selve kjennetegnet for en fullverdig kristen begravelse. Forsøkene på å innføre større liberalitet overfor andre som tidligere hadde vært henvist til en "mindreverdig" begravelse, førte til at de udøptes plass *utenfor* det religiøse og sosiale felleskap ble ytterligere understreket. Overgangen til en effektivisert og sterkere ordnet kirkegårdsadministrasjon endret lite ved dette forhold.¹³⁷

Man kan også spørre om det virkelig er Den norske kirkes lære at det ikke er noen kontakt mellom de levende og døde? I nattverdliturgien understrekes det at vi lovpriser Gud "og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel. Med dem vil også vi forene våre røster og tilbedende synge."¹³⁸ Denne tankegangen er mer velutviklet i Den russisk-ortodokse kirke. I innledningen til den ortodokse kalender, argumenterer Kirken for hvorfor de holder seg med en egen kalender og dermed har egne dager for feiring av de kristne høytidene. De begrunner dette med at de ønsker å tilbe Gud sammen med de som er døde. Da er det viktig at tilbedelsen skjer på samme tid.

¹³¹ Fæhn, Helge. Fra haugsetting til kremasjon. Død og grevferd i norsk kirkeliv gjennom tusen år. Kirke og kultur 1976, side 405 ff og Birkeli, Emil, Huskult og hinsidighetstro, side 187.

¹³² Fæhn. Gudstjenestelivet, side 149.

¹³³ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 85.

¹³⁴ Juvkam, Per. Register i kirkerett, side 102.

¹³⁵ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 85.

¹³⁶ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 87.

¹³⁷ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 87.

¹³⁸ Gudstjenestebok for Den norske kirke, del 1, side 68.

Derfor kan ikke Kirken tilpasse sin kalender til den ordinære kalender, men må følge ”den evige kalender.”¹³⁹

Ved siste revisjon av Den norske kirkes gravferdsliturgi i 2003, innførte man elementet med å overgi den døde i Guds hånd. Denne tanken *kan* forstås som at vi kan påvirke den dødes skjebne og dermed har noe av katolsk forståelse av døden i seg. Denne praksis er også blitt mer utbredt i behandling av dødfødte barn. Der er det blitt mer vanlig at presten velsigner den døde, og gjerne tegner henne med korsets tegn. I tradisjonell praktisk-teologisk opplæring er prestene opplært til å vende seg mot begravelsesfølget under velsignelsen på kirkegården, og ikke mot den døde. I dag er altså denne tanken mindre fremtredende. Man velsigner den døde og tegner korsets tegn over vedkommende.

3.4.6 Jordfestelsen

Presten hadde få oppgaver i den lutherske begravelsen. ”Foruten å delta i og kanskje lede salmesangen og Herrens bønn, var det faktisk bare likpreken og jordpåkastelse som var hans spesielle gjøremål.”¹⁴⁰ Jordpåkastelsen ble tatt i bruk på 1100-tallet i Nord-Europa og de germanske land, men ble ikke brukt i Syd-Europa. Den var ikke en betydelig del av gravferden, men et kort ledd inne i en større liturgi. Opprinnelig brukte man bare en skuffe med jord på båren. Gulatingsloven viser at det var vievannsseremonien som var den viktigste delen av gravferden. Jordfestelsen er heller ikke en del av den felles katolske gravferdsliturgi fra 1970, men er med i den norske katolske gravferdsordningen.¹⁴¹

Jordpåkastelsen fikk en viktigere rolle etter påbudet fra 1646 om å føre kirkebøker. Alterboken fra 1688 påbød at presten skulle medvirke med jordpåkastelse,¹⁴² - enten på begravelsesdagen eller ved første mulige anledning. Ofte kastet presten jord på gravene som en felles handling, helst på våren og om høsten.¹⁴³

”Denne isolerte og nærmest magisk virkende handling kan ha vært med på å skape overtroiske forestillinger om *jord-festelsen*, slik det fortelles fra Danmark i 1789. Jordfestelsen gir sjelen ro, den fremmer legemets oppløsning og bevarer for påvirkning fra onde ånder.”¹⁴⁴

Fra kirkelig hold hadde jordfestelsen et helt annet formål. Presten skulle foreta den for å sikre at den døde ble ført inn i kirkebøkene. Med jordfestelse kunne presten også være med på å kontrollere at man ikke holdt drap hemmelig. Den viktigste betydningen av jordfestelse var at den var en høytidelig innledning til at graven ble fylt igjen.¹⁴⁵

Kyrkjesogelaget i Bjørgvin undersøkte i 1947 hvilket forhold folk hadde til jordfestelsen. Undersøkelsen dokumenterer at det var uvanlig med jordfestelse i forbindelse med gravferden, men at denne skjedde på et senere tidspunkt i forbindelse med at presten hadde gudstjeneste. Kun én av

¹³⁹ Den russisk-ortodokse kirkekalender. Dette er et sær-russisk standpunkt innen den ortodokse kirken. Mange av de andre ortodokse kirkene bruker en fellesvestlig kalender og feirer jul på samme tidspunkt som i resten av kristenheten. Dette gjelder blant annet den rumensk ortodokse kirke (Samtale med en rumensk ortodoks feltprest, Kristi Himmelfartsdag 2009).

¹⁴⁰ Fæhn. Fra haugsetting, side 411.

¹⁴¹ Fæhn. Fra haugsetting, side 413 og 414.

¹⁴² Danbolt, Lars Johan. Den underlige uka. De sørgende og begravelsesriten, side 14.

¹⁴³ Bø. Høgtider, side 269.

¹⁴⁴ Fæhn. Fra haugsetting, side 414.

¹⁴⁵ Enkelte prester hadde et nokså fritt forhold til jordfestelsen. Presten Rønnau i Oppdal (1802-1822) brukte ved en anledning jordfestelsen til å bekjempe drukkenskapen. Han sa: ”En skjenker har du været, en skjenker har du levet, nu kan du læske deg.” Knut Rygnestad, side 11.

informantene skriver at det var vanlig med jordfestelse umiddelbart etter begravelsen. Det var i Fana som da var nabokommune til Bergen.

22 informanter betraktet jordfestelsen som en vigsling av graven, 16 omtaler den som en gammel skikk, kristelig skikk eller god skikk. Én av dem legger til: "... kom ikkje vel heim utan." Sju informanter skriver at jordfestelsen skal sikre mot gjenferd, fem vet ikke hvilken betydning den har, mens tre oppgir at den bidrar til at den døde får fred i graven. Én av informantene skriver at jordfestelsen er et tegn på respekt for døden.

Noen av informantene skriver mer utførlig: "Det kan vel hende at eldre folk hadde den tru at jordfestinga skulle hindra den avlidne frå å gå heim att, men den vanlege tru var vel at den avlidne ved jordfestinga skulle verta skild frå det timelege og få fred og ro i si grav." Peder Nilsen Aga frå Fitjar skriver: "Det er ikkje so greitt å svara på. Litt ovtru var gjerne med i det, men stort sett var det fordi kyrkja påbaud soleis, og det var ei mismeting mot avlidne ikkje å gjera det."¹⁴⁶ Det var ein mann som fann ein ovstor flat stein og velta yver grava til faren fordi han ikkje skulle gå att." Johannes Kvalheim i Davik kommenterer jordfestelsen slik: "Det var helst ein kristeleg skikk som vigsle gravi og minnet. Trui om attergange held seg vel so duld, at det kunne om so var, vere vanskeleg å bemerkje."

Johan Haddal fra Ulstein beskriver hvordan jordfestelse ble utført når presten ikke deltok i begravelsen: "Naar likkista var nedsett i grava, sette dei eit røyr, samanslegne av fire bord nedpå kista. Røyret var so langt at det rakk om lag ein halv meter over jorda naar grava var attkasta. Røyret sette dei ned på kisteloket. Naar grava var fylt og jamna til ein grand, la dei ein liten flat stein på øvre enden av røyra. Naar so presten kom, gjerne fyrste sundag der var preike, og held jordfesting, tok dei vekk steinen av røyra og presten kasta dei tre skuffer jord ned gjennom røyra. Naar so jordfestinga var fraaseggjord, trekte dei røyra oppatt og fyltde holet med jord. Dette er visseleg ein eldgamal skikk for i saga om Eirik Raude er det fortald frå det gamle Grønland at dei gravla dei avlidne heime på gardane og sette ein staur oppå, frå brystet på den avlidne. Naar so presten kom til gards, drog dei stauren opp og presten slog vigslevatn i holet og song yver."¹⁴⁷ Haddal skriver at skikken med rør på kista ble regnet som "mindre sanitært" og at biskop Hognestad gav folk påbud om å slutte med slikt, og dermed falt skikken bort.¹⁴⁸

I dag har jordfestelsen en litt annen motivasjon. Den samler opp de vesentlige momentene i gravferdshandlingen og påminner om at gravferden gjelder den døde, og ikke bare de gjenlevende. "Guds Ord i Skriften blir det siste og avgjørende. Dette bibelske vitnesbyrd forkynner: a) Det kristne menneskesyn: vår fysiske sammenheng med hele den skapte verden, vår skapthet og vår forgjengelighet. b) Det kristne oppstandelseshop, grunnet på Jesu oppstandelse."¹⁴⁹

3.4.7 Svensk kirkelig lovgivning

Ved sammenlikning av forholdene i Norge og Sverige finner vi store likheter i kirkelig lovgivning om dødfødte barn. Kyrkoordningen av 1571 skriver at barn som døde udøpt, kunne tillates å bli gravlagt på kirkegården, men presten trengte ikke å sørge for begravelsen. Kyrkolagen av 1686 sier at presten skal kaste jord på dem og lese en bønn, mens gudstjenesteboken av 1693 er mer presis. Den skriver at

¹⁴⁶ Mismæte betyr å sjå ned på i følge Nynorsk ordliste.

¹⁴⁷ Kyrkjesogelaget i Bergen, Spørreundersøkelse, 1947. Oppbevares på Universitetet i Bergen, institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap.

¹⁴⁸ Kyrkjesogelaget i Bergen, Spørreundersøkelse.

¹⁴⁹ Fæhn. Fra haugsetting, side 417.

presten skal foreta jordpåkastelse, lese Fader Vår og velsignelsen. Dødfødte barn er første gang nevnt i gudstjenesteboken av 1731, der det står at de skal "sättas ner i tysthet." I 1894 kom en ny begravelseslov som sa at begravelse av dødfødte skulle være en enkel gravferd. Den skulle ikke foregå i kirken, og det skulle ikke ringes med kirkeklokkene. Disse bestemmelsene falt ut ved den nye liturgien fra 1957.¹⁵⁰

3.4.8 Aborter

De dødfødte og aborterte fostre hadde ikke noen plass i fellesskapet helt fram til fødselsomsorgen ble endret på 1980-tallet. Det norske språk vitner om at det var en ulykke og noe nedverdiggende i at en kvinne ikke klarte å bære fram et fullbåret og velskapt barn. Man brukte ordene "reis, skitreis, eller skeivreis" om dette.¹⁵¹ Den finske religionshistorikeren Juha Pentikäinen gav i 1968 ut doktoravhandlingen *Nordic dead child beings*.¹⁵² Han har brukt begrepet "døde uten status" og skriver at begrepet status dreier seg om et sosialt så vel som et religiøst problem. De døde uten status er de døde som av en eller annen grunn ikke er blitt tatt opp i de dodes felleskap.

De dødfødte hadde flere grunner for å bli plassert i kirkene eller gravlagt på kirkegården.

- a) De hadde behov for viet kristen jord.
- b) De trengte et navn.
- c) De ønsket opptak i fellesskapet av de døde.

Alle som døde uten dåp, synes som om de søkte opptak i fellesskapet av døde. Da som nå, har det vært vanskelig å trekke et klart skille mellom et abortert foster og et dødfødt barn. I prekenene ble det ofte fastholdt at et foster var et menneske i det øyeblikk det fikk en individuell sjel. Dette regnet man med skjedde 40 dager etter unnfangelser, - da moren kunne merke liv.¹⁵³

De aborterte fostrenes formelle status er høyst usikker. "Lov om kirkegårder" fra 3. august 1897 bestemte at ingen kunne begraves uten behørig døds melding. Døds melding var neppe aktuelt for de aborterte fostrenes vedkommende, og dermed var en eventuell begravelse henvist til lokal eller individuell sedvane. Utgangspunktet for den kirkelige vurdering har imidlertid vært at så vel fosteret som det udøpte barnet hadde menneskelig status.¹⁵⁴

Olav Bø sin folkelivsgranskning fra 1960 beskriver hvordan de aborterte fostrene er blitt lagt inn i kirkemurene. På denne måten ble de en del av fellesskapet med de andre døde. Bø beskriver dem som "øskjer i kyrkjemuren." I mange av de eldre kirkene i Norge har man registrert funn av esker med aborterte fostre. Han forteller om funn i Reinli stavkyrkje i Valdres, Eidsborg gamle stavkyrkje i Telemark og Kvinnherad kyrkje i Hardanger. I Urnes gamle stavkyrkje ble det funnet en mengde esker, - man anslo tallet til å være noe under 100.¹⁵⁵ I Rødal stavkirke fant byggmesteren esker i 100-tall i forbindelse med restaureringen i 1920-årene.¹⁵⁶ Sylte kirke på Sunnmøre ble restaurert i 1925. I forbindelse med restaureringen, fant man et dødfødt foster innpakket i en avis fra 1921.¹⁵⁷ Det var ikke noe skille mellom ufullbårne foster og fullbårne dødfødte med hensyn til hvem som ble plassert i

¹⁵⁰ Wretmark, side 24 og 25

¹⁵¹ Skjelbred, Anne Helen Bolstad Død i mors liv, i Tidsskrift for kirke, religion og samfunn, side 100.

¹⁵² Pentikäinen, J. The Nordic Dead-Child tradition. Nordic dead child beings. A study in comparative religion.

¹⁵³ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 82.

¹⁵⁴ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 84.

¹⁵⁵ Bø, Olav. Øskjer i Kyrkjemuren. Norveg. Folkelivsgranskning 7, side 124.

¹⁵⁶ Bø. Øskjer, side 134.

¹⁵⁷ Bø. Øskjer, side 126.

kirkene.¹⁵⁸ Ved innsettelse av aborterte fostre var det ønske om at barnet skulle legges innenfor vigsløst område og at de skulle få fred.¹⁵⁹

Familiene forsøkte å godtgjøre for det døde barnets manglende status ved å plassere det inne i kirkene. Det aborterte barnet hadde ikke noen automatisk rett til egen begravelse, og barnet var under Guds beskyttelse i kirken. Følgelig ser vi at foreldrene ville innlemme sine døde barn i det menneskelige fellesskap, til tross for at samfunnet avviste dem.

Rangsforskjellen i samfunnet avgjorde hvor man ble gravlagt. Den som ble lagt under kirkegulvet, fikk den beste plassen. Foreldrene tok igjen for den kirkelige avvisningen ved å gjemme barnelikkene på hedersplassene som var forbeholdt prester og overklasse. Dette skjedde for eksempel i Vangskyrkja i Aurland. Der var det løst golv og mulig å sette ned eskene ved å ta opp ei fjøl.¹⁶⁰

3.4.9 Hvordan ble dødfødte barn behandlet i eldre tid?

I en spørreundersøkelse på 1950-tallet ble alle norske sokneprester spurt om de kjente til at dødfødte barn ble begravd i andres graver eller ble plassert inne i kirkemuren. Skikken var ukjent for de fleste av prestene, men var kjent blant graverne og kirketjenerne. Disse spørsmålene har vært underlagt en stille og uformell avtale mellom foreldrene og de som ordnet med det praktiske på kirkegården.¹⁶¹

Olav Bø skriver i sin folkelivsgranskning at barnet ble lagt i et lite skrin, og satt til sides til et menneske døde og skulle bli gravlagt (Samnanger). Det var vanlig å sette barnet ned i en grav til en slektning. Tanken var at den det avdøde barnet ble lagt i kisten med, skulle beskytte den lille.¹⁶²

Dette kommer også fram i Norsk etnologisk granskning (NEG) sine undersøkelser. NEG gjorde i 1954 en undersøkelse om barnestell i eldre tid.¹⁶³ I disse listene rapporterer eldre folk inn hva de husker. Ett av spørsmålene omhandler behandling av dødfødte og udøpte barn. I parentes blir det spurt om de ble satt inn i kirkemuren eller under kirkegulvet?

I Hurdal svares det at "...dødfødte barn ble brakt til graveren, og han la det ned i en annen grav ved første anledning." Tilsvarende beretninger leser vi fra Homborsund, Granvin, Øystese, Nordreisa, Hasvik, Kistrand og Kvalsund. I Telemark finner vi det i opplysninger fra Rauland, Kviteseid, Seljord og Nissedal. I Ullensaker skrives det at barna ble lagt i graven til en annen, men at graveren benyttet en slektsgrav. Slik ble også barna gravlagt på Tysnes og i Nissedal.

Flere skriver utførlig om hvordan man behandlet de dødfødte barna, og jeg tar med et lite utvalg av disse rapportene: "Dødfødte born vart lagde i ei lita kiste og faren og ein mann med han reiste til kyrkja med den og fekk den innsett i kyrkjegangen. Gravaren vart varsla om dette. Og ved den fyrste gravferd der kom, tok gravaren den vesle kista og sette ned i same grava. For dette fekk gravaren ein ort, seinare to kroner" (Strandvik i Hordaland).

"Dødfødte born og slike som vart fødte for tidleg, sette dei inn i ein glugg i kyrkjemuren. Første gong etterpå når gravaren skulle opna ei grav, vart dei dødfødte teke og lagt ned i grava utan noko serleg

¹⁵⁸ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 144.

¹⁵⁹ Bø. Øskjer, side 144.

¹⁶⁰ Bø. Øskjer, side 117.

¹⁶¹ Bø, Olav. Høgtider og minnedagar, side 151.

¹⁶² Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 204.

¹⁶³ Norsk etnologisk granskning, (NEG) spørreliste 64, 1954.

seremoni. Men dei rekna med at presten sin tale og synging også kom dette til gode” (Etne i Hordaland). Denne tankegangen finner vi også i Hamre prestegjeld, der det blir beskrevet at ”dei vart sette i kyrkjemuren og helst så langt inn at dei kom inn under kyrkjegulvet.”

”Det var ingen regel herom. Det kom også an på årstiden (dyp sne). Ingen uten den som grov, visste hvor barnet ble begravd, og det var oftest barnefaren som grov grava” (Austre Moland, Aust Agder).

”Dei vart gravlagde på kyrkjegarden, men utan nokon seremoni” (Kinsarvik, Hordaland), og fra Lindås lesar vi: ”Dødfødte born eller born som ikkje var kristna, vart enten i stillheit graven ned i eit hjørna på gravstaden eller sett inn i kyrkjemuren eller i muren kring gravstaden (på innsida). Til vanleg vart dødfødte barn gravlagt på kyrkjegarden. ”Det hendte likevel at for tidleg fødte, fire-fem månader, vart sette inn i kyrkjemuren.” Fra Voss lesar vi at dødfødte barn som ikke ble innskrevet i kirkebøkene, ”...fekk ymist gravrom. Jamnast sette dei denne litle kista attmed ein eldre som hadde ordna til grav. Det kunde og henda at faren grov dette vetle liket ned i ein haug attmed husi.”

”Det hende engang at dei fikk et dødfødt barn. Han spikra saman ein kasse og la det namnlause, som reknas for ingenting, i kassa og la dette i skreppa og slengde den på ryggen, og for den lange veg i all løynd og mørke til kirken og hoppa over kirkegårdsmuren og laga ein opning i muren på innsida, og sette kassa i muren og mura til. Dei for aldri inn kirkegårdsporten i sådanne ærend, men det var helst barn født i dølgsmål dei for fram med på denne måten” (Tinn i Telemark).

Barn uten eget navn nøytt særlig godt av å ligge i samme kiste som en voksen. Disse fortellingene vitner om at det hadde stor symbolsk verdi for et barn at det fikk ligge på kirkegården og i en annen kiste. Flere forteller også at det ble oppfattet som en ære hvis en gammel fikk med seg et dødfødt barn i kista. ”Det vart rekna som stor lykke om en kvinne kunne få et spedbarn med seg i kista å grava. Og dei passa på en slik anledning til å legge døde barnelik i en annan grav, når det var namnlaust” (Tinn i Telemark).

”Mormor ble litt senil og sine siste dager gikk hun bestandig rundt og lette etter småbarna sine. Mamma og resten av familien syntes det derfor var så rart, og de satte pris på at hun fikk med seg barn i kisten, det var til og med to stykker. Det ene var hun bestemor til.” ”Sofie døde i 1968. Hun fikk også med seg et lite barn i kisten. Familien snakket med ærbødighet om dette. På meg så virket det som de syntes det var en ære og muligens trøst for den avdøde og resten av familien. Kan vi snakke om lykke?” (Østre Toten).¹⁶⁴

I Øvrebo i Vest-Agder ble de dødfødte barna gravlagt under kirkegulvet. Lauritds Eriksen fra Hydra reagerer på at noen kan ha satt dødfødte barn under kirkegulvet og skriver: ”Nei, det er helt urimeligt. De kister med lig som ble satt inn under kirkegulv, var storfolk og berømte folk. Ordfører Omeland sa til bygdefolket: Deres pårørende har betalt rikeligen for kirken for at deres lig skal stå under kirkegulv, og de skal også stå under koret i den nye kirke (så ble det). Det har i all tid vært i bruk at graveren for en liten penge har gravet et like huk noe avsides og inne ved gravgårdsmuren, så har dets far i mørke kveld lagt det ned deri eller med graverens vitende lagt ned i en open grav.”¹⁶⁵

¹⁶⁴ Denne fortellingen er fra etter 1968, men var arkivert sammen med spørreskjemaene fra 1954 i NEG. Dette vitner om at disse holdningene fremdeles var tilstede ved slutten av 1960-tallet.

¹⁶⁵ Eriksen tidsangir kildene sine: ”For dæ æg i tia he seet å haurt fortalt av gamle folk. Æg æ fødd 1876.”

3.4.10 Endringer i begravelsesskikker og synet på døden

Begravelsen er den riten som i Den norske kirke har størst oppslutning. I 1999 ble 94 % av befolkningen gravlagt i regi av Den norske kirke, mens 3-4 % ble gravlagt i regi av andre kristne trossamfunn.¹⁶⁶ Dette er en ny trend. For 100 år siden var det ikke vanlig med kirkelig medvirkning. Presten var en bakgrunnsfigur. Begravelsen var familiens ansvar og foregikk fra hjemmene.

Denne praksisen var også nødvendig fordi prestedekningen var så dårlig. På begynnelsen av 1800-tallet var det bare to prester i hele Finnmark. Den ene av dem var dertil stortingsmann og borte store deler av året. Da sokneprest Deinboll besøkte Makkaur i 1822, måtte han jordfeste 40 døde som var gravlagt i løpet av de 13 årene som var gått siden det sist var prest på stedet.¹⁶⁷

Mange bygder hadde sine egne "embetsmenn" som tok hånd om de praktiske og rituelle handlingene. I Valle i Setesdal er det fremdeles egne bedelag som har faste oppgaver i forbindelse med gravferd. Innbyggerne i kommunen har en bevissthet om at de tilhører et bedelag. Dette innebærer en forpliktelse til å stille opp ved en gravferd og til å bidra praktisk.¹⁶⁸ Dette kan være en av årsakene til at det fremdeles ikke er begravelsesbyrå i øvre deler av Setesdal. Lokalsamfunnet tar selv ansvar for gravferden. Valle representerer restene av den gamle norske dugnaden ved gravferd.

De gamle gravferdskikkene er blitt beskrevet slik: "Bedemennene" inviterte til begravelsen. Kisteleggingen var en høytidelig seremoni med stor deltakelse. Deretter fulgte utsyngingen fra hjemmet. Da var det viktig å se den avdøde. Det er beretninger om fysisk avskjed ved at man skulle kysse den avdødes kinn eller panne. Andre innslag i seremonien var Fader Vår og salmesang, men også liktale og eventuell bespisning.¹⁶⁹ Etter seremonien i hjemmet fulgte reisen til kirkegården. Under reisen var det vanlig med salmesang.¹⁷⁰ I kirken ble det ringt med klokkene mens likfølget nærmet seg. Deretter fulgte begravelsen der man senket kisten i jorden og grov igjen med det samme. Etter begravelsen fulgte minnesamværet.

Bjørn Zachariassen beskriver gravskikkene slik de gamle fortalte om dem på Herdla i 1920-årene. Forsangerne som gikk foran kisten hadde småstein i lommen. "Da de kom til kirkegårdsporten, kastet de småstein foran seg gjennom porten, for å holde skrymt borte. På vei til kirken, synger forsangerne for hver gard man passerer. I sørgehuset eller på vei til kirken, samles hos mennene i følget inn penger til graverens arbeide. Det overskytende gis til misjonen."¹⁷¹

I Karasjok ble hele begravelsen forrettet på kirkegården. Om høsten pleide man å grave opp en felles grav før telen kom. Alle som døde om vinteren, kom i denne graven, og ble så flyttet til sine egne gravsteder på våren.¹⁷²

¹⁶⁶ Tanggaard, Per. Sorgen i et samfunn, et sosiologisk perspektiv, i Verdier ved livets slutt, side 211.

¹⁶⁷ Kristiansen, Roald. Kirken i det nordnorske lokalsamfunn i Nord-Norsk kulturhistorie, side 359.

¹⁶⁸ Teis Salvesen, tidligere sokneprest i Valle, telefonsamtale i desember 2009.

¹⁶⁹ Danbolt, side 16.

¹⁷⁰ Denne praksisen er fremdeles i funksjon i Kautokeino der man synger Cale Jesu (Skriv deg Jesus på mitt hjerte) i det kisten føres inn i kirken. I Bergsfjord i Loppa kommune er det en gammel tradisjon at man synger avskjedssalme på kaien, i det båten legger fra brygga på vei mot kirkegården. Da synger man: Så vil vi nu sige hverandre farvel og ønske Guds fred over eder.

¹⁷¹ Zachariassen, Bjørn, side 13. "Man har til den siste tid hatt skikken å bære kisten en *gang* rundt kirken. En underlig skikk hadde man— idet skøyten legger fra land på kirkereis — å synge: Min sjel og ånd oppmuntre deg, fra siste vers, så nest siste o.s.v. og slutte med det første. Ikke sjelden hendte det, når liket ble båret ut av sørgehuset, at forsangerne istemte verset: Gakk ud av ditt paulun."

¹⁷² Øygard, Olav. Kirkeliv i Karasjok, side 18-19.

På 1800-tallet oppstod det en ny praksis der man søkte om tillatelse til å gravlegge sine døde på privat eiendom. Prost Gunnar Berg i Ibestad fikk tillatelse til å anlegge privat gravsted. Han ønsket å gravlegge sin kone på prestegården fordi dette "giver det beklemte Hierte vederqvegende Lise." Denne "vederqvegende Lise" fikk man ikke på den offentlige kirkegården, men på prestegårdens mark, i følge prosten. "Man fant det mer romantisk og mer i tråd med dødens egenart å la seg begrave privat, og gjerne i sin egen have."¹⁷³

I 1880-årene begynte man å ta i bruk kirkene til begravelser, og det ble mer vanlig at presten medvirket. Det første gravkapellet i Norge ble bygd i Oslo i 1909. Kommunene bygget gravkapell fordi mange hadde så små hus at det ikke var anledning til å foreta begravelsen fra hjemmet. Derfor ble de nye gravkapellene beskrevet som et felles hjem. Denne tankegangen har også gjort det enklere å operere med begravelsesseremonier også for andre livssyn, fordi man tenkte seg at gravkapellet var en forlengelse av hjemmet og ikke av kirkerommet. I 1909 ble det også gitt bestemmelser om kremasjon. Motstanden mot kremasjon var sterk. I en høringsuttalelse til Kirkedepartementet skriver biskop Johannes Skar at "Likbrendingen er hedensk." Biskop Johan Heuch i Kristiansand forsøkte å nøytralisere spørsmålet ved å skrive at "Den norske Kirke ikke hadde noe teologisk lærepunkt om liket."¹⁷⁴ 16. april 1909 ble prestene pålagt å forrette ved kremasjon for Kirkens medlemmer, uten at det ble gitt noen form for reservasjonsrett.¹⁷⁵

I ekstraordinære tider falt man tilbake til de gamle gravskikkene. I Sør-Varanger prestegjeld, medvirket presten sjelden ved begravelsene i siste del av andre verdenskrig. På Bugøynes ble alle begravelser fra sommeren 1943 til sommeren 1945 forrettet av lekfolk, hovedsakelig de læstadianske predikantene. Under gudstjenesten i juni 1945 hadde sokneprest Galschiødt jordpåkastelse på 17 graver etter høymessen. I Neiden medvirket presten ved 2 av 19 begravelser i 1944. De fleste begravelser ble forrettet av den lokale klokke og skolestyrer.¹⁷⁶

I 1975 utgav historikeren Phillipe Ariès boken "Døden i vesten," der han forfekter synet om at døden de senere årene har blitt et tabuområde. Andre forskere mener at døden ikke er et tabu, men at den i mindre grad er tilstede, fordi hvert enkelt menneske rett og slett opplever færre dødsfall enn tidligere. Dessuten er behandlingen av døde i større grad blitt institusjonalisert.¹⁷⁷ En viktig forskjell er at folk tidligere i større grad døde hjemme, - dette underbygger tall fra Statistisk sentralbyrå. I 2004 døde 78.4 % på en eller annen form for helseinstitusjon, mens kun 18.6 % døde hjemme.¹⁷⁸ Gjennom institusjonalisering, profesjonalisering og privatisering har velferdssamfunnet funnet ordninger som reduserer dødens nærvær i samfunnet.¹⁷⁹

Begravelsesbyråene overtok etter hvert flere og flere av oppgavene som tidligere ble utført av familien. Enkelte byrå hadde slagord som "Vi ordner alt." Dermed ble de sørgende mindre delaktige i

¹⁷³ Amundsen. Dødens rett, side 112-113

¹⁷⁴ Amundsen. Dødens rett side 115-116

¹⁷⁵ Juvkam, side 102.

¹⁷⁶ Misje, Bent-Inge. Ung teologi 4/1992, side 13.

¹⁷⁷ Døving og Endsjø 2002, gjengitt av Hauge, side 5.

¹⁷⁸ Hauge, side 5.

¹⁷⁹ Tanggaard, side 214.

avskjeden, og særlig barn ble skjermet. Denne praksis har endret seg de siste årene. I dag legger gravferdsbransjen opp til mye større deltakelse fra de sørgende.¹⁸⁰

3.4.11 Synet på vigslet jord

Ved reformasjonen falt alle ritualer for innvielse av kirkegårder bort. Rent praktisk hadde ikke dette så stor betydning, for det var ganske sjelden man anla nye kirkegårder.¹⁸¹ Likevel rådet det etter hvert en usikkerhet blant prestene om hvilken betydning kirkegården skulle ha.

Kirkegården hadde en sterk posisjon i folks bevissthet, noe de norske folkeeventyrene vitner om. Det var viktig at den døde kom i vigslet jord. Dette bekreftes av en fortelling fra Kvinesdal: "Hogg man av seg en finger, så måtte den i vigsla jord ellers ville man ikke få den tilbake hinsides."¹⁸² Den samme tankegangen hadde også familiene til de halshogde etter Kautokeino- opprøret i 1952. Ved halshuggingen i Alta i 1860 ble hodeskallene til de henrettede fraktet til hodeskallesamlingen ved Universitetet i Oslo. Familien ønsket at hodeskallene skulle gravlegges sammen med resten av kroppen på Kåfjord kirkegård i Alta. Denne gravleggingen fant sted i 1997. I et TV-intervju fortalte en av initiativtakerne hvorfor det var så viktig med begravelse. Når Jesus kommer igjen, skal alle stå opp fra sine graver. Da var det et problem at hodet lå i Oslo mens kroppen var begravd i Alta. Dette ville de ordne opp i.

Til tross for sekulariseringen er det fortsatt en vanlig oppfatning at døde skal ligge i vigslet jord. Patologene på sykehusene forteller at det har vært viktig for dem at barna de har arbeidet med, kommer i vigslet jord.¹⁸³ Sykehuspresten har rutinemessig hatt jordpåkastelse for pasienter som ikke ville få en egen gravferdsseremoni.¹⁸⁴

I dag er det høyst uklart hva Den norske kirke lærer om vigslet jord. Man foretar fremdeles vigsling av kirkegårder, men man forsøker å skille mellom vigslede og ikke-vigslede steder på de offentlige gravlundene. Human-Etisk Forbund har vært kritisk til vigsling fordi den oppleves som diskriminerende, men har også inntatt en pragmatisk holdning siden dette ikke har vært et spørsmål som har hatt stor betydning for dem.¹⁸⁵

I løpet av de siste årene har adgangen til askespredning blitt liberalisert. Kirkene får oftere henvendelse om å medvirke ved bisettelser, der det skal være askespredning i etterkant. Biskopene har gitt uttrykk for at prestene ikke skal medvirke ved slike gravferdsseremonier. Om biskopene med dette mener at askespredning er brudd på kristen skikk, eller at de legger vekt på at den døde må legges i vigslet jord, er uklart.¹⁸⁶

Synet på vigslet jord har også endret seg mye i Den katolske kirke siden middelalderen. I dag er Den katolske kirke mindre opptatt av vigslede steder. Vigslingen blir tolket symbolsk etter Det andre

¹⁸⁰ Hauge, side 9.

¹⁸¹ Amundsen. Talende død, side 42.

¹⁸² Bø. Øskjer, side 113.

¹⁸³ Samtale med Sigrun Farstad Gregori i LUB, mars 2009.

¹⁸⁴ Intervju med sykehusprest Gro, januar 2010.

¹⁸⁵ Samtale med Line Mørch. Leder av Human Etisk Forbund i Aust-Agder

¹⁸⁶ Brevveksling med Agder og Telemark biskop, 2006.

vatikankonsil, og kirkeretten er blitt ganske fleksibel. Kirkegården er stedet for proklamasjonen om håpet om oppstandelse og et symbol på det kirkelige fellesskap.¹⁸⁷

3.4.12 Begravelse av dødfødte barn etter reformasjonen

Ved reformasjonen fjernet man all lovlig adgang til dåp av barn som ikke var helt født. ”Der kan intet gjenfødes som ikke er født.” Jordmødrene fikk forbud mot å døpe døde barn. Disse barna skulle fra nå av bare anbefales til Gud i bønn. Reformasjonen brøt også med middelalderens forbud mot å begrave udøpte på kirkegården. Også udøpte skulle av Guds nåde begraves.¹⁸⁸

Dette gav rom for ulik praksis når det gjaldt begravelserform. Den tyske kirkeordinansen fra Hessen i 1566 foreskriver begravelse for udøpte barn. De skulle begraves sammen med andre kristne, men uten medvirkning fra presten. Det skulle ikke være tvil om barnas salighet, hvis barna var båret fram for Gud. Men siden det ikke ved ”das eusserlich Ampt der Kirchen” er ført inn i Kirken, er prestens medvirkning unødvendig.¹⁸⁹ I kongeriket Danmark/ Norge ble det bestemt at navnløse skulle legges i jorden uten seremonier.¹⁹⁰

Gravferden var et vitnesbyrd om hvilken status man hadde i samfunnet. Derfor ble det brukt mange penger på utsmykning av kisten, en god plassering under kirken, sang og lønn til presten. Fattigfolk fikk en enklere begravelse der det verken var sang, prest eller preken. Likevel ble disse gravferdene regnet som ”ærbare.”

Bestemmelsene om gravferd har stadig vært i endring og utvikling. Utviklingen har gått i retning av større liberalitet for hva som er tillatt, og større valgfrihet for den enkelte. Det går en utviklingslinje fra middelalderen, der adgangen til begravelse på kirkegården var strengt lovregulert, til nye bestemmelser med adgang til begravelse på kirkegården for alle. Det kom likevel nye forbud underveis. I 1618 kom det inn en bestemmelse om at personer som døde i duell skulle nektes adgang til kirke og kirkegård. På 1680-tallet var det ”forbudt å utføre jordpåkastelse og holde likpreken over henrettede, selvmordere, bannsatte, ikke-lutheranere og horkarer som ble drept i seng med en annens hustru.”¹⁹¹ Disse gravferdene ble gjerne kalt for ”uærlige begravelser.”¹⁹²

Det var imidlertid noen som falt utenfor systemet, og kjennetegnet på deres begravelser var at de ble omgitt av fullstendig taushet. Hvordan skulle man skulle forholde seg til dødfødte barn? Det var ingen

¹⁸⁷ Torbjørn Olsen, stiftsadministrator i Den katolske kirke i Nord Norge skriver i en mail av 6.2.2009: ”De etterkonsiliære liturgier tolker mest vigslingene symbolsk, dvs. vigslingen har liten betydning for selve tingen, men minner oss om noe annet på planet Gud - mennesket. Jordpåkastelse ved katolsk begravelse er kun nevnt i forbifarten – i en setning - om noe som er mulig. Kirkegården er spesielt stedet for proklamasjon av håpet om oppstandelsen. Dertil er den symbol på det kirkelige fellesskap. Når vi begraver på en ikke-katolsk kirkegård, vigsler vi selve graven i forbindelse med begravelsen. Men vi har knapt kirkerettslige restriksjoner om å få ligge på katolsk kirkegård. Restriksjonene går på katolsk gravferd/messe. Vi har en liturgi for vigsel av kirkegård. Velsignelse av et stort kors midt på kirkegården er sentralt. Ved innsettelse av sogneprest og bispevisitas hører besøk på menighetens kirkegård med for der å be for menighetens døde. Men – så vidt jeg husker – bortfaller egen vigsel av kirkegården dersom denne ligger i tilknytning til en kirke og tas i bruk i forbindelse med at kirken innvies. Ved innsettelse av sokneprest og bispevisitas hører besøk på menighetens kirkegård med for der å be for menighetens døde.”

¹⁸⁸ Cum sanctorum corporibus. Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 83.

¹⁸⁹ Wisløff, side 34.

¹⁹⁰ Stavangersynoden av 1573 fulgte Københavnersynoden av 1555.

¹⁹¹ Amundsen. Talende død, side 60.

¹⁹² Amundsen. Talende død, side 62.

klare bestemmelser om hvordan disse barna skulle behandles. Til tross for at reformasjonen gav klart uttrykk for at disse barna ble frelst, klarte man ikke å bestemme seg for om de var kristne eller ikke.¹⁹³

Dermed ble behandlingen av dødfødte barn ulik fra sted til sted. Noen steder fikk de ikke gravferd. Andre steder ble det holdt begravelse for dødfødte med fulle seremonier. Dette skjedde helst i byene og i de høyere sosiale lag.¹⁹⁴ Kisteplatene fra den gamle kirken i Kragerø er et eksempel på dette. Ved rivingen av Christi Kirke i Kragerø i 1870, ble det funnet ti kisteplater med minneord over personer som var gravlagt i krypter under kirken. Den yngste av disse platene var fra desember 1788 da et dødfødt barn ble gravlagt under kirken. Barnet fikk ikke navn, men ble gravlagt på en av hedersplassene i kirken, -i krypten under kirkegulvet. Foreldrene var major Peter Falck von Koss og Anna Maria Josepha von Koss.¹⁹⁵ På minneplaten stod følgende inskripsjon:

*Denne plante
Kom til verden
Den 6te December 1788
Ei
for at see Lyset
men
Alene for at forplantes
I Evighedens Have.¹⁹⁶*

Siden det var så stor usikkerhet om hvilken status det dødfødte barnet hadde, sørget de pårørende ofte for at barna ble lagt i andres kister, og slik fikk del i kirkens seremonier.¹⁹⁷ Denne usikkerheten preget også 1800-tallet. En geistlig tjenesterettledning fra 1881 sier at dødfødte og aborterte fostre kunne jordfestes om det var ønskelig, men at man vanligvis lot dem begraves sammen med andre lik - uten spesielle seremonier.¹⁹⁸

Alterboken av 1889 beskriver en kortere form for begravelse med jordpåkastelse og salmesang. Denne formen ble anbefalt ved begravelse av udøpte barn og når dødfødte barns foreldre ønsket jordfestelse. Dermed hadde man innført en valgfrihet i de offisielle kirkelige liturgier.

3.5 Folkelig religiøsitet

Samfunnets holdninger til døden og gravferd ble ikke bare formet av Kirkens lære, men også av folketroen. Folketroen hadde mange og sterke meninger om hvilke farer som truet et nyfødt barn, og hva som kunne skje med barn som døde ved fødselen. Ved siden av den offisielle teologi har det alltid vært en folkelig religiøsitet som har hatt innvirkning på hvordan menneskene oppfatter tilværelsen. I spørsmål om hvordan vi skal forstå døden og livet etter døden, er det mange forestillinger som går på tvers av den normative teologi. Disse forestillingene har hatt innvirkning på forståelsen av dødfødte barn.

¹⁹³ Amundsen. Talende død, side 61.

¹⁹⁴ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 83.

¹⁹⁵ Køhler, Kai. A. Christi Kirkes Begravelser i Historieglimt, Kragerø og Skåtøy Historielag, side 83-99.

¹⁹⁶ Bronken, Per. Aldri vi deg glemme vil. Norske dødsannonser og nekrologer, side 12.

¹⁹⁷ Amundsen. Talende død, side 61.

¹⁹⁸ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 85.

3.5 1 Innledning

Bruk av begrepene overtro og overnaturlig har lenge vært sett på som nedsettende. Dette kommer av at trosforestillinger som faller utenfor den kristne ramme, fra kirkelig hold er blitt kalt for overtro, og dermed mindreverdige. Et folkloristisk perspektiv ønsker å framstå som nøytralt og en har derfor brukt begrep som folketro, men også begrepene "supranormal" eller "ikke-empirisk." Forfatterne av boken "Hinsides," spør om disse navnene er noe bedre, og skriver at i dag er begrepet "overtro" forstått som noe som ligger utenfor eller over det naturlige i den forstand at det ikke er verifiserbart. "Det er ikke unormalt å tro på noe som er overnaturlig."¹⁹⁹

En av dem som brukte ordet "overtro" var den danske presten Erik Pontoppidan. På 1700-tallet samlet han inn opplysninger om folketroen i Danmark og Norge. Han definerte folketroen som "overtro." "Overtro innebar helt konkret at man trodde mer enn det som var nødvendig, for eksempel ved å tillegge den ytre form for stor betydning, og i en retning som tilslørte den sanne tro."²⁰⁰ Vantro er en betegnelse for manglende tro eller for liten tro.

Erik Pontoppidan knyttet samtidens overtro sammen med den hedenske oldtid og den katolske middelalder, og han forsøkte å vise hvor skadelige disse forestillingene var.²⁰¹ Han skyldte på katolikkene og mente at de hadde vært alt for unnfallende i bekjempelsen av overtro og hedenskap. Den samme oppfatning hadde Andreas Faye som var sokneprest i Holt. Han gav ut sine sagnsamlinger i 1833 og 1844 og skriver at det er merkelig at det finnes så mange "Levninger af hedensk Overtro" etter 800 år med kristendom i Norge.²⁰² Faye mente at Den lutherske kirke i den første tiden forsterket overtroen. "Etter å ha bli fratatt både helgener og relikvier måtte "det raee og overtroiske Folk" ha noe å forholde seg til, og dermed måtte "Overtroen hemmeligen tye hen til deres hedenske Venner, de Underjordiske, Nisser osv."²⁰³

Den svenske kulturhistorikeren Leonard Fredrik Rääf hadde et mer positivt syn på folketradisjonen. Han mente at det var en styrke at man kunne føre folketroens røtter tilbake til førkristen tid. Dette var jo beviset for at mennesker alltid har hatt behov for kunnskap om sine omgivelser.²⁰⁴

3.5.2 Folketroens forståelse av døden

Utburen

I folkelig tradisjon har det versert mange fortellinger om utburen. Dette var det døde barnet som for eksempel var drept av sin mor og som var gravlagt utenfor kirkegårdsmuren. De ropte etter rettferdighet for sitt liv. Utburen "straffet" ved å plage folk som reiste forbi, enten ved å rope og klage eller å henge seg på. Barnets mor var selvsagt mest utsatt. Utburen ropte på de gjenlevende og søkte et navn, kristen dåp eller begravelse. Derfor går det sagn om at man døypte utburen ved å skvette vann på ham, og dermed sluttet han å rope. Dette var ikke de tradisjonelle dåpsformler, men heller formel som "jeg døper deg på von, til Kari eller Jon."²⁰⁵ Juha Pentikäinen skriver at utburen søkte en sosial eller

¹⁹⁹ Grungstad, Hylland og Pettersen (red.) Hinsides, folkloristiske perspektiver på det overnaturlige, side 7.

²⁰⁰ Amundsen, Arne Bugge. Med overtroen gjennom historien. Noen linjer i folkloristisk faghistorie 1730-1930, i Grungstad, m/flere. Hinsides, side 19.

²⁰¹ Amundsen. Med overtroen gjennom historien, side 15.

²⁰² Amundsen. Med overtroen gjennom historien, side 32-33.

²⁰³ Andreas Faye, gjengitt hos Amundsen i Med overtroen gjennom historien, side 33.

²⁰⁴ Amundsen. Med overtroen gjennom historien.

²⁰⁵ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 156.

religiøs identifikasjon.²⁰⁶ Én av de mest kjente utbur-fortellingene er fra Spelet om Heilag Olav som spilles hver Olsok på Stiklestad. Vanlige dødfødte kunne også være utburer.

Luredokker

Det var vanlig å legge døde barn inne i kirken, men ikke alt som så ut som barnelik, var mennesker. Når et barn var sykt, kunne man legge ei luredokke inn i kirken. Slik kunne døden ta dokka i stedet for det syke barnet. I Gudbrandsdalen har man funnet ni slike luredokker, som er lagt inn i kirkemuren. Døden trakk til seg det syke barnet, og ved å legge ei dokke i kirken, hindret man at døden tok det levende barnet.

De døde la sin elsk på barnet og dro det til seg. Dette var gjerne personer som stod barnet nær, for eksempel fadderne, eller den som barnet var oppkalt etter. Disse døde lengtet etter barnet og forsøkte å trekke det til seg. Derfor laget man lureesker med dokker og barnets hår eller negler. Disse ble gravd ned på kirkegården eller lagt i kirkemuren. Slik narret man de døde. Dokkene hjalp mot sykdom og trolldom som plaget det truede og døpte barnet.²⁰⁷

Fra Bergen i 1920-årene kjenner vi til at en gutt drømte at faren hans som lå på Møllendal kirkegård, hadde kommet til ham og grepet ham i hårluggen for å få ham med seg ned i graven. Dermed klippet moren luggen av gutten og gikk til mannens grav og grov håret ned der.²⁰⁸

Gjenferd og draugen

Et gjenferd er en person som viser seg etter at han er død. I norsk tradisjon har man tenkt at en gjenganger var en person som savnet noe vesentlig. Enten manglet han noe, eller han hadde noe alvorlig uoppgjort med seg selv eller sine medmennesker. Derfor fikk han ikke fred i graven før han fikk det han manglet, eller at det uoppgjorte ble ordnet opp.²⁰⁹ Døden hadde potensial for mange uønskede konsekvenser. Hvis den avdøde ikke ble stedt til hvile med de rette ritualene, kunne han bli værende fast mellom de levende og de dodes verdener og skape mye ubehag.²¹⁰

Det dødfødte barnet manglet ofte både navn, dåp og jordfestelse.²¹¹ Jordfestelsen på kirkegården ble tradisjonelt forstått som en vigsling av graven.²¹² Folketroen har en mer konkret forståelse. Ved jordfestelsen blir man festet til jorda, og uten en slik kirkelig jordfestelse står man i fare for å bli et gjenferd. Derfor har jordfestelsen stor betydning, og selv ved en human-etisk begravelse har presten blitt hentet til kirkegården få å foreta jordpåkastelse når kisten skulle senkes i jorden.²¹³

Forestillingene om draugen er fortellinger om mennesker som døde på havet, og som ikke ble gravlagt i kristenmanns jord. I Norge har fortellingen om draugen avtatt i den siste generasjonen. Dette kan ha en sammenheng med at det er færre som kommer bort på sjøen enn tidligere. Bare under første verdenskrig omkom over 2000 norske sjøfolk, og de færreste av dem har fått egen grav.

²⁰⁶ Pentikäinen, side 61 ff og 355f.

²⁰⁷ Bø. Øskjer, side 142.

²⁰⁸ Bø. Øskjer, side 142.

²⁰⁹ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 202.

²¹⁰ Marit Myrvoll, Forestillinger og praksiser knyttet til døden, i Tro och livstolkning i Såpmi, side 285.

²¹¹ Jeg har selv blitt kontaktet med spørsmål om jeg kunne jordfeste en person som hadde fått begravelse av pinsemenigheten. Pinsemenigheten praktiserte ikke jordfesting og de som var til stede på kirkegården lurte på om jeg kunne komme i etterkant for å gjøre begravelsen "ordentlig."

²¹² Spørreundersøkelse, Bjørgvin kyrkjesogelag, 1947.

²¹³ Human - Etisk begravelse i Finnmark, ca år 2000.

Det fantes virkemidler for å stoppe uroen omkring de døde. Etter andre verdenskrig opplevde man et gjenferd som lagde uro på et sted i Finnmark. På dette stedet hadde en tysk soldat blitt likvidert og dumpet i en steinrøys. Derfor foretok folk på stedet jordpåkastelse i denne steinrøysa, og det ble sagt at gjenferdet da sluttet å lage bråk.²¹⁴

De underjordiske

Forestillingen om de underjordiske er fremdeles levende i norsk kultur. I den samiske tradisjon er disse forestillingene svært framtreddende. Over hele Europa finnes det fortellinger der de underjordiske knyttes opp i mot skapelsesberetningene i Bibelen. Fortellingene kalles gjerne for Evas ulike barn.²¹⁵ I samisk tradisjon kjenner vi to slike fortellinger. I den ene fortellingen er Eva skamfull over at de har så mange barn og skjuler noen av barna sine i skog og elvekratt. Når Vårherre kommer og vil vite hvor mange barn de har, oppgir hun ikke alle. Da sier Vår Herre at de som nå er skjulte, skal være skjulte.²¹⁶

Disse barna ble usynlige for menneskene til alle tider. Denne delen av førkristen mytologi kan ha fått sin plassering i skapelsesberetningen for at de underjordiske skulle få del i et kristent verdensbilde, helt fra jordens skapelse. Selv om samene overtok den kristne tro, var troen på de underjordiske en så viktig del av den erfarte verden, at de måtte inkorporeres i kristen skapelsestro, til tross for at forestillingene aldri har blitt godtatt som en del av det kristne verdensbildet.²¹⁷ Selv om de underjordiske har fått sin bibelske skapelsesberetning, betyr det ikke at de er likestilt med menneskene i skaperverket. De underjordiske blir "aldri mennesker i den forstand at de har mulighet til å få del i Guds frelse og det evige liv," skriver Myrvoll.²¹⁸ Både i samisk og norsk mytologi tar de underjordiske menneskenes barn, og kan bytte dem med sine egne. Dette er for eksempel temaet i fortellingen om "juleretla." "Juleretla" er en variant av den norrøne Åsgårdsreia. Hun var ute fra Lussiadagen til 13. dag jul og samlet inn småbarn i kjerra si, for å bruke dem som for barna sine.²¹⁹ "Kvelden før Lucienatten, satte man tjære- eller kratkors på hus og låvedør. En gammel mann fra Hernar i Hjelme fortalte fra sine barneår, at den natt la man ved forenden i vuggen en tollekniv eller saks av stål til vern mot vondt. Dette var for "å halda skrymt borte."²²⁰ Her ser vi en klar sammenheng mellom den utbredte fortellingen om "juleretla" og bruk av vernende midler.

Arne Bugge Amundsen skriver om hvordan barnet kan bli vernet fra fare, og hvilke midler man brukte til dette. Særlig før dåpen stod barnet i fare for å bli byttet bort med underjordiske barn. Ett av hjelpemidlene for å hindre at dette skjedde, var å lese Fader Vår inn i øret på barnet like etter fødselen.²²¹ Barnet ble beskyttet av ulike former for kors og ved bruk av Guds ord i ulike varianter. I tillegg hadde det beskyttelse av ulike gjenstander av stål, som kniv, saks, nål og sverd.²²²

Kyrkjesogelaget i Bjørgvins undersøkelse viser at disse midlene var allment kjent på Vestlandet: Fra Årstad i Bergen fortelles det at man la salmebok i barnets seng. Dette var også praksis i Lindås, Etne, Ølen, Gamle Bergen og Masfjorden. Fra Ulvik skrives det at stål holdt trollskapen vekk. Derfor brukte

²¹⁴ Samtale med informant, Finnmark, april 2009.

²¹⁵ Myrvoll, Marit. De underjordiske tåla ikke korsteknet, i Bårjås, (2000) side 53.

²¹⁶ Myrvoll, De underjordiske, side 53.

²¹⁷ Myrvoll, De underjordiske, side 54.

²¹⁸ Myrvoll. Bårjås, side 55.

²¹⁹ Denne beretningen er allmenn kjent blant strilene på Vestlandet, og min bestemor tok alle sine 32 barnebarn på fanget og fortalte dem om juleretla med stor innlevelse og overbevisning.

²²⁰ Zachariassen, side 13-14.

²²¹ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 162.

²²² Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 167-171 og 180.

de saks eller kniv i vugga eller andre steder, der barnet lå. Fra Kvinnherad og Eikanger blir praksisen begrunnet slik: ” For at dei ikkje skulle få att ein ”byting.”

Peder Nilsen Aga på Fitjar omtaler dette slik: ”Kvifor? Ja det var overtru som spela inn. Stål og gudelege bøker var vanleg å ha i vogga til udøpte born. Det var haugfolket dei var redd, eller kanskje djevelen, for so lenge ikkje korsteiknet var gjort over barnet, var ein aldri sikker for vonde vette.”²²³

Motivasjonen for disse handlingene var foreldrenes frykt for at barna ble byttet bort med de underjordiske barn.²²⁴ Tiden før dåpen var ei ekstra farlig tid, og den krevde at foreldrene var på vakt. Utover på 1800-tallet gikk disse tradisjonene sterkt tilbake i det norske samfunn. De ble betraktet som overtro, og latterliggjort. Likevel fortsatte de i det skjulte. Amundsen skriver: ”Han gamle Jakob Helland gjekk ut etter eit gamalt sverd og stakk det ned i vogga. ”Eg veit no ikkje um det er til noko hjelp, men eg skal no gjera det etter gamal vane, sa han.”²²⁵ Disse tradisjonene holdt seg lenger i Nord-Norge enn i Sør-Norge og har ennå delvis fotfeste i samisk miljø. Barnedødeligheten var høy, så det var en reell fare for at det skulle tilstøte barnet noe i de første månedene. Dette forteller også noe om hvorfor dødfødte barn ble sett på som urene, - de kunne være tatt av de underjordske. Siden de underjordiske ikke hadde del i de himmelske goder, var det vanskelig å nå igjennom med et mer optimistisk syn på frelse for dødfødte barn.

Forestillingene om gjenferd og underjordiske var allmenne i norske bygdesamfunn, og de var så skremmende at de styrte folks hverdag.²²⁶ En eldre kvinne forteller det slik: ”Da jeg var barn, turte jeg ikke gå ut om kvelden på grunn av alle gjenferdene, nå er jeg redd for å gå ut om kvelden fordi jeg er redd for å bli ranet.”²²⁷

3.5.3 Sammenheng mellom katolsk tro og de gamle norrøne og samiske fortellingene

I gammel norrøn tro og i samiske samfunn betød ikke døden slutten på en eksistens, men bare overgangen til en annen tilstand. Livet opphørte riktignok, men samtidig levde den døde videre i sin verden og kunne være til hjelp og nytte i de levendes verden. Ved begravelse og jordfestelse fikk den døde en ny status. Relasjonene mellom de døde og levende opphørte altså ikke, de fikk bare en annen karakter.²²⁸

I tillegg til kontakten mellom levende og døde, kunne dyrene varsle menneskene om hva som ville skje i framtiden. Knut Rygnestad skriver om Setesdølene at de ”...hadde så mange truer, at det var tru med alt som gjekk til.” Dette samsvaret med et ordtak fra Oppdal: ”Det var einkvart mæ alt.”²²⁹

Det er en viss sammenheng mellom det førkristne synet på døden og en katolsk forståelse av døden. I katolsk sammenheng kunne man lese messe for den døde, samtidig som den døde med sine bønner kunne hjelpe mennesket til en kortere tid i skjærsilden. I norrøn og samisk forståelse kunne de døde på sitt vis bidra med litt av hvert annet også, - både godt og ondt.

²²³ Kyrkjesogelaget i Bjørgvin, Spørreliste 1947.

²²⁴ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 182.

²²⁵ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 184.

²²⁶ De fleste folkeminnene er samlet inn på bygdene i Norge, forestillingene i byene er ikke undersøkt like nøye.

²²⁷ Referat fra samtale med ei dame i 70 årene, ca år 2000.

²²⁸ Myrvoll, Marit. Forestillinger og praksiser knyttet til døden, i Tro ock livstolkning, side 275.

²²⁹ Rygnestad, Knut. Varsel og gravferdsskikkar, side 1.

Fjøsningen trengte godt stell og grøt til jul for at han ikke skulle gjøre ugagn. Fortellingen om fjøsningen kan ha bakgrunn i gamle gravskikker der bonden ble gravlagt i en haug ved gården. Disse forestillingene finner vi igjen også i mange andre religioner der man for eksempel ofrer til fedreåndene.

Reformasjonen brøt ikke bare med den katolske forståelsen av døden, men også de folkelige førkristne forestillingene. Disse forestillingene har vært langt verre å overvinne enn den katolske troen. I det samiske samfunn førte møysommelig misjonærvirksomhet til slutt til at samene gikk over til den kristne Gud. Det misjonærene ikke maktet, var å få den samiske befolkningen til å bryte relasjonene til sine avdøde.²³⁰

Til tross for den utbredte frykt for gjenferd og utburen, kom ikke Kirken sine medlemmer i møte ved å gi dem det tilbudet Kirken *kunne* gi: En fullverdig begravelse med jordpåkastelse. Folkets forventning til hva de kunne oppnå av sjelesorg hos prestene var også ganske sparsom, og prestene fikk en kritisk omtale: "På sitt beste kunne selv presten være til hjelp for soknets folk," skriver Roald Kristiansen i Nord-Norsk kulturhistorie.²³¹

3.5.4 Dåp, navngivning og identitet

Både i kirken og i de folkelige tradisjoner har dåp og navngivning vært knyttet sammen. I 1600-tallets dåpsritualer forutsatte man at barnet hadde et navn før dåpen. Før selve dåpen fant sted, brukte man barnets navn ved eksorsismen.

Det er uklart hvilken formulering av navnespørsmålene som ble brukt: "Hva heter barnet" eller "Hva skal barnet hete?"²³² Etter hvert ble formuleringen: "Hva skal barnet hete," og denne formuleringen ble brukt i dåpsritualet i Den norske kirke fram til 1978. Barnelovene av 1915 tilla fødselsregistreringen den navnekonstituerende betydningen, men det var likevel fullt mulig å endre navnet fram til dåpen. Dermed beholdt man den gamle praksis med å vente med å velge navn helt til barnet skulle døpes.²³³

Navnet har vært et vitnesbyrd om saligheten, og markerte barnets nye identitet som kristen. Ved dåpen skiftet barnet tilhørighet, og å ha et navn ble i norsk folketradisjon langt på vei synonymt med å være kristen.²³⁴ Slik har også den tradisjonelle teologien vært uttrykt. Ved dåpen fikk barnet en identitet som Guds barn, og dermed var det naturlig at barnet fikk navn i dåpen. Djevelen er uten identitet, han bruker maske og forkledning, mens et Guds barn har en direkte relasjon til Gud.

I den samiske religion var ikke barnet trygt før det fikk sitt eget navn. Det stod i fare for å bli tatt av de onde åndene. Dette kan være en bakgrunn for at samene, etter de ble kristne, praktiserte hjemmedåp. Ved starten av 1900-tallet ble under 20 % av barna i Karasjok døpt i kirken. Det var en vanlig oppfatning at dåpen var absolutt nødvendig for å bli frelst, og man var bekymret for barnets salighet når det døde udøpt. Kombinasjon av et sterkt dåpssyn og redselen for å bli byttet bort med de onde åndene, førte til at man døpte barna tidlig. Dette var ikke noen bevisst forestilling hos de fleste, men

²³⁰ Myrvoll. Forestillinger, side 280, Gjengir her Rydving, 2004.

²³¹ Kristiansen. Kirken i det Nordnorske, side 353.

²³² Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 343.

²³³ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 348.

²³⁴ Amundsen. Folkelig og kirkelig, side 349.

praksis med tidlig hjemmedåp fortsatte etter at forestillingen om de onde åndene var kommet i bakgrunnen.²³⁵

Helt fram til 1950-årene har det vært vanlig i Norge at barnets navn ikke ble offentliggjort før dåpen, skriver Amundsen.²³⁶ Denne praksis kjenner jeg selv fra Askøy på 1960-tallet.²³⁷ Med en slik sterk kobling mellom dåp, navngivning og identitet, er det tydelig hvordan de udøpte og navnløse faller utenfor det menneskelige fellesskap. Tradisjonelt har bare levende personer fått navn. Dødfødte har ikke fått navn. Dette er ikke et særnorsk fenomen. En sykepleielærer i USA skriver at da hun fikk et dødfødt barn, var det ingen på sykehuset som spurte henne hva barnet het. Sammen med sin mann hadde de bestemt at barnet skulle hete Eirin Michelle, men i alle offisielle papirer fikk hun kun foreldrenes navn.²³⁸

En svensk undersøkelse fra 1977 ville finne ut om man oppfattet navngivning som hovedinnholdet i dåpen. Forskeren bad folk ta stilling til denne tolkningen av dåpen: "I dåpen får barnet sitt navn og sin identitet." Det viste seg at 55 % av deltakerne var positive til denne dåpsforståelsen. Deler man dette inn i undertall, viste det seg at 35 % av de aktive kirkemedlemmene støttet et slikt utsagn, mens 71 % av de passive medlemmene gav sin tilslutning til en slik holdning.²³⁹ Det er grunn til å tro at tallene ville være annerledes ved en undersøkelse i dag. Tidligere var det vanlig at barna ble døpt ganske tidlig etter fødselen, mens barna i dag er fra noen uker og opp til et år når de blir døpt. Fra egen praksis merker jeg sjelden at foreldrene synes det er noe teologisk eller navnemessig poeng i at barnet blir tidlig døpt. Dåpsdato fastsettes etter praktiske hensyn og muligens motivasjon om at barnet må bli døpt før det vokser ut av familiens dåpskjole.

I 1990 var det mange som ikke var klar over at det gikk an å gi et dødfødt barn navn. Dette kan ha sammenheng med at man forbinder navngivning med dåpen.²⁴⁰ På denne bakgrunn er det naturlig å forstå beretningene om utburen som roper etter navn og identitet.

Malin Noem Ravn hevder i sin doktorgrad fra 2007 at ordet barn fremfor foster gjennomgående foretrekkes i det aller meste av popularisert kunnskap om fosterutviklingen.²⁴¹ Hun har inntrykk av at jordmødrene i større grad enn legene bidrar til presentasjonen av fosteret som en person, og på denne måten knytter kvinnen emosjonelt til fosteret. Det er også i økende grad en trend å gi fosteret et kallenavn eller et navn, og dermed bidrar man til å skape en identitet, - fosteret er et menneske med en egen personlighet og egne karaktertrekk.²⁴² I Kirkens kamp for det ufødte liv har man også konsekvent brukt betegnelsen barnet i mors liv i omtalen av fosteret i mors mage.

I gammel tradisjon var det vanlig at barna ble kalt opp etter avdøde søsken. Denne skikken har vært vanlig i Norge helt opp til 1900-tallet.²⁴³ Så lenge barnedødeligheten var stor, var det vanlig å skille mellom fødte barn og barn som vokste opp. Foreldrene hadde en slags mental beredskap om at ikke

²³⁵ Øygard, side 10.

²³⁶ Amundsen. Folkelig og kirkelig side 350.

²³⁷ Da jeg ble døpt i Herdla kirke i 1964 ble navnet mitt kunngjort først ved dåpen. Min bestemor var så misfornøyd med navnet at hun protesterte høylydt i kirken.

²³⁸ Wretmark, side 113, Gjengir Crout 1980.

²³⁹ Wretmark, side 115, gjengir Petersson, Kjell: Kyrkan, folket och dopet. En studie av barnedopet i Svenska kyrkan.

²⁴⁰ Hauge, side 67.

²⁴¹ Ravn, side 245.

²⁴² Hauge, side 51.

²⁴³ Fra Gjerstad i Aust-Agder er det vitnesbyrd om dette helt fram til 1980. Jeg har selv 4 søskenbarn som er oppkalt etter sine avdøde eldre søsken på 1950-og 60 tallet.

alle ville vokse opp. Når den ene døde, tok den neste plassen til den forrige, også ved at hun overtok navnet til sin eldre søster. Denne innstillingen ser det ut som om legene også hadde. De sa ofte til sørgende foreldre: "Dere er ennå unge og kan få flere barn." Her ser vi et samsvar mellom navneskikker i samfunnet og hvilken holdning man hadde til de døde barna. I dag råder en helt annen tankegang, der man vektlegger at et senere barn aldri kan erstatte det som dør.

3.6 Endringer i den norske samfunnsstrukturen

På 1900-tallet gjennomgikk det norske samfunn store endringer. Mange funksjoner ble profesjonalisert og byråkratisert. I løpet av dette århundret ble det ikke lenger vanlig å føde hjemme, barsedødeligheten gikk kraftig ned, og begravelsesbyråene overtok mange av de funksjonene som familien selv hadde sørget for i forbindelse med dødsfall.

3.6.1 Institusjonsfødsler

I 1818 ble det etablert en fødselsstiftelse i Christiania med det formål at "de Fruktommelige, som maatte ønske at optages i Stiftelsen, der kunne finne Fødselshjælp, Pleie og Tilsyn."²⁴⁴ Første året ble ett barn født på fødselsstiftelsen. Det var svært få barn som ble født her, og de medisinske studentene fikk ikke adgang til å overvære fødsler, verken der eller på noen annen norsk klinikk. De ti første keisersnitt i Norge ble utført i perioden fra 1843 til 1863, - alle med dødelig utfall for den fødende.²⁴⁵ Landets andre fødselsstiftelse ble etablert i Bergen i 1861 og den tredje i Trondheim i 1920. Stiftelsenes formål var å utdanne jordmødre. De fleste barn ble født hjemme, og helt fram til 1930-årene var det vanlig at legene reiste til utlandet for å få den utdannelse de trengte for å fungere som fødselsleger i Norge.²⁴⁶

Fram til 1950 var det utbygd fem føde- og gynekologiavdelinger ved norske sykehus. I Oslo var det fødeavdelinger både ved Rikshospitalet og Ullevål sykehus. I tillegg var det fødeavdelinger i Bergen, Drammen, Tønsberg og Trondheim (E.C. Dahls stiftelse). Fra 1950-årene ble gynekologi et landsdekkende sykehusfag etter hvert som utbyggingen av egne fødeavdelinger skjøt fart.²⁴⁷

Denne utbyggingen på norske sykehus førte til at hjemmefødslene nærmest forsvant. Sykehusene overtok for hjemmefødselen og i 1980 fødte bare 0,1 % av alle kvinner hjemme.²⁴⁸ Gynekologien var et nytt fag, og oppmerksomheten var rettet mot utvikling av faget og en redusert barsedødelighet. Behandlingen av barn som døde etter fødselen, hadde ikke den største oppmerksomheten. Legene ble senere kritisert fordi fokuset var på teknologi og ikke på omsorg, - helsepersonellet framsto som mer interessert i apparatene enn i pasienten. I den norske, psykiatriske faglitteraturen er dødfødsel som tema stort sett ubehandlet.²⁴⁹

3.6.2 Hvordan har dødfødte barn blitt behandlet etter den andre verdenskrig?

Tidligere hadde familien hatt ansvar for behandlingen av dødfødte. Dette førte til at familiene selv kunne kontakte lokale kirkelige myndigheter med forespørsel om deres dødfødte barn kunne legges i

²⁴⁴ Børdal, Per. Fagets framvekst. Hvor lærte de det? Midt i livet, Norsk gynekologforening 1946-1966, side 41.

²⁴⁵ Børdal, side 49.

²⁴⁶ Børdal, side 43.

²⁴⁷ Jerve, Fridjof. Fra 1970-årene i Midt i livet, side 131.

²⁴⁸ Bergsjø, Per. Fra tang til kniv, i Midt i livet, side 154.

²⁴⁹ Gjennomgang av fagartikler i psykiatri av Tor Sørli, overlege ved Sørlandet Sykehus, Arendal.

en annens grav. To historier fra Tvedestrand illustrerer de gamle gravferdsskikkene. Like før krigen døde et barn ved fødselen i Dypvåg i Tvedestrand. Etter at barnet døde, fikk det ikke egen begravelse, men ble liggende mens de ventet på dødsfall til en voksen. Da en av naboene druknet i uka etter, gjorde familiene avtale om at det døde barnet kunne settes ned i den voksnes kiste. Etter begravelsen satt så familien selv det døde barnet ned i graven, før kirketjeneren lukket den.²⁵⁰

Like etter krigen døde ei jente fra Borøy i Tvedestrand. Hun ble født hjemme. Hun var død ved fødselen og fikk ikke navn. Faren ordnet en liten kiste til henne, og de dro med båten til Dypvåg brygge. Derfra bar de den lille jenta opp til kirkegården der hun ble gravlagt i familiegraven.²⁵¹ Dette var den tradisjonelle måten å behandle dødfødte på.

Fra starten av 1950-årene ble det mer vanlig med fødsler på sykehusene. Etter fødselen ble mor spurt av en av de ansatte på sykehuset om hun ville reise hjem, og sykehuset tok på seg ansvaret for å begrave barnet. I denne situasjonen var mange mødre i sjokk, og ikke i stand til å tenke klart over hvilke beslutninger de tok.²⁵² Sykehusene overtok en del av den gamle praksis ved begravelse av dødfødte barn, men gjennomføringen endret seg, imidlertid. Hvordan de dødfødte barna ble behandlet, skulle man ikke snakke om. Foreldrene turte ikke nevne dette, og fra sykehusets side var det ikke et tema.²⁵³ På sykehusene hadde man få rutiner for behandling av dødfødte. Noen av de yngste fostrene ble kastet i forbrenningsovnene på sykehuset, mens de fleste barna ble gravlagt anonymt på kirkegården og ikke i en grav som ble gjort kjent for foreldrene.

3.6.3 Abortkampen

I 1969 vedtok Arbeiderpartiet etter et benkeforslag på landsmøtet retten til selvbestemt abort. Striden om abortloven har vært en av de store konfliktene i det norske samfunnet i etterkrigstiden.

I 1975 vedtok Stortinget "Lov om svangerskapsavbrudd" med én stemmes overvekt. Biskop Per Lønning søkte avskjed fra bispeembetet i protest mot denne loven. I avskjedssøknaden til Kongen skriver Lønning: "Ved å vedta en lov som i praksis gjør det ufødte liv rettsløst, har statlige myndigheter krenket det som er statens gudgitte oppgave; å verge om menneskelivet og å bygge opp bevisstheten om menneskeverd i folket." Lønning protesterte mot at Staten ikke verget det liv som ikke var i stand til å verge seg selv, og at Staten ikke ville være med "...å demme opp i mot de presskrefter i samfunnsutviklingen som driver oss til å sette effektivitet, levestandard og velvære høyere enn respekten for livet og for Livgiveren."²⁵⁴ Lønning var ikke alene om sin protest. Han hadde et samlet bispekollegium og en samlet kristenhet i ryggen. 610 000 skrev under på Folkeaksjonens opprop mot selvbestemt abort.

I 1979 ble loven endret, slik at den gav adgang til selvbestemt abort inntil utgangen av svangerskapets 12. uke. I 1979 la sokneprest Børre Knudsen ned den statlige delen av sitt presteembete etter modell fra Kirkens kamp mot nazismen under krigen. Han nektet å ta i mot lønn fra Staten og brøt alle forbindelser med den statlige kirkeledelse. Hans begrunnelse var at abortloven var i strid både med den allmennmenneskelige idé om menneskeverd og Statens offentlige religion (Grunnloven§2).

²⁵⁰ Brev, september 2008.

²⁵¹ Informasjon fra søster av det døde barnet, juni 2009.

²⁵² Telefonsamtale med mor 18.mars 2009.

²⁵³ Bø. Høgtider, side 151.

²⁵⁴ Lønning, Per: Derfor, side 19.

Staten hadde på gjennom abortloven frasagt seg selv retten til å styre Kirken. Knudsen tapte saken mot Staten og ble avsatt etter dom i Høyesterett i 1984.”²⁵⁵

I dommen ble det slått fast at Staten ikke hadde noen forpliktelse overfor Grunnlovens § 2 når det gjaldt lovgivningen. Dommen sa at Staten ikke lenger var forpliktet på Kirkens lære i utformingen av sitt lovverk. Saken illustrerer Kirkens posisjon i samfunnet, og viser at det var helt andre maktgrupper enn Kirken som satte dagsorden for samfunnsutviklingen, også i spørsmål som dreide seg om menneskeverd. Til tross for at Kirken hadde et sterkt fokus på barnet i mors liv, ble innsatsen for det ufødte barnet i liten grad sett i sammenheng med skjebnen til dødfødte barn.

Kvinnebevegelsen kom i hard konfrontasjon med Kirken. Under markeringen av abortlovens 20 års-jubileum går forfatteren Ellen Aanesen gjennom abortkampen sett med kvinnebevegelsens øyne.” I abortsaken ble Kirkens makt utfordret. I abortspørsmålet kolliderer to grunnleggende forskjellige oppfatninger av fruktbarheten og livet: Livet som gitt av Gud, eller Livet som gitt av kvinnen. Den unge kvinnebevegelsen tok ikke kristenfolket på alvor. Vi innså ennå ikke at vi hadde utfordret noe av den organiserte kristenhetens fundament. Likevel er selvbestemt abort det viktigste fremskrittet for kvinner i vårt århundre ved siden av stemmeretten. Uten rett til å bestemme over egen fruktbarhet, finnes ingen frihet. Den maidagen for 20 år siden ble den fruktbare kvinnen allmektig, slik hun skal være. Eva satte seg i Herrens sted vel vitende om at hun er den nærmeste til å bestemme i et så dyptgripende valg. Slik fikk den enkelte kvinne rett til selv å bestemme: nei eller ja.”²⁵⁶

3.6.4 Kirken arbeider med endringer i gravferdspraksisen

Abortkampen førte til en større bevissthet om fosterets status. Dette førte også til at Kirken gjennomgikk sin gravferdspraksis. I protokoll fra bispemøtet i november 1975 henstiller bispemøtet til Kirkedepartementet om at det må utarbeides ”retningslinjer som sikrer ensartet praksis når det gjelder jordfestelse av barn som dør på klinikk etter fødselen.” Samtidig skriver bispemøtet at dødfødte barn ”settes ned i grav sammen med annen bære.”²⁵⁷

I samtiden ble det tenkt at man tok vare på verdigheten til de aborterte fostrene ved at de ble gravlagt på kirkegården, og ikke ble en del av sykehusets ordinære avfall. Kirken holdt gjennom 1970-tallet fast på praksisen med anonym gravlegging av dødfødte. Dette viser Kirkedepartementets skriv fra 1977 som sier at praksisen med å gravlegge døde fostre/barn sammen med andre avdøde personer, er i samsvar med utbredt gammel sedvane og ikke kan sees å komme i strid med gjeldende bestemmelser.²⁵⁸

Fra 1982 arbeidet Den norske kirke aktivt for at også dødfødte skulle ha rett til egen grav, slik at gravferdsseremoni kunne gjennomføres for disse når de pårørende ønsket det.²⁵⁹ Bispemøtet uttalte: ”Enten man vurderer menneskelivet teologisk eller biologisk, har det sin begynnelse ved unnfangelsen. Både med basis i dette forhold og i en generell bibelsk vurdering av fosteret, må også det ufødte barn prinsipielt tillegges den samme verdi som det fødte menneske. Dette forhold må få konsekvenser for de bestemmelser som skal gjelde behandling av døde fostre og dødfødte barn.

²⁵⁵ Oftestad, Bernt, i Oftestad, Bernt T, Rasmussen, Tarald, Schumacher, Jan: Norsk kirkehistorie, side 297.

²⁵⁶ Aanesen, Ellen på konferansen «Abortloven 20 år» i juni 1998 i regi av Likestillingssenteret.

www.kampdager.no/arkiv/abort/artikkel_aanesen.html

²⁵⁷ Bispemøtet november 1976, sak 27. Gjengitt i Bull, side 171.

²⁵⁸ Tanggaard, side 212.

²⁵⁹ Saksdokumenter til bispemøte 15/06, side 2.

Bestemmelsene må skjerme forståelsen av menneskets verdi og fastsette en praksis som ikke krenker dette livs verdighet.”²⁶⁰

På denne bakgrunn bad bispemøtet om at Kirkedepartementet tok opp lovverket til revisjon, med særlig vekt på gjeldende regelverk for behandling av dødfødte og fortidligfødte barn. Dette lovverket var mangelfullt. Biskopene påpeker at regelverket bør omfatte bestemmelser om hvordan behandling av døde fostre skal være, og bestemmelser om registrering. I tillegg må det ordnes gravplass på kirkegården enten det døde foster skal settes ned i egen grav, i kjent grav eller ukjent grav, eller på eget gravfelt. Biskopene fant videre et behov for å styrke veiledningen for sykehuspersonell og prester når det gjelder situasjonen omkring dødfødte og fortidligfødte barn.²⁶¹

Prestene var kritiske til Kirkens praksis med anonyme barnegraver. I et brev til Nord-Hålogaland biskop i 1988 etterlyste sokneprest Øystein Skille retningslinjer for begravelse av dødfødte. Han skrev at foreldre til dødfødte selv tok opp spørsmålet. ”Enhver prest bør da være forberedt og vite hvor veiledning i tema finnes. Både psykologisk og mer allment helsemessige og sjelesørgeriske grunner taler for at det finnes en fast ordning for begravelse av dødfødte. Det skal nå være åpnet adgang til å få gravferdshjelp fra Trygdekassen i slike tilfeller. Da er det lite tilfredsstillende at presteskapet ikke er skikkelig orientert om dette.”²⁶²

Leif Kristian Drangsholt beskriver sin opplevelse som ung sykehusprest i 1984. ”Da jeg begynte som sykehusprest, var dette en ny problemstilling for meg. Når gamle damer ble innlagt på sykehuset, var de tilbake i den traumatiske opplevelsen de hadde hatt da de mistet sitt barn i fødselen. Dermed ble jeg klar over at dette var en uheldig praksis og arbeidet for å endre den. Jeg så hva en dødfødsel hadde gjort med mor, når hun ikke hadde fått bearbeidet sorgen. Det var stort trykk i fortellingene deres. Vi arbeidet med å få en større verdighet rundt håndteringen av dødfødte barn, og vi ønsket ikke at de dødfødte skulle bli lagt i esker. Jeg opplevde en åpenhet omkring disse spørsmålene på sykehuset. Sykehuset var modent for endring. Da endringene i holdningene kom, gikk det fort.”²⁶³

Flere aktører i Kirken engasjerte seg. I 1985 sendte Presteforeningen ut veiledningsbrosjyren: ”Det dødfødte barnet,” – beregnet på helsepersonell, prester og begravelsesbyråer. Sykehusprestene skrev innlegg i fagtidsskrift,²⁶⁴ og prestene i Varanger hadde for eksempel studiedag med tema: ”Kirken og det dødfødte barnet.” Der kritiserte sokneprest Øystein Skille veiledningsbrosjyren Kirken hadde sendt ut. Han mente den ble for plass: ”Her har vi som kirke et teologisk budskap om mennesket, som vektlegger det enestående ved å være menneske. Og i abortstrid og debatt om eutanasi og i kampen for å berge alkoholikere, narkomane, prostituerte og AIDS-syke kjemper vi for å få fram at mennesket må tas vare på. Men når det gjelder barnet i mors liv, får vi en kald faktainformasjon, som om det gjaldt håndtering av fraktgods.”²⁶⁵

3.6.5 Endret fødselsomsorg

På 1970-tallet var det flere kvinner som klaget over at de ble behandlet som deler av et maskineri snarere enn som individer,²⁶⁶ og det ble lagt vekt på at man skulle anerkjenne sine følelser fremfor å undertrykke dem. Barnets far hadde ikke adgang til fødestuen og måtte sitte på gangen under fødselen.

²⁶⁰ Bispemøte, sak 25/82.

²⁶¹ Bispemøte, sak 25/82.

²⁶² Brev fra soknepresten i Tana til Nord-Hålogaland biskop, 24. november 1988.

²⁶³ Samtale med Leif Kristian Drangsholt, mai 2009.

²⁶⁴ Nergaard, Gunnar i Luthersk Kirketidende, 1990.

²⁶⁵ Sokneprest Øystein Skille, i foredrag under studiedag i presteforeningen i Vardø i 1990.

²⁶⁶ Hauge, side 36.

På samme måte ble det lagt ned forbud mot besøk av foreldre hvis barna ble lagt inn på sykehuset. Både barn og foreldre skulle skjermes for et opprivende møte.

Norge hadde på 1980-tallet høyere barnedødelighet enn de andre nordiske land. Dette var bakgrunnen for en NOU-rapport i 1984 som ble kalt Perinatal omsorg.²⁶⁷ Rapporten fikk stor innflytelse på utviklingen av helsetjenestene for gravide. I det nyeste fødesystemet ble derfor både omsorg og teknologi vektlagt og begrepet svangerskapskontroll ble byttet ut med svangerskapsomsorg.²⁶⁸ Likevel var ikke omsorg for foreldre som fikk dødfødte barn, med i utvalgets mandat.

Kvinnebevegelsen presset fram en omfattende endring av norsk samfunnsstruktur. Søkelyset ble satt på kvinnes plass i samfunns- og yrkesliv. Tema som er viktige for folks følelsesliv og den mentale helse var kommet på dagsorden.²⁶⁹ I 1980-årene ble det satt fokus på hvordan sorg virket både psykisk og fysisk.

Det ble en felles oppmerksomhet mot behandling av dødfødte, der både representanter fra helsemyndighetene, kvinnebevegelsen, Den norske kirke og media deltok. Endringene i rutinene ved abort og dødfødsel fant sted samtidig med at den nye svangerskapsomsorgen tok form. Tidligere var det uklart om barnet skulle anses og håndteres som menneske eller ikke, og dette gav seg utslag i ulik gravferdspraksis. Kreftene som så på fosteret som et uferdig graviditetsprodukt som dør etter naturens gang, stod i mot oppfatningen om fosteret/barnet som et menneske med de rettigheter og verdier denne statusen innebærer.²⁷⁰

I 1989 kom Helsedirektoratet med generelle retningslinjer for sykehusenes "hjelp til foreldre som mister barn under svangerskapet eller i nyfødtp perioden." Helsedirektør Torbjørn Mork konstaterte at det var behov for å etablere rutiner for informasjon til foreldre som mister barn. I disse retningslinjene ble den nye fødselsomsorgen anbefalt: "Personalet bør oppfordre foreldrene til å se, berøre eller holde barnet sitt." "Foreldrene bør få en direkte oppfordring til å gi barnet et navn." Helsedirektoratet anbefalte også at "ordningen med gravlegging av barn sammen med fremmede voksne opphører."²⁷¹

3.6.6 Medieomtale

I 1984 skrev avisen Vårt Land: "Foreldre til dødfødte ønsker også en grav," i en større reportasje om samfunnets behandling av dødfødte barn.²⁷² 16. august 1986 hadde Aftenposten for første gang en dødsannonse som fortalte at den dødfødte var et ufullbåret barn. "Vår elskede Maria døde i mors liv."²⁷³ Dermed ble et forhold som fram til da hadde vært privat og tabubelagt, offentliggjort.

Internasjonalt er ikke dette et enestående fenomen, selv om det er sjelden på denne tiden. Liknende dødsannonser finnes i svenske aviser og i Irland, men de brukes ikke i Danmark.²⁷⁴ I 1988 hadde Dagbladet en reportasje med overskriften: "Lillegutt har fått sin grav, 14 år etter at han døde." Barnet

²⁶⁷ Bull, side 164.

²⁶⁸ Ravn, Mailin Noem. En kropp: To liv. Svangerskapet, fosteret og den gravide kroppen, side 90.

²⁶⁹ Skjelbred, side 102.

²⁷⁰ Hauge, side 114.

²⁷¹ Generelle retningslinjer for sykehusenes informasjon og hjelp til foreldre som mister barn under svangerskapet eller i nyfødtp perioden, Helsedirektoratets veiledningsserie 2-89.

²⁷² Vårt Land, 23. oktober 1984.

²⁷³ Skjelbred, side 98.

²⁷⁴ Skjelbred, side 98.

var lagt i en felles grav, og med de endrede holdningene i kirke og samfunn kunne familien nå få et eget gravsted for sin lille gutt.²⁷⁵

Bergens Tidende skrev i 1990 artikkelen: "Tvillingane fekk grav 15 år etter." Dette var et intervju med et ektepar i Hardanger som hadde fått begravelse for sine tvillinger 15 år etter at de var døde, noe som hadde vært en god avslutning på "ein lang og vanskeleg sorgperiode."²⁷⁶ I 1992 hadde avisen "Nordlys" temasider om anonyme barnegraver med overskriften: "Min datter ligger i en ukjent grav."²⁷⁷ Avisen skriver at "fortidens holdninger til dødfødte barn er feid fullstendig av banen. De aller fleste ønsker egen grav til barnet sitt, noe de også får. Vi har heller ingen nedre grense for hvor langt svangerskapet skal være kommet, før man får egen grav. Foreldre som kommer i denne situasjonen, kan oppleve det svært ulikt, og det tar vi hensyn til."²⁷⁸ Andre aviser fulgte også opp med brede reportasjer om disse problemstillingene.

I 2005 kom TV 2 med en stor dokumentarfilm om dødfødte barn. Den presenterte forholdene på en av Oslos gravlunder: "Bare på Østre gravlund i Oslo er det rundt 1000 graver der anonyme barn er gravlagt sammen med ukjente voksne. De pårørende til de voksne med navnet på gravsteinen vet ingenting om det. Denne groteske praksisen begrenser seg ikke til Østre gravlund. Slike gravplasser er særlig vanlig i de store byene der det er store fødeavdelinger."²⁷⁹

"I 1970 mistet Lise Berner sin ti dager gamle sønn, Ronny. I 35 år har hun gått til en fiktiv grav i Asker, mens sønnen i virkeligheten er gravlagt på Østre Gravlund i Oslo. Nylig fikk hun vite at han er gravlagt sammen med en eldre dame - og åtte andre barn. Opplysningene kom som et sjokk. "De skulle ikke gjort dette uten at vi foreldre skrev under på det. Det er våre barn de har gravlagt. Det er en forbrytelse," sier Berner til TV 2 Nyhetene, mens hun kjemper med gråten. Da sønnen døde, lovet Rikshospitalet at de skulle besørge en grav. "De sa at hvis sykehuset tok på seg begravelsen, ville han bli begravd på en felles grav for fortidlig fødte barn. Og vi kunne når som helst få lov til å gå dit og besøke gravstedet," forteller Berner. I kirkegårdsprotokollen får Berner selv se det endelige beviset på at Ronny ligger i graven til den eldre kvinnen. Men et nytt sjokk venter henne. Det som står i denne protokollen, er informasjon som stammer fra Rikshospitalet. Ronny er registrert under farens navn, hans eget navn er ikke nevnt, og det står til og med at Ronny ikke var døpt. Det stemmer ikke, og Berner har beviset - dåpsattesten."²⁸⁰

3.6.7 Begravelse av aborterte fostre

Hvordan skulle man så behandle et abortert foster? Det har vært få retningslinjer, og mange har kjent seg overlatt til seg selv i vurderingen av disse spørsmålene. I dag får alle som bærer fram et dødt barn, tilbud om gravferd eller en annen form for avskjedsseremoni. De som aborterer tidlig i svangerskapet, får imidlertid ikke et slikt tilbud. Foreldre forteller om hvordan det lille barnet er blitt omtalt som et menneske på svangerskapskontrollen, mens da det døde i mors liv, hadde det ingen verdi. Denne inkonsekvensen kan oppleves svært problematisk.

Sykehusprestene Leif Kristian Drangsholt og Liv Ingrid Svela beskriver hvordan dagens foreldre strever med gravferd for sine aborterte fostre: "Sykehusprestene har kontakt med mennesker som har

²⁷⁵ Dagbladet 22.april 1988.

²⁷⁶ Bergens Tidende, 24. mars 1990.

²⁷⁷ Nordlys, 26.september, 1992.

²⁷⁸ Jordmor Randi Sørli i intervju med avisen Nordlys, 26. september 1992.

²⁷⁹ TV 2 sin nettside, 16.november, 2005.

²⁸⁰ TV 2 sin nettside 16. november 2005.

stjålet det aborterte fosteret fra klinikken. De har tatt det med seg hjem fordi helsepersonellet ikke sa noe om hva som videre ville skje. Det fantes ingen tydelige rutiner, ritualer som det ble satt ord på, som ble tilbudt. Det lille fosteret blir oppbevart i en fyrstikkeske. Det blir til slutt et dilemma for far og mor. Hva gjør vi med fyrstikkesken? Løsningen søktes vinterstid, med tele i bakken. I ly av mørket, med varmtvann på flasker for om mulig å tine bakken såpass at fyrstikkesken kunne graves ned i en grav på kirkegården.”²⁸¹

Fra 1990-tallet fikk sykehusprestene flere henvendelser fra foreldre som hadde fått utført provoserte senaborter. Gjennom samtaler med disse foreldrene kom det fram at de hadde behov for en grav for sitt barn. En kvinne uttrykte det slik: ”Jeg har kjent kampen mellom liv og død inni meg... Jeg har drept min datter.” Dette var et par som hadde fått innvilget senabort etter at de via fostervannsprøver hadde fått konstatert Downs syndrom hos barnet. De ønsket en gravferd for barnet som moren hadde født og sett, og gitt henne navn. Sykehusprestene kommenterer denne opplevelsen slik: ”Det aller vanskeligste er å være en del av et samfunn som tillater at mennesker kan bli stående i en slik valgsituasjon, og samtidig bli brukt av dette samfunnet til å ta seg av en verdig behandling av den døde. Det blir på en måte som å legge plaster på infiserte sår, og dekke til det faktum at vi som samfunn ikke vil ta oss av og legge til rette for mennesker med lyte.”²⁸²

En far forteller hvordan han tok initiativ til en anonym gravlund for aborterte fostre. Hans døde barn ble lagt ned i denne anonyme gravlunden. ”Vi hadde ikke fortalt offentligheten at vi ventet barn, men de eldre søsknene var orientert. Derfor var det unaturlig med eget gravsted, men det har vært fint for oss å besøke denne gravlunden for anonyme fostre og vite at her ligger vårt barn begravd.”²⁸³

For kvinnebevegelsen var retten til gravferd for de aborterte fostrene en vanskelig sak. De så med skepsis på behovet for å begrave et foster. Det var viktig å ta kvinnes opplevelser på alvor, men de fikk et ambivalent forhold til å imøtekomme foreldrenes behov for å gi de ufullbårne fostrene en fullverdig menneskelig status. Alle problemer var ikke borte selv om de hadde vunnet kampen for selvbestemt abort.²⁸⁴

3.6.8 Store regionale forskjeller

I boken Kvinnerett fra 1985 gjennomgår juristen Kirsti Strøm Bull samfunnets behandling av dødfødte, og hvilken plikt samfunnet hadde overfor foreldre som opplevde dødfødsel. Hun beskriver store endringer i forhold til tidligere, samt store regionale forskjeller. På Kongsvinger sykehus fikk mor, eventuelt sammen med far, tilbud om å se barnet. Tilbudet ble gjentatt etter noen dager. Spørsmålet om begravelse ble diskutert med foreldrene under oppholdet på sykehuset. Mor fikk anledning til å ha de pårørende rundt seg døgnet rundt i de nærmeste dagene etter fødselen, og ha daglige samtaler med personalet om det hun hadde gått igjennom. Hun fikk tilbud om oppfølgingssamtaler etter at hun ble skrevet ut fra sykehuset. Alle foreldre på Kongsvinger valgte kjent gravsted i 1980.²⁸⁵

Andre steder i Norge holdt man seg til den tradisjonelle behandlingen ved dødfødsel. Her var oppfatningen at det var best for foreldrene at de ikke ble konfrontert med sitt dødfødte barn.

²⁸¹ Drangsholt, Leif Kristian og Svela, Liv Ingrid. ”Det døde fosteret,” abort eller mistet barn? Omsorg, nordisk tidsskrift for pallativ medisin, nr 1/1996,” side 37.

²⁸² Drangsholt og Svela, side 39.

²⁸³ Samtale med pappa NN, Bergen november 08.

²⁸⁴ Kvinnefronten er skeptisk til fosterbegravelser. Vårt Land, 18.august 1994.

²⁸⁵ Bull, side 159, viser til Nilsson 1980.

Foreldrene fikk ofte ikke tilbud om å se barnet eller oppfordring til å delta i begravelsen. Sykehuset gav også sparsomt med informasjon om hva som skjedde ved fødselen.²⁸⁶ Det beste for foreldrene var å glemme den "mislykkede" fødselen, og derfor la samfunnet til rette for en mest mulig anonym begravelse. Det var en utbredt oppfatning at foreldre ikke var blitt kjent med barnet, og derfor heller ikke hadde noe å sørge over.²⁸⁷ Wretmark kommenterer dette slik: "Sorgens djup beror inte på om barnet levde vid födelsen. Kanske kann det till och med vara så för somliga att just ett dödfött barn ger upphav till ännu intensivare sorgreaktioner."²⁸⁸

Kirsti Strøm Bull undersøkte gravferdspraksis i utvalgte norske byer i 1982. I Bergen, Trondheim, Tromsø, Tønsberg og Bærum ble de dødfødte gravlagt sammen med en voksen. I Oslo og Drammen ble dødfødte gravlagt i egne fellesgraver. Ordningen med fellesgrav var under planlegging i Trondheim.²⁸⁹

Hun spurte videre om foreldrene, hvis de ønsket det, kunne få en egen grav til sitt dødfødte barn. Tønsberg svarte nei. Drammen svarte at de aldri hadde fått et slikt spørsmål. Tromsø og Bærum svarte ja. Bergen og Trondheim viste til kirkegårdsvedtektene, der det het at det ikke kunne kreves egen grav for dødfødte. Alle kirkevergene svarte i 1982 at hvis barnet var gravlagt sammen med en voksen, ville foreldrene ikke senere kunne få påvist stedet.²⁹⁰

I 1984 rettet hun igjen en henvendelse til disse kirkevergene for å se om praksis hadde endret seg i løpet av disse to årene. I tillegg undersøkte hun forholdene i Bodø, Fredrikstad, Hamar, Lillehammer, Molde, Stavanger, Tynset og Florø. Praksis i disse byene var de samme som ellers i landet, med unntak av Molde og Florø. I Molde ble barna lagt sammen med en voksen, så sant den voksnes pårørende hadde samtykket i dette. Hvis slikt samtykke ikke ble oppnådd, ble barnet lagt i egen grav. I Florø ble barnet ikke lagt i en voksens grav, men i familiegrav eller egen grav. Her var det interessant å legge merke til at prestekontoret ikke kjente til begravelsespraksisen, det var graveren på kirkegården som hadde oversikten. Dette vitner om de gamle gravferdstradisjonene. Bare i Molde og Florø kunne foreldrene få påvist hvor deres dødfødte barn lå.

I Molde het det i kirkegårdsvedtektene at barnet hadde rett til eget gravsted. I Tønsberg kunne ikke dødfødte få egen grav, mens man i Fredrikstad og på Tynset ikke visste hvordan man ville forholde seg til en slik forespørsel. I Trondheim og Tromsø hadde de fått egne minnelunder der dødfødte ble gravlagt.

Mange steder var det i kirkegårdsvedtektene lagt ned forbud mot gravferd for dødfødte, men på grunn av henvendelser fra foreldre som ønsket begravelser, ble vedtektene endret flere steder.²⁹¹ Utviklingen i Bergen er et godt eksempel på dette. Der fastslo kirkegårdsvedtektene at det ikke kunne kreves egen grav for dødfødte. I 1982 gjorde man unntak hvis noe annet enn egen grav kunne føre til psykiske problemer for foreldrene.²⁹² I 1984 hadde disse bestemmelsene blitt liberalisert, slik at man ikke lenger forlangte dokumentasjon av foreldrenes behov. Hvis kirkevergen fikk en henvendelse fra lege eller

²⁸⁶ Bull, side 159.

²⁸⁷ Bull, side 160.

²⁸⁸ Wretmark, 1979.

²⁸⁹ Bull, side 166.

²⁹⁰ Bull, side 167.

²⁹¹ Skjelbred, side 102.

²⁹² Bull, side 166.

prest som på foreldrenes vegne bad om eget gravsted, ble det ikke krevd ytterligere dokumentasjon om at det var behov for dette.²⁹³

I 1986 ble forskriftene i Bergen endret. Fra da av skulle dødfødte legges i egen grav, og barn som døde inntil 24 timer etter fødselen, bli lagt i egen grav. I 1990 gav Kirkelig fellesråd i Bergen kirkevergen fullmakt til å imøtekomme søknad om egen grav for dødfødte barn som er gravlagt anonymt. Det ble gitt tillatelse til å sette opp minnestein.²⁹⁴ I løpet av åtte år var praksis endret, og man ønsket å gjøre bot for den gamle praksis ved å legge til rette for minnesteiner, der barna opprinnelig hadde fått en anonym grav.

3.6.9 Juridiske bestemmelser

De fleste områder i det norske samfunn har en sterk lovregulering. Marianne Fastvoll skriver at lovgivningen om fødsler til dels er meget generell, og til dels meget mangelfull. Det eneste som er klart fastslått, er retten til fødselshjelp (legeloven og jordmorloven) og retten til å ha noen hos seg under fødselen (Barneloven § 2).²⁹⁵

I 1957 kom Kristian Hanssons bok: "Norsk kirkerett." Hansson skriver: "Når dødfødte ønskes begravd, blir de vanligvis satt ned i pårørendes grav eller i annen grav. En slik begravelse føres ikke inn i kirkebokens avdeling for dødsfall. Nærmere regler om protokollføring er for øvrig ikke gitt, men det kan være rimelig å innføre en dødfødt som blir begravd, i kirkegårdens protokoll eller fortegnelse."²⁹⁶ Dette ble bare delvis gjennomført: "Fra øst til vest og fra sør til nord i landet, er dette praktisert ulikt," sier Kirkedepartementets kirkegårdskonsulent.²⁹⁷

Lov om folketrygd kom i 1966. I følge folketrygdloven har en kvinne som får et dødfødt barn, rett til gravferdsbidrag. Tidligere var dette en fastlagt sum, mens man ved dødfødsel kun hadde rett til å få dekket nødvendige utgifter. I rundskriv fra Rikstrygdeverket skulle spørsmål om hva som var nødvendige utgifter, avgjøres etter en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. Rikstrygdeverket har i denne forbindelse funnet ut at utgifter til krans fra foreldre og utgifter til dødsannonse i én avis kan dekkes. Hvis barnet er født etter normal svangerskapstid, kan utgifter til gravstein også dekkes. Gravferdsbidrag kan også ytes når barnet gravlegges i en annens grav. Disse bestemmelsene omfatter altså ikke kiste, og derfor har spørsmålet om kiste vært et problem. Enkelte ganger kom sykehusene til kirkegårdsmyndighetene med barnet pakket inn i en pappeske, andre steder fikk barnet egen kiste.

I 1977 kom den såkalte sykejournaldommen, der en pasient krevde å få gjøre seg kjent med sin journal etter å ha vært pasient på et offentlig sykehus, - noe sykehuset motsatte seg. Pasienten vant saken. Retten til å se journalen er nå hjemlet i legeloven.²⁹⁸ Dette betyr at mødre har rett til å lese journalene fra da deres barn ble født, og disse journalene får man ved å henvende seg skriftlig til arkivet på det enkelte sykehus.²⁹⁹

²⁹³ Bull, side 168.

²⁹⁴ Kirkeverge Rasmus Skurtveit i brev til byens sokneprester/bokførende prester 15.1.1991.

²⁹⁵ Fastvoll, Marianne. Rettesikkerhet under fødsel, i Kvinnerett, side 113-132.

²⁹⁶ Hansson, Kristian. Norsk Kirkerett, side 141-142.

²⁹⁷ Kirkegårdskonsulent Helge Klingberg i mail desember 2009.

²⁹⁸ Bull, side 162.

²⁹⁹ Telefonsamtale med Rikshospitalet, mai 2009.

I "Ordning for gravferd" fra 1981 heter det i de alminnelige bestemmelsene at ved gravferd for spedbarn, kan presten begrense handlingen til jordpåkastelsen. Når det ønskes gravferd for dødfødte, begrenses ritualen til jordpåkastelsen.³⁰⁰

Selv om prestene ønsket å gravlegge dødfødte barn, møtte de på juridiske hindringer. Sokneprest Øystein Skille tok opp dette problemet i et brev til biskopen. "Siden det ikke blir utstedt døds melding for dødfødte, står vi overfor et juridisk paradoks. Begravelse er ønskelig, forståelig og velbegrunnet, men rent juridisk har vi ingen død person. Følgelig mangler man døds melding og dermed gravseddel. Det bør være en ufravikelig regel at begravelse ikke skjer uten gravseddel/døds melding. Dette forhold må ordnes opp snarest."³⁰¹

I 1992 kom det ny Alterbok for Den norske kirke. Ved denne revisjonen ble dødfødte barn likestilt med andre døde: "Ved spedbarns gravferd gjelder de samme bestemmelser som ved barns gravferd. Tilsvarende gjelder når foreldre ønsker gravferd for barn som er døde før fødselen."³⁰² Tidligere het det "når dødfødte barn ønskes jordfæstet, brukes den kortere form for jordfæstelse."³⁰³ Dette betyr at en alminnelig gravferdsseremoni for dødfødte barn ble offisielt godkjent i 1992. Her stilles det heller ikke krav til en nedre grense for hvor gamle barna må være.

Samme år fortalte ekspedisjonssjef i Kirkedepartementet Ole Hermann Fisknes, at de arbeidet med å få endret de kommunale kirkegårdsvedtektene som gir adgang til å sette dødfødte barn ned i fremmede graver. Han møtte stor motstand og det ble argumentert med at generelle regler ville gripe inn i det lokale selvstyret.³⁰⁴ Fisknes mente det måtte en holdningsendring til for å få endret regelverket.

I 1996 kom en ny gravferdslov. Denne loven fastsatte rett til egen grav for dødfødte barn. Det dødfødte barnet har rett til fri grav i kommunen, der moren har bopel.³⁰⁵ Dette innebærer ikke noe krav til foreldre, sykehus eller kirke om hvordan en eventuell gravlegging skal skje, men gir en mulighet for gravlegging i egen grav. Samtidig understreket Kirkerådet at ordningen med anonym gravlegging sammen med andre døde ikke er i samsvar med lovgivningen, og derfor ikke lenger skal forekomme.³⁰⁶

Mange foreldre har henvendt seg til kirkegårdsmyndighetene og til Kirkedepartementet med spørsmål om hvor deres døde barn er blitt gravlagt. Økt omtale i media har ført til stadig flere henvendelser. Ett av begravellesbyråene forteller at hver gang dette er et tema i media, blir de kontaktet av foreldre som er på leting etter sine barns gravsted.

I 2006 sendte Kultur- og Kirkedepartementet et rundskriv som gav foreldre tillatelse til å få innsyn i hvor deres barn var gravlagt, selv om de lå i andres graver.³⁰⁷ En av årsakene til denne endringen var

³⁰⁰ Ordning for gravferd 1981, side 5.

³⁰¹ Brev fra Soknepresten i Tana, Øystein Skille til Nord-Hålogaland biskop 24.november 1988.

³⁰² Gudstjenestebok for Den norske kirke, del 2. Kirkelige handlinger, side 130.

³⁰³ Alterboken av 1920. Jordeferd, side 153.

³⁰⁴ Avisen Nordlys, 26. september 1992.

³⁰⁵ Gravferdsloven § 6.

³⁰⁶ Kirkerådet 1997, side 18.

³⁰⁷ Så lenge festeforholdet består, kunne hensynet til fester tale for at en ikke opplyser om hvilken grav på kirkegården barnet er gravlagt i. Departementet vil imidlertid legge vekt på at anonym gravlegging av dødfødte ikke var et resultat av valg fra de etterlattes side, men utslag av tidligere tiders praksis, og at det i ettertid kan oppleves som viktig for dem å få vite hvor deres barn er gravlagt. Departementet legger til grunn at det dødfødte barnets etterlatte som hovedregel skal få vite hvor det er gravlagt, men det foreligger ikke noen plikt til å kunne

TV2 - dokumentaren "Dei anonyme barna" i 2005. Dette programmet førte til en rekke henvendelser fra foreldre som lette etter sine barns graver. Barna var gravlagt i andres graver, og hensynet til de som hadde festet graven, ble regnet som så tungtveiende at foreldre ikke fikk innsyn i hvor deres barn var lagt.

Etter 2006 er det altså blitt lettere å finne ut hvor barna ble gravlagt. Denne nyordningen medfører også at kirkeverger ikke bare har måtte orientere foreldre om hvor deres barn ligger, men også har måttet orientere de som har festet graven, om at det ligger et anonymt barn i deres grav.³⁰⁸ Dette er ikke uproblematisk, fordi departementet dermed kunngjør for den enkelte fester at kirkegårdsvedtektene ikke er overholdt. De fleste vedtekter inneholder bestemmelser om at ingen må gravlegges i festet grav uten samtykke fra festeren. I dette tilfelle har foreldrenes behov for informasjon hatt forrang fremfor andre regler og forordninger.

Retten til innsyn innebærer ikke noen rett til å sette ned blomster eller foreta andre synlige minnemarkeringer på gravstedet. De ansatte ved kirkegårdene forteller at reaksjonene fra de ulike festerne har vært varierende. Noen ønsker at de ikke hadde fått denne beskjeden, noen tar beskjeden til etterretning, mens andre har hatt kontakt med de pårørende til det anonyme barnet: "Vi har jo en felles grav for våre kjære."³⁰⁹

påvise hvor et dødfødt barn er gravlagt anonymt i en annens grav (Rundskriv V-18 B/2006, Kultur- og kirkedepartementet).

³⁰⁸ Samtale med kirkeverge, NN, vinteren 2009.

³⁰⁹ Samtale med kirkegårdsbetjening, høsten 2009.

4. KIRKEBØKER OG KIRKELIGE ARKIVER

I hvilken grad har dødfødte barn fått en kirkelig begravelse og blitt registrert i de kirkelige registre? Jeg har undersøkt bispearkivet i Kristiansand og kirkebokføringen i noen utvalgte menigheter, for å belyse hvordan de dødfødte ble registrert i kirkens offisielle registre.

4.1 Innledning

Kirkebøkene inneholder en mengde opplysninger av kirkelig og verdslig karakter. Tidligere ble alle viktige opplysninger notert i kirkebøkene. Fra slutten av 1700-tallet begynte man å interessere seg sterkere for spørsmålet om abort og dødfødte barn. Dette skyldtes at man ønsket å kartlegge befolkningsutviklingen og forbedre den medisinske oppfølgingen av fødende. Kirkelig sjelesorg var neppe en del av motivasjonen.

Fra år 1800 fikk prestene i oppdrag å skrive egne registre for dødfødte i kirkebøkene. De fødte ble inndelt i to kategorier: a) Levende fødte og b) Dødfødte. Denne registreringen foregikk fram til 1920-tallet. Det er forskjell fra kirkebok til kirkebok på hvor lenge man førte et eget register for dødfødte. Aborterte fostre og døde innen svangerskapets sjuende måned skulle være kirkebøkene uvedkommende. Likevel har enkelte kirkebøker registrert fem måneder gamle fostre.

Etter hvert som det offentlige byråkrati ble bygget ut, ble færre opplysninger registrert i kirkebøkene. Flere av de medisinske opplysningene falt bort. Dette gjaldt blant annet anmerking om vaksineringsoppgivelse av dødsårsak og egne rubrikker for levende fødte og dødfødte.

Dagens definisjon av dødfødte er barn som dør til og med utgangen av sjette levedag. Kirkebøkene hadde en annen definisjon. Der skilte man mellom de som var døde, og de som levde ved fødselen. I kirkebøkene ser vi en del rettelser i registreringene. Dette dreier seg ofte om barn som er registrert som dødfødte, men som ble flyttet til registeret for levende fødte, siden det levde noen timer.

4.2 Bispearkivet i Kristiansand

”Myndighetene var svært interessert i å finne ut hvor mange dødfødsler som egentlig fant sted i kongeriket, og hvorfor eller hvordan de skjedde. Hensikten var å iverksette helsemessige tiltak for å begrense antall dødfødsler. Ett av motivene må ha vært å ha så mange soldater som mulig i ufredstider.”³¹⁰ Mot slutten av 1700-tallet innskjerpet myndighetene plikten til å registrere dødfødsler, men det var stor forvirring blant de geistlige om antall dødfødsler skulle registreres både under fødte og døde, eller holdes utenfor begge. I arkivene finner vi på 1700-tallet ikke egne oppføringer om dødfødte. Fra 1800 skulle de geistliges lister ha egne rubrikker for dødfødte jenter og gutter, og det skulle oppgis at disse tallene ikke inngikk i antall fødte.

Statistikken for 1801 viser at det bare var enkelte prostier som førte egne lister over dødfødte. Myndighetene var fortsatt ikke fornøyd med resultatet, - opplysningene ble ikke pålitelige nok. Derfor bestemte de nå følgende ved reskript 24. desember 1802:³¹¹ *Jordmødre som var med på en dødfødsel, skulle rapportere om dette til presten. Der skulle det stå foreldrenes navn, hvor lenge svangerskapet varte, årsaken til tidlig fødsel, måten fødselen skjedde på, bruk av vending og instrumenter og andre hjelpemetoder, om det var livstegn og om mora hadde født døde barn tidligere. Rapportene skulle*

³¹⁰ Bispearkivet i Kristiansand.

³¹¹ arkivverket.no/kristiansand/smakebiter/littavhvert/dodfoddsler. Materialet i kursiv er hentet fra bispearkivet, offentliggjort på arkivverkets nettsider.

sendes til stiftets "physicus", som skulle påføre kommentarene sine og sende dem til biskopen. Dessuten skulle fra nå av antallet dødfødte oppgis for seg og i tillegg inkluderes både i antallet fødte og døde i listene.

For kirkeåret 1804 finner vi beskrivelser av dødfødslene sammen med tallene over fødte, viede og døde. Noen beretninger er korte, andre er lange, de fleste er ført i pennen av presten, vi får navn på foreldre, av og til nabokona eller jordmor, av og til har jordmora signert, og stiftsphysicus har gitt korte eller lange kommentarer.

I 1804 ble det registrert 132 dødfødsler i Kristiansand stift. Det totale antall fødsler var 4103. De dødfødte utgjorde altså 3,2 %, hvis tallene er riktige. Trolig var det en underregistrering. I 1820 ble det registrert 5366 levende fødte og 157 dødfødte i Kristiansand stift.³¹² Etter hvert ble det laget egne trykte skjemaer for slike opplysninger.

I mange tilfeller ble barnet født levende, men døde straks etter. Her manglet det av og til kunnskaper om hvordan man kunne få liv i den nyfødte. I Vanse var det 11 dødfødte barn i 1804. Etter å ha lest beskrivelsene, kommenterer stiftsphysicus: "Mange dødfødte Børn ere vist nok kun skindøde, der ved rigtig Behandling kunde bringes til Live, i Stædet for at Almuen deels af Uvidenhed, deels af Skiødesløshed, for lidet bekymre sig om at komme saadant et Barn til Hielp". Så kommer han med et konkret forslag; han mener at det kunne ha vært til hjelp hvis man lot trykke og dele ut gratis en kort undervisning om hva man burde gjøre med barn som tilsynelatende så ut til å være dødfødt.

Umulige tilfeller

I mange tilfeller var barnet uten liv lenge før det kom ut, og da var det neppe mye som ville ha hjulpet. I Moland forteller presten at det ikke fantes noen jordmor. Når noen trengte hjelp ved fødsel, brukte man å tilkalle en eller flere av nabokonene der. Gunnild Giermundsdr. og Alf Knudsen fikk et dødfødt barn. De bodde på Espelien, som lå så langt unna nærmeste gård at det ikke var mulig å få hjelp. Gunnild mente at hun gikk tida ut, men hun hadde blitt syk 3 uker før fødselen. Hun fikk "... Frost og Kulde i Legemet ...", og fra den tida kjente hun ikke at fosteret beveget seg. Fosteret kom ut uten bruk av vending eller instrumenter. Foreldrene merket ikke liv hos fosteret, som hadde begynt å gå i forråtnelse. Stiftsphysicus skriver at her kunne "Kunsten" ikke ha hjulpet. Det var mange slike tilfeller i stiftet.

Av og til kunne en tragisk utgang skyldes andre forhold enn sykdom, f.eks. slag eller fall. I Håland skriver presten om et annet tilfelle. Etter nærmere undersøkelse mente han at årsaken til for tidlig nedkomst og dødfødsel nok var en "... heftig Vrede formedelst misforstaaelse med een af sine Naboeconer".

Dødfødsler tross hjelp

Kaptein Knophs frue i Stavanger fikk et dødfødt barn. Jordmora forteller i rapporten sin at fosterets hode var så stort at hun måtte få legen til å ta ut barnet med tang. Hodet var fullt av vann. Samme jordmor forteller om et annet tilfelle i byen. Da hun merket at fosteret var dødt og satt fast, prøvde hun å løsne og vende det med hånda. Da det ikke gikk, sendte hun bud på legen. Han skriver at fosteret lå helt fast. Etter to timers forgjeves arbeid besluttet han å bruke instrumenter for "... at faae Fosteret stykkeviis frem." Under denne operasjonen døde kvinnen.

Mange av dødfødslene i Norge skjedde fordi det ofte ikke fantes noen jordmor eller lege i nærheten og fordi kunnskapen om livreddende knep i forbindelse med en fødsel var dårlig hos folk flest. Enkelte

³¹² Bispearkivet i Kristiansand. Oppgave over antall fødte, døde og viede, 1820-1822.

familier bodde også svært langt fra nærmeste familie slik at det var umulig å få tak i nabokona når fødselen kom brått på, og mannen ikke hadde kunnskaper nok. De som bodde i eller ved byer, fikk oftere hjelp av jordmor og lege.

4.3 Kirkeboken for Holt prestegjeld, Aust-Agder

I Holt menighet i Tvedestrand er det to kirkegårder. På den lille kirkegården ved Laget kirke er det i perioden 1877-1916 registrert 243 graver. Av disse er det registrert 22 dødfødte barn i gravferdsprotokollen. Alle disse barna er registrert med eget navn og egne graver. I tillegg er det ført inn 17 døde barn. To av disse er registrert uten at barnets eller foreldrenes navn er oppgitt. Dette gjelder en begravelse i 1889, der det i protokollen står: "et barn, barnas foreldre ikke oppgitt." Den andre anonyme barnegraven er en grav fra februar 1910, der det i protokollen står: "Reisendes barn."³¹³

Etter 1916 er det ikke registrert et eneste dødfødt barn i protokollen for Laget kirkegård. Fra 1877-1916 var antallet dødfødte på Laget kirkegård 9.0 % av alle døde. Det ble færre hjemmefødsler, og mange ble født på fødehuset i Risør. Barn fra Laget som døde ved fødselen, ble anonymt gravlagt i Risør og fikk ikke lenger egen grav. Dette er også i overensstemmelse med Kirkedepartementets bestemmelser om at det er tilstrekkelig for et dødfødt barn å legges i en annens kiste.

Den største kirkegården er ved Holt kirke. Der er det i perioden 1912-1978 registrert 26 barn som er døde ved fødsel, eller i løpet av sine seks første levedager. Seks av disse barna er født etter 1949, det siste er født i 1970. Dette forteller at dødfødte ble registrert, men at det er en betydelig underregistrering. Det er vanskelig å vite hvem som ikke ble registrert, men samtaler med pårørende avdekker at ikke alle dødfødte er registrert i kirke.

4.4 Kirkeboken for Herdla prestegjeld, Hordaland

Kirkebøker fra 1922-1978. Statistikk

Årstall	Døde innen 6 levedager	Døde første døgnet	Gravlagt	Jordfestet	Eget navn
1922-30	21	Alle	Alle	Alle, 5 i ettertid	Ingen
1931-35	9	3 av 9	Alle	Alle, 1 i ettertid	Alle
1936-40	6	1 av 6	Alle	Alle	Alle
1941-45	10	5 av 10	Alle	9 av 10, 3 i ettertid	Alle
1946-50	4	Alle	Alle	Alle, 3 i ettertid	3 av 4
1951-55	7	4 av 7	Alle	6 av 7	5 av 7
1956-60	6	3 av 6	Alle	Alle	2 av 6
1961-65	1	1 av 1	1 av 1	1 av 1	0 av 1
1966-78	0				
SUM	64	42 av 64	Alle	62 av 64, 12 i ettertid	35 av 64

³¹³ Andersen, Bengt Arild. Laget kirke 1908-2008, side 119-127.

Kommentarer til statistikken

Fra 1922 til 1932 er det registrert 21 dødfødte barn i kirkeboken for Herdla. Alle disse barna fikk kirkelig begravelse med jordfestelse og ble registrert under rubrikken "dødfødte" i kirkeboken. Av de 21 barna ble 16 jordfestet samme dag, mens fem fikk jordfestelse senere. Ingen av dem fikk eget navn. I 1933 tok man i bruk en ny kirkebok. I denne var det ikke lenger en egen oversikt over dødfødte barn. Fra da av ble de dødfødte skrevet inn i kirkeboken sammen med andre døde under rubrikken "avlidne."

Dermed ble det også en annen form for registrering. Fram til 1933 var ikke barna registrert med eget navn, men med navnet på barnets far. Fra 1933 begynte man å registrere barnet med dets eget navn i tillegg til farens navn. I Herdla prestegjeld er det registrert dødfødte barn i kirkebøkene helt fram til 1961. I perioden fra 1933 til 1961 er det registrert 43 dødfødte barn i prestegjeldet. Av disse er seks ført inn i kirkeboken uten navn. Disse seks registreringene er mot slutten av perioden, og fra 1956 til 1961 var det like vanlig at barna ble registrert *uten* navn som *med* navn.

Det er ikke bare dødfødte som ble registrert uten navn, men også barn som døde uten dåp. I 1960 ble en sju uker gammel baby gravlagt uten at barnet hadde fått navn. I kirkeboken står merknaden: "Udøpt." Mot slutten av perioden ble de dødfødte barna heller ikke gravlagt på den lokale kirkegården på Herdla, men på Møllendal kirkegård i Bergen. Dette dreier seg om barn som ble født på sykehuset og døde der, og som ble gravlagt på den kirkegården som lå nærmest sykehuset. Gravleggingen på den store kirkegården i Bergen gav disse gravferdene et mer anonymt preg enn om barna hadde blitt gravlagt i sin egen hjemkommune.

Opplysningene fra Herdla kirkebok viser at dødfødte barn ble registrert i kirkebøkene og fikk en bortimot vanlig kirkelig behandling helt fram til starten av 1960-tallet. Etter dette ble det ikke lenger registrert dødfødte i kirkebøkene på Herdla.

Kirkeboken registrerte ikke bare dødfødte, men også de som var kommet bort på sjøen, - da kun med dødsdato siden de aldri fikk noen form for kirkelig begravelse. Selv om kirkeboken sluttet å registrere dødfødte, fortsatte man å registrere omkomne på havet.

4.5 Kirkeboken for Alta prestegjeld, Finnmark

Kirkebøker fra 1918-1983. Statistikk

Årstall	Døde innen 6 levedager	Døde første døgn	Gravlagt	Jordfestet	Eget navn	Anmerkning
1918-25	3	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.
1926-30	10	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.
1931-35	3 dødfødte 9 døde*	5 av 9	6 av 9	5 av 9	3 av 9	3 hjemmedøpt
1936-40	18	15 av 18	8 av 18	5 av 18 2 senere	5 av 18	3 hjemmedøpt
1941-45	16	10 av 16	14 av 16	12 av 16 1 senere	6 av 16	2 hjemmedøpt
1946-50	28	24 av 28	15 av 28	14 av 28	11 av 28	

1951-55	19	10 av 19	15 av 19	11 av 19	6 av 19	
1956-60	5	4 av 5	1 av 5	1 av 5	1 av 5	
1961-65	11	4 av 11	10 av 11	9 av 11 1 senere	10 av 11	3 hjemmedøpt
1966-70	4	2 av 4	3 av 4	3 av 4	3 av 4	
1971-75	6	1 av 6	Alle	5 av 6	2 av 6	
1976-80	4	1 av 4	Alle	Alle	3 av 4	
1981-83	7	3 av 7	Alle	Alle	Alle	
SUM	143	95 av 143	89 av 127 16 ikke registrert	79 av 127 16 ikke registrert	57 av 127 16 ikke registrert	

*Ny kirkebok ble tatt i bruk, og man førte ikke lenger register over levende fødte og dødfødte.

Kommentarer til statistikken

Fram til 1931 var det egne rubrikker for levende fødte og dødfødte i kirkebøkene i Alta. I perioden mellom 1918 og 1931 ble 16 barn registrert under rubrikken dødfødte og ført inn i kirkebøkene. I anmerkningsrubrikken ble det notert hvem som hadde gitt disse opplysningene. Barnets far hadde kommet med opplysningene i sju av tilfellene, lensmannen i fire, folkeregisteret i ett, mens i to av tilfellene meldes det om dobbel rapportering, far og lensmannen, samt far og jordmora.

I tiden fram til andre verdenskrig er det en klar sammenheng mellom dåp og navngivning. De som ikke ble døpt før de døde, fikk sjelden noe navn. Det var utstrakt bruk av hjemmedåp og nøddåp. Døpte barn som døde, ble dermed registrert både i dåpsregisteret og registeret for døde. Ett av barna døde en halv time gammel. Barnet er ført inn i dåpsregisteret, men med anmerkningen: "Død før stadfestelse."

Alta ble evakuert i oktober 1944 i forbindelse med at de tyske troppene trakk seg tilbake fra Finnmark. I evakueringsperioden er kirkebøkene blitt ført, men det er ikke registrert dødfødte i tidsrommet fra 23. august 1944 til 12. juni 1946.

De fleste barna som er registrert som gravlagt, har også fått jordfestelse. Noen har fått jordfestelse i etterkant. I 1949 var det jordfestelse for et barn som døde i 1946. Kirkebøkene har også ført inn døde fra andre trossamfunn enn Den norske kirke. Pinsevennene i Alta praktiserer ikke jordfestelse, og barna som tilhørte Pinsemenigheten, er naturligvis ikke jordfestet.

Ett av barna som ble født på 1930-tallet, mangler fødsels - og dødsdato. I kirkeboken er fødsels - og dødsdato anslått til medio april. I anmerkningsrubrikken er det angitt "flyttlapper." Barnet ble trolig født under vårflyttingen med reisen og gravlagt i Alta en måned senere.

Det var ulik praksis på behandlingen av dødfødte. Noen ble gravlagt på kirkegården med egen grav, andre ble lagt i familiegrav, andre igjen i en fremmed grav sammen med en ukjent voksen. Noen barn hadde gravferd med fulle seremonier, mens andre ikke fikk gravferd i det hele tatt. Dette skapte irritasjon hos foreldrene som opplevde en forskjellsbehandling. De spurte: "Hvorfor fikk ikke vi gravferd, når naboen vår fikk?"³¹⁴

Svært få av barna som var døde ved fødselen, ble registrert med eget navn. I starten av perioden ble barn som døde uten dåp, heller ikke registrert med eget navn. I 1933 skjedde det et unntak. Da døde

³¹⁴ Samtale med etterkommere, Alta november 2009.

en jente 16 dager gammel. I kirkeboken står det "udøpt pikebarn." I parentes er det skrevet Valborg. Etter 1975 er nesten alle barna registrert i kirkeboken med eget navn.

Fra 1956 ble betydelig færre barn registrert i kirkebøkene. Dette tyder på at det ble en endring i rutinene for kirkebøkføring. Jeg har lett i kirkebøkene etter fire dødfødte barn som alle er født etter 1956. Ingen av dem var registrert.

4.6 Kirkeboken for Barbu prestegjeld, Arendal

Kirkebøker fra 1910-1973. Statistikk

Årstall	Døde innen 6 levedager	Døde første døgnet	Gravlagt	Jordfestet	Eget navn	Anmerkning
1910-15	11 levende fødte og 31 dødfødte	3 av 11	10 av 11	6 av 11 4 senere	10 av 11	Jordmor døypte 2 Far døypte 1
1916-20	9 levende fødte og 11 dødfødte	3 av 9	9 av 9	7 av 9 1 senere	6 av 9	
1921-25	3 og 2 dødfødte	0 av 3	3 av 3	3 av 3	3 av 3	
1926-30	6	1 av 6	6 av 6	3 av 5 3 senere	5 av 6	
1931-35	4	2 av 4	4 av 4	2 av 4 1 senere	2 av 4	
1936-40	6	1 av 6	6 av 6	6 av 6	3 av 6	
1941-45	6	1 av 6	6 av 6	6 av 6	4 av 6	1 hjemmedåp
1946-50	6	3 av 6	6 av 6	4 av 6 1 senere	5 av 6	1 døpt
1951-55	4	3 av 4	4 av 4	4 av 4	3 av 4	
1956-60	8	1 av 8	5 av 8	5 av 8	3 av 8	1 hjemmedøpt
1961-65	3	1 av 3	3 av 3	3 av 3	1 av 3	
1966-70	3	0 av 3	3 av 3	3 av 3	2 av 3	
71-73	1	0 av 1	1 av 1	1 av 1	1 av 1	
SUM	114	63 av 114	66 av 70 *44 ikke registrert	63 av 70 44 ikke registrert	48 av 70 44 ikke registrert	7 døypte

* 44 dødfødte barn stod i den gamle kirkeboken under rubrikken dødfødte. Der foreligger det ikke opplysninger om barna er gravlagt, fikk eget navn eller jordfestelse.

Kommentarer til statistikken

Den gamle kirkeboken med inndeling av levende fødte og dødfødte ble ført fram til 1922. I perioden mellom 1910 og 1922 ble det registrert 44 dødfødte barn i Barbu, - 26 gutter og 18 jenter. Disse ble ført inn i kirkeboken i registeret for dødfødte. Der er det innført hvem som meldte dødsfallet. Dette var hovedsakelig jordmødrene, men også legen har meldt to dødfødte til soknepresten i Barbu. Ingen av disse dødfødte ble registrert med eget navn.

Barn som overlevde fødselen, men døde etterpå, er registrert i protokollen for døde. I den samme perioden er det registrert 23 barn som er døde i løpet av de seks første levedagene. Seks av disse døde det første døgnet, men levde lenge nok til å bli registrert som levende fødte. I kirkeboken er tre av barna registrert som hjemmedøpt. To er døpt av jordmora, mens ett er døpt av sin far.

I perioden mellom 1955 og 1973 er det registrert 15 barn som er døde innen de seks første levedagene. 13 av disse var levende fødte og døde etter det første døgnet. De to siste barna var døde i løpet av det første døgnet, og kun ett av dem har fått gravferd og jordfesting. I 1956 var det to dødfødte i Barbu. Barna er innført i kirkebøkene med anmerkning om at de er gravlagt uten melding, og det er ikke registrert gravferdsdato eller jordfestelse. Dermed kan vi gå ut fra at man i kirkebøkene fra 1956 og utover, sluttet å registrere barn som ikke overlevde fødselen, men med enkelte unntak.

4.7 Kirkeboken for Domkirken menighet, Kristiansand

Kirkebøker fra 1910-1965. Statistikk

(Kirkebøkene mellom 1918 og 1926 er ikke med i grunnlaget)

	Døde innen 6 levedager	Døde første døgnet	Gravlagt	Jordfestet	Eget navn	Anmerkning
1909-15	86	86 dødfødte	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Alder på fosteret fra 5-9 mnd
1909-15	27	12 av 27	Alle	Alle	16 av 27	Gravlagt fra kapellet eller hjemmet
1916-21	37	37 dødfødte	Ikke registr.	Ikke registr.	Ikke registr.	Alder på fosteret fra 5-9 mnd
1916-17	13	6 av 13	Alle	Alle	Alle	
1926-30	23	10 av 23	Alle	Alle	18 av 23	
1931-35	25	12 av 25	Alle	Alle	24 av 25	
1936-40	19	9 av 19	Alle	Alle	17 av 18	
1941-45	34	14 av 34	Alle	Alle	33 av 34	
1946-50	33	15 av 33	Alle	Alle	Alle	10 døpt
1951-55	10	3 av 10	alle	Alle	9 av 10	3 hjemmedøpt
1956-60	23	6 av 23	Alle	22 av 23	18 av 23	1 hjemmedøpt
1961-64	11	3 av 11	Alle	10 av 11	Alle	
SUM	341	213 av 341	Alle 123 ikke registrert	216 av 218 123 ikke registrert	193 av 218 123 ikke registrert	

Kommentarer til statistikken

Det var en omfattende registrering av dødfødte barn i Kristiansand fram til 1921. I perioden mellom 1909 og 1921 ble 123 dødfødte registrert i rubrikken for dødfødte. Noen av disse var strøket ut fordi de var levende fødte og døde kort etter fødselen. Dermed skulle de registreres som levende fødte. Det ble også anført i hvilken måned av svangerskapet barnet døde. Barna som her er nevnt, var mellom fem og ni måneder gamle. Ingen av dem fikk eget navn eller egen grav.

Alle barna som levde noen timer, fikk gravferd. De fikk også eget navn. I kirkeboken er det angitt gravferdssted - og tidspunkt. De fleste ble gravlagt fra Kristiansand kapell, men en del av dem ble gravlagt fra hjemmet.

Etter 1921 ble det ikke lenger et skille mellom dødfødte og levende fødte i kirkebøkene i Kristiansand. Man fortsatte å registrere tidlig døde barn, men det går ikke fram av protokollene om barnet var død ved fødselen, eller døde i løpet av det første døgnet.

5. INTERVJU MED FORELDRE SOM HAR FÅTT ET DØDFØDT BARN

Foreldre som i de siste 50 årene har fått et dødfødt barn har opplevd ulik behandling. Intervjuene i dette kapittelet er delt inn i tidsepoker som viser hvordan behandlingen av dødfødte endret seg mellom 1951 og 2002.

5.1. 1951-1965. Barnet får egen grav eller blir lagt i en familiegrav

De eldste informantene forteller at de fikk grav for sine dødfødte barn. Så lenge barna ble født hjemme, var det familien som hadde ansvar for gravleggingen. Det var også sterke tradisjoner som tilsa at dødfødte ble lagt i graven til eldre slektinger.

5.1.1 Kari

Fødte hjemme i 1951. Gravferd fra hjemmet. Egen grav, men fikk ikke selv delta i gravferden.

Kari fødte sitt første barn i 1948. Fødselen skjedde hjemme hos hennes mor på én av de mange øyene i Øygarden i Hordaland. Sitt andre barn, en gutt, fikk hun tre år senere. Da fødte hun i sitt eget hjem noen hundre meter unna.

Gutten hennes hadde gulsott og var syk ved fødselen. Kari tilkalte legen som kom og så til ham. Familien bestemte seg for å døpe barnet hjemme. Spørsmålet var: Hvem kunne døpe gutten? De spurte bygdas lærer. Læreren nølte, han visste ikke om han kunne gjøre dette. Da tok Karis mor affære og sa til læreren: "Du gjør da lika gromt, du, som presten." Dermed døpte læreren gutten. Han fikk navnet Hans.

To av lærerens sønner forteller om hvilken rolle læreren hadde. Bygda var preget av fiskeri, og til tider var læreren det eneste mannfolk på stedet. Han var bygdas offisielle person og ble brukt til førstehjelp ved alvorlig sykdom, så vel som til andre offisielle oppdrag. Det var ofte "de mest kristelige" som ble brukt til nøddåp, men denne gangen ble læreren spurt. Han hadde ingen papirer på at han kunne utføre dåpshandlinger, men gjorde disse som et nødoppdrag for å sikre barnet "en rett plassering" hvis det døde. Når han nølte med å utføre et slikt oppdrag, kan det ha sammenheng med at han ikke selv mente det var nødvendig med nøddåp. Overlevde barnet, ble det brakt til kirken for å få stadfestet at det hadde fått en rett dåp.

Hans levde i seks dager. Kari fant ham død i senga om natta. Hun hentet en av naboene som stelte gutten og la ham i vogga. Han fikk på seg fine klær med blonder på kragen og hvite strømper og ble liggende i et rom i hjemmet. Mange av barna i bygda kom for å se ham.

Presten kom reisende i båt over fjorden og forrettet i gravferden. Den foregikk fra hjemmet fire dager senere. Karis mann kjørte båt til kirkegården i Blomvåg, der presten hadde jordpåkastelse. Hans fikk sin egen grav. Alle opplysningene er innført i kirkeboken på Herdla. Kari var ikke med på turen til kirkegården. Hun var barselkvinne, og det var strenge regler om at barselkvinner ikke skulle gå ut. Hennes mor hadde selv født 13 barn hjemme og var nøye på at kvinnene ikke gikk ut for tidlig etter fødselen.

To år senere fikk hun sitt tredje barn. Da ble hun hyppig innkalt til legekontroller i svangerskapet, siden hun hadde mistet et barn. Gutten ble født på sykehuset i Bergen. For Kari var det en selvfølge at han skulle ha samme navn som sin døde bror.

Hans "den yngre," fikk et nært forhold til sin brors grav. Da han var barn, pleide han og si: "Dette er min grav." Kari er nå 86 år gammel, enke og bor fremdeles i det samme huset i hjembygda. Gravstedet til Hans tar hun ennå vare på. Da jeg var på besøk hos henne en desembersøndag i 2009, hadde hun nettopp kommet hjem fra kirkegården, - hun hadde vært og stelt på familiegravene sammen med sine barn.

5.1.2 Tone og Knut

Fikk tvillinger i 1958. Kun den ene overlevde. Mistet et barn i mors liv i 1963.

I 1958 fikk Tone og Knut tvillinger. Det ble en gutt og en jente. Tone fødte på St. Elisabets hospital i Tromsø. Familien bodde i Troms. Knut var på arbeid, mens Tone ble liggende på sykehuset i Tromsø.

Begge barna var små og ble lagt i kuvøse. Sykehuspersonalet måtte skifte blod på dem, i tillegg hadde de gulsott. Sykehuspresten ble tilkalt, og barna ble tatt ut av kuvøsen for at de skulle døpes. Foreldrene var litt uenige om hva gutten skulle hete. Tone ville gjerne kalle gutten opp etter Knut, men *han* ønsket det ikke slik. Etter dåpen ringte Tone til Knut og fortalte at barna var blitt døpt og at sønnen var blitt oppkalt etter ham.

Tone var inne og så barna sine i kuvøsen, men kunne ikke holde dem. De var for små og svake. En dag kom en av nonnene inn på rommet til Tone. Hun så med en gang at noe var galt, og dro teppet over hodet. Nonna snudde og gikk ut igjen. Etter en kort stund kom hun tilbake og fikk fortalt at dattera hennes var død.

Knut og Tone kommer fra den samme bygda, men hadde flyttet fra hjemstedet i forbindelse med hans arbeid. De ønsket gravferd på hjemstedet. Knut tok bussen til Tromsø for å hente sin datters kiste. Den ble godt pakket inn. Deretter gikk han til rutebilstasjonen og spurte om han kunne ha et barnelik ved siden av seg på bussen. Dette fikk han lov til. I dag forteller han om denne opplevelsen. "Jeg behersket situasjonen uten reaksjoner, og jeg er overrasket over hvor kald jeg var." Da bussen kom fram, hadde mange av hans slektinger møtt fram for å ta i mot ham. "Da kom det en helt ny dimensjon og et helt annet alvor over saken. Flere av slektningene hadde vært borti slike hendelser tidligere, og hadde erfaring. Dette var en opplevelse jeg ikke hadde vært borti før," sier han.

Knut sørget for gravferden på hjemstedet. I alle år har han gjort nøyaktige dagboknotater, og under intervjuet sjekker han opplysninger for å se at de er korrekte. I disse dagene hadde han ikke skrevet så mye. Det er flere ting han ikke husker fra gravferden. "Jeg vet ikke om jeg var skikkelig våken," sier han. De satte dødsannonse i avisen, og gravferden foregikk fra kirken på hjemstedet. Den nærmeste familien var tilstede ved gravferden, men Tone og sønnen lå fremdeles på sykehuset i Tromsø. Fra arkivet finner han fram dødsannonsen og viser meg den sammen med bildet av gravsteinen. I annonsen skrev de:

*"Herre løft vårt blikk
Dit hvor barnet gikk.
La oss føle midt i savnet
At du det nu selv har favnet."*

Hvilken omsorg fikk dere i forbindelse med det som skjedde?

Tone mener hun fikk en vanlig omsorg på sykehuset. Knut svarer at de ikke følte behov for noen spesiell omsorg. "Vi hadde en kristen tro, dermed ble det ikke så dramatisk for oss. Vi så det slik at nå var en av våre i Guds rike. Troen er en realitet." Tone legger til: "Vi hadde to, jeg kom ikke tomhendt hjem fra fødehemmet. Derfor var det lettere for oss. Jeg var glad for at gutten vår overlevde, han var jo født en måned for tidlig."

Hva husker dere best i forbindelse med avskjeden?

"Bussturen hjem, og møtet med slekta på bussholdeplassen," sier Knut.

For Tone og Knut har gravstedet hatt stor betydning. De bosatte seg ikke i hjembygda, men besøker gravstedet når de er hjemme. Ungene var opptatt av gravstedet da de var små. I voksen alder har særlig tvillingbroren vist engasjement for sin søsters gravsted.

Andre personer i bygda har tatt vare på gravminnet og plantet og ordnet uten at det har vært gjort noen avtale om det. "Det er positivt at noen har engasjert seg for vår situasjon," sier han. I dag er begge pensjonister og har bedre tid til å besøke hjemstedet. Da er det også naturlig å besøke kirkegården.

To år senere ble Tone på nytt gravid. Hun var veldig redd for at det skulle gå galt. Hun fikk en sønn, og de måtte bytte blod også på ham. Han ble liggende på sykehuset i fire måneder. Flere ganger trodde de at han var død. En gang ble Tone tilkalt til sykehuset, fordi de trodde han var i ferd med å dø, men han klarte seg.

Hun forteller videre: "Jeg har en historie til. Jeg vet ikke hvor kjent den er i familien, men jeg har mistet et barn til. Jeg var sju-åtte måneder på vei, fikk blødninger og ble sendt med fly til sykehuset i Tromsø." Hun fødte på vanlig måte, men barnet var dødt før fødselen. "De snakket om at jeg skulle overføres til en vanlig avdeling, men jeg ble liggende på føden," sier Tone. "Antakelig virket jeg sterk."

Hun ble liggende på sykehuset i 12-13 dager og kom hjem lille julaften. "Vi fikk ikke gjort noen særlige juleforberedelser, men vi stresset heller ikke med det. På julaften tok vi barna med oss og dro i kirken," sier hun.

De har ikke snakket så mye sammen om det som hendte. De vet ikke hva som skjedde med barnet, og dette har heller ikke hatt så stort fokus hos dem. Knut sier at han er forundret over seg selv over hvor lite som sitter igjen av minner. Han hadde et ansvarsfullt arbeid og var veldig opptatt på jobb, og mener at dette kan være en av årsakene til at han husker så lite.

Tone har aldri pratet om tapet av sine barn på bygda. Det har hendt at noen har spurt henne hvor mange barn hun har. Da har hun svart at "hvis alt hadde gått vel og bra så hadde jeg hatt fem barn, men det er ikke så mange som spør om hvordan det har gått med de to siste barna," sier hun.

Sett i ettertid, var det noe eller noen du skulle ønske var der for dere?

"Nei, det er ikke det, men vi bad kanskje ikke om noe heller."

5.1.3 Birgit og Bjarne

Fikk sønnen Bjørn i 1959 på ei sykestue i Finnmark. Gravlagt i oldefars grav.

I løpet av 1950-årene ble det færre hjemmefødsler. De fleste fødslene foregikk på institusjon. Hvis et barn døde etter fødselen, var det tilfeldig og personavhengig om barnet ble gravlagt eller ikke.

Ekteparet Birgit og Bjarne forteller om hva som skjedde da de fikk sin sønn, Harald, i 1959.

Birgit fødte sin eldste sønn på sykestua i Hasvik på Sørøya i Finnmark våren 1959. Sammen med sin mann bodde hun på Stjernøya i Vest-Finnmark. Hun ble fraktet i båt til kommunesenteret Hasvik da hun kjente fødselen nærmet seg. Mannen Bjarne ville kontakte legen, men ble avvist av jordmora.

Birgit fødte barnet nesten to måneder for tidlig. Hun skjønte at gutten ikke hadde det bra, og at han kanskje ikke ville overleve. Selv om hun kun var 20 år, hadde hun god kjennskap til fødsler. Hun var eldst av 12 søsken i en fiskerfamilie på Stjernøya, og hadde vært med å ta i mot småsøskenene hjemme. Birgits oppgave var å vaske barna etter fødselen. Mora hadde mistet trillinger i hjemmefødsel i 1948. Da var det slikt uvær at de ikke fikk noen fødselshjelp utenfra, og bestemora måtte være med å ta i mot. To av dem var vokst sammen i brystet og ble lagt på sprit og sendt til medisinsk forskning.

Birgit sendte umiddelbart bud etter presten, slik at han skulle komme og døpe barnet. Legen kom og beklaget at han ikke hadde blitt tilkalt tidligere. Han var familiens lege og hadde flere ganger vært hos dem på Stjernøya. Etter fødselen hadde Bjarne gått en tur ut. Han orket ikke være på sykestua. Det hadde vært så dårlig stemning mellom jordmora og hennes medhjelper, og han var også usikker på om barnet ville overleve.

Gutten ble døpt Harald og levde i to timer. Birgit hadde mistet så mye blod at det begynte å bli kritisk for henne. De fikk ti minutter før de måtte ta farvel med barnet og ble så sendt med legeskyssbåten til Hammerfest sykehus. Da de kom fram, spurte jordmora etter barnet. Da Birgit fortalte at barnet var dødt, fikk jordmora panikk.

Imens fulgte Bjarne legeskyssbåten tilbake over LoppHAVet til Hasvik. Her fikk han ordnet med at det ble snekret kiste til barnet. Selv laget han et lite trekors med inskripsjon. Legen tok initiativ til at barnet skulle bli gravlagt. Han mente at hvis barnet hadde blitt døpt, hadde det fulle religiøse rettigheter og krav på begravelse. Familien møtte stor omsorg fra legen og for dem var det en stor trøst at barnet var døpt. Da var det trygt, og "vi hadde gjort det vi kunne gjøre for sønnen vår," forteller Bjarne. Birgit lå fremdeles på sykehuset da Harald ble gravlagt.

Birgit forteller at de bearbeidet sorgen internt i familien. De sørget, men gikk deretter videre i livet. Familien var stor, og de hadde god anledning til å bearbeide det de hadde opplevd. Da hun ble gravid igjen samme året, var hun engstelig for hvordan det ville gå med barnet, men det gikk bra. Ekteparet fikk siden fem barn som alle har levd opp, - men alle fem ble født på sykehus.

Bjarne mente det var best at de ikke snakket om det de hadde opplevd. Situasjonen deres ble ikke bedre om de snakket om barnet de hadde tapt, og om at de var misfornøyd med behandlingen på sykestua. Det som var hendt, var hendt, og det var bare å komme seg videre i livet. Han mener at han gjorde det som kunne gjøres for sønnen deres. Barnet ble døpt og var dermed trygt.

Jeg spurte dem om min samtale med dem ville vekke gamle minner og gå ut over nattesøvnen deres. Birgit svarte: "Ka i all verden, det er jo 50 år siden, noe må man jo ha kommet igjennom på 50 år."

Familien hadde kontakt med presten både ved dåpen og begravelsen. I et fotoalbum har de bilde fra begravelsen, med denne innskriften: "Så lite vi vet hva dagen bringer. Haralds begravelse på Hasvik, han levde bare i to timer." Bildet viser begravelsen der presten, far og barnets tante deltok. Barnet hadde en oldefar som var gravlagt på Hasvik kirkegård, og det fikk ligge i oldefars grav.

5.1.4 Ragnhild

Mistet to barn etter 6 måneders svangerskap i 1960 og 1970.

Begge fikk en grav.

På 60- og 70-tallet var det ikke vanlig at familiene fikk grav for de dødfødte barna. Likevel var det noen som fikk det. En av dem er Ragnhild og Gunnar. De mistet to barn, ett i 1960 og ett i 1970. Begge ble født tre måneder for tidlig og døde etter kort tid.

"Vi hentet barnekista på sykehuset og kjørte den til kirkegården. Barna ble gravlagt på familiegravstedet. Det var en enkel seremoni med presten ute på kirkegården. Hun husker ikke hvem som tok initiativet til at det skulle bli begravelse, kanskje kom det fra sykehuset. "For oss var det en selvfølge at vi skulle ha ei grav for våre barn. Det siste barnet vårt ble døpt, kanskje det var derfor vi fikk gravsted," undres Ragnhild.

"Vi fikk ikke lov å se barnet etter det var født, unntatt ved dåpen. Jeg hørte fødselsskriket, men visste at ungen ikke ville overleve. Det var knallhardt," forteller hun. Hun reagerte særlig på jordmoras oppførsel. Jordmora hadde med seg en elev, og hun fortalte eleven om hvor heldig hun var som fikk være med på dette. "Hun tok ikke mye hensyn til at jeg lå og hørte på. Avskjeden ble bare grining. Sykesøstera ble sint fordi jeg gråt så mye."

Ragnhild fikk også besøk av sykehuspresten. Hun kom med sitt sinne til ham og sa: "Samme hva du sier, så kan jeg ikke folde hendene og takke Gud for det som har skjedd." "Det kan man heller ikke forvente," svarte presten. Etter disse opplevelsene satt bitterheten lenge i hos henne. "De andre hadde med seg et barn ut av døra på sykehuset, jeg hadde ingen ting. Det var fattigdommen, det. Det var et nederlag at jeg ikke klarte å bære fram barna våre. Den siste gangen trodde jeg at jeg klarte det, og jeg takket Gud for livet, men så gikk det galt likevel."

5.1.5 Johanna

Mistet sitt første barn etter halvannen time på et fødehjem i 1962

Sannsynligvis gravlagt, men kjenner ikke gravstedet

Johanna er født og oppvokst i Nederland. Hun ble tidlig gift med Birger. Han kom fra et bygdesamfunn på kysten av Nord-Norge, og de flyttet til hans hjemsted. I 1962 fødte Johanna deres eldste datter. Hun døde etter halvannen time.

Johanna fødte på fødeklinikken, der hun bodde. "Jeg var fullstendig i sjokk, og jeg husker ikke engang fødselsdatoen til min datter. Jeg var dårlig i norsk, - hadde bare lest norsk på egenhånd, men snakket ikke språket," sier Johanna. Hun var 22 år gammel.

”Jeg kalte jenta mi Inger Johanne. Navnet hennes hadde jeg bestemt mens jeg gikk gravid. Jeg fikk ha Inger Johanne på armen etter at hun ble født. Hun hadde langt svart hår og en fin brunfarge i ansiktet. Hun hadde ikke et typisk nordisk utseende.” Inger Johanne hadde store funksjonshemninger. Hun var født uten ører, og hadde leppe - og ganespaltning. Luftrørene var ikke utviklet. Det var ikke mulig å overleve. Legen sa at jeg skulle være glad for at barnet ble født på fødeklinikken. Hvis hun hadde blitt født på et større sykehus i Sør-Norge, kunne hun ha levd et år eller to. Johanna trøstet seg med at Inger Johanne ble spart for mange lidelser.

Legen snakket tysk og litt nederlandsk, og Johanna snakket mye med ham. ”Det som skjedde, kom som et sjokk på meg. Jeg hadde en følelse av at noe var galt, men jeg vet ikke om det var fordi jeg var veldig redd, eller fordi det var noe galt med barnet. Jeg er vokst opp med en streng katolsk tro. Der snakket vi verken om fødsler eller om samleie. Derfor hadde jeg ikke noe kunnskap. Jeg var veldig redd under svangerskapet og visste ikke noe om det jeg skulle gjennomgå. Jeg hadde ingen familie i Norge, og ingen jeg kunne spørre.”

Legen snakket lenge med Johanna og forklarte hva som hadde skjedd. Han mente at kroppen hennes antakelig ikke var moden for å føde barn. Dette tolket hun som en realistisk beskrivelse av situasjonen. ”På denne tiden veide jeg bare 42 kg,” sier Johanna.

”Jordmora var helt fantastisk med meg. Hun satt på sengekanten min hele natta, og vi hadde kontakt i etterkant. Hun ringte og spurte hvordan det gikk med meg.” Det siste møtet med legen var ti år senere. De møttes på sykehuset i Trondheim, der legen lå dødssyk av kreft. Han kjente henne igjen med en gang, og de fikk en to timer lang samtale. Ikke lenge etter døde han.

Johanna var psykisk sterk, selv om hun var liten og tynn. Hun fødte senere tre friske jenter. De tre første fødslene kom i løpet av 29 måneder, mens yngstejenta ble født fire år senere. Hennes mann var mye ute og reiste, og hun var mye alene om barneoppdragelsen. ”Jeg var selvstendig fra før, men ble enda mer selvstendig på grunn av dette.” Johanna og Birger ble skilt i starten av 1970-tallet.

”Jeg fikk ingen avskjed med Inger Johanne. Jeg hadde henne på armen noen minutter, og så tok de henne med seg. Det var det. Siden vet jeg ikke noe. Jeg vet ikke hvor hun ble gravlagt. Jeg tror det var på kirkegården der vi bodde, og at det skjedde mens jeg ennå lå på fødestua. Men ingen har fortalt meg noe om det, eller hvem som bestemte hva som skulle skje. Jeg vet ikke om hun er gravlagt i egen grav eller sammen med en voksen. Jeg vet ikke om sykestua tok seg av gravferden, eller om det var min manns familie. Jeg har ikke et bilde etter henne. Jeg satt igjen med en følelse av at hun ikke betydde noen ting. Jeg hadde gjort alt ferdig med en barneseng hjemme. Barnetøyet lå i skuffen. Alt var pakket bort da jeg kom hjem.

Jeg vet ikke om hun ble døpt. Jeg husker ikke noe fra denne tiden, - jeg var i sjokk.” Selv har hun tatt avstand fra den kristne tro. ”Jeg sluttet å gå i kirken da jeg var 16 år, og har ikke gått der siden. Min mann kom fra en luthersk familie, og de ville at barna våre skulle bli døpt. Derfor har jeg døpt alle mine døtre katolsk, selv om jeg selv ikke lenger har en kristen tro. Det var jeg som skulle oppdra dem, og skulle de først døpes, skulle de døpes i den tro jeg er oppdratt i,” sier Johanna.

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

”Det ville selvfølgelig hatt en stor betydning for meg. Jeg ble forferdelig sint fordi alt var gjort uten at jeg ble spurt. Jeg har aldri villet tenke på det. Jeg vet ikke om min mann var enig i det som skjedde. Jeg har spurt ham, men har aldri fått noe svar.” Johanna begynner plutselig å gråte. ”Dette er første

gang jeg gråter siden Inger Johanne ble født,” forteller hun. ”Jeg er en sterk og selvstendig dame. Jeg har ikke grått siden jeg hadde Inger Johanne på armen for 47 år siden.”

Hva er forskjellen på mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

”Dette er ting jeg helst ikke vil fortelle om. Det er for vondt. Vi har aldri snakket om det. Birger var i militæret under fødselen. Min svigerfar ringte militæret slik at Birger fikk en kort permisjon og kom hjem. Birger ringte mine foreldre og fortalte at dattera vår døde. Han ville ikke snakke om det som hadde hendt. Jeg tenkte: ”Skal det være på denne måten, vil jeg bite tennene sammen og gå videre. Det har jeg bestandig gjort. Jeg er ganske stolt. Men jeg tror han har hatt det forferdelig vondt, han også. Jeg antar at min manns familie stod for begravelsen, og spurte flere ganger om han kunne ordne med gravstein, men det ble aldri gjort. Han har aldri snakket om Inger Johanne. Et gravsted ville betydd mye for meg. Det ville vært en bekreftelse på at hun hadde vært der. Da ville det ikke vært slik at hun var født, og så var hun borte vekk.”

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønske var der for dere?

Svaret kommer kontant: ”Mor og far. De var så langt borte. Jeg savnet at de kunne vært sammen med meg og trøstet meg, når jeg hadde opplevd dette som var så forferdelig vondt. Jeg kom jo hjem og fikk snakket med dem, men da var det gått et par år. ”

Hun begynner å gråte igjen. ”Jeg har alltid vært veldig selvstendig og aldri spurt noen om hjelp. Da jeg var barn, likte jeg å klatre i trær, - om jeg falt ned, var det bare å reise seg, og så var jeg ferdig med det. Jeg hadde ti søsken hjemme i Nederland. Jeg var ei guttejente og var helst sammen med de eldre guttene. Jeg er veldig sterk psykisk, selv om jeg er liten og tynn. Følelsene mine kommer ut som sinne, og jeg bruker det som forsvar. Jeg gråter ikke. Men jeg gråt da jeg hadde Inger Johanne på armen. Siden har jeg ikke felt en tåre.”

5.1.6 Brit

Mistet en gutt i 1965. Ligger i oldefars grav

”Jeg fikk aldri greie på hva som skjedde. Jeg spurte, men fikk aldri noe ordentlig svar. De sa noe om at de som blir for tidlig født, ikke alltid har fått utviklet lungene godt nok. Jeg måtte grave og spørre, men barnet mitt var ikke så mye for tidlig født.”

Brit forteller at barnet ble født midt på dagen i 12-tiden. ”Jeg fikk se han før han ble lagt i kuvøsen, men etter at han var død, fikk jeg ikke se han. Det kunne jeg godt ha gjort, jeg hadde arbeidet på aldershjem og hadde sett mange døde mennesker. Jeg var som i en tåke, det var aldri noen som sa noe eller tilbød noe. Morgenen etter stakk en sykepleier hodet sitt inn gjennom døra. Hun hadde kraftig rød leppestift. Hun sa: ” Det var du som fikk den lille gutten i går, han greide seg dessverre ikke.” Så lukket hun døra og gikk. Det var det. Det var tøft. Jeg var alene. Mannen min, Kjell, fikk bare komme inn når det var visittid, og den var kort. Under legevisitten spurte legen meg: ”Hva er det du ligger der og skriker for, du kan få dusinet fullt, enda.” Innstillingen den gang var at dette ikke var noe å sørge over.”

Legene anbefalte at hun ikke måtte få barn igjen før det var godt minst tre år. Brit har i ettertid tenkt at hun fikk denne anbefalingen for at livet hennes ikke skulle bli så stritt. De fulgte anbefalingen og

reiste til sjøs sammen. Da kom hun bort fra det vante og fikk en forandring i livet. Hennes venninne ventet barn på samme tid, og nå slapp Brit å se henne trille barnevognen sin.

Denne opplevelsen hadde Brit i 1965. Hun var 19 år gammel. Hun fikk ikke noe særlig trøst av de som var eldre og mer erfarne. "De fortalte meg at det var en skuffelse, men jeg fikk ikke lov til å sørge."

På denne tiden var det mange som ikke fikk en grav til barnet sitt, men hennes lille sønn gjorde det. Hva som skjedde, vet hun ikke. Det hele ble ordnet mens hun lå på sykehuset, og hun deltok ikke i begravelsen. Det hele ble ordnet av Kjell og besteforeldrene. Gutten hennes ble lagt i graven til sine oldeforeldre på farssiden. "Jeg burde ha vært med på begravelsen, for min egen del." Hun hadde navn på gutten, men det ble ikke registrert. Gutten er innført i kirkebøkene, men uten navn og uten eget nummer.

Hva er forskjellen på mors og fars reaksjon på det dere har opplevd?

"Det var nok vanskelig for Kjell. Vi hadde stor slekt, og han måtte fortelle til alle som kom for å gratulere ham, at gutten vår ikke levde. Han hadde sitt å stri med. Kjell har ikke snakket om det som skjedde, og det er en forskjell mellom meg og han.

Barnet vårt fikk ikke en egen grav, men ble lagt i oldeforeldrenes grav. Det har aldri vært noe problem for meg. Det ligger tre spedbarn i denne graven: Ett barnebarn og to oldebarn. Nå er det vi som har ansvar for å stelle denne graven, og når jeg gjør det, tenker jeg på at det også er en av mine som ligger der."

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønske var der for dere?

"Det hadde vært fint å få besøk, - å ha noen å snakke med. Kjell var i militæret. Han fikk en liten permisjon, men visittiden var så kort. Jeg ble liggende alene dag ut og dag inn." Hun skulle ønske at noen kunne snakke med henne og fortalt henne hva som hadde skjedd. "Jeg var for dum til å spørre selv." Samtidig forteller Brit at de få spørsmålene hun kom med, ikke ble skikkelig besvart.

"Måten jeg ble behandlet på, førte til at jeg ikke følte at jeg var noe særlig. Jeg fikk dårlig selvtillit." Senere mistet Brit sønnen, Jens, i en ulykke. Han var da 17 år. Dette førte til at hennes fokus på barnet som døde ved fødselen, kom litt i bakgrunnen. Det ble større fokus på tapet av Jens. Etter hvert begynte Brit å gå til en psykolog. Da oppdaget hun at opplevelsen på sykehuset med å miste sitt første barn, kom veldig sterkt fram. Dette overrasket henne.

Brit synes behandlingen på sykehuset var ganske dårlig. "Jeg satt der med en velskapt liten unge, og så var det akkurat som om det ikke var noe. Det var forferdelig, og måten det ble fortalt på, var det verste. Dette har jeg hatt mareritt om siden."

5.2 1961-1983. Barna får ingen grav, og foreldrene får ikke se barnet

Fra slutten av 1950-tallet ble det ikke vanlig at dødfødte barn fikk egen gravferd. De ble lagt i anonyme graver, og foreldrene ble sendt hjem fra sykehuset uten at de fikk se barnet eller tatt farvel med det. Følgende foreldre representerer fødsler i denne tidsepoken.

5.2.1 Bodil og Rolf

Mistet ei datter etter fullgått svangerskap i 1965

”Vi ventet vårt første barn våren 1965. Det var liten oppfølging fra lege. Vi hadde jo bare en distriktslege, og han var ikke så interessert i gravide damer. Jeg gikk langt over tiden, og var glad da jeg fikk veer. Jordmora fant ut at ikke alt var som det skulle, så vi ble sendt med ambulansefly til Tromsø. Jordmora ville at jeg skulle ta keisersnitt. Min mann var med, men han fikk ikke lov å være tilstede. Han slapp inn når det var visittid. Jeg trodde han skulle få være med meg, men nonnene på sykehuset bestemte det annerledes. Legen bestemte at barnet skulle forløses på vanlig måte. Det var et stort barn, 5 kg og 59 cm langt. Barnet lå ikke rett, så først forsøkte de å dra hodet på plass med sugekopp. Dette greide de etter mange mislykkede forsøk, men så satt skuldrene fast, og da var det for sent å ta keisersnitt. Jeg ble derfor i all hast trillet inn på operasjonsstua, der jeg fikk narkose. De brukte tang og klipp for å få ut barnet.

Det siste jeg husker, er at de sa de hadde mistet fosterlyden. Da jeg våknet opp etter narkosen, hørte jeg sykesøstrene prate seg i mellom mens jeg var i halvørnska. Jeg hørte dem si: ”Det var sørgelig at det skulle gå slik.” Jeg lå alene inne på fødestua, og ingen snakket til meg. Det var rart. Jeg sa at jeg skjønnte at det ikke gikk bra, men ingen av dem svarte meg.” Jeg så aldri legen som utsatte fødselen. Han snakket aldri med meg, og jeg har vært bitter på han siden. Dette er jo en sykehustabbe, og i dag hadde det vært grunn til erstatningssak. Vi var unge, hadde ingen erfaring, og jeg fødte langt hjemmefra. Vi hadde ingen kjente eller familie i Tromsø. Jeg ble sydd ganske mye og tror jeg lå på sykehuset i ni dager.”

Barnet ble ikke døpt, og Bodil halvt spør og halvt konstaterer at Kirken døver vel ikke døde barn? ”Jeg ble fortalt at barnet ble begravd i Tromsø og lagt i en annens kiste. Min mann fikk tilbud om å se barnet, men dette tilbudet fikk ikke jeg. Han ville ikke. Da jeg kom hjem, hadde mamma og søstera mi pakket vekk kurven og babytøyet jeg hadde strikket og gjort i stand til barnet. ”

Vi samtaler rundt kaffebordet i stua i deres hjem i Finnmark. Mannen kommer og går. Bodil spør om hvordan han opplevde det som skjedde, men han sier at han ikke vil prate om det. Vi blir enige om at jeg kan fortsette samtalen med Bodil som gjerne vil fortelle, og at Rolf er med på det han ønsker å være med på. Han kommer inn igjen når vi er ferdige med samtalen og begynner å drikke kaffe. Så prater vi sammen om andre ting og har en hyggelig formiddag.

Bodil fortsetter: ”Da jeg kom hjem hadde jeg en vanskelig tid. Jeg tok en annen vei når jeg møtte kjente med små barn. Vi er begge lærere, en av kollegene våre fikk barn på samme tid, og jeg klarte ikke å gå på besøk for å hilse på de nybakte foreldrene. Tre måneder etter min fødsel fikk min bror en datter. Han spurte oss om vi ville være faddere for hans barn. Da vi tok på oss denne oppgaven, snudde det for meg. Jenta hans ble en erstatning for den jenta jeg mistet. De første årene etter var vanskelig. Jeg kunne ikke glede meg under det neste svangerskapet. Jeg var redd og deprimert, uten at jeg selv skjønnte hva det var som skjedde med meg. Men livet krevde at jeg kom fort i gang med andre ting. Jeg begynte å arbeide nesten med en gang. Min manns far lå dødssyk, og han reiste hjem og tok seg av sin familie, mens jeg overtok hans klasse på skolen. Faren hans døde kort tid etter. Han hadde småsøsken hjemme, og mora trengte hans hjelp.

Vi fikk ingen alternativer da vi skulle ta farvel med vårt barn, og hadde ingen kontakt med kirke eller prest. Det eneste minnet vi har, er at vi fikk begravelsespenger i posten, - jeg tror det var fra trygdekontoret. Men vi hadde jo ingen begravelse.

Jeg ble fort gravid igjen, og allerede neste sommer fikk jeg det neste barnet. Da ble jeg også sendt til sykehuset i Tromsø for å ta keisersnitt. Denne gangen gjorde de en grundig jobb med å måle bekkenet mitt, og fant ut at jeg måtte ha keisersnitt. Nonnene på sykehuset snakket om den døde dattera mi, da jeg var der for andre gang. De fortalte at hun var så pen. Dette gjorde mitt savn enda større. Jeg fikk jo aldri se henne eller holde henne i mine armer. Jeg tenkte: "Hvordan kunne hun være så pen etter den behandlingen hun hadde fått under fødselen?"

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

"Den største sorgen var at jeg aldri fikk se henne. Begravelsen måtte jo ha vært her hjemme, og jeg tror ikke de ville ha sendt en kiste med et dødfødt barn med fly til Finnmark. Men det var jo slik det var. Man skulle ikke ha et eget gravsted."

Hvorfor tror du det har vært slik?

"Jeg har jo tenkt på at det kunne være fordi barnet ikke var døpt. Jeg har studert kristendom og vet hvordan man har tenkt om dåpen. Jeg kjenner diskusjonen blant læstadianerne om frelse i dåpen. Men jeg tror ikke at et udøpt barn skal gå fortapt når det ikke fikk noen sjanse til å bli døpt. Jeg synes at synet på de udøpte barna er hardt, - det er som om de ikke skal være noe verdt. Barnet mitt levde jo i ni måneder i min mage. Men den teoretiske diskusjonen om frelse i dåpen kan jeg ikke legge meg bort i. Jeg fortrengete ting, men det kommer tilbake når jeg begynner å bli eldre. Da ser jeg ikke så mye framover lenger, men mer tilbake på det som skjedde mens jeg vokste opp, og det som har vært før. For meg ville et gravsted hatt stor betydning. Jeg liker å gå på kirkegården og stille med familiens graver. Da kommer minnene fram, og jeg tenker på de som ligger der. Jeg småprater litt med dem inne i meg, og ved å gå på kirkegården lever minnene videre i meg. Selvfølgelig ville et gravsted hatt en betydning."

Ditt barn fikk en anonym grav. Hvordan har du reagert på dette?

"Det var jo slik det var. Et gravsted ville hatt betydning for meg, men slik var ikke rutinene. Da min mor døde, skulle hun graves ved siden av pappa. Da de grov opp graven, fant de en barnekiste i pappas grav. Kirkevergen spurte meg om jeg visste hvilken kiste dette var, men det visste jeg ikke. Jeg hadde ingen spesiell opplevelse rundt dette. Jeg visste jo at det var slik det ble gjort. Men jeg begynte å tenke på min egen situasjon da jeg møtte andre som lette etter sitt barn. Da kom minnene fram, og jeg begynte å tenke på min egen opplevelse. I dag får foreldre tilbud om krisehjelp. Vi har ikke lett etter vårt barn. Vi har ikke klart å ta den prosessen. Mannen min skygger også unna. Han vil ikke snakke om dette."

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønsket var der for dere?

"Ja, alt var i grunnen galt. Det verste var at ingen snakket med meg. Jeg skulle ønske at legen og sykepleierne snakket med meg på sykehuset. Jeg var alene på et fremmed sted. Alt ble lagt under et lokk. Dette skulle man ikke snakke om. Heller ikke i min nærmeste familie snakket man. Livet skulle gå videre som før. Jeg ble veldig alene i min sorg over barnet vi mistet. Dette var det vanskeligste med det jeg opplevde."

5.2.2 Karolius

Mistet sin sønn ved fødselen i Arendal i 1966

"Vi ventet vårt tredje barn våren 1966. Påskeaften 1966 gikk vannet, og jeg kjørte min kone, Randi, til sykehuset. I påsken var det bare en bakvaktordning for legene. Derfor tok jordmødrene seg av Randi og gav henne beskjed om å ligge helt stille. Påskemorgen våknet hun uthvilt, men kjente ikke liv. Hun tilkalte jordmødrene øyeblikkelig. De undersøkte henne og bekreftet at barnet var dødt. Randi ble flyttet til enerom, og andre påskedag fødte hun vårt tredje barn.

Etter påske hadde jeg time hos overlegen. Han fortalte at det var en gutt, og at han tilsynelatende var frisk. Selv om han var født en måned for tidlig, var han 50 cm og veide litt over tre kilo. Vi satte ikke noe navn på sønnen vår, men vi hadde tenkt å kalle han opp etter besteforeldrene. Vi fikk ikke tilbud om å se gutten vår eller ta avskjed med ham." Karolius fikk spørsmål fra overlegen om sykehuset skulle ta seg av begravelsen. Randi var helt ute av seg etter fødselen og var sengeliggende. Dermed måtte Karolius bestemme på egenhånd om sykehuset skulle få ta ansvar for guttens gravferd.

Karolius hadde tillit til legens kunnskaper om sorg og begravelse, og aksepterte legens forslag. "I den tilstanden jeg var i, hadde jeg ikke åndelige krefter til å vurdere noe som helst," forteller Karolius. Randi måtte godta det, i og med at jeg hadde sagt ja. "Hva hun tenkte med seg selv, vet jeg ikke. Jeg måtte dra hjem og fortelle våre små døtre at barnet var dødt. Det var et hardt slag for dem også. Vi hadde to døtre fra før, og det var et tilleggselement i sorgen at vi nå hadde mistet en sønn.

Jeg var engasjert som søndagsskolelærer og satt i menighetsrådet, men vi hadde ingen kontakt med prest eller kirke i forbindelse med at gutten vår døde. Vi fikk ingen avskjed. En begravelse ville gitt oss anledning til å gråte ut offentlig. Denne muligheten ble fratatt oss. Vi fikk nok noe medfølelse fra menigheten og noen kondolanser, men det hadde vært adskillig mer hvis vi hadde hatt en begravelse. Det hadde gitt folk muligheten til å vise oss medfølelse."

Hvordan har du reagert på at ditt barn fikk en anonym grav?

"Jeg stolte fullt og fast på sykehuset, og at den måten begravelsen ble ordnet på, var i samsvar med oppfattelsen i tiden. Senere har jeg vært med på begravelse av et foster, og dette ble en vanskelig opplevelse for meg. Jeg hadde ikke de følelsene jeg vanligvis har ved mer ordinære begravelser, men medfølelsen med foreldrene var der jo. Barnets mor kom med sterke følelsesmessige utbrudd ved graven. Hennes reaksjon førte til at jeg ble minnet om at jeg ikke hadde sørget for gravferd for vårt barn, og den minnet meg om min egen sorg. Alt dette gjorde at jeg følte meg brydd ved å være tilstede og stilte meg spørsmålet om hvorfor de skulle ha en gravferd. Hadde barnet levd noen dager, ville det vært annerledes. Når barnet kommer inn i denne verden uten liv, blir en begravelse "mot normalt," for å bruke Leif Justers ord, - uten at det er meningen å være flåsete. Det er en bestemt overgang fra du er en del av et annet menneske, til du er et selvstendig individ. Livet starter ved unnfangelsen, og den neste overgangen er fødselen. Likevel førte denne gravferden til en endring av mine holdninger. Jeg skimte gjennom morens reaksjoner hvilken betydning gravferden hadde, og ønsket jeg hadde valgt annerledes da vår sønn døde.

Jeg tror både Randi og jeg reagerte likt på at vi mistet sønnen vår. Jeg har møtt en delvis bebreidelse fra Randi og døtrene mine over at vi ikke fikk noen grav å gå til. Arbeidet vårt tok kreftene og oppmerksomheten vår, men dette har ligget der som en litt sur del av livsgrunnlaget vårt. For å si det enkelt: Det var jo jeg som hadde skylda. Men jeg fikk jo spørsmål fra en "vitenskapsmann" og svarte

på dem under litt vanskelige forhold. Hadde jeg kunne gjort det om igjen, hadde jeg nok valgt en begravelse. Dette har fulgt meg som en skygge gjennom resten av vårt samliv. De andre har gitt uttrykk for et savn som jeg ikke kunne hjelpe dem med, og som jeg innerst inne bebreider meg selv for. Jeg skjønner godt bebreidelsen fra Randi og ungene. Det hadde vært greiest med en grav. Begravelsen ville ha fullendt følgene av en ulykksalig hendelse. Uvissheten er roten til alt ondt. Det du vet, kan du ta stilling til, da kan du delta eller protestere. Vi var ute av oss på grunn av de store forventningene vi hadde.”

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønske var der for dere?

”Ja: Presten. Vi hadde god kontakt med han. Han døde plutselig den samme påsken, og da menigheten kom til kirken på påskedag, fikk vi beskjed om at presten vår var død. Da det omsider kom en ny prest hit, var det gått så lang tid at det som hadde hendt, i overført betydning var ”gravlagt.”

Noen uker senere ringer Karolius.” Jeg har hatt vært plaget med dette vi snakket om. Mine døtre har tydelig ønsket at de skulle ha en grav å gå til, og jeg bærer på en skyldfølelse for det som har skjedd. Jeg vil gjerne gjøre det jeg kan for å lindre, og vil gjerne undersøke hvilke muligheter jeg har til å spore opp hvor min sønn ligger gravlagt. ”

Jeg tok på meg denne oppgaven for å hjelpe Karolius, men fortalte samtidig at det er vanskelig å finne ut hvor sønnen hans ligger. I Arendal var det få barn som ble registrert, men jeg ville forsøke å finne det ut. Ikke mange dagene senere kontaktet jeg igjen Karolius. ”Dessverre, de kan ikke finne ditt barn registrert i Arendal. Karolius takket for svaret og la til. ”Jeg har kommet til den oppfatning at det er bedre å vite enn ikke å vite. Nå vet jeg at vi ikke kan finne noe svar.”

5.2.3 Sissel

Mistet 2 barn etter nesten fullgatte svangerskap i 1959 og 1966. Arendal og USA

Jeg kontaktet Sissel på telefon og spurte henne om hun ville snakke med meg. Hun var litt tvilende fordi hun mente at hun husket så lite fra denne tiden. Hun bestemte seg for å si ja til en samtale, og vi møttes samme dag.

Sissel har født fire barn. Den første og den siste levde opp, de to andre døde. I 1959 var hun gravid med sitt andre barn. I åttende måned kjente hun at noe var galt. Hun ble lagt inn på sykehuset og fødte et barn som var dødt. Fødselen foregikk på normal måte. Hun beskriver denne tiden som en forferdelig tid, der hun var mye dårlig. Hun fikk ikke se sin sønn, - han ble pakket inn i full fart. Dette skulle ikke snakkes om. Sissel kom hjem etter tre-fire dager. Hun hadde en aktiv toåring hjemme og ville gjerne hjem til ham. Sissel fikk ikke noe tilbud om å ta avskjed med gutten, hadde ingen kontakt med prest og fikk ikke tilbud om begravelse. Gutten hennes er ikke registrert i kirkebøkene.

Det tredje barnet ble født i New Jersey i USA i 1966. Dette barnet døde også ved fødsel. I USA var det samme praksis som i Norge. Dattera ble tatt bort like etter fødselen, hun fikk verken se henne eller tatt farvel. Hun opplevde heller ikke noen spesiell omsorg på sykehuset. Sissel vet ikke om barnet fikk noen grav.

Hva husker du spesielt i forbindelse med avskjeden?

”Jeg husker ingen ting, det hele gikk så fort.”

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere og hvordan har dere reagert på at barna fikk en anonym grav?

”Jeg tror det ville hatt stor betydning å få ha et eget gravsted. Tidligere har jeg ikke tenkt så mye på det, men det har kommet mer fram i de siste årene. Jeg har sett på TV-program og tenkt: ”Du verden, tenk om vi hadde hatt ei lita grav, vi også, men det var ingen som spurte oss om noe den gang. Kanskje det var best for oss å glemme det, jeg vet ikke. Det virket veldig anonymt, det var nok hensikten at vi skulle glemme det som skjedde. Det ville vært godt for oss om vi hadde hatt ei grav på kirkegården her, men det får være som det er, det har gått så lang tid siden det skjedde.”

Hvilke forskjeller er det mellom mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

”Jeg tok det nok hardere enn ham. Vi snakket lite om dette. Vi var veldig glad for at vi hadde sønnen vår på to år. Det gjorde veldig godt.”

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønske var der for dere?

”Jeg fikk ikke noen støtte, men tenkte ikke så mye på det heller. Jeg var mest opptatt av å komme hjem til sønnen min da jeg mistet den første. Da jeg mistet den andre, holdt vi på å flytte tilbake til Norge. Det var ei hektisk tid, men jeg fikk ingen tilbud om avskjed eller omsorg der heller.”

5.2.4 Gunhild

Mistet sitt første barn mens hun var elev i sykepleien. Hammerfest 1967

Gunhild og mannen Karsten ventet sitt første barn i 1967. Hun var elev ved sykepleierskolen og fødte senhøstes. Barnet var dødt før fødselen. Hun mener dødsfallet skyldtes feilbehandling av hennes lege, men han innrømmet aldri at han hadde gjort en feil. Selv bebreidet hun seg for at hun hørte på legens anbefalinger, men dette var på 1960-tallet. ”Vi var jo utrolig lojal overfor systemene.” Ingen sa noe om det som skjedde.

Hvilke alternativ fikk dere da dere skulle ta farvel med barnet deres?

”Vi fikk ikke noen alternativ,” sier Gunhild. Hun kjente rutine ved sykehuset og visste hva de gjorde med de dødfødte barna. ”Det virket som om barna var sykehusets eiendom.” Barna ble lagt på vent, og gravlagt sammen med den første som døde i nærmiljøet. Etter at dattera hennes døde, kikket hun i dødsannonsene i avisen for å se hvem dattera kunne komme til å bli gravlagt sammen med. Da en mann døde på samme tid, tenkte Gunhild: ”Aldri så galt, så er det godt for noe. Han var en fin mann, jeg hadde hatt ham som pasient på sykehuset.”

Gunhild kom raskt tilbake i studiet. Hun syntes det var viktig å komme i gang igjen. ”Det var nok også litt fortrenghing av det som hadde skjedd. Jeg ble fort gravid igjen og fødte den neste 11 måneder senere. Jeg forsøkte å holde graviditeten hemmelig for forstanderinnen. Det var en myndig dame som jeg hadde stor respekt for. Jeg var redd for at hun skulle be meg om å gå ut i permisjon. Studier og graviditet var tabu. Den tredje kom ett år senere. Jeg hadde tre svangerskap i løpet av årene på sykepleierskolen og gjennomførte studiet på normert tid.”

Hvilken avskjed fikk du med barnet ditt?

”Har jeg fått noen avskjed? Jeg fikk ikke se henne. Jeg hadde en studievenninne som var med under fødselen. Hun så dattera mi, og sa at det ikke så ut som om det var noe i veien med henne. Hun sa at jeg burde sett henne.” De tok henne bort like etter fødselen. På denne tiden turde ingen å ta opp slike spørsmål eller snakke om dem. I ettertid har hun angret på at hun ikke spurte om å få se barnet. Hun ble raskt overført til gynekologisk avdeling, der hun lå to-tre dager, - litt kortere enn det som var normalt ved fødsler.

”Jeg hadde ingen kontakt med prest eller kirke. Det er litt rart. De hadde jo en sykehusprest. Presten kunne vært med på å ta vare på den psykiske delen. Legene skygget jo unna. De har aldri vært gode til dette.” I tillegg til sorgen opplevdes det også som et nederlag å få et dødfødt barn. ”Det gikk nok litt ut over min kvinnelighet. Jeg fikk ikke til dette her. Gjennom utdanningen møtte vi en holdning som sa at vi ikke skulle være pysete. Vi var en liten studentgruppe og brukte hverandre for å bearbeide våre traumatiske opplevelser. Her fikk jeg også bearbeide mine opplevelser etter at jenta mi døde.

Et gravsted ville betydd mye for meg. Da hadde jeg følt at jeg hadde født et barn. Nå opplevde jeg en ikke-situasjon. Det som hadde hendt, var noe vi ikke skulle snakke om. Det ble mye vanskeligere å ta det opp når det ikke var åpenhet om det, selv ikke fra sykehusets side.

Jeg hadde hatt et sted å gå til hvis jeg hadde fått ei grav. Da ville jeg visst sikkert hvor dattera mi lå gravlagt. Nå tror jeg at jeg vet det, men er ikke helt sikker. Jeg har aldri besøkt stedet, eller undersøkt om det finnes noen papirer på dette. Mange ganger har jeg tenkt at jeg skulle undersøke, men jeg har aldri gjort det. ”

Hvordan har du reagert på at du fikk en anonym grav til ditt barn?

”Jeg visste at det var slik det var. De var vel redd det skulle løse ut store psykiske reaksjoner, hvis vi fikk en vanlig avskjed. Jeg har savnet en grav, særlig i de senere årene. Det gikk lenge før jeg fortalte noen at jeg hadde fått et dødfødt barn. Etter 25 år fortalte jeg det til en venninne. Hun reagerte sterkt. ”Dette har du aldri fortalt om før.” Først i de senere årene har jeg begynt å lette på lokket og snakke om det jeg har opplevd.

Før fødselen kjøpte vi barnevogn av søstera mi. Mora mi reagerte på dette. Hun hadde selv mistet et barn ved fødselen og sa: ”Man skal ikke lage bås før kalven er født.” Da jeg kom hjem fra sykehuset, var alt barnetøyet ryddet bort på loftet. Mannen min hadde vel fått beskjed av mamma om å pakke det bort. De gjorde det nok for å skåne meg, men jeg skulle ønske at de ikke hadde gjort det. For meg hadde det vært en god måte å få bearbeide følelsene på, om jeg hadde fått pakke bort barnetøyet selv. Karsten var en mann av få ord. Jeg var flinkest til å sette ord på det som hendte, og når jeg ikke snakket om dette, turde han kanskje ikke spørre. Karsten er nå død. Jeg har imidlertid snakket mye med min datter om det som hendte. Hun er interessert og spør, men jeg har ønsket å holde det litt på avstand. Lokket har ligget så lenge på at jeg er litt redd for å løfte det av nå. Jeg har lært å takle å leve med denne opplevelsen. På TV har jeg sett programmer der man har funnet barn som hadde anonym grav. Dette har framkalt aggresjon hos meg. Hvorfor kunne ikke vi få vite hvor hun havnet?

Da levde vi i en annen tid. Vi var underdanige, og som elev følte jeg meg som en del av dette systemet. I ettertid har jeg savnet en eller annen som snakket med meg. Det ville vært godt om jeg fikk sette ord på følelsene jeg hadde. Jeg opplevde meg som et ikke-menneske som de ønsket fort ut av sykehuset. Jeg fikk to barn temmelig raskt etterpå. Dette har hjulpet meg og gjorde at savnet ikke var det sterkeste. Jeg har vært aktiv og ikke satt meg ned i en stol og filosofert. Jeg har et yrke som har gitt

meg veldig mye.” Gunhild er fremdeles yrkesaktiv. ”For meg har dette vært en måte å overleve på,” avslutter hun.

5.2.5 Marit og Trond

Fikk et dødfødt barn i 1968. Marit er sykepleier og fødte på sin egen arbeidsplass.

De fikk ikke grav for sitt dødfødte barn, og det har heller ikke vært et stort savn.

Marit er sykepleier. Hun arbeidet på gynekologisk avdeling på et av de store sykehusene i Oslo i 1968. Her arbeidet hun hele perioden hun var gravid. Hun var frisk under hele svangerskapet. Én av legene kalte henne for ”sunnhetens apostel.”

Sju uker før termin var Marit til kontroll en mandag. Legene fant spor av eggehvite i urinen. Hun ble umiddelbart sykemeldt og bedt om å ta det med ro. Fredagen ble hun kalt inn til ny kontroll. Fosterlyden var dårlig, og hun ble innlagt på sykehuset umiddelbart. Legene i avdelingen kom og lyttet på henne. En av legene mente han kunne høre litt fosterlyd, de andre sa at det ikke var noe lyd.

De ville ta fostervannsprøve, men dette ble gjort bare på tirsdager. Derfor ble Marit liggende på sykehuset fram til da. Det var en tøff opplevelse. Hun fløy til Hawaii i tankene og opplevde det som tankeflukt. Hun lå på et dobbeltrom, sammen med én som hadde født. ”Jeg forsøkte å ta meg sammen, og glede meg med mora som lå i sengen ved siden av meg,” sier Marit. Samtidig forberedte hun seg mentalt på at barnet hennes var dødt. Legene ristet på hodet og sa at det ikke var liv.

Tirsdag ble hun undersøkt, og de valgte å sette i gang fødselen. Marit ble veldig syk. Sykehuset kalte inn ekstravakt ved sengen hennes. Marit mistet nesten bevisstheten. ”De spurte hva jeg het, og om hvor mange fingre de viste meg.” Deretter ble hun lagt i narkose.

Neste morgen ble alle som hadde født, kjørt inn på et rom. Overlegen gikk fra seng til seng og gratulerte mødrene. ”Da han kom til min seng sa han. ”Gratulerer!” Legen som stod ved siden, dunket ham i siden og sa. ”Det er jo Marit.” Men han bukket en gang til og gikk videre.”

En av legene kom til henne og sa hun skulle komme opp i avdelingen, men Marit protesterte. ”Nei, det vil jeg ikke, jeg vil på gynekologisk avdeling. Det ble legemøte på gangen, før de bestemte at jeg fikk komme dit.

Jeg fødte på min egen arbeidsplass, og alle legene og sykepleierne var kjente. Det nærmeste jeg kom av empati på sykehuset, var en sykepleier som sa. ”Det går nok bedre neste gang.” Legene sa ingen ting. Jeg måtte spørre om jeg hadde fått en gutt eller jente. Jeg fikk ikke vite noe. Legene var tause som østers. Jeg ble liggende der noen dager.

Jeg kjente rutine og visste at det var få leger på arbeid på lørdag. Da alle legene var ute i avdelingen, gikk jeg inn på kontoret og fant fram journalen min. Der satte jeg meg i en krok og leste den. Gutten min var blå og veldig oppsvulmet og hadde væske i kroppen.

Mandag orket jeg ikke lenger å være på sykehuset. Jeg hadde fått brystbetennelse, men bad om å få med meg det utstyret jeg trengte, og reiste hjem. Jeg satte antibiotikasprøyte på meg selv.”

Marit spurte legen om dette kunne gjenta seg ved senere svangerskap. Dette fikk hun bekreftet, samt at hun ikke måtte bli gravid på to år. Da Marit ble gravid neste gang, ble hun tatt mer alvorlig. Hun tok det veldig rolig fra svangerskapets tredje måned. Da fikk hun en tett oppfølging fra legen. Marit og Trond fikk to levende fødte barn - ved begge fødslene var det tendenser til svangerskapsforgiftning.

Når det gjelder mannens rolle i forbindelsen med dødfødselen, sier hun: "De holdt min mann veldig utenfor. Han fikk bare komme på besøk i visittiden. Han syntes det var trist at han ikke fikk barn, men ble ikke involvert utover det jeg fortalte ham. Legene fortalte ikke om min situasjon, og han fikk ikke ta del i det dramatiske som skjedde med meg."

Marit visste at de ville legge barnet sammen med en voksen. Hun bad: "Kjære Gud, legg barnet i kisten til en kristen, så de kan ta følge opp til himmelen." Hun fikk ikke se gutten sin. "Han hadde jo også ligget død i min mage fra fredag til tirsdag. Det hadde ikke vært mye å se på." Ingen spurte Trond om han ville se barnet.

Hvilke alternativ fikk dere når dere skulle ta farvel med barnet deres?

"Jeg trodde ikke det gikk an å få en egen begravelse. Ingen nevnte noe, og jeg kjente rutinene. De kunne jeg ikke gjøre noe med. Det godtok jeg. Jeg var fornøyd med at gutten var i Herrens hender. Jeg hadde ikke kontakt med sykehuspresten. Da vi kom hjem, fikk vi besøk av pastoren i menigheten vi tilhører. Jeg husker ikke noe fra den samtalen. Jeg prøvde å være åpen om det som hadde skjedd. Det tok lang tid før jeg fikk det ut og fant roen. Jeg tror jeg slet helt til jeg fikk nestemann."

Hvordan kom du videre i livet?

"Jeg hadde ikke noen spesielle samtaler med noen. Jeg bare bad Gud om hjelp. Jeg var rolig for at barnet var i Guds hender, - jeg var ikke i tvil om det. Jeg var vel sykemeldt et par måneder. Det var bedre å komme i jobb enn å gå hjemme med tankene. Her skal arbeidsplassen min få skryt. Forstanderinnen spurte om jeg ville arbeide for henne på hennes kontor. Da slapp jeg å gå tilbake til gynekologisk avdeling. Det var bra for meg med en annen jobb, der alt var nytt og spennende."

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

"Det har jeg ikke tenkt på."

Ditt barn fikk en anonym grav. Hvordan har du reagert på dette?

"Jeg godtok at rutinene var slik. Jeg har ikke tenkt på alternativer. Jeg hadde antakelig måtte kjempe. I dag synes jeg kanskje det har gått for langt den andre veien. Jeg hørte om en familie som hadde fått et dødfødt barn. Hver dag før begravelsen var de oppe i kapellet og klemte på den lille. Jeg vet ikke om jeg hadde orket det."

Hvor gikk grensen mellom de barna som fikk en kiste, og de som ble kastet i forbrenningsovnen?

Marit er ikke sikker på hvor denne grensen gikk. Sykepleierne og studenter ble sendt med slike "pakker" til forbrenningsovnen. "Jeg har båret noen slike pakker til ovnen. Det var en veldig vond opplevelse å gå dit og vite at jeg hadde et lite barn i hendene."

Hvilken betydning ville et gravsted hatt for dere?

”Jeg tror ikke det ville hatt en betydning. Vi har flyttet mye. Det hadde ikke vært så enkelt med et gravsted i Oslo. Hvordan skulle jeg klart å holde graven i hevd? Gravsted betyr ikke så mye for meg. Det er jo et hypotetisk spørsmål, siden det ikke var noe alternativ. Vi kjenner ikke noe behov for en grav nå. Jeg vet ikke om det ble journalført. Jeg har ikke registrert at man førte inn i sykehusjournalene hvilken grav barnet ble lagt i,” sier Marit.

Sett i ettertid, var det noen du skulle ønske var der for dere?

”Vi savnet informasjon på sykehuset. Vi savnet empati. Det var det verste. Jeg hadde 100 spørsmål, og ingen brydde seg. Hadde jeg fått snakke med noen, hadde ikke tiden etterpå blitt såpass tøff. Jeg snakket mye med min mann, med venninner, med folk i menigheten og opplevde mye omsorg. Det var stor forskjell på empatien jeg møtte i samfunnet ellers, og den jeg møtte på sykehuset. Jeg kjente jo alle sammen der. Det er rart at de ikke viste mer omsorg.”

Hva er forskjellen på mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

”Jeg gråt en del og var fortvilet. Men ville ikke vise det så mye til andre. Alle venninnene fødte omtrent på samme tid. Selv om jeg hadde det vondt, gledet jeg meg over at de fikk barn.”

Da Marit kom hjem fra sykehuset, hadde Trond kjøpt en ny symaskin til henne. De hadde egentlig ikke råd, men han kjøpte den likevel. ”Trond var mer realist. Han godtok det og gikk videre i livet.”

Trond var ikke til stede ved intervjuet, men kom mot slutten. Han sier: ”Det er sikkert veldig stor forskjell mellom Marit og meg på hvordan vi reagerte. Dette var ikke en særlig stor sak for meg. Jeg har ikke hatt noe forhold til dette.”

Marit: ”Du sier ikke så mye om egne følelser, du.”

Trond: ”Det var deg det angikk, det var bare en episode i mitt liv.”

Marit: ”Det var en unge vi ikke fikk, da.”

Trond: ”Ja, ja, jeg er klar over det, men jeg ble jo så lite involvert fra sykehusets side.”

5.2.6 Petter

Mistet en sønn ved fødsel i 1973. Fikk ingen informasjon.

Petter er sjømann. Han arbeidet i utenriksfart, men kom hjem seinhøstes 1973. Kona ventet deres første barn, og Petter ville være hjemme under fødselen.

Kona gikk ut hele svangerskapet, men det ble så stille da hun skulle føde. Barnet var dødt ved fødselen. Petter satt hjemme, mens kona var på sykehuset. Han fikk komme på besøk i visittiden. Hjemme var alt gjort klart. Senga stod ferdig.

”Ingen av oss så barnet,” forteller Petter. ”Vi fikk ikke vite noe.” Petter vet heller ikke hvilket kjønn det var. Etter at barnet ble født, ble det fraktet bort.

”Vi fikk ingen tilbud om avskjed, hadde ikke kontakt med prest og fikk ikke noe informasjon.” Det var ikke snakk om begravelse. Petter snakket litt med andre som hadde opplevd det samme. Han fikk

inntrykk av at dette var vanlig behandling. Søstera hans var jordmor. Hun fortalte også at det de hadde opplevd, var helt vanlig.

Petter mener at en begravelse hadde gjort det lettere for dem å gå videre i livet. "Da hadde vi mer fått ut ting," sier han. I ettertid har han spekulert en del på hva de faktisk gjorde med barn som ikke overlevde fødselen. De siste årene har de dødfødte barnas skjebne kommet mer fram i offentligheten. Dette har bidratt til at Petter har tenkt enda mer på det som skjedde på sykehuset i 1973.

Petter skulle reiste til sjøs igjen etter fødselen. Han snakket med rederiet og spurte om kona kunne være med. Han ville ikke at hun skulle bli sittende alene igjen hjemme. Hun fikk arbeid om bord og var sammen med han noen måneder. Hun ble raskt gravid og fødte deres andre barn året etter. Senere har de fått to barn til. Paret er nå skilt.

Hvilke forskjeller har det vært på mors og fars reaksjoner etter det dere opplevde?

"Det var nok tyngst for hun som bar fram barnet. Vi så jo fram til dette i felleskap, men det var hun som bar barnet fram. Vi har snakket noe om det som hendte, men aldri snakket helt ut. Det hadde vært annerledes om det hadde vært mer åpenhet om dette. Et gravsted hadde hatt en del betydning, men vi kommer jo fra kysten. Her er det mange som ikke har et gravsted, men som har fått sin grav på sjøen. Vi vet at det er sånn det er.

Det verste for oss var at det ikke ble sagt noe. Ingen på sykehuset snakket med oss. Svangerskapet var jo fullgått. Vi kunne fått en samtale om en eventuell årsak. Kanskje det hadde hjulpet for oss å se barnet. Vi hadde ikke annet enn spørsmål etterpå."

Det er nå mange år siden dette skjedde. "En er nå sånn at en legger vekk vanskelige ting og husker gode ting. Men når jeg har tenkt på dette de siste årene, kommer det fram en sorg eller et savn, eller hva en skal kalle det for," avslutter Petter.

5.2.7 Kjellaug

Mistet ei datter i 1974 etter nesten fullgått svangerskap.

Kjellaug mistet en datter under fødselen i 1974. "Jeg har fire barn, tre på jorden og ett i himmelen," sier hun. "Jeg ringte sykehuset fordi jeg kjente det var så stille. Min mann kjørte meg til sykehuset. Det var noen uker før termin. De sa til meg ganske tidlig at barnet var dødt. Noe av det verste var opplevelsen på sykehuset. Fødselen ble satt i gang, og jeg fødte på vanlig måte. Fødselen gikk greit. Jeg reiste meg opp i senga og så at hun lå der nede i enden av senga. Jeg ble bedt om å legge meg ned igjen. De hysjet meg ned. Jeg skulle ikke se henne. Jeg så hun var blå. Min mann som jeg er nå skilt fra hadde dratt på fotballkamp. Jeg ble liggende mutters alene et helt døgn. Jeg synes det var grusomt.

Det var aldri noen avskjed med dattera mi. Det var aldri noen som snakket om noen ting. Jeg fikk et enerom på barselavdelingen. Jeg hørte de andre babyene som skrek. Jeg tror ikke de tenkte over hva de gjorde. Legen sa: "Du må ikke få flere barn." Jeg ble liggende like lenge på sykehuset som de andre, - i fem døgn. Senere under oppholdet anbefalte legen meg å få et barn til for "din egen psykiske helse."

Jeg hadde ingen kontakt med prest eller kirke. Barnet var bare borte, liksom. Det var bare sånn. Jeg hadde tvillinger på 3 år hjemme. De hadde ventet på baby, - de fikk en kattunge i stedet. Vi ville gi

dem noe levende. Mi mor sa: "Du må ikke få flere barn." Hun hadde ordnet alt. Babytøyet var pakket bort, - hun hadde tømt alt.

Jeg hadde et navn på barnet for meg selv. Men jeg kunne ikke gi henne det når hun var død. For meg hadde en begravelse gjort en enorm forskjell. Da hadde jeg hatt noe konkret jeg kunne forholde meg til. Nå visste jeg ikke hvor hun var lagt. Jeg bar jo barnet i ni måneder og så ble hun bare tatt fra meg. Jeg fikk ikke vite hvor hun ble lagt, ingen kan svare meg på det. Jeg synes det har vært fryktelig ikke å vite. Jeg har tenkt på det ofte. Hvor er hun? – men jeg har måttet flytte fokus. Hun er i himmelen, hun er ikke der på kirkegården. Likevel hadde det vært viktig å ha et sted å gå til."

Hvilke forskjeller er det på mors og på fars reaksjoner på det dere har opplevd?

"Vi hadde et vanskelig ekteskap. Jeg bar på alt alene og kunne ikke snakke med min mann. Derfor kunne vi ikke snakke om dette heller. Det var et mareritt. Jeg hadde mye rundt meg som gjorde at sorgen trykket meg mer ned. Jeg ble gravid etter et år, og mistet barnet etter to måneders svangerskap. Det var like ille. Jeg fikk en sønn etter to år. Da var jeg veldig redd, - jeg turte ikke å forberede noe som helst. Jeg fikk det første angstanfallet et par måneder etter at han var født."

Hvilken betydning ville et gravsted hatt for dere?

"Et gravsted ville vært et lite holdepunkt, om det var aldri så lite. Jeg begynte å lete etter barnet mitt først for et par år siden. Jeg har gått hele runden, fra sykehus som viste meg til begravelsesbyrået, - de visste ingen ting. Til sist ringte jeg sykehuspresten. Det må da være et menneske som kan hjelpe meg, tenkte jeg. Sykehuspresten viste meg videre til den lokale soknepresten. Hun satte himmel og jord i bevegelse for å finne ut av dette. Barnet mitt var ikke registrert noen steder, akkurat som om det ikke eksisterte. Hun stod ikke ført i kirkebøkene. Til sist fant de henne i folkeregisteret.

Dette er litt motstridende. Kirken er veldig i mot abort, men babyene som vi mister, betyr ingen ting. Det er forskjell på ord og handling. Det er merkelig at de ikke engang har register, i hvert fall ikke som jeg vet. De er ikke, det er helt umenneskelig, det er jo et lite menneske som har levd. Dette var heller aldri tema da jeg gikk i terapi, egentlig var det presten jeg fikk prata ut om det med. Det er klart at sorg gjør noe med sjela di, sorg skaper jo smerte.

Presten spurte om jeg kunne tenke meg å ha en minnestund. På kirkegården er der et minnesmerke for de som ikke har noen grav. Jeg fikk rare frysninger da vi dro til kirkegården, og jeg kjente at her er hun, en eller annen plass. Presten viste meg rundt, og vi ble enige om en dag for minnestund.

Minnestunden var en helt spesiell opplevelse. Barna mine var opptatt og kunne ikke være med. Kvelden før ringte en venninne og spurte om jeg skulle gå alene. Hun sa hun ville bli med meg. Jeg ble glad. Presten kom i prestekjole, og jeg hadde med blomst og lys. Presten hadde en nydelig bønn, det var nesten som jeg hadde fått begravd henne og tatt avskjed. Det var veldig stille på kirkegården. Jeg skulle til å tenne lyset, og i det jeg tente det var det som om himmelen åpnet seg med fuglesang. Det var stille både før og etter. Venninna mi sa. "Det er det rareste, det er nesten som det er noe i det du tror på." Det var en enorm lettelse. Presten brukte navnet på dattera mi, -ordentlig. På en måte følte jeg at jeg fikk begravd henne. Et par ganger har jeg hatt med blomst. Det er det andre som også har gjort."

Jeg har vært der noen ganger etterpå. Yngste sønnen min har vært med. Vi har også kikket på gravstøtter, men har ikke funnet noen datoer som passet. Noen fortalte meg at babyene ble lagt i grav sammen med et fremmed menneske som skulle begraves. Det er mye som skader vår sjel mer enn vi er klar over. Det er ingen som spør oss om hvorfor vi er blitt uføretrygdet. Jeg har ikke hatt overskudd til å lete. Man skal ha overskudd for å gå i dybden av seg selv.”

Sett i ettertids, var det noe eller noen du skulle ønsket var der for dere?

”Jeg savnet et samtaletilbud. Noen som kunne fortelle hvor hun var blitt av. Det var ingen som tok seg tid. Jeg fikk mat, stell og vival, men ingen å prate med. Jeg skulle ønske vi kunne hatt begravelse, slik de kan ha det nå. Det ville dempet sorgen, og jeg ville blitt spart for mye. Jeg hadde fått bearbeidet det på en helt annen måte,” avslutter Kjellaug.

5. 2.8 Hilda og Martin

Mistet sitt tredje barn etter fullgått svangerskap i 1976.

Hilda fødte på sykehuset i Arendal en mandag kveld i 1976. Det var hennes tredje barn. Barnet var dødt ved fødselen. Tirsdag morgen fikk hun beskjed om at det var vanlig at de dødfødte ble lagt i en voksens grav.

Hun ble liggende på sykehuset fram til lørdag. Hun hadde mann og to barn hjemme. Familien drev gårdsbruk, det var langt til sykehuset og vanskelig å komme fra hjemme. Dermed ble Hilda liggende alene mesteparten av tiden. Hun fikk et rom på barselavdelingen. Her lå det andre som hadde født. De ansatte ville skåne henne fra å møte de nybakte mødrene med babyer. Dette var for så vidt en god tanke, men det resulterte i at hun ble liggende mye alene. Hun opplevde god behandling fra jordmor. Hilda ville gjerne vite hva som hadde skjedd med barnet. Lege og jordmor kom og fortalte at det var blitt en knute på navlestrengen.

Hildas største behov var noen å prate med, men der var ingen. Til slutt fikk hun kontakt med vaskedama. Vaskedama syntes det var ille å miste et barn ved fødselen, men selv hadde hun mistet et 20 år gammelt barn, og mente det var verre. Dette gav Hilda trøst, hun tenkte på at det var andre som hadde det verre enn henne.

Dattera deres fikk aldri noe navn. Foreldrene fikk ikke snakket sammen før barnet ble tatt fra dem. Hilda så barnet etter fødselen, men avskjeden kom raskt. Etter fødselen ble hun kraftig neddopet, og derfor er det litt uklart for henne hvor lenge hun hadde barnet hos seg før de tok farvel, men det var ikke lenge. ”Det var delte meninger på sykehuset om jeg skulle se barnet mitt, men jordmora mente at jeg burde få se henne, det er jeg glad for i dag,” sier Hilda.

Da hun kom hjem fra sykehuset, hadde 12-åringen ryddet bort babyklærne hjemme. Det skulle mor slippe. Den første tiden var det særlig vanskelig å gå med ”sending.”³¹⁵ Det har gått bedre etter hvert, særlig etter at Hilda fikk egne barnebarn.

Å miste et barn var også en tøff opplevelse for søstrene og for far. Søstrene hadde gledet seg til å få en lillesøster eller lillebror og gråt på skolen da de hadde fått greie på hva som hadde skjedd. Da hadde

³¹⁵ Dette er det lokale uttrykket for å gå med barselgave.

lærerne hysjet dem ned og gitt uttrykk for at dette ikke var noe å gråte for. De opplevde at dette var noe som ikke skulle snakkes om.

Deres barn fikk en anonym grav, hvordan har dere reagert på dette?

”Vi kan ikke gå rundt å tenke på det hele tiden. Av og til kommer det opp. Vi har snakket lite om dette, men litt i den første tiden.” Senere har foreldrene lurt på hvor barnet deres ble av. Hilda har kontaktet sykehuset, men i journalen fant de ingen ting om hvor barnet var blitt gravlagt.

De fikk ingen forklaring på hvorfor barnet skulle ha en anonym grav. ”Jeg kunne sikkert protestert, men jeg tenkte ikke så langt der jeg lå, neddopet,” sier Hilda. De har ikke hatt noen kontakt med prest eller kirke i forbindelse med dødsfallet. Barnet deres er ikke registrert i kirkebøkene. Hilda og Martin bor i ei lita bygd. Det var bare seks registrerte døde i kirkebøkene dette året, men deres datter var ikke blant dem.

Hvilke forskjeller er det på mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

Martin har tenkt mindre på det enn Hilda. Han støttet godt opp om henne, særlig den første tiden. Senere hadde de den innstillingen at de fikk gjøre så godt de kunne med det de hadde. Under hele intervjuet er Martin og Hilda sammen. Dette var de blitt enige om på forhånd. De hadde jo vært sammen om det som skjedde. Hun fører for det meste ordet, men han faller inn av og til, helst på direkte spørsmål.

For Hilda og Martin ville det ha vært godt å ha en grav å gå til. Det ville ha vært godt å vite hvor barnet ble av. ”For de senere generasjonene ville et gravsted hatt liten betydning, men for oss nærmeste ville det vært viktig,” sier Hilda. Hun liker å gå på kirkegården og plante og stelle for de nærmeste i slekta.

Sett i ettertid, var det noe eller noen dere skulle ønske var der for dere i denne tiden?

”Jeg hadde behov for samtale og trøst,” sier Hilda. Etter fødselen var det vanlig med besøk i hjemmet av familie og naboer, men vi fikk ikke besøk.

Vi skulle ønske at barna hadde blitt møtt med større forståelse av lærerne på skolen.

”Jeg opplevde at man brydde seg lite om meg på sykehuset. Da jeg ble kalt inn til etterkontroll på sykehuset, hadde legen mange spørsmål til meg. Men han hadde ikke fått med seg at barnet var død. Det måtte jeg selv fortelle han,” sier Hilda. Hun hadde forventet en bedre oppfølging fra sykehusets side, ”men jeg kan ikke klandre dem så lenge etterpå.” Hun opplevde at det som hadde hendt henne, ikke skulle snakkes om, verken på sykehuset eller i andre sammenhenger.

I forbindelse med dette intervjuet, fikk de igjen snakke om det de hadde opplevd. ”Det var godt å få ta det opp, vi skulle tatt det opp igjen for mange år siden. Vi glemmer det ikke, men vi må gå videre i livet.”

5. 2.9 Mona og Jan

Mistet sin eldste sønn i sommeren 1977

"Vi ventet vårt første barn sommeren 1977." Mona gikk ti dager over termin. Legen lette etter fosterlyden, og fikk mistanke om at noe var galt. Hun ble sendt på sykehuset hvor hun fikk beskjeden: "Her er det liv." Deretter ble hun sendt på røntgenundersøkelse der hun fikk kontrabeskjed: "Fosteret ditt er dødt." Det ble store svingninger på kort tid. Dette forteller Mona og Jan. Vi møtes en ettermiddag i deres hjem i en by i Sør-Norge.

Mona fortsetter: "Jeg stolte jo på legene. Likevel hadde jeg en uro i ryggmargen. Ville jeg være ærlig mot meg selv, visste jeg det, før legen sa det. Det var nok den siste legekontrollen før fødselen som gav meg denne følelsen. Legen lette så lenge etter fosterlyden, før han mente at han hadde funnet den."

Hun ble liggende et døgn før de satte i gang fødselen. Fødselen skulle foregå naturlig, men den ble igangsatt kunstig. Det var en meningsløs situasjon, - det var ingen hensikt i fødselssmertene.

Mona fikk aldri sett sønnen sin. Han ble tatt bort med en gang. På sykehuset sa de at han bar preg av å ha vært død en stund, men Jan la ikke merke til det. Han så en flott gutt med mørkt hår. Jan forteller hvordan han ser denne delen av fødselen for seg: "Gutten blir tatt hånd om av en sykesøster, tullet inn i et klede, og så tatt bort med en gang."

"For meg ble det ingen avskjed. Jeg var ganske tappet etter fødselen. Jeg husker ikke at noen løp ut med ham engang. Vi spurte hva som skjedde med ham videre, og fikk forklart at han ville bli gravlagt sammen med en voksen. Vi var uerfarne nok til å akseptere dette," sier Mona. Hun ble liggende på barselavdelingen. Smerten var så stor at hun bad om å bli overført til en annen avdeling. Det ble for mye med gravide kvinner, fødende kvinner og barnegråt. "Det var godt å komme bort fra barsel og til en annen avdeling."

Mona og Jan ville forberede seg til dette intervjuet. De skrev til sykehuset og bad om å få utlevert journalen. Da det ikke var kommet svar på noen uker, henvendte Jan seg til sykehuset på telefon. Han ble møtt på en meget god måte, og ble lovet at han skulle få journalen. Like etter ringte de opp igjen fra sykehuset. Journalen lot seg ikke oppspore. Jan forteller: "De spurte om vi hadde andre barn som var født der, og gjennom dem klarte de å spore opp journalen. Der stod det at oppholdet på avdelingen gikk helt fint. "Den setningen stusset jeg over," forteller Mona. "Det rutinemessige fungerte, det er greit. Hvis man så bort fra at jeg hadde fått et dødfødt barn, gikk oppholdet på avdelingen fint." Jan supplerer: "Journalen bekrefter det vi har gjennomgått, men den forenkler mye. Jeg opplever den som mangelfull." Han savner også en beskrivelse av hva som ble gjort med barnet, og hvor det ble sendt etter at det hadde vært på sykehuset.

"Vi fikk ikke så mye forklaring på det som skjedde, eller noen oppfølging fra sykehuset. Ingen kom for å fortelle meg noe," sier Mona. Det var ingen medisinsk gjennomgang, heller ingen form for bearbeiding. Det var hele tiden andre mennesker som hadde ansvar for henne enn dem som deltok under fødselen. "Jeg hadde behov for omsorg, men det var ingen som tok hånd om meg." På vei ut av sykehuset fulgte jordmora dem i heisen. Da spurte Mona og Jan om hun kunne forklare årsaken til at barnet døde. Jordmora svarte nei, men kanskje kunne årsaken skyldes at det var noe feil med morkaka, og at barnet fikk for lite næring.

Gutten deres fikk ikke noe navn. På denne tiden var det ikke vanlig at alt var forberedt og bestemt før fødselen. Det var heller ikke vanlig å kjøpe barnevogn før fødselen. De hadde bestilt den, men ikke kjøpt den. Barnevognen ble avbestilt, og de ryddet bort babytøyet selv da de kom hjem. De fikk brev fra trygdekontoret om at de ville motta barnetrygd. Jan kontaktet trygdekontoret og sa at barnet var dødt. "De skjønte ikke hva vi sa," forteller han.

"Noen dager etter fødselen, kom legen inn til meg," forteller Mona. "Han bad om unnskyldning for at han hadde tatt feil, og ikke oppdaget at barnet var dødt ved den første kontrollen da jeg ankom sykehuset. Han er tilgitt for lenge siden." Denne legen har også hatt ansvaret for oppfølgingen av Monas påfølgende svangerskap, og har gitt henne meget god oppfølging.

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

"I dag ville det hatt en veldig stor betydning," svarer Jan. "De første årene var vi unge og uerfarne. Nå når vi blir eldre, ser vi livet i et annet perspektiv. I vårt liv er det noe som mangler. Vi har gjennomgått noe som ikke har fått en avslutning. En begravelse hadde fullført prosessen: Død, begravelse, et sted å gå til. En begravelse ville hjulpet oss til å leve med det på en bedre måte. Jeg har hatt et ubevisst savn. Ettersom jeg blir eldre, kommer refleksjonene, det er noe som mangler, noe som ikke er sluttført. I min alder leser man flere dødsannonser i avisene enn før. Savnet blir sterkere når vi har lest historier i avisen om andre som har funnet sine graver."

Mona forteller at det var noe som ble lagt lokk på. "Jeg kjenner det sterkt når jeg lar det komme til overflaten. Da det skjedde, i den nærmeste tiden etterpå, ville en begravelse vært riktig. I ettertid har jeg vært opptatt av hverdagen og de som lever."

Hva var det som hjalp dere videre i livet?

"Hadde dette skjedd da jeg var 35 år, ville jeg tatt det mye tøffere. Vi var unge, uvitende og naive, men likevel sterke. Et år senere fikk vi en gutt, deretter fikk vi en gutt til, til slutt fikk vi to gutter. Jeg tenkte ikke på hva jeg kunne forvente av omsorg fra sykehuset eller av Kirken. Da jeg fikk tvillingene, følte jeg at vi fikk tilbake gutten vi mistet. Vi bad til Gud, og vi følte vi fikk krefter. Vi har friske, flotte gutter. Det har gått dem vel i livet, og nå har vi fått fine svigerdøtre og et barnebarn. Jeg har fått igjen i fullt monn for det jeg tapte," sier Mona.

Deres barn fikk en anonym grav. Hvordan har dere reagert på det?

"Det var nærmest som om det vi hadde opplevd, ikke hadde skjedd. Vi vet jo ikke hva de gjorde med gutten vår. Marerittanken har vært om de behandler ham som... Jeg tør nesten ikke si det. Hva gjorde sykehuset med gutten vår? Vi har likevel slått oss til ro med at han ble gravlagt. Det var taust både fra sykehuset og fra Kirken. Der og da hadde jeg et behov for å stoppe opp i livet. Omverdenen forventet at en skulle videre i livet, - komme i gang med arbeid. Jeg savnet at det ikke var tillatt å sørge mer. Det skulle være tillatt å la sorgen komme og flomme. På denne tiden var svangerskapspermisjonen 18 uker. Jeg opplevde en absurd situasjon, - gikk hjemme med svangerskapspermisjon, men hadde ingen baby. Det hadde kanskje vært bedre med sykemelding," synes Mona.

Hva er forskjellen på mors og fars reaksjoner?

Mona og Jan hadde mange venner. De valgte å oppsøke dem og være sammen med dem. Vennene visste ikke hvordan de skulle oppføre seg. "Derfor spurte de oss. Hvordan vil dere at vi skal oppføre oss?" Jan var mer utadvent og ville oppsøke vennene, mens Mona hadde større behov for å stoppe

opp. Senere har Jan kjent sterkere på savnet av en grav enn Mona. "Det er egentlig ikke så mye vi har snakket om dette," sier Jan. "Vi har levd med denne sorgen, hver for oss. Vi bearbeider ting forskjellig. Vi snakker om det av og til når det har kommet opp av andre årsaker. Vi har nok aldri snakket så grundig igjennom det som i dag. Det er lettere å snakke når det er en tredje person til stede. Nå, når vi tar opp igjen dette, har vi lyst til å gå videre. Vi vil undersøke om det går an å finne ut hvor han er gravlagt."

Hvilken kontakt hadde dere med prest eller kirke i forbindelse med at dere mistet barnet deres?

"Vi hadde ingen kontakt med prest eller kirke. Ikke en telefon. Vi ble ikke spurt om vi ville ha kontakt med noen. Gutten som døde, var et uskyldig barn. Vi har tiltro til at Gud tar seg av et uskyldig barn selv om det ikke ble barnedåp eller begravelse."

Sett i ettertid, var det noe eller noen dere skulle ønske var der for dere?

"Vi skulle ønske at det var noen som kunne være sammen med oss og forklare hva som skjedde. Vi ble skyssset ut av sykehuset: "Nå får dere klare dere best mulig på egenhånd." Vi trengte hjelp til å sørge, trengte noen som fortalte oss om de ulike fasene som ville komme," sier Jan.

Mona: "All kunnskap er av det gode. Uvissheten er det verste. Det hadde hjulpet om en prest hadde kommet og sagt at gutten lå i en anonym grav. Gud gir styrke, det trengte vi, og det fikk vi, men det ville virket sterkere om en prest hadde kommet og fortalt oss: "Gutten ble ikke døpt, han fikk ingen begravelse, men Gud sørger for sine." Det hadde vært godt om den tanken ble styrket hos oss. Da ville sorgprosessen gått lettere. Det var ikke så mye jeg visste om dette da jeg var 23 år," avslutter hun.

5.2.10 Sonja

Mistet en datter i 1983

Fikk ingen begravelse, men dattera ble gravlagt i bestefars grav

Jeg har kjent Sonja i over ti år. Vi møttes igjen i september 2009. Jeg fortalte hva jeg arbeidet med, og hun spurte kontant: "Hvilket syn har Kirken på barn som dør uten at de ble døpt?" Hun fortalte at hun hadde mistet et barn ved fødselen på 1980-tallet. Jeg spurte om hun ville fortelle sin historie, og vi møttes neste dag i hennes hjem i Nord-Norge.

I 1983 fødte Sonja sitt fjerde barn på ei fødestue i Nord-Norge. Svangerskapet var fullgått, og dattera ble født omtrent på termin. Sonja var frisk og hadde hatt et lett svangerskap. Det ble setefødsel, og da barnet var født, holdt jordmora det opp med strake armer. Sonja så barnet og sa straks: "Men det barnet er dødt." Jordmora svarte ikke. Hun hadde tilkalt en ekstra jordmor og lege på grunn av at det var setefødsel. Jordmora og legen begynte å ordne med surstofftilførsel, men de strevde litt med masken. De fikk hjertet til å slå, men fikk ikke barnet til å puste. Fødestua var i kontakt med sykehuset i Tromsø. Etter en stund fikk de beskjed om at det hadde gått så lang tid, at barnet ville få en stor hjerneskada, selv om de skulle få liv i det. Personalet på fødestua gav opp og avsluttet behandlingen.

Behandlingen foregikk i rommet der Sonja var, og hun overvar alt som skjedde. Da de sluttet behandlingen, ville de gå ut med jenta, men Sonja gav beskjed til personalet: "Dokker går ingen plassa med henne, før æ får se ho ordentlig." Da fikk hun se jenta si. Hun var helt fin, rød i kinnene og liknet sine søsken.

Sonja husker ikke hvor lang tid det tok før hun måtte ta farvel med barnet sitt. "Tiden gikk så fort, likevel var det lang tid for meg som lå der og ventet i spenning. På denne tiden hadde vi ikke med oss fotoapparat på fødestua, så vi fikk ikke tatt bilde av henne," sier Sonja.

Sonja hadde mannen sin, Gunnar, hos seg. Han gikk ut en tur akkurat under fødselen, men satt hos henne hele natten etter at barnet ble født. På morgenvisten gikk han hjem til de tre eldste barna. Sonja lå to dager på fødestua. Hun fikk reise hjem litt tidligere enn vanlig, siden hun ikke hadde noe barn.

Sonja og Gunnar fikk ingen begravelse for si lille datter, og de gav henne heller ikke noe navn. En av personalet på fødestua spurte om de hadde noen grav som barnet kunne settes ned i. Sonja tenkte først på graven til sin søster som døde før hun var et år, mens Gunnar kom på at de kunne sette jenta ned i hans fars grav. Slik ble det.

Sonja og Gunnar hadde ingen kontakt med prest eller kirke i forbindelse med det som skjedde. Dagen etter fødselen snakket hun med legen, da han gikk visitt på fødestua. "Den dagen jeg skulle hjem, kom én av de ansatte og spurte om jeg ville snakke med jordmora. Det ville jeg gjerne," sier Sonja. Jordmora var pensjonert og hadde tatt en ekstravakt på fødestua denne helga. Hun var ute av seg på grunn av at barnet til Sonja døde. Hun sa at hun hadde vært jordmor på denne fødestua i så mange år, og så skulle dette skje på en ekstravakt etter at hun ble pensjonist. "Dette har aldri skjedd meg før," fortalte jordmora. "Hun klarte ikke å snakke med meg om det som hadde hendt," forteller Sonja.

For Sonja hadde det vært godt om hun kunne se dattera si etter noen dager, når hun hadde kommet seg litt. Hun spurte én av de ansatte: "Hvor ligger jenta mi nå?" Svaret opplevde hun iskaldt: "Nå, ho ligger der på fryseriet." "Jeg opplevde ikke mye varme og kjærlighet og har hatt problemer med å snakke med denne dama siden," sier Sonja. "På fødestua opplevde jeg ikke noe menneskelig behandling. Det var ikke noe snakk om at jeg kunne få se barnet mitt." Sonja syntes det var rart at ingen pratet med henne etter at jenta hennes døde. Hun opplevde seg forlatt og overlatt til seg selv inne på rommet.

Det har ikke vært så stor forskjell mellom mors og fars reaksjoner. "Vi sørget sammen den første tiden, men en far er jo litt annerledes enn en mor. Det var tungt å være på fødestua, men det var enda tyngre å komme hjem. Dattera mi på 11 år sørget tungt, og jeg måtte være sterk og trøste henne. Hun hadde vært med å ordne babytøyet på forhånd, og så ble det ikke noe. Hun og faren ryddet det bort mens jeg lå på fødestua. Én av guttene våre reagerte annerledes. Han ville ikke snakke om det som hadde skjedd, og gikk bare bort hvis vi snakket om det. En begravelse hadde vært en anledning for søsknene til å ta farvel med lillejenta. Det hele ble avsluttet så brått. Barna hadde sett at jeg gikk gravid, og så var det brått slutt."

Barnet ble lagt i graven til sin bestefar. Nå er også bestemor død, og på steinen står besteforeldrenes navn inngravert sammen med innskriften: "Vårt lille barnebarn, 1983." "Vi fikk vite at hun var gravlagt, og vi gikk til kirkegården en søndag for å se. Da så vi at det hadde vært gravd der, og vi fikk snakket litt om det som hadde skjedd.

Jeg savnet noen å prate med. Jeg ønsket å få klarhet i hvorfor det skjedde. Ingen ville stille opp, verken helsepersonell eller min familie. Jeg spekulerte i hvorfor dette skulle skje. Jeg tenkte på alt mulig rart og analyserte mine bevegelser for å finne ut om jeg hadde gjort noe som kunne ført til at jenta mi døde. Jeg hadde løftet et hagebord mens jeg gikk gravid, og jeg gikk og kjente på bordet for å se hvor tungt det var. Jeg var jo frisk i hele svangerskapet og lette og lette etter en årsak.

To år senere fikk vi en gutt, og det har vært en stor trøst og glede for oss. Tantene spurte dattera mi om hun heller skulle ønsket en søster. Hun ble sint på dem. Det betydde jo ikke noe om det var gutt eller jente, bare barnet var i live, og at han var frisk.

Min familie har aldri snakket med meg om dette. Den eneste kommentaren jeg har fått, er fra en som sa: "Det var nok en mening med det." Jeg tror ikke det var en mening med det. Man har jo ikke gjort så mye galt. Kan Gud være så hard at han skal straffe på sånne måter? Jeg tror ikke at det er en mening med det."

Barnet vårt døde ved fødselen og rakk ikke å bli døpt. Det kom flere mennesker til meg og sa: "Nå går hun evig bortapt." Dette var kristne mennesker. Holdningen hos oss har vært at man skulle døpe barna så fort som mulig, og derfor sa de at jenta mi gikk bortapt. Jeg syntes det var forferdelig trist å høre, at den lille babyen skulle gå evig bortapt."

Hva tror du selv om dette?

"Egentlig tror jeg ikke dette selv, - men jeg ble litt usikker når jeg fikk høre slikt. Gunnar reagerte annerledes enn meg. Han ble sint, *jeg* ble ikke det. Han ville ikke ha noe med disse menneskene å gjøre som kunne komme og si slikt. Vi hadde sorg, og så fikk vi høre dette i tillegg. Man kan ikke tenke at Gud skal være så ubarmhjertig at han skal la dette lille barnet gå bortapt. Det har ikke vært i denne verden og gjort noe synd.

Jeg er aktiv i helselaget, og vi hadde kjøpt inn nytt utstyr til fødestua. I denne forbindelse ble vi invitert på besøk på fødestua. Da kom ei jordmor og snakket med meg om det som hadde skjedd, da jeg mistet dattera mi. Hun mente at det var noe annet enn at navlestrengen hadde kommet i klem, - noe de først hadde antydnet. Hun mente at jenta vår var svak på en eller annen måte. Dette var lettere for meg å akseptere, enn at årsaken bare skyldtes en legetabbe."

Sonja avslutter samtalen med denne oppsummeringen. "Jeg syntes det var godt å få prate om det som skjedde for over 25 år siden. Jeg har aldri snakket med noen om dette utenom de aller nærmeste. Hvert år når datoen for fødselen nærmer seg, kommer minnene tilbake. Nå er jeg bestemor, og jeg har alltid vært redd når barnebarna ble født, - men hver gang har vi takket Gud for at det har gått bra."

5.3 1988-2000. Fødselsomsorg i endring. Foreldrene får igjen anledning til egen grav

Flere foreldre var misfornøyde med behandlingen av dødfødte. De ønsket at deres dødfødte barn skulle få samme behandling som andre døde barn. Derfor tok de initiativ til en annen behandling enn den sykehuset tilbød i utgangspunktet. De ønsket gravferd og egen grav for sitt barn.

5.3.1 Petra

Mistet en datter i 1988 etter fullgått svangerskap

Avslo tilbudet om anonym grav og fikk kjent grav

Petra ventet sitt fjerde barn i 1988. Hun kjente seg friskere og bedre enn under de andre svangerskapene og var i full aktivitet under hele svangerskapet. En dag syntes hun at det var så stille i magen. Dagen etter kontakten hun sin lege, men ble ikke tatt alvorlig. Deretter kontaktet hun en venninne som var jordmor, og hun tok med seg Petra til sykehuset. Der ble hun tatt i mot og fødselen ble satt i gang. "Jeg var en voksen kvinne og hadde lært meg å lese nonverbal kommunikasjon. Jeg skjønnte på helsepersonellet at dette ikke gikk bra, men jeg håpet jo i det lengste."

Barnet var dødt. Både mor og barn hadde vært friske hele tiden, og dødsfallet var en gåte. Det ble kalt krybbedød ved fødsel. Petra hadde barnet hos seg en stund. Senere ble det lagt ved siden av henne i en liten trillevogn. Hun opplevde det for vondt å se henne. Etter at de hadde trillet jenta hennes ut, så hun henne ikke flere ganger. Mannen var til stede, men han måtte reise fort. De hadde tre andre småbarn hjemme, og drev også gårdsbruk og hadde dyr som skulle stelles.

Petra er spesialpedagog og hadde vært mentalt forberedt på at hun kunne få et funksjonshemmet barn, men var ikke forberedt på at barnet var dødt. Hun forteller at hun måtte gå opp løypa selv i forbindelse med at dattera døde. "Jeg hadde aldri vært borti noe slikt, jeg hadde hørt om det fra tiden da alt ble tidd i hjel." Hun ble fortalt at det var vanlig å sette de dødfødte barna ned i en annen voksens kiste. For Petra var ikke dette godt nok. Hun ville ha begravelse, og barnet hennes fikk navn. "Du kan ikke sette en følelsesmessig strek over det som har hendt, - du kan ikke nulle ut en opplevelse," sier hun. Det var vesentlig å understreke at barnet hennes var et fullt og helt menneske.

Foreldrene ble spurt om de aksepterte obduksjon, og det sa de ja til. Da de kom tilbake med lille Janne etter obduksjonen, ble Petra spurt om hun ville se henne, men det ville hun ikke. Sykehuset hadde ikke noen innvendinger mot at hun ville ha begravelse. Begravelsen hadde den lokale presten ansvar for. Mannen hennes bar barnet i den lille kista. Petra hadde aldri sett dødsannonse i avisen for så små barn, men det ville de ha, og fikk utformet en dødsannonse.

Hva husker du best i forbindelse med avskjeden?

Det var veldig trist. Det var et pent barn. Jeg har dannet meg bilder i hodet om hvordan hun ville se ut framover om noen år.

Petra var lenge på sykehuset, - ca en uke. Hun var mye alene og gråt mye. Hun husker spesielt to sykepleiere som tok seg tid til å prate med henne. Den ene fortalte om sine opplevelser i forbindelse med at en bestefar døde, og den andre fortalte om sin egen sorg i forbindelse med at hun hadde fått et barn med Downs syndrom. "Jeg skjønnte det var likhetspunkter mellom deres erfaringer og det jeg opplevde," forteller Petra. Hun satte pris på at sykepleierne tok seg tid til å prate med henne. Hun opplevde responsen fra helsepersonellet som ujevn. De var teknisk sett dyktige, men noen av dem virket forvirret. Da Petra fikk sitt femte barn, fikk hun lese journalen fra denne fødselen. Der står det at hun gråt mye.

Det hadde mye å si at de fikk begravelse og en egen grav for Janne. Petra fikk gysninger nedover ryggen da hun hørte fortellingen til en venninne som hadde fått en fremmed grav til sitt barn. "Det

gjorde ikke noe for dem, men for meg hadde det vært en uutholdelig tanke,” sier hun. Fra egen familie fikk hun vite at en av hennes slektninger hadde mistet et barn. Der la mannen barnet i en skoese og gikk bort på kirkegården og grov det ned.

Det var store forskjeller i reaksjonene til Petra og mannen. Hun sa: ”Jeg har båret dette barnet i ni måneder, og vi kommer til å reagere forskjellig.” Derfor tok hun kontakt med en diakon som satte i gang en sorggruppe. De andre deltakerne var par som hadde mistet eldre barn, men Petra møtte alene. Hun sier: ”Disse hadde jo en historie å fortelle om sine barn. Det hadde ikke jeg. Jeg skjønnte jeg måtte trå varsomt. Det var vanskelig for dem å skjønne min sorg, men jeg skjønnte deres.”

Petra og hennes mann mistet en sønn i en ulykke for halvannet år siden. ”Nå kan jeg ta fram kapitalen jeg opparbeidet meg i denne sorggruppen, for å bearbeide denne sorgen. Sorggruppen hadde langtidsvirkning.”

Sett i ettertid, var det noe eller noen du skulle ønske var der for dere?

”Egentlig måtte det bli slik som det ble. For meg var alt nytt. Det var en kamp på det indre plan for å godta situasjonen. Jeg var ikke realitetsorientert. Det var et ord som gikk igjen i hodet mitt. Forgjeves, forgjeves, forgjeves. Jeg hadde forgjeves båret barnet i ni måneder i magen, ungene hadde gledet seg forgjeves. I tillegg var det sorgen på det personlige plan. Sorgen min var like reell som da jeg mistet min sønn i en ulykke. Det var en sorg over tapt tid, tapt felleskap og tapte drømmer.”

På vei ut døra gjentar Petra for meg det viktigste hun ville formidle. ”Det dreier seg om et menneske, og vi må gi det en verdig menneskelig behandling.”

5.3.2 Hans og Grete

Mistet en sønn ved fødsel i 1990. Fikk moderne fødselsomsorg

Våren 1990 ventet Hans og Grete sitt andre barn. Hun hadde nesten fullført svangerskapet, men merket at noe var galt. Hun tok kontakt med en nabo som var lege. Han lyttet på henne med stetoskopet og kjente liv. Dagen etter kontaktet hun sykehuset i Arendal. Hun ble lagt inn og det ble foretatt et hastekeisersnitt. Gutten hennes var død ved fødselen. Han ble født to uker før termin, navlesnoren var tynn.

Sykehuset tok bilde av ham, fot - og håndavtrykk og klippet av en liten hårlokk. Besteforeldrene kom på besøk på sykehuset. Navnet ble bestemt på sykehuset etter at han var blitt født. Gutten fikk navnet Jakob. Jakob lå i ei lita eske, og de hadde ham hos seg på rommet til neste dag.

Grete fikk velge om hun ville bli liggende på fødeavdelingen eller om hun ville bli flyttet til gynekologisk avdeling. Hun valgte å bli liggende på fødeavdelingen, her kjente de henne og visste hva som hadde skjedd.

Familien hadde tett kontakt med sykehuspresten. Grete fikk sette ord på det som hadde skjedd, slik at de fikk en retning på sorgarbeidet. Jakob ble sendt til Oslo for obduksjon, deretter ble han fraktet tilbake til sykehuset i Arendal. Hans kjørte til Arendal og hentet gutten sin og fraktet ham til kirken. Det gikk 11 dager før det ble begravelse. Da hadde også Grete fått litt tid til å ta seg inn igjen etter fødselen.

Sykehuspresten hadde ansvar for begravelsen på hjemstedet. Det ble en vanlig gravferd med den nærmeste familien tilstede. Bestefar bar kisten med Jakob. Før seremonien startet, spurte Grete om presten kunne åpne kisten slik at hun fikk tatt et siste farvel. "Det var litt dumt, han var blitt litt innskrumpa," sier hun.

Angrer du?

"Både og. Hadde jeg ikke bedt om å få se ham, hadde jeg tenkt på at jeg burde ha gjort det."

Hvordan var avskjeden?

"Jeg gikk en del på smertestillende i disse dagene og husker ikke alt like godt. De bar ut eska fra rommet på sykehuset. Både Hans, mine svigerforeldre og den eldste dattera vår var der. Hun var tre år. Vi gråt mye, - hun skjønnte ikke så mye av det som skjedde. Siden har hun fortalt at hun følte hun måtte gråte fordi vi gråt."

Dere fikk en grav for deres barn. Hvilken betydning har det hatt for dere?

"Det har hatt en betydning for oss." Familien valgte barnesalmer ved avskjeden. På kirkegården sang de "Min båt er så liten" og "Jesus elsker alle barna." Jakob ble satt ned i en familiegrav. "Slik sett har han kommet blant sine, vi ville synes det hadde vært feil om han ikke hadde blitt gravlagt på samme vis som enhver annen i familien. Egentlig er det godt å komme til gravstedet, men jeg føler jeg burde vært der mer. Jeg har tenkt jeg burde vært der på fødselsdagen til Jakob og til jul, men det har ikke blitt noe av det. Dette har gitt meg dårlig samvittighet."

Hvilke forskjeller har det vært på mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

"Jeg hadde det verst. Hans gikk på jobben igjen etter noen dager. Jeg hadde også påkjenningene etter operasjonen. Hans følte at det var viktig å komme i gang med livet igjen, vår eldste datter krevde også sitt i denne tiden. Senere har vi tenkt på at det ikke ble noen sønn på oss.

Vi fikk masse tilbud om hjelp og støtte i etterkant, men det ble ikke til at vi tok kontakt med noen offentlige instanser. Vi har hatt god støtte fra venner og familie, og denne støtten har vært til stor hjelp. Jeg ble også gravid igjen etter tre måneder. Nå har vi tre døtre."

Grete tenker at det vel var en mening med det som hendte. "Det var vel slik det skulle skje. Du som er prest, kan vel svare på dette?" Hun får ikke noe svar av meg, men jeg spør henne i stedet hvorfor hun tror det var en mening med hendelsen. "Kanskje må man tenke slik for å trøste seg selv," avslutter hun.

5. 3.3 Nils og Jane

Mistet et barn ved fødsel etter fullført svangerskap i Asia i 2002

Tok med seg gutten sin til Norge, hvor han ble gravlagt

Nils og Jane leste noen av intervjuene jeg hadde hatt med andre som hadde mistet barn, før jeg besøkte dem i deres hjem på Sørlandet. De ventet sitt andre barn i 2002, mens de bodde i en storby i Asia. Fødselslegen hadde ansvaret for oppfølgingen av Jane i svangerskapet. På en ultralydkontroll en fredags formiddag så legen at barnet hennes var død. Hun bad om å få låne telefon og ringe sin mann,

men dette ble avslått. Etter undersøkelsen ble hun sendt opp på venterommet igjen. Der satt hun sammen med de andre pasientene som skulle på helsestasjon, barnekontroll og svangerskapskontroll. Hun tenkte: "Dette her er helt sykt, det går ikke an. Jeg må si til meg selv at det ikke er sant, jeg får heller reagere senere." Jane kom inn igjen til legen som ville at hun skulle komme tilbake på mandag. Legen ville se om fødselen ville komme i gang på normal måte i løpet av helgen.

Dette var ikke aktuelt for henne, og hun fikk ny time kl 14. samme dag. Hun måtte finne en taxi og kjørte hjem i svært stor fart. "Vi fikk noen timer på å summe oss, - i Norge hadde vi fått mer hjelp," sier hun. Familien møtte opp på sykehuset med tolk, og de hadde forberedt seg godt. De visste hvordan de ville ha det, og sykehuset fikk beskjed om deres ønsker.

Jane forsøkte først å føde på vanlig måte, men dette gikk ikke. Dermed ble det keisersnitt. Sykehuspersonalet ville gjerne bære bort barnet med en gang etter fødselen, men de forlangte å få ha gutten sin hos seg en stund. Allerede under svangerskapet var navnet bestemt. Nils tok mange bilder av Morten. "Det ble litt stress med hvilke klær han skulle ha på seg," forteller de. "Vi hadde han jo hos oss bare i kort tid." De kledde ham i en body som storesøstera hadde hatt. Dermed ville hun kjenne igjen seg selv i bildet av sin bror.

Jane forteller at hun opplevde verdighet omkring fødselen. Ved senere fødsler har hun opplevd at personalet har spøkt og ledd og snakket om hva de har sett på TV, - under operasjonen. Hun opplevde ikke noe slikt da hun skulle føde Morten. Personalet var alvorlig og stille og tok hensyn. De ville ikke gjøre situasjonen verre enn den var.

"Vi tok oss litt til rette. Vi ville holde Morten, og vi ville ta bilder av ham. Tolken vår fortalte hvordan vi ville ha det, og vi fikk det slik, men sykehuset fikk jo også betalt for det," sier Nils. På sykehuset syntes de at det var rart at de ville holde barnet og ta bilder av det. De hadde ikke sett at det ble gjort slik før. Likevel var de utålmodige og spurte om vi ikke var ferdige snart. Det var jo tross alt midt på natta. Nils og Jane fikk ha gutten hos seg i tre timer.

Etter fødselen ble Jane kjørt til barselavdelingen. Der ble hun lovet at hun skulle slippe å ha andre barn tett innpå seg. Dette klarte sykehuset ikke å leve opp til. Første natta hun lå der, var det masse barneskrik og besøk der. "De var opptatt av at vi skulle komme oss videre. De skjønnte jeg hadde det fælt, men tilbudet jeg fikk, var piller," forteller Jane.

Keisersnittet foregikk midt på natta. Hvis det hadde vært planlagt, kunne det skjedd om dagen. Da hadde søstera, Kristina, også fått mulighet til å se broren sin. "Vi ville ikke vekke opp ei lita jente midt på natten for at hun skulle få lov å se sin lillebror. Likevel hadde kanskje Kristina hatt godt av å få se ham. Hun strever enda med at hun ikke vet hvem broren hennes er. Hun var to og et halvt år og hadde ikke helt skjønt hva som skulle skje. For henne ble det voldsomt at vi ble så annerledes." Nils forteller at de prøvde å ta henne med inn i det, hun fikk se bilde av sin bror allerede dagen etter fødselen. Jane mener at det ble for abstrakt for henne. "Hun skjønner mer etter hvert."

Nils og Jane ville ha gravferd. Den ble hjemme i Norge, med stort oppmøte i kirken med slekt og venner tilstede. Jane viser meg et flott minnealbum med bilder fra fødselen og fra gravferden. Familien fikk mange blomsterhilsener. På en av dem stod det at de nå hadde en skatt i himmelen. Dette provoserte dem. Jane uttrykker det slik: "Jeg føder ikke barn for at de skulle til himmelen, hva skal jeg med det? Men i dag er tanken om himmelen blitt en trøst for meg."

Nils og Jane bodde i et stort boligområde. Det var flere i området som hadde hatt problemer i forbindelse med fødsler dette året. Hushjelpen deres hadde en forklaring: "Dette måtte ha noe med åndene som bodde i huset å gjøre." Det er vanlig med åndetro i deler av Asia. "Vi viste jo lite respekt for åndene. For henne var dette ren matematikk," sier Nils. Jane forteller om sin reaksjon. "Det var litt ekkelt. Jeg kvakk til. Jeg fikk plutselig den frykten som de lever med."

Hushjelpen spekulerte på hvilken type mennesker hun arbeidet for, siden de kunne miste et barn ved fødselen. Det var en nærliggende forklaring for henne at dødsfallet kunne være et tegn på at Nils og Jane var onde mennesker.

Sommeren etter fødselen tilbrakte de i Norge. Jane sier: "Den første tiden var det vanskelig å konsentrere seg. Vi var mye sammen med venner. Når vi hadde en dårlig dag, var det likevel ikke mange som snakket om det vi hadde opplevd. Det var ikke mange som klarte å snakke om Morten, uten at de ble veldig rare."

Hun har senere født to barn i Norge. Første gang fikk hun meget god oppfølging under svangerskapet. Ved den andre fødselen var behandlingen dårligere. "Jeg hadde gitt alle opplysninger om tidligere svangerskap, men de var ikke blitt notert i journalen. Da jeg kom til ultralydundersøkelse, måtte jeg gi alle opplysningene på nytt. Den som undersøkte, fortsatte i sin saklige, strenge tone." Jane spurte om de kunne følge litt ekstra med på ultralydundersøkelse og se om navlestrengen kunne ha snurret seg rundt halsen på barnet denne gangen også. Hun ble kontant avvist, med beskjed om at "det pleier vi ikke å gjøre, det gir bare en falsk trygghet." "Til slutt begynte jeg å grine," forteller Jane. På kontoret ved siden av satt ei jordmor som hadde ansvar for gravide med behov for ekstra oppfølging. "Det var en høy terskel før jeg fikk lov å komme inn til henne. Det var en nedtur, alt er ikke perfekt i Norge heller," konstaterer hun.

Allerede året etter fikk de sitt tredje barn. "Under dette svangerskapet satt sorgen ennå sterkt i meg," sier Jane. Da de ventet sitt fjerde barn, var redselen for at det skulle gå galt, det verste. Denne redselen var kanskje enda verre for Nils enn for Jane. Gjennom sitt arbeid møter han ofte mennesker som er i krisesituasjoner, og derfor bar han med seg en erfaring om at det ofte kan gå galt. Dette forsterket hans uro for den kommende fødselen.

Graven er mer et minneste enn et sørgested for Nils og Jane. "Det er alltid mange andre mennesker på kirkegården, og barna løper slalåm mellom gravene. Vi finner andre kanaler, der sorgen får sitt utløp." I dag bor Nils og Jane langt unna, og det er bestemor som steller graven.

De forteller at de synes det er vanskelig å lese om andre foreldre som har mistet sine barn. Samtidig kjenner Jane seg igjen i de andre mødrenes opplevelser. "Da vi stod mitt oppi det, tenkte jeg: Det går ikke an å ha det så fælt, men når jeg leser de andres fortellinger, skjønner jeg. Det er mange som har hatt det slik som meg."

Vi hadde frimodighet til å spørre om hjelp, og vi fikk hjelp. Spesielt i den første tiden etter at Morten døde, trengte vi tid til samtaler. Vi hadde felles samtaler med en prest. Etter hvert hadde Nils mindre behov for samtaler enn Jane, og hun fortsatte på egenhånd. Vi fikk langt bedre muligheter til å bearbeide det vi hadde opplevd, enn de som har mistet sitt barn i tidligere tider. Det er synd at ikke alle har fått like gode muligheter til å bearbeide som det vi har fått."

5.4 Barn som har fått en anonym grav, men der foreldrene har fått et gravsted i etterkant

Noen foreldre klarte ikke å slå seg til ro med at deres barn hadde fått en anonym grav. De ønsket å finne ut hva som hadde skjedd, og de ønsket å få tatt avskjed med barnet, selv om det var gått mange år. Disse foreldrene har hatt gravferd for sine barn eller en minnemarkering mange år etter at barnet deres døde.

5.4.1 Lilly

Fødte sitt eneste barn, ei jente, i 1961. Jenta døde etter 8 dager.

Ble gravlagt anonymt. Fikk en symbolsk grav i Mandal i 2006

Lilly og Hans fikk sin eneste datter, Anne, i februar 1961. Hun ble født på Rikshospitalet i Oslo. Anne var for tidlig født, hun ble døpt etter fødselen av sykehuspresten på Rikshospitalet og lagt i kuvøse. De første dagene ble hun føret med sonde, og det gikk bra i begynnelsen, men etter hvert ble hun blå og døde etter åtte dager. Hans ville ikke gå inn og se barnet uten at Lilly var med. Lilly fikk imidlertid blodpropp etter fødselen og kunne derfor ikke gå for å se henne i starten. De siste dagene turte hun ikke å se i kuvøsen. Hun var redd for at Anne skulle dø akkurat mens hun var der hos henne. Dermed ble dåpen siste gang foreldrene fikk se jenta si. Lilly var barnepleier og kjente jordmora fra før. Hun fikk rapport om hvordan det gikk med Anne og hadde ikke noe å innvende på den behandlingen hun fikk på sykehuset.

Etter at Anne døde, kom personalet inn og fortalte hva som hadde skjedd. Det var fire kvinner som lå på samme rom. To av dem var alenemødre og skulle adoptere bort barna sine etter fødselen. De to andre mødrene mistet sitt barn og fikk beskjeden samtidig. Den andre mora fikk først beskjed om at den lille gutten hennes var død. "Det var grusomt," forteller Lilly. "Da jeg hørte at hun fikk denne beskjeden, gjemte jeg meg under dyna." Deretter kom sykepleieren bort til henne og gav beskjed om at også hennes datter var død.

Lilly ble bedt om å skrive under på et papir, der hun aksepterte at sykehuset tok seg av begravelsen av Anne. Hun visste at barnet ville bli lagt i en fremmed grav. Dette kjente hun til fra sitt yrkesliv som barnepleier. Hun hadde selv gått på kirkegården i Drammen og levert et dødfødt barn innpakket i gråpapir. Overjordmor hadde sendt henne av gårde, og hun hadde fått beskjed om å levere barnet til kirketjeneren. Dermed hadde hun gått rundt på kirkegården og lett til hun fant ham. Han tok henne med inn i et eget rom der hun overleverte barnet, og dro så tilbake til sykehuset. Med denne erfaringen i minnet trodde hun det var slik det skulle være, og derfor undertegnet hun papirene og overlot Anne i sykehusets varetekt.

Lilly og Hans hadde ingen kontakt med prest i forbindelse med Annes dødsfall, utenom den stunden han døpte barnet. I dag har hun ingen spesielle minner i forbindelse med avskjeden, utover at det hele bare var så fælt. Lilly og Hans fikk ikke fred for det som hadde skjedd. Hver gang de var i begravelse, tenkte de at dattera kanskje lå akkurat der. "Vi visste ikke hvor hun lå," forteller Lilly. De hadde ønsket å ha en grav å gå til.

Det var også vanskelig for ekteparet å snakke om det som hadde skjedd. Lilly ville gjerne prate, men Hans klarte det ikke. "Vi var forskjellige," forteller Lilly. "Han hadde det verre enn meg, fordi han bar det inne i seg. Jeg fikk det ut."

Til sist tok Lilly kontakt med kirkevergen i Mandal og spurte om han kunne hjelpe henne. "Jeg måtte ha noen å snakke med," forteller hun. "Han fortalte at regelverket akkurat var blitt endret, og at det nå var blitt tillatt for foreldre å få vite hvor barna deres var gravlagt. "Han kontaktet meg nesten med det samme jeg var kommet hjem, og fortalte at Anne var gravlagt på Østre gravlund i Oslo. Hun lå sammen med en voksen dame og to andre små. Han snakket om muligheten for en symbolsk begravelse, og spurte om hvordan vi ønsket det. Vi ønsket alt mest mulig likt en vanlig gravferd." Kirkevergen hentet jord fra Østre gravlund i Oslo, og vi hadde en symbolsk begravelse på Holum kirkegård i Mandal. Presten hadde begravelsen og kirkevergen holdt en fin tale om Anne. Han hadde skaffet Annes døpsattest fra Rikshospitalet, og den fikk vi ved begravelsen. Etterpå hadde vi kaffe her hjemme," forteller Lilly. Dette var i 2006. Dermed tok det 45 år fra Anne døde til hun fikk sin begravelse i Mandal, der foreldrene nå var bosatt. "For oss ble dette en stor endring. Nå visste vi hvor vi hadde Anne. Vi har vært mange ganger på kirkegården, og etter begravelsen klarte min mann å snakke om henne."

I 2008 ble Lilly enke. Hans ble gravlagt ved Annes grav. Nå har Lilly to graver å besøke på Holum kirkegård i Mandal.

5.4.2 Miriam

Mistet tre barn, to i mors liv og ett ved fødsel

Fikk grav for alle tre etter 40 år

"Jeg ble spurt av helselaget om jeg kunne lede ei sorggruppe. De manglet folk, og jeg ble spurt. Jeg ble sendt på et tre dagers kurs. Den siste dagen fikk vi en oppgave. Vi skulle gå sammen to og to og fortelle om en sorg vi hadde opplevd. Jeg kom sammen med en prest. Han fortalte at han ikke hadde hatt noen store sorger i livet, og foreslo at jeg kunne bruke hele timen på å fortelle om det jeg hadde opplevd. Han ante nok at jeg hadde mye på hjertet. Dette ble første gang jeg fikk snakke om barna jeg hadde mistet. Tidligere kjente jeg meg avvist når jeg hadde begynt å snakke om dem. Jeg satt med et inntrykk av at "dette orke mi ikkje å høre på." Dette forteller Miriam i sitt hjem på Sørlandet. Hun har mistet tre barn, to i magen og den tredje ved fødselen.

"Den første jeg mistet, var egentlig den verste opplevelsen," forteller hun. Hun hadde en datter på 13 måneder og gikk gravid på nytt. "Jeg opplevde blødninger i svangerskapet og kontaktet legen. Han spurte om jeg ville beholde barnet. Han syntes det ble så tett med den forrige. Men det var slik vi ville ha det. Vi ville ikke at dattera vår skulle vokse opp som enebarn." Legen ville ikke legge henne inn på sykehuset. Miriam var alene hjemme, - mannen var fisker og var på sjøen. Barnet hennes kom mens hun var på toalettet. "Alt gikk i do. Hadde jeg vært mer moden, - hadde jeg fisket det opp igjen, men det verste var at jeg hadde trukket i snoren," sier Miriam.

Hun ble gravid igjen, og kontaktet legen fordi hun opplevde at det ikke lenger var liv i magen. Legen trodde henne ikke. Da hun kom tilbake til kontroll etter en måned, hadde barnet fortsatt ikke vokst. "Fosteret hadde vært dødt ganske lenge, men jeg gikk med det i magen i et halvt år. Jeg var på sykehuset, fikk utskrapning og ble sendt hjem. Jeg spurte om å få en drosje hjem, men det kunne jeg

ikke. Jeg orket ikke å sitte på bussen hjem denne dagen. Jeg ble fort gravid på nytt. Denne gangen beholdt jeg barnet gjennom hele svangerskapet og ble lagt inn på sykehuset. Jordmora holdt på med to barn som skulle fødes samtidig, så hun hadde dårlig tid. Hun lyttet på meg og hørte ikke fosterlyd. Da hun skjønnte at begge barna ville komme på likt, ringte hun til en annen jordmor. Jeg kjente henne fra før, og visste at hun mistet fatningen når noe var galt. Barnet ble født med en gang, og det var ikke liv i det. Jordmora hylte etter hjelp, men fikk ikke noe. Jeg ble liggende alene. Jeg ringte etter en sykesøster og spurte etter et lommeterkle. Hun kom med to lommeterklær, ett til snørr og ett til tårer. Det betydde så utrolig mye for meg at det var et menneske som forsto meg og viste omsorg.”

”Mannen min ringte dagen etter og spurte hvordan det gikk. Det var dårlig telefonlinje, så det ble litt misforståelser om hva som egentlig hadde skjedd. Ingen fortalte meg hva de ville gjøre med barnet mitt. Det forrige barnet visste jeg ville bli undersøkt og så kastet. Jeg spurte hva de ville gjøre med det døde barnet mitt. Da fortalte de at de la ham i et laken og i bunnen av en grav, der det ble lagt en kiste oppå.”

Miriam ble døpt under krigen. Da hun var barn, hadde moren hennes hatt store bekymringer om Miriam var riktig døpt. Presten var nazist, og ved krigens slutt tok han livet sitt. Dette ble et stort problem for Miriams mor. ”Var dåpen gyldig, siden presten hadde gjort en dødssynd?” Miriam var 13 år da hun svarte mora: ”Det spiller vel ingen rolle hvem som har døpt meg, bare jeg er døpt.” Nå fikk ikke Miriam døpt sitt barn. Hun tenkte: ”Om han bare hadde levd, kunne jeg fått døpt ham. Da ble det som om Gud sa til meg: ”Hvor liten har du egentlig tenkt å gjøre meg?” Gud er stor og mektig til å ta seg av gutten min, selv om ikke jeg fikk sjansen til å døpe. Jeg hadde jo brakt barna mine til Gud fra første stund. Det gjaldt for meg å holde de tingene utenfor som ikke hørte til i sammenhengen, slik at jeg fikk klarhet i tankene mine. Jeg fikk fred for tankene som plaget meg. Vi er avhengige av Gud, men han er så uavhengig av oss.”

Noen legger skylden på Gud for at barna deres dør. ”Dette er ikke Guds feil,” sier Miriam. ”Det er jo slik vi er skapt. Det er jo slik det er i naturen. Det er ikke bare å knipse med fingeren, så ordner han opp. Men når det vonde skjer, så er han der hos oss.”

Halvannet år senere fikk hun en gutt. ”Jeg kunne ikke tro at han skulle leve opp. Jeg var ute av balanse det første året han levde. Vi ville ikke at han også skulle vokse opp som enebarn, og jeg ble gravid ganske fort. Svisgermor sa: ”Det var godt at du fikk en gutt i stedet for han du mistet.” Dette ble helt feil for meg. Gutten min kom ikke i stedet for han jeg mistet. Dette var noe nytt.”

Nå har Miriam seks barn. ”Når noen spør hvor mange barn jeg har, har jeg lyst til å si: Jeg har seks barn som lever, og tre som er i himmelen, men slikt er det jo ikke sosialt akseptabelt å si. Jeg gikk gravid sammenhengende i ti år,” sier Miriam. ”Det var ei hektisk tid. Jeg fikk ikke tid til å dvele ved alt det vonde som hadde skjedd. Da barna ble større, kom disse tankene tilbake med ny styrke.”

Jeg kontaktet presten og fikk beskjed om at jeg kunne få urnegrav for det siste barnet mitt. Det ønsket jeg ikke. Jeg hadde mistet tre barn, og ville ikke ha gravsted bare for det ene. For meg var det faktisk verre med de to første jeg hadde mistet. De var jo bare blitt søppel. Den tredje var tross alt blitt gravlagt, selv om det ikke var godt å tenke på at han lå på kirkegården med en svær kiste oppå seg.”

Miriam hadde lest om en gravferd i avisen. Et dødfødt barn hadde fått en anonym grav i Oslo. Mange år senere hadde de hentet jord fra denne graven, og gitt barnet en gravferd på hjemstedet. ”Her er min sjanse, tenkte jeg. Jeg ringte kirkevergen og bad om en samtale. Det var godt å snakke med en som ville høre på meg, og som hadde tid.” Kirkevergen var enig med Miriam. Han kontaktet biskopen og

spurte om de kunne ha en begravelse for alle tre. Biskopen svarte at de måtte gjøre det beste de kunne, når situasjonen var blitt slik den var blitt.

"Jeg fikk tilbud om å overta en gammel gravstein som skulle kastes. Dette fikk en symbolsk betydning for meg. Dette var noe gammelt som hadde ligget ei stund, og som nå skulle komme fram i lyset. Vi pusset den opp og satte alle navnene på gravsteinen. Så hadde vi begravelse med andakt og sang. Kirkevergen hentet jord fra graven der vår sønn lå gravlagt, og denne jorda ble brukt ved jordpåkastelsen. Etter gravferden hadde vi samling i hjemmet. De av barna som hadde anledning, var med på begravelsen. Vi hadde jo fortalt dem om det som hadde skjedd, men det var ikke noe konkret for dem før begravelsen. Det var litt vondt med begravelsen, - men det var ekte. Jeg stod på kirkegården og holdt et barnebarn i hånden. Hun spurte: "Er du veldig lei deg, mormor?" Jeg svarte: "Jeg har vært mye mer lei meg før."

"For meg ble dette en veldig god snuoperasjon. Det vonde ble vendt til noe godt. Jeg vet ikke hvordan det går med de barna som lever, men jeg tror at det første som møter meg når jeg kommer fram til himmelen, er tre små som kommer løpende i mot meg." Miriam snakker fort og jeg har nok med å notere ned det hun sier. Mens hun forteller, begynner tårene mine å renne nedover kinnet. Jeg unnskylder meg litt over at jeg blir så rørt, men hun svarer. "Det er godt å se at noen reagerer på det jeg har opplevd, - det er det jeg har savnet."

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

"Det er et hypotetisk spørsmål, og det er vanskelig å vite. Jeg tror veldig mye hadde blitt annerledes. Det viktigste hadde vært at barna hadde blitt vist respekt og verdighet. Det ble grusomt for meg den første gangen, - det ble så uverdig at jeg skyllet ham ned. Det hadde vært lettere å leve med og bygge videre på, hvis barna hadde fått en verdig behandling. En gravferd hadde vært en aksept for at jeg hadde det vondt, av at det var lov å ha det vondt. Måten de dødfødte barna ble behandlet på, viser den samme holdning som man i dag behandler aborterte barn på. Man har ikke respekt for at dette er et gudskapt vesen."

Miriam ønsket ikke å vite hvor barnet hennes lå gravlagt. "Dette var jo ikke min grav som jeg kunne ha ansvar for. Det var en annen som hadde rettigheter til denne graven, og da var det ikke noe poeng for meg å vite hvilken grav min sønn lå i.

Jeg opplever det verre å miste noe jeg ikke får lov å sørge over, enn noe jeg får lov til å sørge over. Det som er skjedd, er skjedd. Det er måten jeg tar det på, som er avgjørende for hvordan framtiden min blir. Jeg brukte så lang tid på å forstå. Jeg hadde hatt slik bruk for noen som kunne hjelpe meg til å sortere tankene mine. En begravelse kunne vært med å sørge for at det ble en god og normal sorg. Alle andre mente at jeg måtte bli ferdig med dette. Hadde jeg fått tid til å bearbeide det som hadde hendt, ville jeg fått plassert de ulike tankene. Da ville tiden tilbake til en mer normal tilværelse vært mye kortere. Det er et poeng i å komme videre, - å finne ut hvordan jeg kan leve videre på en god måte. En grav er et godt hjelpemiddel for dette. Man kan plassere det som hører hjemme, der. For meg som har en kristen tro, er ikke døden det verste som kan skje. Det er verre om du ikke har et håp om en oppstandelse."

Hva er forskjellen mellom mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?

"For Steinar var det vondt der og da, så var han ferdig med det. Etter at vi hadde gravferd for barna våre, har han fått et litt annet forhold til det. Han hadde fortrenget det. Det hadde vært positivt om vi

kunne ha snakket om det og delt det vi hadde opplevd. Da kunne vi ha hjulpet hverandre bedre. For så vidt, han trengte visst ikke noe hjelp.”

”Det er litt rart at du kom i dag,” fortsetter hun. ”I går hadde vi begravelse. Vårt barnebarn døde ved fødselen og ble gravlagt i går. De hadde fått vite tidlig i svangerskapet at det var noe feil med gutten. Vi måtte bli kjent med ham før han ble født. Vi visste at det ikke var sikkert han ville leve.”

I dag er det mye større åpenhet om det som skjer når et barn dør. Jeg ser at Steinar er mye mer med på det som skjer nå, enn han var da våre barn ble født. Det var jo også en annen tid. Han var på sjøen halvparten av tiden, og jeg var alene om å oppdra barna. I dag står foreldrene mye mer sammen.” Steinar har latt seg imponere av sin sønn, og av hvordan han har tatt ansvar og latt seg engasjere.” Steinar sier at sønnen ikke likner mye på ham, og Miriam gir sin fulle tilslutning.

I dag reflekterer hun over sin historie og hva den har betydd for det hun nå opplever. ”Det er de vonde tingene som har lært meg å bli et tenkende menneske, slik at jeg kan være noe for andre, og for de som trenger meg.”

Sett i ettertid, var det noe eller noen du skulle ønske var der for dere?

”Jeg var helt alene på sykehuset, og lå der time etter time. Jeg kjente den fysiske smerten, men det verste var den psykiske smerten. Den eneste hjelpen jeg fikk, var de to lommeetørklærne. Jeg savnet at noen pratet med meg, og jeg savnet aksept for min situasjon.

De to første forventet jeg ikke noen grav til, men at de gjorde slikt med et fullbåret foster, gav et stort savn. I alle år har jeg savnet en grav som jeg kunne gå til. Jeg tror det hadde hatt en betydning for den psykiske veksten. Det var noe som manglet, og jeg måtte lage meg andre bilder når jeg manglet et gravsted.”

Ved avslutningen av samtalen forteller jeg Miriam at jeg vil bruke et fiktivt navn på henne, slik at hun ikke skal bli gjenkjent. Hun svarer: ”For meg er dette ingen hemmelighet, det er bare det at det er ingen som har villet høre på meg. Om jeg blir anonym, eller om du bruker mitt navn, er det samme, hvis dette kan være til betydning for andre. Årsaken til at vi er skapt, er at vi kan være til hjelp for hverandre.”

5.4.3 Marie

Mistet sin sønn etter to dager

Han fikk en anonym grav, til tross for foreldrenes innvendinger

Jeg møtte Marie en ettermiddag etter arbeidstid i hennes hjem i en by på Vestlandet. Hun hadde tatt kontakt med meg via mail. Hun mente at hun hadde et noenlunde bearbeidet forhold til sitt store traume, og ville gjerne bidra med sin historie.

I 1969 ventet Marie og Lars sitt andre barn. Ni uker før termin kjente Marie at hun skulle føde. Det var en fredags morgen. Ingen ting var forberedt, og hennes mann var på arbeid. Hun fikk satt bort toåringen til naboen og kontaktet sykehuset. Lars rakk å komme til Oslo, og Marie fødte på Rikshospitalet.

De fikk en gutt. Han var liten og veide bare 1700 gram. Jordmora holdt opp barnet og sa det var en gutt. Jeg ble overrasket og sa. "Å, er det en gutt, det er nesten bare jenter i vår familie. Han var veldig rød, og de før av sted med ham. Jeg skjønnte ikke hva som foregikk. Han skulle behandles på barneklivikken, - lungene var ikke skikkelig utviklet."

Marie ble plassert på rom sammen med tre andre som hadde fått dødfødte barn. De sa til henne at hennes barn levde, så hun hadde jo håp. Marie var skeptisk, - hun mente det var et dårlig tegn at hun var plassert på rom sammen med disse damene. En av legene satte likevel mot i Marie. Han kom inn til henne og fortalte at hvis gutten hennes levde i ett døgn, hadde de håp om å berge ham.

Marie fikk ikke se gutten sin. Dette tolket hun som et tegn på at noe var skikkelig galt. Hun hadde en søster som var sykepleier på sykehuset. Hun gikk inn og så barnet. Han hadde mange slanger og ledninger på seg. Marie og Lars kjente seg fullstendig tatt på senga. Dette var en situasjon de overhodet ikke hadde vært forberedt på. I ettertid husker Marie få detaljer av det som skjedde.

Det kom en ansatt ved sykehuset og spurte om de skulle døpe gutten. "Da skjønnte jeg at det var stor sjanse for at han kom til å dø. Vi spurte om hvorfor de foreslo å døpe gutten vår, og pleierne fortalte at det var vanlig at de gjorde det slik. Vi hadde ikke tenkt på om gutten skulle døpes. Morfaren hans var prest i en frimenighet, og han hadde døpt alle sine barnebarn. Vi hadde tenkt at morfar skulle døpe vår gutt også. Vi tenkte at gutten vår ville gå til himmelen uansett, så det var ikke noen grunn til å stresse med en hastedåp. Vi bestemte likevel at gutten skulle døpes, siden vi opplevde at Rikshospitalet forventet det av oss. Vi måtte finne et navn i full fart. Det ble navnet til begge bestefedrene: Hans Kristian. Hadde vi hatt bedre tid til å velge navn, hadde det kanskje blitt et annet. På denne tiden hadde jeg tatt avstand fra Gud og den kristne tro," forteller Marie. "Mens jeg lå der i senga, kjøpslo jeg med Gud. Hvis Hans Kristian får leve, skal jeg omvende meg og bli en kristen. I ettertid har jeg tenkt over dette. Hvorfor vendte jeg meg til Gud, hvis jeg ikke trodde på ham?"

Søndag morgen kom en sykepleier inn til Marie og fortalte at gutten hennes var død. "Det var en tøff beskjed å få, og jeg brøt selvfølgelig sammen. Vi spurte sykehuspersonalet: "Hva gjør vi nå?" Vi hadde ikke tanker for annet enn en begravelse. Personalet svarte at de pleide å legge dødfødte i grav sammen med en annen. "Jeg skjønnte ikke hva de snakket om," forteller Marie. "Jeg skjønnte ikke hvordan de kunne få plass til en liten kiste sammen med en stor, og de måtte forklare meg hvordan de gjorde det. Jeg protesterte og sa: "Men han levde jo." Det hadde vært noe annet hvis han var død ved fødselen eller hadde vært en abort. Jeg tenkte i alle fall slik, den gang. Fra sykehuset fikk vi svaret. "Det er sånn vi gjør det." De hadde regien. Vi ville ikke være annerledes, og vi ville ikke lage bråk, så vi skrev under papirene.

Der og da var vi et lett bytte. Vi hadde ikke peiling og var ikke i stand til å være uenige. Jeg var opprørt over at vi ikke fikk vite hvor han skulle ligge. Jeg fikk vite at han ble lagt på Vestre Gravlund, men ikke noe mer konkret beskrivelse enn dette. Jeg fantaserte over hvor han lå, og hvem han lå sammen med. Hadde vi vært eldre og mer erfarne, hadde vi kanskje slått i bordet og stått på for å få igjennom våre ønsker, men vi svarte ja og amen til det meste.

Jeg ønsket å se Hans Kristian, men det ville ikke sykehuspersonalet. Det var lang vei fra fødeavdelingen til barneklivikken, og de mente det ville være for langt for meg å gå hele denne veien. Da foreslo jeg at de kunne sette meg i en rullestol, så jeg kunne kjøre bort for å se ham, men de svarte at de syntes jeg skulle ha bildet jeg hadde av ham da han ble født." Det ble ikke tatt noe foto av Hans Kristian, og i ettertid har jeg savnet det.

Det vanskeligste var å komme hjem med bare en blomsterbukett og ikke noe annet. Det som hadde skjedd, var et ikke- tema. Jeg gikk og bar det for meg selv. Naboen vår fikk barn samtidig med meg. Hun ble forknytt og visste ikke hvordan hun skulle oppføre seg, men jeg snakket litt med en søster om hva jeg hadde opplevd.

Jeg har tenkt mye på hva som var begrunnelsen for den behandlingen jeg fikk. Var det fordi de ville vi skulle glemme? Den samme dagen Hans Kristian døde, kom det inn en sykepleier og bad meg om å ta meg sammen og glemme dette. Jeg tror ikke det var vondt ment, men det var veldig ubetenksomt. En slik opplevelse vil jeg nødig ha igjen.

Det virket som om sykehuset var preget av en trend eller en ideologi i måten de behandlet oss på. Denne ideologien viste en mangel på forståelse av hvordan et menneske er skrudd sammen, - i dag er det en helt annen holdning til det å arbeide med traumer.”

Hvilken kontakt hadde du med prest eller kirke i forbindelse med at du mistet ditt barn?

”Jeg går ut i fra at det var en prest som døpte Hans Kristian, men siden vi ikke fikk være tilstede, vet jeg ikke. Min far er prest. I ettertid var han veldig ydmyk og beklaget at han ikke stilte mer opp for meg da jeg mistet Hans Kristian. Mine foreldre skjønnte ikke hvordan jeg ble behandlet, og hvilke behov jeg hadde. I ettertid har jeg kontaktet Rikshospitalet og fått tilsendt både dåpsattesten og dødsattesten, men dette måtte jeg ta initiativ til selv.”

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

”Jeg tror en begravelse hadde betydd mye. Graven ville vært et konkret sted å gå til, - et sted jeg kunne bearbeidet det vi hadde opplevd. Jeg hadde det svært tøft i ti år. Jeg brøt sammen når jeg hørte lignende historier og visste godt hva dette skyldtes. Vår eldste datter var født seks uker før termin, Hans Kristian var født ni uker før termin, og jeg var livredd for å bli gravid igjen.

Jeg var på et møte i en kirke, der temaet var: ”Vi som har et barn for lite.” Der var det mødre som hadde levd i 40 år med en opplevelse som var så sterk at de ikke var i stand til å snakke om den. Jeg fikk en sterk påminnelse om at mine egne traumer ikke var gjennomarbeidet. Min kloke far tok tak i situasjonen. Da min søster fikk et barn nesten ti år senere, skulle morfar døpe gutten, slik han hadde gjort med sine andre barnebarn, unntatt vår lille gutt. Far spurte oss om han kunne si noen ord om Hans Kristian i forbindelse med denne dåpen. Han sa noen enkle setninger der han knyttet minnet om Hans Kristian sammen med gleden over at de hadde fått nok et barnebarn.” Marie blir rørt mens hun forteller. ”Jeg trodde jeg skulle klare å fortelle det jeg hadde opplevd uten at tårene kom, men når jeg forteller om minnemarkeringen min far tok initiativ til, blir jeg ennå rørt.

Jeg holdt maska den dagen, under dåpen, men så kom reaksjonene. Alt kom opp igjen, og jeg hadde en tøff vår der jeg arbeidet med det jeg hadde gått og båret på. Jeg har takket min far mange ganger for at han gjorde dette for oss. Sorgen ble annerledes, og jeg fikk bearbeidet den på en god måte. Jeg hadde gått med skyldfølelse og lurte på hva jeg hadde gjort feil, men fikk etter hvert akseptert at sånn var det. Jeg måtte jobbe med meg selv for at det skulle bli bedre.

Far tok også initiativ til at vi skulle få ei minneplate på mine besteforeldres grav. De er gravlagt her i byen. Vi la mye flid i å lage en fin minneplate som står på deres gravstein. Nå er også begge mine foreldre gravlagt der. Denne graven er blitt *vår* grav.”

Ditt barn fikk en anonym grav. Hvordan har du reagert på dette?

”Dette var forferdelig tøft for oss. Vi hadde ikke tenkt at det gikk an å gjøre det slik. Hadde vi ikke fått vår egen grav her i byen, hadde vi nok tatt kontakt i Oslo for å finne ut hvor Hans Kristian ble gravlagt.”

Hvilke forskjeller er det på mors og på fars reaksjoner på det dere har opplevd?

”Forskjellene er store. Vi har snakket mye sammen. Jeg har spurt om hvorfor sorgen er annerledes for Lars enn for meg. Jeg tror det skyldes at han ikke fikk være far, han var bare ektemann. Han har vært utrolig støttende. Han har ikke stilt seg uforstående, men han skjønnte nok ikke dybden i det jeg hadde opplevd, eller hvor ille det var. Han hadde ikke gjennomlevd svangerskapet og var hjelpeløs. Han har hele tiden kunnet snakke om det som skjedde, selv om han ikke bruker mange ord.”

Sett i ettertid, var det noe eller noen du skulle ønske var der for dere?

”Jeg savnet et menneske som satte seg på senga mi og snakket om andre ting enn de rent tekniske, - en som var et medmenneske. Jeg tenkte at dette kunne skyldes at Rikshospitalet var så stort at det var rutine for dem at barna døde slik, og at de derfor ikke hadde kapasitet til å gå inn i hvert enkelt tilfelle på annen måte enn rent ”praktisk.” Jeg hadde behov for å bli tatt vare på, og var i en situasjon der jeg i liten grad var i stand til å ta vare på meg selv. Alt var et eneste kaos. Ennå er jeg preget av opplevelsen med sykepleieren som kom og bad meg ta meg sammen. Jeg har jobbet mye med å få henne ut av min verden, men hun er der ennå.

Jeg savnet et papir å ha med meg da jeg forlot sykehuset, - en eller annen form for dokumentasjon. Jeg synes det var merkelig at de ikke gav meg en dåpsattest. Jeg savnet oppfølging etter at jeg kom hjem, - enten fra en helsestasjon eller en menighet som kunne gitt meg støtte i denne tiden.”

Marie avslutter med å oppsummere samtalen. ”Jeg synes det er greit å fortelle min historie nå. Det har vært en tøff erfaring, og en lang prosess for å forstå og bearbeide følelser og tanker knyttet til det som hendte oss den gangen. Jeg tror en må ha opplevd slike traumer på kroppen for å forstå hva det dreier seg om. Jeg er stadig like forundret over hvor fantastisk vi mennesker er ”skrudd sammen,” og jeg er imponert over at vi kan bearbeide traumer og vanskeligheter på en slik måte at vi kommer ut ”på andre siden” som sterkere og kanskje klokere mennesker? Kanskje en til og med kan bli et bedre medmenneske?”

5.4.4 Jorunn

Mistet to barn under svangerskapet på 1970-tallet

Anonym barnegrav, men har funnet begge gravene

Jorunn mistet to barn i mors liv i 1973 og 1975. Det ene barnet døde etter fem måneders svangerskap, det andre etter sju måneder.

Jordmora hadde hørt hjerteslagene deres under fødselen, men begge barna døde ved forløsningen. Personalet kom inn og fortalte at barnet var dødt. De forklarte aldri hva som hadde skjedd.

”Sykehusets ansatte og alle andre forsøkte å gjøre som om fødselen ikke hadde hendt. Etter hvert ble

det slik for meg også. Jeg fikk aldri tatt avskjed med barna og hadde ikke noen kontakt med prest eller kirke i forbindelse med dødsfallene. Behandlingen på sykehuset var grusom. De tok bare barna med seg etter fødselen og gikk rett ut. Ingen sa et ord. Jeg hadde ingen å snakke med,” forteller Jorunn.

Hun fikk ingen trøst og ingen forklaring på hva som hadde hendt. Etter fødselen hadde hun store skjelvinger. Hun spurte om beroligende, men fikk beskjed om at hun var for ung. Deretter kjørte de henne til barselavdelingen, der hun lå sammen med de som hadde født levende barn. Senere har Jorunn hatt problemer med å forholde seg til ultralydbilder av barn i mors liv. Hun har forsøkt å unngå opplevelser som minner henne om det som skjedde, og har ikke tålt å snakke om barn i kuvøse, eller om fødsler.

”For meg ville en begravelse og et gravsted hatt stor betydning. Jeg satte lokk på sorgen, jeg turte ikke å grine og måtte være sterk. Alt ble hysjet ned, - det skulle ikke snakkes om. Hadde jeg fått ”lagt det på plass” den gang, ville livet mitt blitt annerledes. Jeg låste en stor del av min livsglede inn i traumene. Ved fødslene fikk jeg en følelse av at jeg ikke hadde betydning, og denne følelsen har gjort noe med meg. En grav ville vært et konkret sted som viste at fødslene virkelig hadde skjedd. Det var som om hendelsene ikke hadde skjedd.” Jorunn kunne ikke huske hvilken dato det eldste barnet ble født og heller ikke hvilket kjønn barna hennes hadde.

Sykehuset ringte til hennes mann og bad ham om å pakke bort babytøyet. Alle spor skulle fjernes, og barneklærne ble pakket bort. Mannen nevnte aldri det som hadde hendt, og det ble aldri noe tema mellom dem. Jorunn beskriver opplevelsen slik: ”Du har opplevd noe du ikke har opplevd.”

Mannen hennes hadde et sterkt behov for å få barn. Da Jorunn fikk beskjed om at hun ikke måtte få flere barn, endte forholdet deres i skilsmisse. ”Hadde jeg fått barn, hadde vi aldri blitt skilt,” sier hun.

I 2008 fikk Jorunn hjelp til å finne gravene til sine to barn. Begge hadde blitt lagt i grav sammen med en voksen. Hun ble meget godt mottatt av de ansatte hos kirkevergen i Stavanger. En eldre mann hos kirkevergen fortalte at han hadde bokført alt som hadde skjedd. Han hadde ventet på at noen en dag skulle komme og spørre om hva som hadde skjedd med de små barna. Mottakelsen på sykehuset var også fantastisk. Jordmora tok i mot henne og viste henne journalen og forklarte hva som hadde skjedd under fødselen.

Hun har nå én barnegrav i Stavanger og én i Trondheim. Begge gravene var i ferd med å gå ut på dato, og fester ville ikke fornye gravene. Derfor har Jorunn fått overta disse gravene. ”For meg har dette vært en fantastisk glede,” forteller Jorunn. Hun opplever det som om hun har funnet igjen barna sine. Hun trodde hun hadde mistet to gutter, men hadde mistet en gutt og ei jente.

Det beste er likevel kontakten hun hadde med jordmor. ”Jeg fikk bekreftet at det virkelig hadde skjedd meg.” Det var godt å se at noen hadde tatt vare på opplysningene om det som hadde skjedd henne. ”Det var godt å møte et menneske som skjønnte hvor tøft det har vært, og som forstår. Jeg var redd for at dette ville gi meg en ny sorg, men jeg opplevde i stedet en ny glede. Jeg har fått en glede jeg ikke har hatt siden jeg mistet barna mine. Hvis jeg ikke fikk se det på papir og i journal, var det vanskelig å tro at det var sant. Ved at jeg fikk lese journalen, var det lettere å komme inn til følelsene mine,” avslutter hun.

5.4.5 Lise og Per

Mistet sitt eneste barn etter halvgått svangerskap i 1991

Intet kjent gravsted, men har fått inngravert sønnens navn på onkels gravstein

"Vi har tenkt slik på hvor han ble av. Ble han gravlagt i Oslo etter obduksjonen, eller ble han fraktet tilbake til Arendal sykehus? Ble han gravlagt på kirkegården i Arendal, eller gikk han rett i søpla?"

Disse spørsmålene tumler Lise og Per med. I 1990 ble Lise gravid. Hun og Per hadde vært gift i 18 år og hadde lengtet etter å få barn i hele denne perioden. Derfor var jubelen stor. Begge er kristne og medlemmer i en frimenighet. "Vi så på dette som en gave fra Herren," forteller Lise. I menigheten vanket det blomsterhilsener og gratulasjoner. Lises mor var mer forbeholden. Hun hadde selv mistet et barn og sa til dattera: "Det var gildt dette, men vi må se hvordan det går med deg."

Lise gikk litt over halve svangerskapet, men så gikk vannet. Hun ble innlagt på sykehuset i Arendal og lå der i ti dager i håp om å berge barnet. Men det ble født for tidlig til at det kunne leve. "Det var akkurat som om Gud hadde gitt meg en gave, og så tatt den ifra meg igjen," forteller hun. Dette ble en ekstra belastning for henne.

De fikk tilbud om å se sønnen sin, men valgte å la være. "Jeg var ikke forberedt. Bildet av han i hodet mitt er det bildet jeg har fra ultralyden. Per ønsket ikke å se, han var redd at det bildet han fikk på netthinna skulle sette seg fast som et vondt minne, og valgte å la være."

Noen spurte om hvordan det gikk med Lises kristne tro når hun møtte en slik motgang. Da pleide hun å svare at hun nå har et håp for sitt døde barn, - at de kan treffes i himmelen. "Det er bedre med en kristen tro, og å ha et slikt håp, enn en tro på at det er ikke noe," sier Lise men legger til at hun også har tider med tvil. Likevel: "Det er lettere å takle sorgen *med* Gud enn *uten* Gud." Per forteller at de nå tenker at deres barn er i fosterhjem hos Herren.

Foreldrene forteller sin historie i sitt hjem på Sørlandet. "Jeg kjente meg forferdig alene," forteller Lise. "Dette hadde skjedd så mange andre, og innstillingen blant folk var at jeg skulle bli ferdig med det. Jeg blir aldri ferdig. Jeg sørget i 18 år over at jeg ikke fikk barn, og nå har jeg sørget like lenge over den jeg mistet. Jeg har aldri kommet meg ordentlig etter det som skjedde, men har lært meg å leve med det."

"I lang tid etterpå var jeg helt apatisk," forteller hun. "Jeg hadde så mange spørsmål, men så få svar." De hadde vært fosterforeldre i lang tid. En dag tok Per ett av fosterbarna og satte det foran Lise. "Her er det et barn som trenger mammaen sin," sa Per. "Det hjalp meg til å komme i gang igjen med livet," forteller Lise.

Det var liten trøst å hente i menigheten. "De visste ikke helt hvordan de skulle gripe det an," forteller Per. Noen forsøkte seg med forklaringer på hva som var meningen med det som skjedde. "En slik trøst gjorde bare tingene verre. Vi må skrive det på kontoen over uvitenhet om hva man skal si," mener Per.

"Man kan ikke forvente at familie og venner skal ha kunnskap om hvordan man skal opptre, men man kan ha større forventning til hvordan sykehuset og det offentlige opptrer. Legen sa til Lise: "Du ser

sterk ut, så du klarer deg sikkert bra.” Når legen forteller meg dette, protesterer jeg ikke. Selv om jeg absolutt ikke var sterk, og selv om jeg trengte oppfølging.” Støtten fra de som sto omkring var begrenset. ”Holdningen var at det ikke var så farlig, siden jeg hadde gått gravid i en så kort periode.” Per forteller at de har møtt forståelse hos de som har hatt liknende opplevelser, men at det har vært vanskelig for andre å forstå. ”Ved et vanlig dødsfall er det et stort nettverk som stiller opp for deg, men da vi mistet barnet vårt på denne måten, var vi så alene.”

Paret etterlyste bedre kommunikasjon med sykehuset. De hadde ønsket en forklaring på hva som skjedde, og at de ble tatt med på råd om hvordan man skulle gå fram. ”Hadde sykehuset fortalt oss at de pleide å sette barna ned i en minnelund eller i en fremmed grav og spurt hva vi tenkte, hadde vi hatt en dialog,” sier Per. ”Da kunne vi gitt uttrykk for hva vi ønsket, og hva vi tenkte. Jeg pleier ikke å gi meg så lett,” fortsetter han. ”Jeg er nokså oppegående, men denne gangen stilte jeg ikke spørsmål og problematiserte heller ikke sykehusets avgjørelser. Jeg var bare opptatt av hvordan det gikk med Lise.”

Obduksjonen ble vanskelig for dem. ”Jeg følte meg så tom da de reiste fra sykehuset med ham,” sier Lise. ”Jeg følte at legen tok ham og gjorde det han ville med ham. Det var en stor tomhet da vi kom hjem. Alt babytøyet lå framme. Jeg holdt på å kaste opp da jeg så det,” forteller hun.

Foreldrene har reagert forskjellig på det som skjedde. ”Det hadde vært bedre om du aldri hadde blitt gravid,” mener Per. Lise er ikke enig. ”Jeg fikk i alle fall oppleve gleden over å bli gravid.” Hun ble også bedre kjent med barnet siden hun bar det i sin mage. Per mener at Lise har båret en større byrde enn ham. Heller ikke her er Lise enig med ham. ”Per måtte støtte meg i tillegg til å takle sin egen sorg.” De er imidlertid enige om at Lise har hatt en sterkere reaksjon enn Per.

En grav ville vært av stor betydning for dem. ”Det hadde vært noe konkret,” sier Lise. ”Det ville vært vår unge som lå der. Vi hadde hatt noe å forholde oss til.” De fikk ikke en grav, men de fikk en erstatning for graven. Lise og Per fikk et råd fra én de møtte: ”Sett navn på barnet.” Dette gjorde de og fikk gravert inn navnet på gravsteinen til Pers bror. ”Nå har vi et sted som er vårt,” sier de. ”Det har vært godt. Det var akkurat som om det ble virkelig, - at lille Gunnar lå der. Dette var virkelig til hjelp for meg,” forteller Lise.

I ettertid, hva skulle dere ønske var der for dere?

Per er ivrig i sine svar: ”Det var særlig to ting vi savnet. Det ene var informasjon fra sykehuset. Vi ville blitt informert om rutinene ved dødsfall, hva som skjedde, og hvilke valgmuligheter vi hadde.” Det andre var et oppfølgingstilbud. ”Vi savnet muligheten til å snakke med fagpersonell.”

”Jeg var autoritetstro,” sier Lise. ”Jeg skulle ønsket et tilbud om å snakke med en psykolog eller en prest som har større faglig tyngde enn det vi kan hente fra venner og bekjente.”

6. INTERVJU MED ANDRE INVOLVERTE

I dette kapittelet er det gjort intervju med yrkesutøvere som har behandlet dødfødte barn. Dette dreier seg om en portør som fraktet de dødfødte bort fra sykehuset, to gravferdsagenter som la barna i andres kister, en fødselslege og en sykehusprest. I tillegg er det et intervju med en helsepolitiker som er med og legger rammene for fødselsomsorgen i Norge. Hun forteller om hvordan hennes erfaring med å få et dødfødt barn, ble et tema i en diskusjon om lokalisering av fødeavdelinger.

6.1. Åsta Ledaal, Sokneprest i Arendal

Hun hadde minnemarkering for et barn, der mor ikke fant barnets grav

Kjersti hadde i lang tid lett etter sitt dødfødte barn. Til sist kontaktet hun sykehuspresten i Arendal som viste henne videre til Åsta Ledaal. Ledaal er sokneprest i Trefoldighetskirken i Arendal.

Ledaal begynte å lete etter opplysninger om Kjerstis barn. Det var ikke registrert i kirkeboken, og verken sykehus eller begravelsesbyrå visste hvor det var gravlagt. Til sist fant de ut at barnet var registrert i folkeregisteret. På sykehuset var rutinen at portørene tok seg av de dødfødte barna og plasserte dem i tilfeldige kister uten noen form for registrering.

Altså var det ikke mulig å finne barnets gravsted. Ledaal kom da til å tenke på minnestedet for de anonymt gravlagte på Arendal kirkegård. Hun mente det var viktig for Kjersti å ha et sted å gå til med sin sorg. Sammen planla de en minneseremoni på kirkegården. Soknepresten beskriver seremonien som enkel, men svært meningsfull. Ledaal innledet med å si hvorfor de var samlet på kirkegården, hun bad en bønn fra Den norske kirkes bønnebok og leste et bibelvers. De tente dessuten et lys for å minnes det døde barnet.

Kjersti ble utfordret til å ta med dem hun ville. Hun kom sammen med en venninne. "Det opplevdes godt at hun ikke kom alene. Hun hadde med seg en som opplevde seremonien sammen med henne og kunne gi støtte," sier Ledaal. Kjersti hadde med blomster som hun la ved minnesmerket.

For Ledaal var det en stor utfordring å gjøre det verdig og meningsfylt for de etterlatte. Det var viktig at de opplevde at de ble behandlet med respekt, og at hun hadde god tid sammen med dem. Ledaal har truffet enkelte som sliter i mange år etter at de har mistet et barn som ikke har fått grav. Hun mener at seremonien fikk Kjersti til å slå seg mer til ro.

Hun tar også opp situasjonen til en del av dem som har fått utført provosert abort. Deres opplevelser kan på noen måter likne på opplevelsene til mødrene som har fått et dødfødt barn. "De har ikke noe sted å forholde seg til med sin sorg og kjenner på hvileløshet." Dette beskriver Ledaal som destruktivt. "En minnestund viser respekt for et menneskebarn som bare ble noen få uker, - det viser respekt for den som er død, og respekt for den som lever. Utfordringen for kirken er å ta slike henvendelser på alvor. Man må snakke grundig med de pårørende." Hvis det ikke har vært utført noen form for liturgisk handling i forbindelse med dødsfallet, mener Ledaal at det er viktig at dette gjøres. Dermed stedfester man sorgen. Selv bruker hun gjerne liturgiske symboler som lys, - håpets, livets og fredens lys - ved slike anledninger.

6.2 Kåre, begravelsesagent

Kåre har arbeidet i begravelsesbyrå siden 1960- tallet. Jeg møter ham en ettermiddag på hans kontor, der han forteller om sine erfaringer med behandling av dødfødte barn.

”Disse begravelsene skjedde på forskjellige måter. En representant for sykehuset kunne komme med en pappeske med barnet, som vi la vi oppi en kiste sammen med en annen person, som oftest i forenden av kista. Dette skjedde på sykehuset. Det vanligste var imidlertid at sykehusbilen kjørte til kapellet med pappeskene med de dødfødte. Der oppbevarte man kistene fram til begravelsen. Når det var begravelse på kirkegården, la man så disse pappeskene opp i en annen grav før man lukket den. Vi fikk aldri greie på navnet til den døde, heller ikke kirkevergen visste det.”

Når ble denne praksisen endret?

”Det kan jeg ikke huske. Etter hvert fikk foreldre støtte for å begrave barn som døde i fødsel, og jeg tror det skjedde en endring da. Tidligere var det ingen stønad fra trygdekontoret til begravelse for barn under en viss alder.”

Er du blitt fortalt hvilke årsaker som ligger til grunn for denne praksisen?

”Nei. Dette ble vi aldri forklart, men det var en annen kultur. Alt ble styrt fra sykehuset hvor det var veldig strengt. Jeg tror ikke man fikk noen forklaring. Jordmødrene bare skyflet de fødende bort. Kanskje det ble lettere for sykehuset da det ble stønad til å begrave barna. Da hadde man et tilbud til foreldrene. Jeg mener å se en endring etter at det kom kvinnelige gynekologer og kvinnelige prester. Jeg tror også det skjedde en endring ved at vi fikk ordningen med sykehusprester. De så at mange fikk problemer og tok tak i de etiske spørsmålene.”

Hvordan ble de dødfødte barna med anonym barnegrav behandlet?

”De ble lagt enten i andres kister eller oppå en annens kiste. Ett problem var barna som ble sendt til Oslo for obduksjon. Disse ble ofte stående svært lenge før de ble gravlagt. Man samlet da opp. Selv har jeg sett 10-15 barnekister på én gang som ikke var blitt gravlagt.”

Hvor mange dødfødte har du vært med å føre til anonyme barnegraver?

”Det er det svært vanskelig å huske.”

Hvordan har du reagert på denne skikken?

”Jeg likte det ikke, men det var bare sånn. Jeg reagerte spesielt på at alt skulle være så hemmelig. Vi fikk aldri vite hvem vi skulle begrave. Det kom bare en pappeske fra sykehuset der det stod NN på lappen. Dette kommer nå fram i offentligheten gjennom programmer på radio og TV. Da får vi alltid spørsmål fra de pårørende om hvor deres barn er blitt av. Når jeg hører slike programmer på radio, får jeg panikk. Hva skal jeg svare de foreldrene som ringer og spør? Jeg synes ikke det er noe gildt, dette her.”

6.3. Finn, begravelsesagent

Finn har vært begravelsesagent siden 1970-tallet. Han har vært med på å legge dødfødte barn i en anonym kiste. Vi møttes på hans kontor en februar dag i 2009.

Hvilken praksis kjenner du til med behandling av dødfødte og anonyme barnegraver?

”Portørene på sykehuset hadde som oppgave å ta seg av døde. De la dem i kister. I forbindelse med dette arbeidet hendte det at portørene spurte om de kunne ta med et foster og legge det i kista sammen med den avdøde.”

Hvilke årsaker er du blitt fortalt som ligger til grunn for denne praksisen?

”Dette snakket vi aldri om.”

Hvordan ble de dødfødte barna behandlet?

”Barnet lå i en pappeske og det var tullet inn i cellostøff som er et mykt papir. Siden ble det tatt ut av pappeska og som oftest lagt ned i forenden av kista, der det var best plass. Vi stilte aldri spørsmål ved denne praksisen, - det var slik det var.”

Hvor mange dødfødte har du vært med på å føre til anonyme barnegraver?

”Det er nok under ti stykker. Min praksis dreier seg stort sett om 1970-tallet. Denne oppgaven fikk som regel begravellesbyråene som lå nærmest sykehuset. Derfor har jeg hatt kontakt med færre barn enn de store byråene. Ingen av disse barna ble ført i noen protokoll, og jeg kan ikke identifisere hvor de ligger. Dette var en hemmelighet mellom sykehuset og begravellesbyrået.”

Hvordan har du reagert på denne skikken?

”Jeg har spurt meg selv. Hvorfor reagerte vi ikke på dette? Jeg tenkte ikke prinsipielt over at dette ble et dobbelt overgrep, både mot barnet og mot den familien som fikk et ekstra barn lagt i sin kiste. Jeg var litt bevisstløs, men det var nå engang sånn. I ettertid har jeg tenkt at dette er noe jeg ikke vil være med på, - jeg er ikke slik, og jeg spør: Hvilken rolle hadde Kirken i dette? Det virker som om man var helt bevisstløs. Sykehusprestene må jo være de fra Kirken som stod nærmest dette. Det handler om menneskesyn. Det hele er litt uvirkelig. Jeg har bidratt til noe som er i strid med den etikken jeg står for. Det er skremmende hvor likegyldig en kan bli.

Jeg reagerer også på at det nå er blitt mulig å identifisere hvor disse barna ble gravlagt. Man kunne heller laget en anonym minnelund. Ved at du i dag kan få vite at det ligger et dødt, anonymt barn i din kjære avdødes grav, begås det enda et overgrep.”

6.4 Kjell, portør

Vi møttes på et kveldsskift på sykehuset. Kjell har vært portør i over 35 år. Han sier han ikke har noe å skamme seg over i sitt arbeid. Samtidig diskuterer vi hvordan vi kan sikre hans anonymitet siden hans arbeidsoppgaver har vært omstridt i samfunnet. Han har som oppgave å kjøre de døde personene ned i kjelleren og legge dem på kjølen eller i likkjelleren. ”Jeg har alltid hatt stor respekt for døde mennesker,” forteller Kjell.

Hvorfor?

”Døden er jo konsekvensen av livet, og denne konsekvensen gjelder for deg også. Det verste jeg gjør i mitt arbeid, er å legge døde barn i kjelleren. Da er jeg mer andektig enn noensinne. Jeg bestemte meg for dette da jeg begynte i denne jobben. Ikke å bli kynisk. I grunnen møter jeg mer menneskelighet i arbeidslivet i dag enn tidligere. Jeg møter lite kynisme blant de ansatte på sykehuset.”

De første årene ble barna lagt i voksnes kister. Det ble aldri gjort notater eller ført fortegnelse over hvor de ble lagt, eller hvem som ble lagt i de ulike kistene. Sammen med begravelsesbyrået la vi babyene ned i andres kister. Ofte kjørte bare portørene barnet til kjelleren, og så ordnet begravelsesbyrået med resten alene. Det skjedde en endring på 1980-tallet. Fra da av kan jeg ikke huske at barn ble lagt i fremmedes kister.

"I dag ville jeg ikke vært med på prosedyrene med å legge barn i andres kister. Da jeg startet, var jeg så ung at jeg ikke tenkte over pårørendes følelser. Vi ble opplært til at det var slik det skulle gjøres. Autoriteten til våre overordnede gjorde at vi utførte oppgavene våre uten å stille spørsmål. Kanskje kristendommen var slik på den tiden, - at det ikke var så nøye med de barna som ikke var døpt?"

Jeg husker en mor som protesterte på vår praksis. Hun ville se barnet sitt og ha en egen grav til det. Hun fikk det som hun ønsket."

Hvem ble lagt i kiste?

"Det var de barna som var blitt født. Jeg tror det gjaldt for fortidlig fødte ned i mot seks måneder."

Kjente du til at aborter ble kastet i ovnen?

"Det kjenner jeg ikke til, det må i tilfelle ha blitt gjort før min tid. Vi hadde jo ovn, og jeg hadde som oppgave å brenne legemsdeler. En gang fikk jeg i oppgave å brenne noen rester fra fødeavdelingen. Dette var innpakket, så jeg vet ikke om det var ei morkake eller om det var en abort, eller hva det nå var. Men vi sluttet å bruke ovnen tidlig på 1980-tallet. Da kom det nye bestemmelser. I dag begraver vi alle aborter. Det er liv fra første stund, det er ikke snakk om annet."

Vi sitter ute i bakgården, så Kjell får tatt seg en røyk, mens vi prater. Han reflekterer over hvordan holdninger har endret seg i løpet av hans arbeidsliv. "Tidligere hadde man en mer realistisk innstilling til fødslene. Man visste det kunne gå galt. I dag er alt så sikkert. Medisinen er kommet så langt at folk ikke er innstilt på at noe kan gå galt. Derfor er det kanskje et større sjokk når et barn dør i forbindelse med fødselen."

6.5 Åse, pensjonert jordmor

Vi møttes en sommerdag i 2009. Åse arbeidet som jordmor på 1960-tallet. Hun er nå pensjonist, men er fremdeles levende opptatt av sitt yrke, og hvordan de fødende blir behandlet.

"Jeg var overjordmor i to år på midten av 60-tallet. Det ble en stri tid med mange reformer på en gang. Jeg var med på å sette i gang svangerskapskurs og fikk pappa med på fødselen. Da jeg begynte som overjordmor, beordret jeg endringer i rutinene, slik at de dødfødte barna skulle få en verdig behandling. Jeg ville ikke være ansvarlig jordmor på et sykehus uten at barna som døde, ble gravlagt. Min far grov ned de døde kalvene på gården, mens behandlingen av mennesker på sykehuset var helt tilfeldig. Dyrene som døde på gården hjemme, fikk bedre behandling enn de fortidlig fødte barna."

Hva skjedde med barna som døde før de var fullbårne?

"Det vil jeg helst ikke snakke om. Behandlingen av dødfødte og fortidlig fødte var preget av tilfeldighet. Det fantes ikke noen rutiner for hva som skjedde med dem. Noen fikk en grav, de fleste ble satt ned i en annens grav, og noen fikk ikke grav i det hele tatt. Da jeg var i praksis på sykehuset i 1958, fikk jeg beskjed av jordmora om å gå ned i ovnen i kjelleren med de fortidlig fødte. Jeg bad om å få slippe, men fikk beskjed om at jeg måtte gå, - "for å herdes." Men jeg orket ikke, en av de ansatte hjalp meg."

”Ved dødfødsel hendte det vi spurte hva vi skulle gjøre med barnet, men mødrene sa ofte: ”Ta deg av det, du.” ”Jeg ønsket verdige forhold for disse barna og sørget for at vi fikk kjøpt inn esker som de ble lagt i. Det var ikke trekister, men esker med sløyfe rundt. Jeg fikk straks støtte av sykehuspresten til å bedre rutinene for dødfødte. Presten fikk i oppgave å frakte dem til kapellet. Deretter ble de satt ned i graven til andre døde. Det var viktig for meg å få disse barna gravlagt på kirkegården og å skape en verdig ramme rundt det hele.

Vi gjorde så godt vi kunne, men det var ikke godt nok. I dag vet vi at mødrene trengte mer enn det vi gav dem tilbud om. Vi skulle gitt dem bedre tid til å ta farvel, bedre tid til å snakke, og de skulle fått valg om gravferd eller en minnelund for barna. Vi skulle invitert pappa med i prosessen, slik at samspillet mellom dem kunne få utfolde seg på sykehuset.

De fleste fikk en grav og ble gravlagt på kirkegården ved sykehuset. For de som i dag leter etter sitt døde barn, er det lettest å se etter personer som døde på samme tid som barnet. Da er det sannsynlig at barnet er blitt satt ned i dennes kiste.”

”På sykehuset klaget mange på alle de nye rutinene og opplevde at det var for mange omstillinger. Det som gikk galt i våre reformer når det gjelder disse spørsmålene, var at de ikke ble formalisert. Vi fikk forbedret rutinene, men gjorde ingen ting skriftlig. Dermed ble dette ikke fulgt opp etter at jeg sluttet. Skal man få skikk på reformene, må alt formaliseres.”

”Når vi er på verksted med bilen, får vi spørreskjema, der vi må skrive hvordan vi er fornøyd med behandlingen. Her er det snakk om mennesker. Det skulle bare mangle at ikke sykehusene lar de fødende evaluere hvordan de har blitt behandlet under fødselen.” Åse avslutter med en utfordring om å sette søkelys på behandlingen av dødfødte, og oppfordrer meg til å kontakte henne hvis jeg møter noen som har spørsmål eller kritikk av behandlingen de fikk mens hun var overjordmor.

6.6 Inger Lise Balandin, helsepolitiker i Finnmark

Inger Lise Balandin tar i mot meg på sitt kontor på Alta helsesenter. Her arbeider hun som klinikkssjef for psykisk helsevern og rus. I 2007 fortalte hun sin historie på et folkemøte i Hammerfest. Hun var da fylkesråd i Finnmark, og det var en debatt om lokalisering av sykehusene. Under folkemøtet ble det fortalt en historie om ei kvinne som hadde berget sitt barn fordi hun hadde kort vei til sykehuset. Balandin var en profilert politiker fra Alta. Hun hadde kjempet for bedre helsetilbud i Alta, derfor ville ikke Arbeiderpartiet i de andre Finnmarksbyene velge henne inn i styret i Helse-Nord. Hun var ikke til å stole på i lokaliseringsspørsmål, sa de underhånden. I pausen under møtet ble hun utfordret av en annen politiker. ”Nå ser du hvor viktig det er å beholde et samlet sykehusstilbud i Hammerfest?” ”Da bestemte jeg meg for å fortelle min historie,” sier Balandin. Hun tok ordet og sa at hun ikke pleide å være privat under politiske møter, men at hun ville gjøre et unntak.

Da hun var 18 år, ventet hun sitt første barn. Hun bodde i Alta. En søndag var hun ute og spaserte med sin mor. På ettermiddagen opplevde hun å blø kraftig. Hun ble sendt til helsesenteret i Alta, og deretter med sykebil til Hammerfest. De hadde det ikke mer travelt enn at de tok seg tid til å ta med seg en gammel mann som skulle på sykehuset. Turen var på 13 mil, dermed tok det 3 timer før hun nådde fram. Det viste seg at morkaka hadde løsnet. ”Jeg fortalte at det selvfølgelig var for sent da jeg kom frem. Det ble helt stille i salen da jeg fortalte denne historien,” fortsetter hun. Dette var jo også en fortelling om fødetilbudet, men med en annen utgang. Det ble et stort intervju i Finnmark Dagblad. Innholdet var greit, men avisen laget overskriften: ”Brukte dødfødt barn i kampen om sykehus.” I

ettertid har redaktøren bedt om unnskyldning for denne overskriften. Det samme gjorde politikeren som utfordret henne på møtet.³¹⁶

Da barnet hennes ble født, ble hun spurt om hun ville se det. Det ønsket hun ikke. "Hadde jeg fått spørsmålet på nytt etter noen timer, ville jeg kanskje tenkt annerledes. Jeg hadde jo møtt døden tidligere, men aldri så nært. Jeg tenkte det ville være bedre å se for seg en "ordentlig unge" enn et dødfødt barn." Dette har plaget henne i etterkant, - at hun ikke ville se sitt eget barn. Hun tror at når hun blir gammel, og alt det undertrykte kommer fram, vil hun snakke om dette.

Selv tenker hun at hennes reaksjon var et uttrykk for holdningene som lå i tiden. Det var ikke spørsmål om hun ønsket gravferd. Legen spurte ikke om hvordan hun hadde det, hun hadde ingen kontakt med prest og fikk ikke noen forespørsel om hun ønsket dette. Barnet hennes er heller ikke registrert blant døde i kirkebøkene i Alta, kun i folkeregisteret. Hun har lest journalen sin, men det stod lite om hva som hadde skjedd, bortsett fra et det var en velskapt liten gutt. Hun spurte ikke om hva som ville skje med barnet. Da hun fikk besøk av ei tante på sykehuset, spurte tanta om hun visste hva som ville skje med barnet, om det ble gravlagt eller om det kanskje ble brent? "Jeg likte ikke tanken på at barnet mitt skulle bli brent, - jeg ønsket at han skulle bli behandlet med verdighet."

Hun forteller at hun ble bråvoksen over natta. "Jeg var blitt mor uten å være mor, samtidig som jeg var mor uten barn. Jeg ble fort gravid igjen og fikk to barn på kort tid." Noen ganger har hun tenkt: "Jeg hadde ikke hatt disse to, hvis jeg ikke mistet den første. Historien hennes er kjent i familien. Dette har ikke vært noen hemmelighet, men folkemøtet i Hammerfest førte til at hun valgte å fortelle historien offentlig. Sorgen bærer hun enda med seg. "Jeg har dette i meg og kommer alltid til å ha det." Samtidig mener hun at de som mister et barn som har levd, har det langt verre enn henne.

Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?

"Det ville vært godt med et gravsted. Kanskje det ville vært bra med en familiegrav. I dag får jo barna et gravsted, og det er bra at dette er blitt endret. Prosessen rundt begravelsen er viktig, den gir en annen ro og gir muligheter til å bearbeide sorgen. Jeg fikk ikke det. Det som hadde skjedd var en ikke-sak. Livet gikk sin gang." Samtidig hadde hun ikke ønsket noen stor gravferd. Hennes sønn var en person som det ikke var så mange som kunne forholde seg til. De andre rundt henne hadde ikke blitt kjent med barnet hennes, derfor ville det vært naturlig med en gravferd der bare den nærmeste familien og de som stod henne nær, var tilstede. "På sykehuset leste jeg i avisen om hvem som var død og skulle gravlegges i Hammerfest. Jeg ville finne ut hvem sønnen min ble gravlagt sammen med."

Hun ble gravid som 17-åring. Da opplevde hun seg dårlig behandlet av legen. Jeg fikk dårligere behandling fordi jeg var ung og ugift og fikk mangelfull oppfølging i svangerskapet. Hun giftet seg med Johannes da hun var 18. Han var på Porsangmoen i militæret, og hun bodde fremdeles hjemme hos sine foreldre. Dagen etter fødselen kom han til sykehuset i Hammerfest. Hun har hele tiden opplevd støtte hos ham. Likevel har hun hatt flere reaksjoner enn ham. Han var glad for at hun klarte seg bra og hadde ikke følt den samme nærheten til barnet. Det gikk mange år før hun skjønnte at situasjonen hennes hadde vært farlig. I dag har de tre gutter og har vært sammen i nesten 40 år. "Ikke alle har hatt like gode rammer rundt seg som meg," sier hun.

³¹⁶ Balandins historie er registrert både som intervju med en fagperson og som mor til et dødfødt barn. Etter samtale med datatilsynet i desember 2009, har jeg fått tillatelse til å gjengi intervjuet, selv om Balandin står fram med fullt navn.

”Jeg var 18 år og tenkte med en gang på neste barn. Hadde jeg vært eldre, hadde jeg hatt en annen livserfaring. Da jeg var på denne alderen, godtok jeg mer,- for eksempel at systemet var slik det var. Hadde jeg opplevd dette som 40-åring, ville jeg kjent sykehussystemet og hatt et større grunnlag for å spørre om det jeg lurte på. Jeg ville spurt mer og fått avklart mer.”

Sett i ettertid, var det noe eller noen du skulle ønske var der for dere?

”- Ja, jeg ville gjerne blitt spurt en gang til om jeg ville se barnet mitt.

- Jeg ville gjerne ha fått et tilbud om noen å snakke med.

- Jeg ville gjerne blitt spurt om barnet mitt skulle gravlegges.

- Jeg skulle ønske jeg fikk hjelp til å bearbeide denne opplevelsen.”

Hun bærer ikke nag til helsevesenet for det som skjedde. De gjorde det som var vanlig på denne tiden. Systemene styrer mye av adferden, og derfor er det viktig med gode systemer. Man må bygge på de erfaringene man har gjort, og bruke disse til å forbedre systemene. Hun er glad for at fødselsomsorgen i dag har et langt bedre system enn da hun fødte sitt første barn i 1973.

6.7 Julie Skjæråsen, fødselslege

Julie Skjæråsen er i dag pensjonist, men har arbeidet som fødselslege i et langt yrkesliv. I en telefonsamtale forteller hun om møtet med foreldre som opplevde dødfødsel.

”Vi forsøkte å hjelpe og støtte dem så godt som mulig. Det var imidlertid ikke mye vi kunne gjøre etter at barnet var dødt. Barna ble behandlet slik man var vant med å gjøre det. Det vanlige var å legge dem i fellesgraver på gravlunden. Etter hvert kom foreldre med ønsker om gravsted, og disse forespørslene forsøkte vi å imøtekomme. Bestemmelsene om hvordan de dødfødte barna ble behandlet, lå utenfor klinikken. I starten var det også ukjent for kirkegårdspersonale med egne graver for dødfødte barn.

Vi som var fleksible, forsøkte å hjelpe og komme foreldrene i møte. Selv et kort svangerskap kunne være kjært for foreldrene, og i møte med deres situasjon bør man være følsom. Særlig for de som hadde slitt med å bli gravid, var det tungt å miste barnet som var så etterlenget.

Tidligere hadde ikke dødfødte noen høy status. Det skjedde en endring av holdningen til dødfødte barn i starten på 1990 - tallet. Før ble dødfødte og aborterte fostre lagt i fellesgraver. De fleste barna ble sendt til patologiske undersøkelser. Derfra ble de sendt videre for gravlegging. Det ble lagt vekt på at barna kom i vigslet jord. Det gikk også rykter om at abortene ble destruert, men det tror jeg ikke stemmer.

Noen hadde kanskje en egen prest på hjemstedet, som kunne sørge for gravlegging av barnet, men dette vet jeg ikke sikkert.”

6.8 Gro, tidligere sykehusprest

Gro var sykehusprest på 1980-tallet. I denne perioden skjedde det en endring i behandlingen av dødfødte og deres pårørende. Tausheten ble brutt, og det ble anledning til å snakke om opplevelsene ved det å få et dødfødt barn. De arbeidet med en verdig behandling av døde mennesker.

Ikke alle døde fikk en vanlig gravferd. Noen hadde ingen pårørende som kunne gravlegge dem, andre skulle til anatomisk forskning. Alle disse fikk likevel jordfestelse på sykehuset før de ble ført bort.

Ingen døde ble sendt fra sykehuset uten foregående jordfestelse. Dette skjedde imidlertid ikke med dødfødte fostre og barn. De fikk ingen jordfestelse, uten at noen bad særskilt om dette.

Hvorfor hadde dere jordfestelse av de som ikke skulle gravlegges på vanlig måte?

”Det var for å skape verdighet ved avslutningen av et liv. Det var en innarbeidet rutine, og mange trodde også at dette var en obligatorisk handling i forbindelse med døden. Jeg stod ofte alene i kapellet og foretok jordfestelse for de døde.” Tidligere hadde sykehuset også hatt en slik holdning til dåp av alvorlig syke barn. Helsepersonell anbefalte foreldrene å døpe barnet, selv om de selv ikke hadde noe forhold til dåpen. Foreldrene var redde og fortvilet og ofte ikke helt tilregnelige i en slik situasjon. Noen foreldre kunne tenke at dåpen kanskje kunne ha en helsebringende effekt for barnet. De var ofte så omtåket at sykehuspersonalet måtte hjelpe dem med å finne navn til barnet. Dette var ofte barn som var for tidlig fødte, de var grytidlig i livet. Derfor var det en del jenter som fikk navnet Gry.”

Sorg ved dødfødsel ble etter hvert en akseptert sorg, men det var verre å gi uttrykk for sorg i forbindelse med senaborter. Sorgen ble mer akseptert desto eldre fosteret var blitt. Det var overhodet ikke akseptert å sørge over en provosert abort. Dette fikk Gro merke da hun skulle hjelpe en jente i Oslo i 1993. Jannike hadde to barn som hun var frattatt omsorgen for, noe hun sørget dypt over. Hun hadde tidvis slitt med rusrelaterte problemer. Nå var Jannike gravid og ble sterkt anbefalt av legen til å ta abort. Legen begrunnet dette med at hun sannsynligvis ikke ville klare å ha omsorgen for barnet. Jannike fortvilte over at hun var tvunget til å gi fra seg barna sine på denne måten, - hun hadde fra før av skyldfølelse for en provosert abort hun hadde tatt for noen år siden.

Jannike hadde flere samtaler med Gro, og de håpet at det var noen som kunne ta ansvar for henne og gi henne den hjelp hun trengte, slik at hun kunne bære fram sitt barn. Men det var ingen som var der for henne. Til sist så hun ingen annen råd enn å ta abort. Likevel ville hun gjøre noe godt for barnet sitt. Hun ville at det skulle bli velsignet og få en begravelse. På denne måten ville hun gi barnet sitt tilbake til Gud.

Gro tenkte at Kirken vel måtte kunne hjelpe Jannike med dette. Hun kontaktet sykehuset, men nådde ikke fram til noen adekvat samtalepartner der. Hun fulgte Jannike til sykehuset på abortdagen og forsøkte å kontakte legen som skulle utføre handlingen, men nådde ikke fram. Hun fikk imidlertid kontakt med jordmora og fikk lagt fram ønsket om begravelse for fosteret, og om mulighet til å velsigne det etter inngrepet.

Jordmora syntes dette var et urimelig ønske. Hun mente at når Jannike først valgte å ta abort, kunne hun ikke vente ”å få noe tilbake.” Samtidig fortalte jordmora hvor vanskelig hun syntes hennes arbeid var. ”Hva skal jeg si? Jeg ser for meg en hel skoleklasse som vi tar livet av hvert år. Den slags jenter som lever slik, kan ikke vente å få noe ut av situasjonen.”

”Jeg opplevde dette som et nederlag,” sier Gro. Hun opplevde en forakt for Jannike på sykehuset, og ønsket om gravferd ble avvist. ”Det var ikke legitimt å knytte sorg til en provosert abort, - i alle fall ikke før den var utført,” sier Gro.

7 DAGENS BEHANDLING AV DØDFØDTE

Det har skjedd store endringer i behandlingen av dødfødte barn de siste årene, både på sykehusene og i Kirken. I dette kapittelet presenteres dagens behandling av dødfødte.

7.1 Sykehusenes behandling av dødfødte

Fra 1960 til 2005 ble antall dødfødte i Norge redusert med 75 %. Sykehusene har innarbeidet rutiner for behandling av dødfødte. I dag har klinikkssjefene ved fødeavdelingene ansvar for oppfølgingen ved dødfødsler. Gjennomføringen skal skje ved jordmødre, leger og barnepleiere på seksjon for svangerskap og føde/barsel.

Ett eksempel er Ullevål sykehus sin sjekkliste ved dødfødsel: "Diagnosen fosterdød skal stadfestes av to leger. Når diagnosen er bekreftet, må paret få tid til å snakke med jordmor og lege om hva som videre skal skje."³¹⁷ De skal gjøre avtale om hvordan barnet skal forløses, og bestrebe kontinuitet ved at den fødende får forholde seg til de samme personene. Sykehuset skal legge til rette for at paret skal være sammen under hele oppholdet. Foreldrene må få se og holde barnet, og det må bli tatt bilde av det. Man skal imidlertid ta hensyn til kulturelle forskjeller.

Det skal tas hånd - og fotavtrykk av barnet og eventuelt klippes av en hårlokk. Barnet skal også fotograferes, og man skal ivareta vanlig barselomsorg med samtaler. Brosjyrer skal leveres ut fra observasjonsposten. Videre skal sykehuset kontakte begravelsesbyrå, sosionom og eventuelt prest. Paret tilbys samtale med lege og jordmor fra fødselen og orienteres om kistenedleggelse og minnestund. Foreldrene skal få tilbud om å delta i sorggruppe, og de skal følges opp med telefonsamtale tre uker etter fødsel, samt en videre oppfølgingssamtale 3-4 måneder etter fødselen.

Denne praksisen er blitt utarbeidet på sykehusene i løpet av 1990-tallet. I en undersøkelse av sykehusprest Kjell Aas gikk det fram at det ikke var faste rutiner på fødeavdelingene for oppfølging av foreldre etter dødfødsel. Derfor tok man tak i denne utfordringen og sørget for at de enkelte fødselsklinikker fikk faste rutiner.³¹⁸ I 1995 kom "Veilederen i fødselshjelp." Denne boken inneholder retningslinjer for hvordan helsepersonell kan bistå ved dødfødsel og har bidratt til standardisering av rutinene slik at de blir noenlunde like fra sykehus til sykehus.³¹⁹

I dag får også alle døde barn hver sin kiste. Noen foreldre velger å la sine barn settes ned på en felles minnelund for fortidlig fødte og dødfødte barn. Da undertegner de et fullmaktsskjema, der de gir fra seg ansvaret for denne begravelsen.

7.2 Retningslinjer om aborter

I 2001 kom det nye retningslinjer fra Statens helsetilsyn om aborter. Med abortert foster menes materiale fra spontan og provosert abort innen 22 fullgåtte uker, det vil si 154 dager. Fram til utgangen av 12. uke som er grensen for selvbestemt abort, skal materiale håndteres som annet biologisk materiale ved sykehuset. Ved abort etter 12. svangerskapsuke settes fosteret normalt ned anonymisert på en kirkegård, dersom moren ikke gir uttrykk for at hun velger en annen håndtering. Ønsker mor en annen løsning, skal sykehuset så langt som mulig etterkomme dette. I samsvar med WHO sine anbefalinger settes grensen mellom abort og dødfødsel ved 22 fullgåtte svangerskapsuker. Dette betyr

³¹⁷ Prosedyre: Dødfødsel/senabort, side 2.

³¹⁸ Samtale med Kjell Aas, 29.april 2009.

³¹⁹ Hauge, side 59.

at et dødfødt barn etter 22. svangerskapsuke verken kan behandles som biologisk materiale eller nedsettes anonymisert på en kirkegård.³²⁰

7.3 Kirkens behandling av dødfødte

I dag henvender foreldre seg til sykehuset for å få vite hva som skjedde under fødselen. Dette handler oftest om dødfødsler i perioden med anonyme barnegraver. Når de spør hvor barnet deres ble av, er dette ofte ikke journalført. Derfor henviser sykehuset videre til begravelsesbyråene, og byråene viser videre til kirkegårdsmyndighetene. Enkelte kirkeverger har gode kartotek over hvilke barn som er gravlagt sammen med voksne, andre har ingen oversikt.

I dag har alle barn rett til egen grav, og det finnes ingen nedre aldersgrense for hvor lite et foster kan være før det blir gravlagt. Dersom foreldrene ikke ønsker egen grav, vil sykehuset i samarbeid med kirkegårdsmyndighetene sørge for at fosteret blir kremert og satt i en anonym, umerket grav i en minnelund.³²¹

Det er færre barn som dør ved fødsel enn tidligere. Retningslinjene i gudstjenestebøkene er vage. De er utformet slik at liturgien kan tilpasses hver enkelt situasjon, men Fader Vår skal alltid være med. Derfor er prestene ofte usikre på hvordan de skal gjennomføre en gravferd for dødfødte barn, siden det ikke er en fast liturgi man kan forholde seg til.

Kirkevergene i den enkelte kommune har ansvaret for kirkegårdene. Flere steder er imidlertid dette ansvaret i praksis overlatt til graverne. Enkelte steder har graverne fremdeles improviserte løsninger for gravlegging av dødfødte. Dette skjer uten at kirkevergene er orientert, eller at opplysningene blir ført i kirkebøkene eller i gravferdsprotokollen. Én av årsakene til dette kan være at graverne kanskje arbeider etter gamle vaner, og det er få kontrollrutiner med virksomheten deres. Graverne kan gjerne være ansatt i full stilling, mens kirkevergen som har ansvar for virksomheten, arbeider i deltidsstilling, og ikke dermed har kapasitet til ordentlig oppfølging av sine ansatte. Selv om registreringen er kraftig forbedret de siste årene, er den ennå mye overlatt til den enkelte graver, uten at det føres kontroll.

I 2006 ble det tillatt for foreldre å få vite hvor deres dødfødte barn er gravlagt. Ofte lar dette seg ikke gjøre, men i de tilfellene det er registrert hvor barnet er lagt, har foreldrene rett til å få informasjon om dette.

7.4 Mottakelsen av foreldre som leter etter sitt barns grav

I mars 2009 ble jeg oppringt av en mor som lurte på om jeg kunne hjelpe henne med å finne sitt barn. Barnet var født på Rikshospitalet i Oslo 1982 og døde etter en time. Jeg fortalte henne at hun kunne kontakte Rikshospitalet eller kirkevergen i Oslo og begynne letingen der.

Etter noen uker ringte jeg henne opp igjen og spurte hvordan det gikk. Hun hadde ikke tatt kontakt med noen av instansene, og jeg gav henne tilbud om å hjelpe. Jeg kontaktet Gravferdsetaten i Oslo, og ble møtt på en veldig god måte. Gravferdsetaten trengte informasjon om mors navn, når dødsfallet skjedde og om barnet var levende født.

Etter kort tid ringte en representant fra Gravferdsetaten meg opp igjen med informasjon om hvor barnet var gravlagt. Siden dette barnet var levende født, lette hun i de vanlige gravprotokollene. Barnet

³²⁰ Statens helsetilsyn. Retningslinjer for å håndtere aborterte fostre. IK-9/2001, side 2.

³²¹ Dødfødte barn og fostre, side 14.

ble gravlagt på Østre Gravlund i Oslo. Graven var på barneminnelunden, og barnet ble satt ned i graven ca. sju uker etter fødselen. Ved denne begravelsen ble 18 barn gravlagt samtidig, ti levende fødte og åtte dødfødte.

Ved Gravferdsetaten får jeg opplyst at man sluttet å sette barn ned i voksnes graver fra starten på 1970-tallet. De har hatt en god del henvendelser om hvor barn er gravlagt. De fleste av henvendelsene Gravferdsetaten får, klarer de å oppspore. Det er mulig at de man ikke finner, er døde så tidlig i svangerskapet at de ikke er blitt registrert på sykehusene.

Opplysninger om dødfødte finnes i håndskrevne protokoller, dette var før man hadde begynt med elektronisk føring av opplysninger. De fleste dødfødte ble gravlagt på Østre Gravlund. En stund brukte man flere gravlunder, men etter hvert fant sykehusene ut at det var enklest å samle dette til ett sted.

Hvis foreldrene ønsker å se gravstedet, tilbyr Gravferdsetaten å sette opp et merke, slik at gravstedet er lett å finne. Man sender et kart i posten der gravstedet er avmerket, eller møter foreldre og anviser gravstedet.

Samtidig med henvendelsen til Gravferdsetaten sendte jeg en mail til Rikshospitalet i Oslo, der jeg på vegne av mor spurte om det var mulig for henne å lese journalen fra fødselen, og om det fantes bilde av hennes barn. Denne mailen kombinerte jeg med en telefon til Rikshospitalet for å forvise meg om at mailen ble sendt til rette vedkommende.

Etter to uker begynte jeg å purre etter svar. Jeg forsøkte å bli satt over til sykehuspresten for å få hjelp der, men ved sentralbordet ville de ikke la meg snakke med presten uten at de fikk greie på hva saken gjaldt. Jeg svarte at det gjaldt en gammel journal, og dermed satte de meg over til arkivet i stedet. Der kom jeg ikke igjennom, til tross for mange forsøk. Jeg ringte med jevne mellomrom i over en uke, uten å komme fram. Til sist forklarte jeg personen på sentralbordet at jeg hadde ringt Rikshospitalet i to uker nå, og spurte om jeg kunne få et direktenummer til presten. Svaret var at hvis jeg ringte med IP telefon, ville min samtale bli brutt, fordi de hadde problemer med å ta i mot IP telefoner. Men hvis jeg fortalte hva saken dreide seg om, kunne hun få presten til å ringe meg tilbake. Fremdeles fikk jeg ikke noe direktenummer. Kort tid etter ble jeg oppringt av en hyggelig sykehusprest. Hun fortalte at den det gjelder, må skrive til journalarkivet for å få informasjon. Alle barn blir nå gravlagt i hver sin kiste. Da hun begynte å arbeide på Rikshospitalet, var det vanlig med flere barn i en felleskiste, og det var litt tilfeldig om barna ble lagt i en kiste eller i annen emballasje.

I dag skriver alle foreldre under på et fullmaktsskjema hvis de vil at barnet skal gravlegges på felles minnelund. Jeg fikk aldri svar på min skriftlige henvendelse til Rikshospitalet om hvordan man kunne få journalopplysninger.

Egen erfaring og informasjon fra andre viser at noen kontor tar godt imot slike henvendelser, mens andre er mer avvisende. Ved ett kontor jeg henvendte meg til, ville de vite hvorfor foreldrene trengte bistand til en slik undersøkelse, - kunne de ikke klare å komme med en slik henvendelse selv? Dette har vært et problem for flere foreldre. De vil gjerne vite om det finnes opplysninger om hvor deres barn er gravlagt, men de er redd for å bli skuffet og gruer seg for å ta en slik telefon. Til tross for at mange foreldre har store ressurser og kjenner det offentlige byråkrati godt, har det kostet dem mye å lete etter sitt dødfødte barn.

Jeg har undersøkt registre over døde i Oslo, Alta, Arendal, Bærum, Kristiansand og Tvedestrand. På bakgrunn av disse henvendelsene har jeg vært med på å finne konkrete barnegraver i Oslo og

Kristiansand, men ikke på de andre stedene. Kirkevergen i Alta klarte ikke å finne den aktuelle barnegraven jeg spurte etter, og skriver i en mail: "Det skyldes nok at praksisen har vært noe tilfeldig, for vi har flere dødfødte registrert, faktisk også et barn med det aktuelle årstallet." Men barnet vi lette etter var altså ikke registrert.

Else - Marie, Rossback og Hermod.

*Gå like vi vet hva dagen bringer.
Harald's begravelse på Hlasvik,
han levde bare 2 timer.*

8 RESULTAT

Kirkens syn på dødfødte springer ut av Kirkens teologi, - hvilket syn den har på mennesket, og hvilken forståelse den har av dåpen. I tillegg er Kirken preget av allmenne holdninger i samfunnet. Derfor er det naturlig at allmenne holdninger får plass i en slik framstilling, for å belyse forholdet mellom kirkelig teologi og allmenne holdninger.

I dette kapittelet vil jeg oppsummere funnene i undersøkelsen: I hvilken grad har dødfødte fått anonyme graver? Hvordan har foreldrene reagert på anonym gravlegging? Hvilke religiøse spørsmål hadde foreldrene i forbindelse med at barnet deres døde?

8.1 Historisk oversikt over gravlegging av dødfødte

Det er vanskelig å gi en eksakt beskrivelse av i hvilken grad dødfødte har fått gravferd. Likevel kan vi dele behandlingen av dødfødte opp i tidsepoker, der følgende trender har vært toneangivende.

a) Fra 1030-1536. Katolsk tid

Dødfødte barn ble gravlagt utenfor kirkegården. De hadde ingen status. Kun døpte mennesker ble gravlagt på kirkegården.

b) Fra 1536-1800. Etter reformasjonen.

Dødfødte barn skulle gravlegges på kirkegården, men uten seremonier. De ble ofte lagt i andres kister. Foreldre kom ofte til kirkene med døde fostre og gjemte dem inne i kirken, for at de skulle få del i den kirkelige velsignelse.

c) Fra 1800-ca 1922

I 1800 startet man registrering av dødfødte barn i kirkebøkene, og i 1801 ble det gjort en stor folketelling i Norge. Kirkebøkene ble et redskap i forvaltningen av landet og kunne brukes i kampen mot barnedødeligheten. Kirkebøkene viser at man førte dette med stor nøyaktighet. Både fullbårne dødfødte og fostre helt ned til fem måneders alder ble ført inn i kirkebøkene. Ofte var det jordmor som meldte fra om dødsfallene.

I disse registrene ble bare de dødfødte registrert. Levde barnet noen timer, ble det registrert som levende født. Dødfødte fikk sjelden eget navn. Enkelte steder fikk de egen gravferd, andre steder ikke. Kirkebøkene opplyser heller ikke om hvor de er gravlagt. Det gjør imidlertid gravferdsprotokollene. Men disse er også ført forskjellig. Noen har notert ned hvilken grav det dødfødte barnet ble lagt i, - andre har ikke registrert noe. I løpet av 1920-tallet sluttet man med en slik registrering, og de dødfødte ble etter dette registrert sammen med andre døde.

d) Fram til ca 1950

Barna ble født hjemme. Mor var barselkvinne og kunne ikke gå ut de første 14 dagene. Fedrene hadde ansvar for gravlegging av barnet. Barnet fikk oftest ikke egen grav. Det ble gjerne lagt i en familiegrav eller sammen med en annen som var død på samme tid. Hvis det ikke var gravferd, ble barnet lagt til side fram til det skulle være gravferd på kirkegården. Da ble det gravlagt sammen med den første som døde. Dette var kjent for foreldrene, og de involverte visste at det ble lagt et dødfødt barn i den aktuelle graven.

e) Fra 1950-ca 1985

Barna ble født på sykehusene. Velferdsstaten ble utbygget, og samfunnet overtok oppgaver som tidligere hadde vært den enkeltes ansvar. Sykehusene tok seg av de dødfødte barna. Sykehusene overtok de gamle gravferdskikkene og la dødfødte i andres graver. Dette skjedde i en anonym form, der foreldrene ikke lenger fikk vite hvor barna ble gravlagt. Etter 1957 ble betydelig færre dødfødte registrert i kirkebøkene, og enkelte steder faller denne registreringen helt bort.

f) Etter 1985

Etter 1985 skjedde det en nyorientering på sykehusene. Det ble igjen tillatt for foreldre å se sine barn og ta avskjed med dem. Barna ble etter hvert tilbudt egen gravferd. Fra 1997 fikk alle barn rett til egen grav.

g) Etter 2006

Etter 2006 ble det tillatt for foreldre å få vite hvilken grav deres dødfødte barn ble lagt i. Hensynet til foreldrenes behov for informasjon ble satt foran hensynet til "gravens eier."

8.2 Foreldrenes reaksjoner

8.2.1 Innledning

I denne undersøkelsen har jeg intervjuet 32 foreldre som har opplevd dødfødsel, 23 kvinner og ni menn. En av mennene var skilt, en annen enkemann. De øvrige mennene har blitt intervjuet sammen med sine koner. Seks av kvinnene er skilt eller enker. I noen av intervjuene har mannen ikke vært hjemme, mens han i andre intervjuer ikke har ønsket å delta.

Disse familiene har til sammen mistet 31 barn. 13 av kvinnene har mistet sitt første barn, tre av dem har mistet to barn, mens én av kvinnene har mistet tre barn. I de aller fleste tilfellene handler det om dødfødsel etter fullført svangerskap. Noen er fortidlig fødte.

Fødslene har foregått ved fødestuer og sykehus i ni forskjellige fylker i Norge, samt ett sykehus i USA og ett i Asia. Én av fødslene var hjemmefødsel. 17 av barna fikk anonym grav, tre ble gravlagt uten at mor var til stede ved begravelsen, én ble satt ned i familiegrav uten familien tilstede, én av mødrene vet ikke om barnet hennes ble gravlagt, mens fem barn fikk en vanlig grav. Noen av disse barna hadde foreldre som insisterte på at barna skulle gravlegges, selv om dette ikke var vanlig praksis. Én av mødrene opplevde en "moderne" fødselsomsorg, der hun fikk anledning til å se sitt barn, ta farvel med det og fikk også en tradisjonell gravferd.

18 av familiene hadde ingen kontakt med prest, tre av dem hadde kontakt ved begravelsen, to hadde besøk av sykehuspresten, én hadde besøk av presten i forbindelse med dåpen, og én av familiene fikk besøk av menighetens pastor da de kom hjem fra klinikken. Grete som fikk en "moderne" omsorg på sykehuset fikk også tett oppfølging av sykehuspresten.

Foreldrene har mistet barn i perioden mellom 1951 og 2002 i en periode der holdningene til dødfødsel har endret seg. Her vil jeg sammenfatte disse funnene:

8.2.2 Forholdene rundt fødselen

Det første spørsmålet i intervjuet var: Hva skjedde? Foreldrene fikk selv velge innfallsvinkel. Mange foreldre har fortalt detaljert fra fødselen. De fleste barna er født på sykehuset, og foreldrene legger stor vekt på hva som skjedde under sykehusoppholdet.

Foreldrene opplevde dramatiske forhold rundt fødselen. Dette har ført til helsebelastninger i ettertid. Noen av intervjuene er gjort opptil 50 år etter de dramatiske hendelsene. Likevel merkes det at det er sterke følelser knyttet til opplevelsene. Flere foreldre forteller om kritikkverdige forhold under sykehusoppholdet, om dårlige rutiner og tabber under behandlingen.

Særlig mange av mødrene har slitt med store helseplager i etterkant. De ble i liten grad tatt på alvor og ble sittende alene med sorg, angst, depresjoner og mange ubesvarte spørsmål. Da Brit mistet sin 17 år gamle sønn i en ulykke, begynte hun å gå i terapi. Til hennes store overraskelse kom minnene fra det som skjedde da hun mistet sitt første barn i dødfødsel, 19 år gammel, fram. Dette viser hvordan nye dramatiske hendelser kan få fram gamle minner, noe også sykehusprest Leif Kristian Drangsholt bekrefter: "Når gamle damer ble innlagt på sykehuset, var de tilbake i den traumatiske opplevelsen de hadde hatt da de mistet sitt barn i fødselen. Jeg så hva en dødfødsel hadde gjort med mor, når hun ikke hadde fått bearbeidet sorgen." Uten at disse minnene er blitt bearbeidet, kan de komme fram med en kraft som gjør det vanskeligere å takle hverdagen.

8.2.3 Avskjeden med barnet

De fleste fikk ikke noe alternativ da de skulle ta farvel med barnet sitt. På sykehuset fikk de beskjed om at de ikke skulle se barnet. Nesten alle foreldrene forteller at dette var et mislykket grep. "Det går ikke an å nulle ut at du har født et barn," forteller Petra. Likevel var det dette helsevesenet forsøkte på. Noen fikk fortalt hvilke rutiner som gjaldt, og at barnet ville bli lagt i en voksens grav. Andre ble ikke fortalt noen ting og måtte selv spørre om hva som ville skje med barnet. Ikke alle gjorde dette.

Ett av barna ble født i 1988. Der insisterte mor på at de skulle ha begravelse, og det fikk hun lov til. Dette ble en tradisjonell begravelse med familie og naboer til stede, der begravelsen var kunngjort i avisen med en dødsannonse. Petra forteller at de måtte gå opp en helt ny løype fordi de aldri hadde lest en dødsannonse for et dødfødt barn. Det var derfor ingen kunnskap om hvordan man gjorde det.

Jakob døde ved fødselen i 1990. Da fikk familien en annen fødselsomsorg enn før. Sykehuset tok bilde av ham, de fikk ha ham hos seg, de fikk oppfølging av sykehuspresten og egen gravferd. Mange har vanskeligheter med å beskrive avskjeden. Det hele gikk så fort at de ikke rakk å ta farvel. De forteller om mye gråt og stor tristhet.

8.2.4 Å føde på et fremmed eller kjent sted

Flere av mødrene fødte barna sine langt hjemmefra. Dette var en ekstra belastning for dem. Den lange veien hjem førte til at de fikk mindre besøk på sykehuset, og de kjente seg ekstra isolert i en vanskelig livssituasjon. Johanna gir klare uttrykk for dette. Hun snakket dårlig norsk, og gav spontant uttrykk for at hun savnet sine foreldre i forbindelse med fødselen. Bodil gir også uttrykk for det samme. "Jeg var alene på et fremmed sted." Hennes mann var med henne til sykehuset i Tromsø, men han fikk ikke lov å komme inn utenom visittidene.

To av mødrene fødte i kjente omgivelser. Marit fødte på sin egen arbeidsplass, og Sonja fødte i sitt eget nærmiljø. Begge opplevde dette som problematisk. De opplevde dårlig behandling på sykehuset/fødestua. Etter fødselen måtte de forholde seg til de samme personene som hadde gitt dem den dårlige behandlingen, og dette var en stor utfordring. Marit fikk da også tilbud fra arbeidsgiver om å skifte avdeling, slik at hun skulle slippe å komme tilbake til gynekologisk avdeling etter endt sykemelding. Dette viser at både stor nærhet og stor avstand hjemmefra har vært opplevd som en tilleggsbelastning for mødrene.

Den største tilleggsbelastningen synes likevel å være at man fødte i et fremmed land uten å ha sin familie å støtte seg til og rådføre seg med. Dette er et stort problem i dagens fødselsomsorg. I dag er det én gruppe som er overrepresentert ved dødfødsler: 40 % av dødfødslene i Norge skjer blant ikke-vestlige innvandrere. Dette til tross for at denne gruppen utgjør bare ca. 20 % av alle fødsler.³²²

8.2.5 Savn i ettertid

Foreldrene ble spurt om det var noe de savnet når de i ettertid ser tilbake på det de opplevde rundt fødselen. Svært mange foreldre savnet informasjon fra sykehusets side. Fra sykehuset kom det lite informasjon til de fødende og de pårørende. Pasientene hadde heller ingen adgang til å lese sin egen journal fram til 1977, da sykehusene tapte en rettssak mot en pasient som krevde å få lese sin egen journal. Før dette kunne kvinnen ligge alvorlig syk på sykehuset uten å få informasjon om sin helsetilstand. Mannen ble ikke involvert eller orientert. Dette førte til at han ikke hadde det samme følelsesmessige forhold til hendelsene og i mindre grad var i stand til å engasjere seg og støtte sin kone i ettertid. Den manglende informasjonen fikk også Bodil merke. Hun fikk ikke vite at barnet hennes var dødt ved fødselen. Hun overhørte en samtale mellom nonnene på sykehuset, og slik forstod hun hva som hadde skjedd.

Mangel på informasjon, empati, oppfølging og noen å snakke med har ført til at flere mødre har slitt med dårlig selvbylde etter sykehusoppholdet. Behandlingen de har fått, vitner om manglende kunnskap om følelsesmessige reaksjoner hos dem som mister barn, og om hvor eksistensielt dette som regel oppleves. Foreldrene etterlyste en mer profesjonell behandling fra sykehusets side.

De fleste mødre hadde babytøy liggende hjemme. Noen ønsket å pakke det bort selv, mens andre holdt på å kaste opp da de kom hjem og fikk se det. De fleste mødre forteller at beslutningen om babytøyet ble tatt uten at de ble orientert eller tatt med på råd. Dette kan være en årsak til at de reagerte spesielt sterkt på om babytøyet var tatt bort eller ikke. Det ble en tilleggsbelastning i en fra før vanskelig situasjon.

Da foreldrene kom hjem fra sykehuset, var omgivelsene usikre på hvordan de skulle oppføre seg. Flere forteller om manglende støtte fra naturlige nettverk. Slekt og venner hadde vanskeligheter med å forstå og forholde seg til det dødfødte barnet. Flere forteller at verken mann eller familie kommenterte med ett ord det som hadde skjedd. Noen gjorde situasjonen vanskeligere ved å komme med uheldige kommentarer. Andre stilte seg spørrende, noe som kunne åpne for kommunikasjon. Da det unge paret Jan og Mona mistet sin sønn, spurte vennene deres: "Hvordan vil dere at vi skal oppføre oss?" Dermed fikk de en mulighet til å snakke sammen.

³²² Flere dødfødsler blant innvandrere, Asgeir Loede i Dagens medisin 11. juli 2007.

8.2.6 Symbolsk gravferd og minnemarkeringer i ettertid

Flere av foreldrene forteller at de har hatt en symbolsk gravferd eller en minnemarkering mange år etter at de mistet sitt barn. Alle beskriver dette som viktige og gode opplevelser som har bidratt til å lege sår.

Lilly fikk gravferd for sin datter etter 45 år. Dette førte til en stor endring i livet for begge foreldrene. De fikk en ro og et sted de kunne gå til. Det førte også til at de begynte å snakke mer sammen om det som hadde hendt, noe som før hadde vært vanskelig.

Sonja fikk ikke noen gravferd, men hun fikk vite hvor barnet hennes var gravlagt. Ett av de andre barna hennes ville ikke snakke om det de hadde opplevd. Søsteren ble satt ned i besteforeldrenes grav, og dette gav Sonja og familien en anledning til å samles på graven. Graven ble en ramme som gjorde det naturlig for barna i familien å snakke om det som hadde skjedd. Miriam fikk en symbolsk gravferd for sine tre barn. Det ble en veldig god snuoperasjon for henne.

Disse markeringene har vært godt forberedt. Noen har satt opp en gravstein eller gjort en inngraving i en eksisterende gravstein.

Miriam overtok en gammel kassert gravstein, pusset den opp og satte barnas navn på den. Denne handlingen fikk stor symbolsk betydning for henne.

8.2.7 Hjelp til å komme videre i livet

Foreldrene fortalte om hva som hjalp dem til å komme videre i livet, - etter dødfødselen. Dette var ikke et spørsmål i undersøkelsen, men ble et tema i mange samtaler.

De første årene var den verste tiden for kvinnene, og de var engstelige neste gang de ventet barn. De slet med tunge tanker, men et nytt barn hjalp dem til å komme videre i livet. Det hjalp dem til å rette oppmerksomheten mot de levende og ikke mot de døde.

Flere mødre forteller om viktige samtaler som har fått stor betydning for dem. Petra deltok i en sorggruppe. Jorunn oppsøkte sykehuset og fikk snakke med ei jordmor som gikk gjennom journalen med henne. Flere forteller at de snakket sammen internt i familien og med venner, og på denne måten bearbeidet det de hadde opplevd.

Noen har funnet ut hvor barnet deres ble gravlagt. Dette gav dem et svar og en ro og har hjulpet dem videre i livet. Kjellaug fant ikke sin datter, men ble tilbudt en minnestund på kirkegården i Arendal. Der var hun sammen med presten ved minnesmerket over de som ikke har fått noen grav. Dette betydde mye for henne.

Marit fortalte at det var vanskelig å gå sykemeldt hjemme med sine egne tanker. Det var bedre å komme tilbake i arbeid med de daglige rutinene.

Miriam og Sonja fikk hjelp til å bearbeide sin sorg gjennom arbeid i det lokale helselaget. Her ble de utfordret på problemstillinger som var beslektet med det de hadde opplevd. De fikk snakket om sine opplevelser og fikk på denne måten hjelp til å komme videre i livet.

Marit forteller at hun ikke gikk til noen form for samtale etter at hun mistet sitt barn, men hun bad til Gud. I tillegg til den styrke som bønnen gav henne, ble dette også en hjelp til å sortere tanker og opplevelser.

Johanna opplevde lite forståelse for det hun hadde opplevd. Hun bestemte seg for å bite tennene sammen og gå videre i livet. Hun har ikke grått en tåre fra dagen barnet hennes døde i 1962 og fram til nå. Mens hun forteller om det som skjedde, begynner hun så å gråte. Opplevelsen kom tilbake, og da kom også tårene. Johanna viste at hun klarte seg, men prisen for henne var at hun ikke kunne gråte.

8.3 Forskjellen mellom kvinner og menn

Undersøkelsen har avdekket store forskjeller i hvordan kvinner og menn har forholdt seg til det dødfødte barnet. Den avdekker også store endringer i kjønnsrollemønsteret i løpet av de siste 50 årene.

8.3.1 Kjønnsrollemønsteret

I de eldste beretningene hadde far ansvar for begravelse av de dødfødte barna. Dette var mannfolkarbeid, og mors rolle synes å være ubetydelig. Det eldste barnet i undersøkelsen ble født i 1951. Gutten ble født hjemme. Gravferden foregikk også fra hjemmet. På denne måten fikk mor anledning til å delta i begravelsen, selv om hun var barselkvinne og kunne ikke gå ut ennå. Derfor ble hun hjemme da begravelsesfølget dro til kirkegården for å jordfeste barnet.

I perioden mellom 1958 og 1965 sørget fedrene for gravlegging av barna, mens mor fremdeles lå på sykehuset. Mødrene gir i ettertid uttrykk for at de skulle ønske de hadde fått delta. Én mor forteller at faren aldri fortalte henne om deres døde datter ble gravlagt. Slike hendelser har i flere tilfeller vært med på å skape et dårligere forhold mellom foreldrene.

Kjell gravla sitt barn i 1965 mens mor lå på sykehuset. På denne tiden var ikke Kjell og Brit gift, og hun bodde hjemme hos sine foreldre. Likevel fikk Kjell ansvar for begravelsen og gjennomførte den sammen med sine foreldre og sine kommende svigerforeldre. Hadde denne hendelsen skjedd i dag, ville Brit hatt eneansvar for beslutningen om gravsted. Kjell ville ikke hatt noen formelle rettigheter, hvis de ikke hadde undertegnet et papir om felles foreldreansvar for barnet. Her har samfunnet endret sitt regelverk totalt.

Karolius beskriver hvordan legen tok kontakt med ham og bad ham undertegne papirene på at sykehuset skulle ha ansvaret for gravlegging av hans sønn. I pakt med tradisjonen og i respekt for den autoritet legen stod for, undertegnet Karolius disse papirene. Dette har han slitt med siden, - han har angret på beslutningen og på at han ikke involverte kona.

Fedrene tok beslutninger på egenhånd i tråd med tidens holdninger. I ettertid føler mange at de valgte feil. I dag sitter fedre igjen med skyldfølelse og bebreidelser fra sine koner. Fars beslutninger om å begrave de dødfødte barna uten å ta med mor på råd, har ført til konflikter dem i mellom. Konfliktene er blitt forsterket av en samfunnsutvikling, der man har lagt vekt på kvinners rettigheter. Ut fra en feministisk tankegang er det liten forståelse for handlinger som er gjort i tråd med den tids tankemønster. Fedrenes rolle i dette blir da ofte møtt med fordømmelse.

8.3.2 Fedrenes og mødrenes reaksjoner

Foreldrene forteller om store forskjeller på mors og fars reaksjoner på at barnet deres døde ved fødselen. Mange mødre sier at de gjerne ville snakke om opplevelsene, men at far vek unna. En av mødrene sier at det som skjedde da barnet deres ble født, aldri har vært nevnt av far siden.

Fedrene har i ulik grad deltatt i sorgen. De har erkjent situasjonen, men har ikke dvelt ved den. De foreldrene som har stått sammen i sorgen, har kommet bedre ut av situasjonen enn de som ikke har kunnet dele den med hverandre. Foreldrene som hadde en god kommunikasjon seg i mellom har klart seg bedre enn de som i utgangspunktet hadde en dårlig kommunikasjon. Et vanskelig ekteskap fikk en ekstra belastning da far meldte seg helt ut og dro på fotballkamp, mens mor lå alene igjen på sykehuset etter at barnet deres døde.

Flere forteller at kommunikasjonen mellom foreldrene var dårlig. Hadde de fått begravelse for sitt barn, eller en samtale med sykehuspersonale, ville det vært lettere å snakke sammen om det som skjedde senere. Siden samfunnet la lokk på det de hadde opplevd, ble det vanskeligere for foreldrene å kommunisere med hverandre. Dermed ble de ute av stand til å dele sine tanker med hverandre, og i liten grad gi hverandre hjelp og støtte. Noen forteller at de igjen har begynt å snakke om det de har opplevd i forbindelse med at de fikk et symbolsk gravsted for sitt barn.

Flere fedre har vist en motvilje mot å delta i denne undersøkelsen, mens mødrene gjerne ville stille opp. Det har vært ulike grunner til at fedrene ikke ville delta: I flere av tilfellene gir far inntrykk av at disse gamle hendelsene ikke er noe å snakke om. Andre fedre orket ikke å snakke om det, og atter andre så ingen grunn til å dvelte ved denne opplevelsen. Her er det også en generasjonsforskjell. De fedrene som i dag er i 50-årene, er åpnere for samtale enn de eldre.

En av mødrene avsto samtale, hun syntes det var for sårt og vanskelig å fortelle om barnet hun mistet. En far forteller at de ikke fikk vite noen ting på sykehuset. Tausheten førte til at ektefellene ikke snakket sammen om det som hadde hendt. Han vet ikke engang hvilket kjønn barnet hans hadde. Dette hadde ikke kona fortalt ham.

Dette har vært et vanskelig tema som enda kan være sårt å snakke om. Jorunn sier at hvis hun ikke hadde mistet sine barn, ville hun aldri blitt skilt. Miriam var glad for at jeg begynte å gråte da hun fortalte sin historie. Det var slike reaksjoner hun hadde savnet fra ham som var far til barnet hennes.

Flere foreldre forteller at de har sørget alene, hver for seg. Far har tradisjonelt vært den som måtte støtte mor og samtidig få hjulene til å gå rundt i hverdagen. Kanskje også derfor fikk han i mindre grad anledning til å bearbeide sorg. Dette har mødrene tolket forskjellig. En mor mente at far hadde båret den største byrden. "Han måtte bære både meg og sin egen sorg." En annen av mødrene stiller spørsmål om far trengte noen form for støtte eller bearbeiding. "Det ser ut som om han har klart seg helt fint uten å snakke om det, men jeg savnet at vi kunne være sammen og støtte hverandre."

Jeg har fått noen henvendelser om personer jeg burde kontakte i forbindelse med denne undersøkelsen. Ofte har dette vært yngre mennesker som forteller at jeg burde snakke med deres foreldre om det som skjedde. De har også spurt om jeg kunne hjelpe dem å finne graven til deres søsken. Her har det vært en klar tendens. Barna har hatt et større ønske om å finne ut hva som skjedde, enn foreldrene som opplevde det. Dette kan skyldes at den yngre generasjon er mer åpen og gjerne vil snakke om viktige hendelser i familiens liv. Det kan også skyldes at foreldrene vet hva som skjedde, og derfor ikke har behov for å snakke mer om det. Oftest forteller barna imidlertid at det gjør så vondt for foreldrene å komme inn på disse hendelsene, at de ikke orker det.

Mødrene har hatt en mye sterkere reaksjon på det som har hendt, enn fedrene. Noen fedre har vært totalt fraværende, og de færreste fedre har skjönt dybden i den fortvilelsen mor har hatt. Mange fedre har også hatt problemer med å forholde seg til det som skjedde etterpå. Samfunnets oppskrift med at foreldrene skulle glemme det som hendte, og så gå videre, har i større grad påvirket fedrene enn mødrene. For mødrene har dette vært et stort traume. De opplevde at de ikke ble tatt på alvor verken av sykehuset eller kirken. Ofte ble de heller ikke forstått i familien eller av sin egen mann.

8.4 Kontakt med prest eller kirke i forbindelse med dødfødsel

I undersøkelsen ble det ikke spurt om religiøse problemstillinger, men foreldrene ble spurt om hvilken kontakt de hadde med prest eller kirke. Likevel har mange av intervjuobjektene kommet inn på eksistensielle spørsmål i intervjuene. En av årsakene til dette kan være at de ble intervjuet av en prest. En annen årsak kan være at dette var viktige spørsmål for dem i denne kritiske fasen. I det følgende vil jeg gå grundigere inn i dette.

8.4.1 Innledning: - Sitat fra en mor: "Har vi fått noen behandling av Kirken?"

Allerede ved første henvendelse med anmodning om intervju opplevde jeg at oppgavetittelen ble problematisert. En av mødrene svarte: "Er vi en del av denne undersøkelsen? Vi hadde ingen kontakt med prest, og barnet vårt fikk ingen begravelse. Vi har ikke fått noen behandling av Kirken. "

De færreste av foreldrene har etterlyst kontakt med sin lokale prest eller en representant for sitt kirkesamfunn. I ettertid uttrykker de imidlertid at dette hadde vært ønskelig, selv om de ikke tenkte på dette mens de lå på sykehuset. De som ønsket kontakt med presten, hadde et tett forhold til kirke og prest fra før. Derfor ble det ekstra påfallende at de ikke fikk støtte av presten når de trengte det mest, og hadde behov for hjelp til å sortere sine tanker.

8.4.2 Bønn til Gud

Marie hadde forlatt den kristne tro da hennes barn kjempet for livet. Likevel bad hun til Gud på sykehuset. "Hvis gutten min lever, skal jeg omvende meg og bli en kristen." I ettertid har hun tenkt en del på dette. "Hvorfor bad jeg til Gud, når jeg hadde vendt ham ryggen og ikke trodde på ham?" Når hun blir utfordret til å utdype dette, skriver hun at hun hadde tatt avstand fra den kristne tro da hun flyttet til Oslo som student. Hun opplevde at personer i menigheten der hun vokste opp, var fordømmende, kontrollerende og livsbegrensende. De neste årene var hun ikke aktiv i en kristen sammenheng, og disse ungdomsintrykkene fikk feste seg. "Da jeg opplevde traumet i 1969, kom tanker om død og liv, tro og tvil, naturlig nok nærmere igjen. Det var vel i dette perspektivet at jeg "kjøpslo" med Gud, tror jeg," skriver Marie.

Marit var sikker i sin tro på at barnet ville komme til himmelen. Derfor bad hun til Gud om at det måtte bli lagt i graven sammen med en kristen, slik at de to kunne ta følge til himmelen. Denne oppfatningen kobler hun til at gravstedet ikke er så viktig for henne. Hun tenker at man ved døden går direkte til evig liv. Marit forteller også at hun bad mye til Gud. Gjennom bønnen fikk hun satt ord på sin smerte, og det hjalp henne til å bearbeide sine opplevelser. Flere foreldre forteller at de trengte styrke til å klare hverdagen, og gjennom bønnen hentet de denne styrken hos Gud.

8.4.3 Ønske om dåp

Det har vært liten forskjell mellom katolsk og luthersk teologi i synet på dåpen. Begge konfesjoner hevder at dåpen er nødvendig til frelse, og begge hevder at Gud har bundet mennesker til dåpen, men

ikke seg selv. Denne erkjennelsen har kommet i Den katolske kirke først i de siste 40 årene, mens det har vært den lutherske holdningen helt siden reformasjonen.

Dette siste ser vi tydelig allerede i Kirkeordinansen fra 1539, der det blir skrevet om hvordan jordmødrene skal behandle kvinner som mister barnet ved fødselen. Jordmødrene skal overgi barnet til Gud. Hvis man ikke rekker å døpe barnet før det dør, "skal man dog ikke mistrøste om barnets salighet, men holde seg til ordet: La de små barn komme til meg, og hva som helst dere ber om i mitt navn."

Kirkebøkene forteller at mange barn ble døpt før de døde. Prester og nonner på sykehusene forrettet selvfølgelig dåp, men også andre. Det var vanlig at barnets far eller en annen representant for familien døpte. Gikk man ut over den nærmeste familie, valgte man gjerne den i bygda som "var mest kristelig," eller personer med offisiell status i kraft av sitt embete. Helsedirektoratet presiserte i sin veiledningsbrosjyre til helsepersonell at "enhver kan forrette nøddåp for levende fødte i henhold til Kirkens ordning."³²³

Dette har også vært vanlig praksis i Norge. Et to dager gammelt barn ble døpt om bord i et rutefly fra Bardufoss til Oslo."Det hele foregikk etter at passasjerene hadde tatt plass, like før maskinen i rute SK303 taxet ut fra tarmac."³²⁴ Det var ledsagersken, en sykesøster, som foretok dåpshandlingen i nærvær av en barnepleierske og en flyvertinne. Vi skulle anta at de av passasjerene som var oppmerksom på begivenheten fikk seg et minne for livet, skriver bladet SAS-Nytt."³²⁵

I denne undersøkelsen er en sosionom på sykehuset og bygdas lærer registrert som døpere i tillegg til mange jordmødre.

En gutt fikk egen grav etter initiativ av legen på sykestua der han ble født. Legen mente at gutten hadde fulle religiøse rettigheter siden han var døpt, og hadde krav på kirkelig begravelse. Dette viser at dåpen ble betraktet som viktig både av foreldre og helsepersonell.

Dåp var en rutine på sykehuset, der også foreldre som ikke hadde tenkt på det, lot barna bli døpt fordi sykehuspersonalet forventet det av dem. Dette opplevde Marie og Lars. De kom fra en sammenheng der menigheten ikke lærte at dåpen var nødvendig til frelse. Derfor hadde de heller ikke tenkt på muligheten for at barnet skulle bli døpt. De opplevde at de ble stresset av en slik forespørsel. Én ting var at de ikke hadde funnet navn. Viktigere var det at de gjennom dette forsto hvor alvorlig det stod til med babyen deres.

Flere av foreldrene ytret ønske om dåp, da de så at det kunne gå galt med barnet. En av dem spurte også om Kirken døpte døde barn. Birgit forteller at det første hun gjorde etter at barnet var født, var å sende bud på soknepresten. Selv var hun svært medtatt, og hennes mann var ikke inne på fødestua. Hun er vokst opp i en kultur preget av Lyngelæstadianisme, og der er dåpen svært viktig. Presten kom og døpte barnet før mannen kom tilbake, og før Birgit ble fraktet til sykehuset med store blødninger. Begge foreldrene var glade for at barnet ble døpt. De hadde gjort det de kunne.

Eksempelene med Birgit og Marie viser hvordan menighetenes dåpssyn har stor innflytelse på foreldrenes holdninger i en slik krisesituasjon. Sønnen til Marie og Lars ble døpt, men foreldrene fikk

³²³ Helsedirektoratets veiledningsserie (1989): Generelle retningslinjer for sykehusenes informasjon og hjelp til foreldre, side 6.

³²⁴ Et faguttrykk for lufthavnrampe.

³²⁵ SAS-Nytt, 1956.

ikke være tilstede ved dåpen. Da barnet døde, fikk de ikke dåpsattest, selv om det er vanlig ved alle andre dåpshandlinger. En slik attest ville vært et synlig minne, der de hadde hatt en bekreftelse på at deres barn var født, tatt opp som medlem av Kirken og registrert med eget navn. De måtte selv kontakte sykehuset for å få tilsendt attesten.

Miriam tenkte: "Om han bare hadde fått levd, kunne jeg fått døpt ham." De teologiske spørsmålene om dåp og frelse ble eksistensielle for Miriam, uten at hun fikk tid til å forberede seg. Hun hadde ingen hjelp fra andre og måtte selv gruble over de klassiske problemstillingene som Kirken har arbeidet med i 2000 år. Selv sier hun at det hadde vært lettere å få sortert tankene sine om hun hadde hatt noen å snakke med. Hun fant imidlertid selv ut av sitt problem. Gud hadde bedt oss om å døpe, men han var "stor og mektig nok til å ta seg av gutten min, selv om ikke jeg fikk sjansen til å døpe."

I alle de nevnte situasjonene hadde det vært viktig for disse kvinnene å få hjelp fra en erfaren sjelesørger til å sortere tankene sine.

8.4.4 Den kristne tros betydning for de sørgende

Den kristne tro er et referansepunkt for mange foreldre. Troen gir dem et grunnlag å reflektere ut fra og hjelper til å sette ord på opplevelser. Flere av foreldrene gir uttrykk for at troen har vært en styrke for dem i sorgbearbeidelsen.

Tone og Knut mistet den ene av tvillingene sine i 1958. Knut kommenterer det slik: "Vi hadde en kristen tro, dermed ble det ikke så dramatisk for oss. Vi så det slik at nå var én av våre i Guds rike. Troen er en realitet."

Ikke alle opplevde det slik: For Lise var den kristne tro en tilleggsbelastning. Hun ble gravid etter 18 års ekteskap, og opplevde at barnet var en gave fra Herren. Da hun så mistet sitt barn, ble denne gaven tatt fra henne igjen, uten at hun skjønnte hvorfor. Hun ble også utfordret av sine omgivelser og spurt om hvordan det gikk med hennes kristne tro, når hun møtte slik motgang. Lises trøst var at hun håpet å møte sitt døde barn i himmelen. "Det er bedre med en kristen tro, å ha et slikt håp, enn en tro på at det er ikke noe," sier hun og legger til. "Det er lettere å takle sorgen *med* Gud enn *uten* Gud." Håpet om himmelen står sentralt også hos Miriam. Hun tror at det første som møter henne når hun kommer til himmelen, er tre små som kommer løpende i mot henne.

Noen ble møtt med trøst om at barnet deres nå var i himmelen. Der og da var dette bare provoserende, sier Nils og Jane. Hun hadde ikke født sitt barn for at det skulle komme til himmelen. De ville ha det hos seg her og nå. I ettertid ble likevel håpet om himmelen en trøst for dem.

9 DRØFTING

I dette kapittelet vil jeg drøfte noen av funnene i undersøkelsen og tar utgangspunkt i problemstillingene:

1. Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?
2. Hvorfor har dødfødte og tidlig døde fått anonyme graver?
3. Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

9.1 Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?

Kirkens syn på dødfødte og den kirkelige praksis har i stor grad fulgt samfunnsutviklingen. I middelalderen var Kirken den ledende ideolog, og samfunnet tilpasset seg Kirkens normer. Etter hvert ble det samfunnet som la føringene, og Kirken tilpasset seg samfunnets normer. Dette ser vi i år 1800, da Kirken startet med registrering av dødfødte i kirkebøkene. Utgangspunktet for en slik registrering var av medisinsk og politisk art, - man ønsket redusert barnedødelighet, og større rekruttering til militæret. Det er naturlig å drøfte samfunnets syn på dødfødte, siden det i stor grad var sammenheng mellom disse.

9.1.1 Hadde Kirken noen innvirkning på hvordan dødfødte barn ble behandlet?

Juristen Kirsti Strøm Bull begrunner de anonyme barnegravene med "gammel tradisjon og tidligere tiders syn på udøpte barns skjebne."³²⁶ Denne forklaringsmodellen tar biskop Ola Steinholt avstand fra: "Jeg har ingen tro på at denne skikken holdt stand på grunn av at barna ikke var døpt. Snarere henger den vel sammen med det norske samfunnets tabu -forhold til døden. Kirken har ikke øvet noe påtrykk for å nekte disse barna egen grav. Vi har - som samfunnet for øvrig- vært preget av en misforstått "snillhet." Oppfatningen var dessverre slik at man mente det var best for moren å glemme det som hadde skjedd, hurtigst mulig. Først i ettertid har man forstått hvilke psykiske reaksjoner dette skapte."³²⁷

Gravlegging av dødfødte barn ble da en sak der prestene og Kirken ofte ikke var orientert om det som skjedde. Jordmødre, lensmenn, foreldre og folkeregistre rapporterte om dødfødsler til presten. Så førte han barna inn i kirkebøkene. Etter 1930 stanset denne rapporteringen, og etter hvert kjente ikke prestene til hvem som døde ved fødselen. Etter at fødslene ble flyttet fra hjemmet til sykehuset, ble behandlingen enda mer anonym. Anonymiseringen fulgtes av tilfeldigheter og vilkårlighet i behandlingen. Det har i liten grad vært faste rutiner for hvordan man skulle behandle og forholde seg til et dødfødt barn. I henvendelsene til kirkekontorene om hvordan de dødfødte barna ble behandlet, var kunnskapen hos prestene dårlig. Det var de kommunalt ansatte graverne som hadde oversikt over hva som skjedde med dødfødte.

Det kan virke som om Kirken i liten grad har hatt selvstendige synspunkter på hvordan de dødfødte skulle behandles, og stort sett har Kirken fulgt den allmenne samfunnsoppfatningen. I prinsippet la man vekt på menneskeverdet til barna i mors liv, men dette kom ikke til uttrykk ved at alle dødfødte fikk fullverdig gravferd. Dermed ble det en forskjell mellom ideologi og praksis. Når man så begynte

³²⁶ Bull side 169.

³²⁷ Avisen Nordlys, 26. september 1992.

å fokusere på behandlingen av dødfødte, var Kirken raskt på banen. Behandlingen av dødfødte samsvarte med Kirkens ideologi, der man vektla menneskets verd fra unnfangelse til naturlig død.

Biskop Per Lønning tar selvkritikk for de holdningene Kirken hadde. ”Vi hadde stor fokus på kampen mot abort, men vi så ikke sammenhengen mellom behandlingen av barnet i mors liv og behandlingen av dødfødte barn.”³²⁸

9.1.2 Juridiske bestemmelser og kirkelig praksis

Den enkelte kommune laget sine egne vedtekter for kirkegårdene, og de fleste av disse slo fast at dødfødte ikke hadde rett til egen grav. Juristen Kirsti Strøm Bull hevdet i 1985 at disse kirkegårdsvedtektene var i strid med Lov om kirkegårder fra 1897. Der kan ordlyden forstås slik at de praktiske sidene ved forvaltningen av kirkegården blir delegert til den enkelte kommune, men at det lå utenfor delegasjonens myndighet å avgjøre hvem som har rett til å få grav på kirkegården.³²⁹

Kirkedepartementet hadde en annen tolkning. 18. desember 1922 skrev Kirkedepartementet i et brev til biskopene at ”ingen måtte åpne grav, heller ikke for dødfødte uten at graveren underrettes, dødfødte kan legges i grav sammen med annet lik, jordfestelse er ikke nødvendig, men bør foretas når de pårørende ønsker det.”³³⁰

Kirkens behandling av dødfødte barn ble regulert gjennom bestemmelser fra Kirkedepartementet. Departementet befinner seg i Oslo sentrum. Utbyggingen av fødeavdelinger skjedde først på Oslo - sykehusene, og det er derfor naturlig å anta at behandlingen av dødfødte barn i Oslo ble en modell for andre steder i landet. Regelverket ble tilpasset en storby - virkelighet.

Prestene sluttet å føre dødfødte barn i kirkebøkene, etter at boken ”Norsk kirkerett” kom ut i 1957. Tidligere ekspedisjonssjef i Kirkedepartementet, Ole Hermann Fisknes, ser en naturlig sammenheng i dette. Boken som var skrevet av Kristian Hansson, hadde en svært høy status. Den var nærmest et referat av rundskriv, uttalelser og regler som kom fra Kirkedepartementet og gjengav gjeldende ordninger, samt satte regelverket i system. Prestene blandet sammen Hanssons ord og kirkeretten. Der de juridiske gråsonene kunne være tvilsomme, fikk sakene en avgjørelse på bakgrunn av hva Hansson hadde sagt. ”Hanssons ord var jussen,” sier Fisknes.

Kirkebøkene forteller at mange barn fikk tradisjonelle begravelser fram til 1957, men det nye regelverket førte til at dødfødte ikke lenger ble registrert i kirkebøkene. Dermed ble det en ytterligere svekking av Kirkens bevissthet om dødfødte. ”Selv om barna var blitt registrert i kirkebøkene, hadde det ikke hjulpet de etterlatte,” skriver kirkegårdskonsulent Helge Klingberg. ”Der står det jo ikke hvor de er gravlagt. Det står bare i gravprotokollen, - hvis det er notert, men dette er dette praktisert ulikt.”³³¹

Fra slutten av 1980-tallet ønsket man å lovfeste dødfødte barns rettigheter til egen grav. Ole Hermann Fisknes forteller at mange i Kirken ikke ville endre lovverket. Dette ble begrunnet med at foreldrene hadde svært forskjellige holdninger til om de ønsket egen grav til barnet. ”En del foreldre ville bare glemme hele greia,” ble det sagt. Derfor ville man ikke endre loven og gi pålegg om at dødfødte skulle legges i egen grav. Han beskriver Kirkens doble holdning til dødfødte barn. På den ene side var

³²⁸ Gjengitt med tillatelse fra Per Lønning etter telefonsamtale i juni 2009.

³²⁹ Bull, side 172.

³³⁰ Juvkam, side 102.

³³¹ Kirkegårdskonsulent i Kirkedepartementet, Helge Klingberg i mail, desember 2009.

Kirken sterkt delaktig i abortkampen ved å hevde at livet blir til ved unnfangelsen. Samtidig hadde man en holdning som tilsa at en dødfødt ikke var noe barn.³³² Sykehusprestene var pådrivere for å få endret lovgivningen og kirkegårdsvedtektene. De satt tetttest på fødestuene og observerte hva som hendte.³³³ På sykehusene fikk foreldrene beskjed om at "vi pleier å gjøre det slik," og det er kun i de siste årene at sykehusene har hatt prosedyrer for hvordan man opptrer når et barn dør ved fødsel, og hvordan foreldrene skal følges opp.

Norge er et gjennomregulert samfunn, der de fleste samfunnsområder er omfattet av en mengde reguleringer og forskrifter. På mange samfunnsområder er det et sterkt ønske om færre lovreguleringer, for at den enkelte skal kunne ha større valgfrihet. Intensjonen i den nye gudstjenestereformen i Den norske kirke er større fleksibilitet og valgfrihet i liturgiene. Når det gjelder gravferd for dødfødte barn, er utgangspunktet et annet. Det har ikke vært egne liturgiske ordninger, og dette har ført til stor usikkerhet om hvordan dødfødte skal behandles. Dagens ordning for gravferd for dødfødte er mye mindre regulert enn andre begravelser. Når foreldre ønsker gravferd for barn som er døde før fødselen, vil det være mulig "å foreta de endringene i liturgiens ledd som forholdene måtte tilsi, men slik at Herrens bønn alltid tas med."³³⁴ Derfor har det blitt et ønske om en sterkere lovregulering og fastere liturgiske rammer for dødfødte.

Øystein Skille stilte seg kritisk til denne mangelen på liturgi: "Kirkens håndbøker bør gi best mulig veiledning for presten. Håndboken bør være så konkret at den rustet den unge prest til å møte de deler av livet som han ikke har kunnet studere seg til." Han påpekte også de juridiske problemene ved gravlegging av dødfødte. Så lenge det ikke ble utstedt dødsmelding, hadde ikke Kirken anledning til å forrette gravferd. Spissformulert hevder han "at vi lar Skifteretten være bestemmende faktor om det som skjer når livet slutter." Kirken har ikke klart "å forkynne det kristne menneskesynet, slik at det har fått nedslag i norsk lovverk."³³⁵

Først i gravferdsloven av 1997 kom det inn bestemmelser om at alle har rett til egen grav. Flere av informantene har også beskrevet at de fikk en minnestund på kirkegården, en provisorisk begravelse eller lignende. I disse situasjonene har de kirkelige medarbeiderne selv måttet utarbeide liturgier, fordi Kirken ikke har ordninger for slike anledninger.

I 2006 sendte Kultur- og Kirkedepartementet et rundskriv som gav foreldre tillatelse til å få innsyn i hvor deres barn var gravlagt, selv om de lå i andres graver. Juristene i Kirkedepartementet var veldig i tvil om hvordan de skulle håndtere dette spørsmålet. Skulle man ta mest hensyn til eieren av graven, som uten å ha blitt spurt om samtykke, hadde fått anonyme barn i sin grav, eller skulle man ta mest hensyn til foreldrene som presset på for å få vite hvor deres barn lå gravlagt? "Hadde bestemmelsen utelukkende blitt lagt til byråkratiet, ville denne endringen ikke blitt gjort, men denne endringen ble bestemt politisk. Presset fra foreldrene ble så stort at loven ble endret. All sympatien lå hos foreldrene som ikke hadde fått en grav for sitt barn, hensynet til eieren av graven var underordnet."³³⁶

9.1.3 Folketroens syn på dødfødte barn

Alt vitenskapelig arbeid med folkelig religiøsitet krever at man tar stilling til hvilken verdi eller funksjon den har i kulturen. "Er den overhodet interessant, eller er den helt hinsides? Finnes det en

³³² Telefonsamtale med Ole Hermann Fisknes, 15. desember 2009. Gjengitt med tillatelse.

³³³ Samtale med sykehusprest Leif Kristian Drangsholt, mai 2009.

³³⁴ Gravferd. Liturgibok for Den norske kirke, alminnelige bestemmelser, side 7.

³³⁵ Øystein Skille, foredrag i Vardø i 1990.

³³⁶ Ole Hermann Fisknes i intervju, 15. desember 2009.

kulturell og erkjennelsesmessig verdi i overtroen som teologien og de "naturlige forklaringer" som teologien har åpnet for, ikke har sett eller akseptert?"³³⁷ Dette regner Arne Bugge Amundsen som et grunnlagsspørsmål for arbeid med folkelig religiøsitet.

Mange avviser sagn som overtro, fordi sagnene ikke er historisk dokumentert. Sagnet utspiller seg i grenseområdet mellom det forståelige og det uforståelige, - mellom det som kanskje er sant, men som man ikke helt vet om er sant. Sagnet tar opp i seg eksisterende holdninger og får dermed mening i overensstemmelse med de holdningene en allerede har. Det er ingen tvil om at sagnet kan brukes som kilde for å finne ut hva folk har ment om historiske hendelser.³³⁸ På tilsvarende måte har sagnene om de dødfødte spilt en rolle for hvordan man forsto og tolket skjebnen til det dødfødte barnet.

Spørsmålene om dødfødte har vært tabu. Det er lite eksakt kunnskap om hvordan man har verdsatt dødfødte barn. Derfor gir folketroen et viktig bidrag til forståelsen av hvordan samfunnet har betraktet dem. Folketroen avdekker hvilke holdninger som var vanlige i samfunnet. Den forklarer handlingsmønstre som ellers ville være vanskelig å forstå betydningen av.

Den folkelige tradisjon har levd sitt eget liv ved siden av den normative teologi. Folketroen har hatt en svært bastant og negativ oppfatning av de dødfødte. Det normative teologi har i liten grad tatt inn over seg og drøftet de folkelige forestillingene om gjenferd og utburd, og har derfor ikke fungert som et korrektiv til disse forestillingene. Siden Kirken så klart definerte dem som overtroiske, var de vanskelige å avdekke. Folk ville ikke fortelle hva de trodde på, til en prest som fordømte deres tro som mindreverdige, akterutseilt og udannet. Dødfødte barn var noe man ikke snakket om, verken i de dannede kretser eller hos allmuen. Dermed er det trolig at folkelige forestillinger om dødfødte levde lenger og hadde sterkere gjennomslagskraft enn andre gamle, folkelige forestillinger.

Den folkelige tradisjon har tillagt begravelsen og jordfestelsen stor vekt. Utburen er en forestilling om barn som mangler noe vesentlig. Det mangler navn, dåp og begravelse og roper etter disse handlingene som kan gi det en fullverdig anerkjennelse som medlem i det menneskelige fellesskap.

Undersøkelsene til NEG viser at mange betraktet dødfødte barn som verdiløse. Dette var barna som ikke ble til noe. Derfor var det heller ikke naturlig å gi dem noe oppmerksomhet ved gravferden. Men jo sterkere tilknytning disse barna fikk til Kirken, desto sterkere verdi hadde de. En informant skriver at barn som ble ført inn i kirkebøkene, ble gravlagt på kirkegården, men barn som ikke fikk en slik identitet, ikke hadde noen garanti for verdig behandling.

Roald Kristiansen drøfter sammenhengen mellom den tradisjonelle kristne tro og troen på de underjordiske i artikkelen: "Om å være from og framsynt." Her beskriver han at menneskene forholder seg til det som er over jorden (Gud) og det som er under jorden (draugen og de underjordiske). I folketradisjonen framstår disse maktene aldri som alternativer som gjensidig utelukker hverandre. De er snarere parallelle virkeligheter som menneskene må vise samme respekt for, om enn på forskjellige måter. Religiøsiteten formes dermed i to retninger. På den ene siden former en sin religiøse identitet i tilknytning til det kristne ideal om å vise respekt for Gud og omsorg for sine medmennesker. På den andre side former en sin religiøse identitet i tilknytning til de makter som kan bringe lykke i det nåværende liv. Livet har en kosmologisk dimensjon som ikke bare går oppover i retning av Gud, men

³³⁷ Amundsen. Med overtroen gjennom historien, side 34 og 35.

³³⁸ Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad. Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon, side 10. Refererer Brynjulf Alver. Historiske segn og historisk sanning, 1962 og Svale Solheim 1973 Underjordsfolk.

også nedover til de maktene en møter i naturkrefter og i de dødes verden, og som utgjør det vi kanskje ville kalle en mytisk livsverden.³³⁹

”Denne kosmologiske dobbeltheten går ikke opp i noen enkel formel,” skriver Kristiansen. For Kirken er Kristus veien, sannheten og livet, og andre makter og myndigheter har ingen egen form for makt i forhold til ham. Selv om det er slik for Kirken, er det ikke like enkelt for det enkelte menneske. Selv om en tror at Kristus er den som frelser, utelukker ikke det at der er draug ute på havet som truer en og som en må ta sine forholdsregler imot.³⁴⁰

De samme synspunktene gjelder også for hvordan folketradisjonen forholdt seg til dødfødte barn. Disse kom i en mellomkategori, de ble unnfanget og levde i mors liv, men ved fødselen hadde de ikke lenger liv. De var en del av en mytisk livsverden, men også en del av den tradisjonelle kristne livsoppfatningen. Siden den kristne tolkningen av hva som skjedde med udøpte barn, var så sprikende og diffus, ble rommet for de mytiske forestillingene større. Dermed fikk man et dobbelt forhold til udøpte barn. Man bad for dem og overgav dem i Guds hender, men la samtidig saks og kniv i vogga for å beskytte dem mot de underjordiske. På denne måten forholdt man seg til to parallelle verdensbilder samtidig.

Dette er ikke et særnorsk fenomen. I Bolivia er det en vanlig oppfatning blant indianerne at Gud regjerer over himmelen og jorden. Han har imidlertid ikke noen makt under jorden. Der regjerer djevelen. Disse forestillingene er en blanding av katolsk helvetesforkynnelse og gammel andisk folketro og religion. Dette er et problem for gruvearbeidere og andre som har sin arbeidsplass under jorden. Derfor foregår det ofringer til åndene for å bli beskyttet mot ulykker, samtidig som man tilber den kristne Gud. På denne måten kan man oppnå en dobbel beskyttelse.³⁴¹

I dag er den tradisjonelle folketroen på retur, men den kommer fram i nye former. De såkalte klarsynte revitaliserer de gamle fortellingene om gjengangerne og har klare oppfatninger om hva som har skjedd med de døde. Disse synspunktene har innvirkning på hvordan folk forholder seg til dødfødte barn.

Den normative teologien er i endring både innenfor en katolsk og en luthersk ramme. Nå ønsker en del mennesker å slippe å ligge på kirkegården etter døden, men ber om at asken deres skal spres. For 50 år siden var holdningen en annen. Da tenkte man at kun de som fikk ligge på kirkegården ville stå opp til et evig liv. I NEG sine undersøkelser fortelles det om en mann som fikk revet av en finger. Han måtte

³³⁹ Kristiansen. Roald. Om å være from og framsynt, i Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad. (red.) Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon, side 78 og 79.

³⁴⁰ Kristiansen. Om å være from, side 79.

³⁴¹ Knut Bjørn Skyttemyr underviser i teologi ved en luthersk presteskole i Bolivia og skriver i en mail 24.2.2010: ”De kaller djevelen for Tios, som betyr onkel. Noen forskere mener det er en misforståelse når katolske prester sa Dios, som betyr Gud. Derfor var det i utgangspunktet ikke en dyrkelse av en djevel, men en underjordisk Gud. Og det er en kosmvisjon som lærer at det er en forbindelse mellom de forskjellige gudene. Himmelguden sender regn for å befrukte jorda, så moder jord kan gi grøde. Men samtidig som spanjolene brukte indianerne som slavearbeidere i gruvene, så var det lett å forstå en gammeldags djevel og helvetesforkynnelse. Slik det nå blir praktisert, for eksempel i Oruro i Bolivia, begynner de karnevalsfeiringen under jorda, og her kan det ofres lamafoster. Vandringen går fra undergrunnen og opp til kirka, som har sin Virgen som blir feira. Og så kan det mest kjente karnevalsopptrinnet være kampen mellom erkeengelen Gabriel og djevelen, diablo. Samtidig ofres brennevin og andre ting til moder jord, eller Pachamama. Den gamle religionen, eller folketroen bygger på balanse mellom himmel og jord, mellom de forskjellige elementene. Derfor er det mange økologer som begynner å snuse på den gamle andinske religionen.”

gravlegge den på kirkegården, slik at han kunne gå evigheten i møte med fem fingre. Det er også mulig at den samme tankegangen ligger bak hemmelige begravelser av aborterte fostre på kirkegården.

Mange barn er stukket inn i kirkegårdsgjerdet eller gjemt under kirkegulvet. Dette forteller at foreldrene ville gi dem del i Kirkens velsignelse og håp om evig liv. Dødfødte hadde behov for å ligge i vigslet jord. Derfor sørget sykehusene for at barna ble gravlagt på kirkegården. Dette handlet om å gi barna en verdig begravelse, men det kan også være et vitnesbyrd om at kirkegården kunne være ekstra beskyttende for den døde. Derfor er det vanskelig å forstå hvorfor Kirken har vært så restriktiv med å gi de dødfødte en fullverdig begravelse med jordpåkasting, og det er underlig å registrere at foreldre gravla sine dødfødte barn utenfor kirkegården.

I dag er betydningen av kirkegården og den vigslede jord svekket, både i Kirken og blant folk flest. Eldre mennesker legger mer enn yngre vekt på at de skal gravlegges i vigslet jord. Blant kirkelige ansatte har bevissthet om vigsling av kirkegårder liten oppmerksomhet. Siden synet på kirkegården ikke lenger er like fasttømret i folks bevissthet, er utfordringen enda større når foreldre skal finne ut hvordan de skal behandle sitt døde foster. Kjerstis historie fra 2007 vitner om dette. "Jeg spontanaborterte hjemme etter vel tre måneder. Jeg kunne tydelig se at det var en gutt. Først kastet jeg ham i søpla, men tenkte at dette var uetisk. Deretter brant jeg ham, tok vare på asken fram til sommeren og la den under et kirsebærtre i hagen."³⁴²

9.1.4 Helsevesenets syn på dødfødte barn

Det kan virke som om helsevesenet i en periode har hatt et enda mindre reflektert forhold til dødfødte enn Kirken. Da sykehusene overtok omsorgen for dødfødte barn, fulgte de gamle familiære gravskikkene med, men nå i en anonymisert og byråkratisert form. Tidligere var det rom for at barnets grav kunne være offentlig eller nøytral, alt etter familiens behov og ønske. Ved institusjonaliseringen av gravferden falt kunnskapen om hvor barna ble gravlagt, bort, og vi fikk praksisen med de anonyme barnegravene.

En kristen dåp gav ikke lenger barnet en forsikring om en kristen gravferd. Døpte og udøpte fikk begge anonym gravlegging. Selv om barnet ble døpt, ble det ikke registrert med sitt eget navn. Foreldrene forteller at de verken fikk dåpsattest eller dødsattest for sitt barn. Mange av barna ble ikke registrert i gravferdsprotokollene. Ingen vet sikkert hvor de ligger.

Dermed hadde ikke lenger dåpen en sosial betydning, og heller ikke en praktisk religiøs betydning. I middelalderen var det kun den døpte som hadde rett til kirkelig gravferd. På 1950-tallet ble denne retten redusert. Hvem som fikk tilbud om kirkelig gravferd, var blitt ganske vilkårlig.

På 1950- og 60-tallet var oppmerksomheten i Norge rettet mot å bygge landet. Sykehusene var opptatt med å bygge ut fødeklinikker og redusere dødeligheten ved fødsler. Behandlingen av dødfødte og deres foreldre hadde mindre oppmerksomhet.

Barnet døde uten status, verken sosial eller religiøs. Dette kan være en av årsakene til at de dødfødte fikk en vilkårlig behandling. Det var ikke så nøye hvordan de ble behandlet. Som dødfødte hadde de liten verdi. Denne oppfatningen stod i stor kontrast til foreldrenes oppfatning. De opplevde at deres barn hadde en selvstendig verdi, selv om det døde ved fødselen. Flere av foreldrene understreker dette, og la vekt på at barnet skulle behandles med verdighet. Dermed ble det en kollisjon mellom

³⁴² Samtale med Kjersti på Sørlandet, september 2009, gjengitt etter tillatelse.

foreldrenes verdioppfatning og synet til sykehuspersonale og samfunn for øvrig. Dette førte til ekstrabelastninger, særlig for mødrene som fra før var i en sårbar situasjon.

Helsevesenet ønsket å skjerme mødrene fra de sterke inntrykkene ved fødselen. Man ønsket ikke å skape situasjoner som førte til gråt og fortvilelse. Tilsvarende holdning hadde man til foreldre som hadde syke barn som for eksempel var operert. De fikk ikke lov til å besøke barna når de var innlagt på sykehusene. Man ville skåne dem for den opprivende avskjeden.

Rundt 1980 kan vi registrere et paradigmeskifte, der man endret syn på sorgbearbeidelse. Etter dette mente man at den beste måten å komme videre på, var å bli kjent med barnet sitt. Ved å se det, holde det og ta avskjed kunne man lettere bearbeide opplevelsen med å få et dødfødt barn. Denne kunnskapen er særlig utviklet av krisepsykologien/psykiatrien. Den henger sammen med at samfunnet ble åpnere for å debattere alle livsforhold.

Omleggingen skjedde brått. Det var store endringer i samfunnet, og store aktører bidro til en annen forståelse av hvordan dødfødte skulle behandles. I mange andre ideologiske omlegginger står store samfunnsgrupper mot hverandre. Dette var ikke tilfellet med behandlingen av dødfødte. Her stod representanter fra helsemyndighetene, kvinnebevegelsen, media og Den norske kirke sammen for å få til endringene.

9.1.5 Hvilken identitet hadde dødfødte barn?

Det har vært vanlig å knytte identitet til navn. Navnet gir barnet en egen identitet. Kirkebøkene forteller at mange barn som levde noen timer, fikk navn, mens de som var døde ved fødselen, ikke fikk det. Fram til 1920 var hovedpraksis at dødfødte barn ikke fikk navn eller egen gravferd, mens de som levde noen timer, fikk begge deler. Det finnes unntak. En del fikk ikke navn før dåpen, og kirkebøkene skriver som regel "udøpt gutt" eller "udøpt pike" i rubrikkene. Dermed har vi to kriterier for at barna fikk en egen identitet: Fødsel eller dåp.

Kirkebøkene viser at færre barn fikk navn etter midten av 1950-tallet. Her kan vi se en sammenheng mellom navngivning og samfunnsutvikling. Da samfunnet intensiverte anonymiseringen av dødfødte, sluttet man å føre barna inn i kirkebøkene, og foreldrene gav sjeldnere navn til sine dødfødte barn. De fleste foreldre i undersøkelsen har ikke gitt sine barn navn. Noen hadde forberedt navn til barnet, men da det døde ved fødselen, tok de ikke navnet i bruk.

Sykehusene knyttet ikke barnets identitet til fødsel, navngiving eller dåp. Barna ble registrert med foreldrenes navn så lenge de lå på sykehuset. Dermed nærmer vi oss en tredje definisjon på identitet, - sykehusdefinisjonen: Barn som overlevde oppholdet på sykehuset i forbindelse med fødselen, ble registrert med eget navn og fikk en egen identitet. Denne definisjonen faller sammen med foreldrenes inntrykk av oppholdet på sykehuset ved fødselen. Gunhild kommenterer det slik." Man skulle tro at barna var sykehusets eiendom."

I en bok om militær ledelse skriver Paul Otto Brunstad om å gi språk til det fremmede. "Spøkelser er navnløse skikkelser. Derfor er de så skremmende. Det navnløse er ennå ikke identifisert eller diagnostisert. Uten et navn kan vi verken tiltale eller omtale det. Gjennom navngivning gjøres verden meningsfull og forståelig."³⁴³

³⁴³ Brunstad, Paul Otto. Klokt lederskap, mellom dyder og dødssynder, side 54 – 55.

I dag er det vanlig at foreldrene gir barna navn allerede mens de er i mors liv. Gjennom ultralydundersøkelsene får foreldrene se barnet om de vil, og vite hvilket kjønn det har. Barnetøy blir kjøpt inn i større omfang enn tidligere. Allerede mens man er tidlig i graviditeten, legges det planer for hvordan svangerskapspermisjonen skal brukes. Her ser vi en generasjonskonflikt. De eldre er skeptiske til at alt er planlagt på forhånd. De har en større mental beredskap for at noe kan gå galt, og selv var de mer forsiktige med å ordne alt på forhånd. Mona fortalte at da de ventet sitt første barn i 1977, kjøpte ingen barnevogn før barnet var født. Barnevognen kunne man bestille, men ikke kjøpe.

Den gamle holdningen innebar også at man måtte vente til fødselen med å gi barnet navn. Man måtte jo se det først og deretter finne ut om navnet man hadde forberedt, passet til personen.

Anonymisering av dødfødte har paralleller til andre samfunnsområder. I militær sammenheng blir fienden ikke identifisert som et menneske, men omtalt som Fi. Slik blir også den dødsdømte tildekket for å skjerme boddelen. Hensikten med en slik anonymisering har vært å skape distanse til menneskene man møter, og gjøre det mulig for soldaten og boddelen å handle.

9.1.6 Hvilken verdi har et foster?

Det var stor barnedødelighet i Norge til langt ut på 1900-tallet. Foreldrene hadde en mental beredskap på at det ikke var sikkert at barnet deres ville vokse opp. Dermed ble det vanlig å skille mellom fødte barn og barn som vokste opp. Det ser ut som om at barnet gradvis får en større menneskelig status.

Levende fødte barn fikk ofte navn og gravferd, selv om de kun levde noen få timer. Mange av disse ble også døpt. Etter Kirkens lære gir dåpen del i Guds frelse, men undersøkelsen viser også at dåpen gav barnet en menneskelig status og fulle religiøse rettigheter. Barnet fikk navn i dåpen, det fikk retten til gravferd, og folketroen mente at dåpen også gav et vern mot underjordiske makter. Arne Bugge Amundsen framhever dåpen som en grense for det menneskelige i middelalderen. Fullbårne barn som døde uten dåp, ble betraktet på en måte som stilte dem utenfor det menneskelige og religiøse felleskap.

Flere av informantene forteller at de ikke opplevde det naturlig med en offentlig gravferdsseremoni for en hendelse av privat karakter. Dette var jo barn som ingen utenom de aller nærmeste hadde blitt kjent med. Disse oppfatningene likner på tankene vi finner i Tyskland på 1500-tallet. Det dødfødte barnet ble regnet som salig, men det var unødvendig med gravferdsseremoni. En som ikke var ført inn i Kirken, hadde heller ikke behov for å bli ført ut derfra.

Samfunnet var preget av en holdning som innebar at et dødfødt barn ikke hadde noen verdi. Stine Hauge skriver at mange mødre ikke regnet fosteret som et barn, og det ville derfor være unaturlig med gravferd. Den manglende gravferdsordningen for dødfødte kunne være et uttrykk for at det døde barnet aldri hadde levd, aldri ble et individ og derfor ikke trengte grav.

Det kan synes som om at denne holdningen også preget sykehuspersonalet, og at det førte til at mødre ikke ble møtt med forståelse eller empati. Tidligere var det langt flere dødfødte enn i dag. Dette kan ha ført til at sykehuspersonale opplevde dødfødsel som en rutine, og derfor viste mindre empati. Mødrene som fødte på de små fødestuene, forteller om en bedre psykisk støtte enn dem som har født på store sykehus.

Tidligere hadde samfunnet en restriktiv holdning til abort. Folk flest betraktet abort som synd, - det var å ta livet av et lite barn. Likevel ble dødfødte ikke betraktet som verdifulle. I dag har dødfødte fått en helt annen verdi. De blir regnet med, omtalt og får begravelse. Foreldre tar bilde av dem og henger det på veggen hjemme sammen med bilder av de andre barna sine. I den samme perioden har likevel holdningen til abort endret seg. Samfunnet har fått en mer aksepterende holdning til abort. Flere politiske partier ønsker å utvide grensen for selvbestemt abort.

Ved loven om selvbestemt abort ble etikken skjøvet over i den private sfære, og det ble opp til den enkelte kvinne selv å avgjøre hva som var rett å gjøre med barnet hun bar i magen. Beslutningen foregikk i det private rom. Samfunnsutviklingen tyder på at det er blitt en økende respekt for enkeltindividet, og at man i økende grad tar hensyn til menneskers ønsker og opplevelser i forbindelse med dødfødsel. Når nå foreldrene ber om å få begravelse av barn som er døde på grunn av provosert abort, bryter man ut av konstruksjonen med at abort skulle være privatisert. Handlingen blir offentlig ved at man har begravelse og gravstein.

Dette tydeliggjør sykehuspersonalets etiske dilemma. De får i oppdrag av samfunnet å ta livet av barnet i mors mage. Skal det deretter forventes at de viser barnet full menneskelig respekt og gir det den samme behandling som andre døde? Hvor går grensen for hvem man skal gi en menneskelig behandling?

Helsepersonell har vært svært kritiske til å gi aborterte fostre gravferd og egen grav. Abortloven innebærer en avmenneskeliggjøring av fosteret, mens man i dag gir det aborterte foster en viss menneskelig status ved at det blir satt ned på kirkegården etter 12. svangerskapsuke. Dermed sender samfunnet ut dobbelt budskap om fosterets verdi. Denne doble holdningen har også preget kvinnebevegelsen. På den ene siden ville man ta hensyn til foreldrenes behov for et eget gravsted, og samtidig ville man ikke at dette skulle skape tvil om det moralske grunnlaget for selvbestemt abort. Gav man de aborterte fostrene et for sterkt menneskeverd, kunne det undergrave grunnlaget for dagens abortlovgivning.

I dag tvangsbehandler man kvinner som ruser seg i svangerskapet. Gjennom en slik tvangsbehandling identifiserer man fosteret som et blivende menneske, og samfunnet setter i gang tvangstiltak for å ta vare på fosteret. Et slikt syn utfordrer dagens abortlovgiving. Samfunnet setter i gang tiltak for å bedre livsvilkårene til et liv som ikke har rettsvern.

9.1.7 Mentalitetsendring: "Fra ære til overgrep."

På 1950-tallet forteller flere informanter at de ble glade for at deres mor fikk med seg et spedbarn i kista. Hun var så glad i barn, og det ble betraktet som en lykke og en ære at hun også ble betrodd å ha med seg spedbarn i graven.

Da Bodil fikk vite at det var et barn i hennes fars kiste, tok hun opplysningen til orientering. Hun visste at ordningen var slik i Norge, og hadde et nøytralt forhold til dette. Ved intervju av en begravelsesagent i 2009 bruker han ordet overgrep om det som skjedde på 1970-tallet, da han var med på å legge dødfødte barn i andres kister. Holdningene har endret seg totalt i løpet av kort tid. Det som var en ære, ble i løpet av noen tiår betraktet som et overgrep.

En av årsakene til denne holdningsendringen kan være en endret oppfatning av det private rom. Velstandsutviklingen i Norge har skaffet hvert enkelt menneske større privat rom. Det er ikke lenger vanlig at barn sover i samme seng, på sykehjemmene har man gått over til enerom, og fanger skal sone

på enecelle. Dette er et fenomen som er sterkere utviklet i Norge enn i andre land. Fra fengselsvesenet kjenner jeg til at nordmenn betraktet soning på dobbeltcelle svært negativt, mens fanger fra Afrika ønsker den sosiale kontakten med andre fanger og gjerne bor på dobbeltcelle. Mentalitetsendringene har ført til at døden i dag blir betraktet som del av det private rom, og dermed er det uakseptabelt å bli plassert i en kiste sammen med en fremmed.

Hovedproblemet er imidlertid ikke at barna er plassert sammen med fremmede, men at de har fått en ukjent grav. Fremdeles ønsker mange foreldre at deres lille barn skal gravlegges i familiegrav, slik at det kan ligge sammen med besteforeldrene. Andre har også uttrykt en tilfredshet over at deres barn ble gravlagt på et eget barnefelt på kirkegården.

9.1.8 "Du kan ingen ting ta med deg dit du går?"

Inntil tidlig vikingtid var det vanlig å utruste de døde med det de trengte til neste liv. De ble hauglagt og fikk det utstyret de trengte, med seg i graven. Gogstadskipet var et gravskip, med fullt utstyr for mannen som var gravlagt i det. Det var blant annet utstyrt med hester, hunder, kjøkkenutstyr og en slede.³⁴⁴

Senere kunne man kjøpe seg gode plasser inne i kirkene, der man kunne plassere sine kjæres kister. Kirkene var inndelt i soner, og de gjeveste plassene under kirkens kor måtte man betale mest for. Her ble også dødfødte barn lagt. I 1788 ble et navnløst dødfødt barn gravlagt i en av kryptene i kirken i Kragerø. Over graven ble det satt inn et minnesmerke med innskrift. Dette viser at dødfødte barn fikk sine egne graver med verdighet, men at dette kun var vanlig i de høyere sosiale lag.

Dødfødte barn ble ofte satt ned i fremmede kister. I dag er ikke dette lenger tillatt, men kirkegårdsbetjeningen forteller at kistene fremdeles blir rikt utstyrt. I krematoriene har de funnet mange forskjellige gjenstander i kistene, blant annet fiskestang med fullt utstyr og VHS -videospiller med diverse filmer.³⁴⁵

Disse handlingene kan tolkes på forskjellige måter. Det kan være en siste hilsen, der man legger et kjært minne i kista. Dette ser man særlig ved barnebegravelser, der barna får med seg en bamse i kista. Det kan også være en moderne variant av den gamle Åsatroa, der man utstyrt den døde for sin videre ferd. Spørsmålet er om skikken med å sette dødfødte barn ned i en annens kiste, kan tolkes innenfor et liknende område?

9.2. Religiøse problemstillinger

Mange foreldre reflekterer over religiøse problemstillinger i forbindelse med at deres barn døde ved fødselen. Derfor er det naturlig å drøfte disse problemstillingene her.

9.2.1 Behov for dåp

Tidligere hadde de ulike prestene en medhjelper. De enkelte sogn var delt opp i mindre områder der en person ble utnevnt som prestens medhjelper. Medhjelperen hadde som oppgave å hjelpe presten med messeklærne under gudstjenesten, men var også prestens rådgiver i spørsmål om kirketukt. Medhjelperen hadde alminnelig anseelse i samfunnet og var den nærmeste kirkelige autoritetsperson man kunne henvende seg til når presten ikke var tilstede. Foreldre har i denne undersøkelsen pekt ut

³⁴⁴ Internettetsiden til Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, www.khm.uio.no/vikingskiphuset/gogstad

³⁴⁵ Samtale med kirkegårdsansatt Roger, 15. oktober 2009.

ansette personer i bygda til å døpe sitt døende barn. Denne utvelgelsen av egnede døpere kan forstås på bakgrunn av den gamle ordningen med prestens medhjelpere.

Noen av foreldrene rakk ikke å døpe barnet sitt fordi det allerede var dødt ved fødselen. Da jeg traff Sonja, spurte hun meg spontant: "Hvilket syn har Kirken på barn som dør uten at de blir døpt?" Spørsmålet overrasket meg. Kvinnen som spurte, har bakgrunn fra et læstadiansk miljø, innenfor Alta-retningen som er den dominerende læstadianske retningen i Vest-Finnmark. De er svært opptatt av dåpsspørsmål. De presiserer nøye at barna er født som Guds barn, og tror ikke at barna går bortapt uten dåp. De mener at barnet er født med tro og døper med bakgrunn i Jesu ord. "Den som tror og blir døpt, skal bli frelst" (Markus 16.15).

Likevel ble Sonja møtt med et budskap om at hennes datter gikk bortapt. Det er vanskelig å forklare årsaken til disse holdningene. Vi må konstatere at dåpsforståelsen blant menigmann har vært helt annerledes og langt mer negativ enn det menigheten har lært og forkynt. På en slik bakgrunn er det naturlig å spørre etter hvilke kilder man henter sitt dåpssyn fra?

Dåpen ble sett på som svært viktig. Selv om man ikke regnet den som absolutt nødvendig til frelse, praktiserte man hjemmedåp i Finnmark. De fleste barna som levde noen timer, ble døpt før de døde. En slik praksis kan ha formidlet et annet dåpssyn enn det menigheten stod for. Man la vekt på at dåpen var viktig, men hvordan man tenkte om dem som ikke rakk å bli døpt, ble det ikke snakket så mye om.

Det strengeste dåpssynet innen de læstadianske forsamlingene har Lyngen-retningen. Derfor bad jeg en av deres representanter om å kommentere Sonjas opplevelser: Han sier: "Det er ikke menneskets sak å avgjøre hvem som blir frelst, og hvem som ikke blir frelst. Dette er det bare Gud som kan avgjøre." Sonjas opplevelse gav ham assosiasjoner til boken "Populærmusikk fra Vittula." Her skildrer forfatteren Mikael Niemi sin oppvekst i Pajala i Nord-Sverige. Faren til én av hovedpersonene i boken fikk denne karakteristikken: "Men i Herrens sted plasserte han seg selv. Og det var den verste formen for læstadianisme, den kaldeste, den mest nådeløse. Læstadianismen uten Gud."³⁴⁶

Dåpssynet i Den norske kirke kan være i ferd med å endre seg. "Tanken på at det udøpte barnet gikk bortapt, var mye sterkere i Norge for 20 år siden enn den er i dag," forteller en erfaren sykehusprest. Forslaget til ny dåpsliturgi for Den norske kirke bekrefter denne utviklingen. Der blir dåpens teologiske betydning nedtonet. Man legger mer vekt på at dåpen er en fin tradisjon og en takk til Gud for livet. Metodister og pinsevenner har ingen lære om frelse i dåpen. Med slike utgangspunkt blir spørsmålet om barnet ble døpt, ikke relevant.

9.2.2 "Det er vel en mening med det." Guds feil eller naturens feil?

Mange av foreldrene har brukt mye tid på å gruble over årsaken til at barnet deres døde. De har tatt fatt i de medisinske årsakene og i liten grad brukt religiøse begrunnelser. Sonja ble fortalt av omverdenen at "det var nok en mening med det." Hun avviste en slik forklaringsmodell. Hvis det skulle være en mening med det, mente hun at det måtte være å straffe foreldrene for noe galt de hadde gjort. Dette trodde hun ikke på, for hun ikke kunne se at de hadde gjort så mye galt. Det stemte heller ikke med hennes kristendomsoppfatning.

Andre legger et annet innhold i "det er nok en mening med det," enn Sonja. Både teologien, psykiatrien og filosofien diskuterer i hvilken grad det er mening i hendelser i tilværelsen. I møte med

³⁴⁶ Niemi, Mikael. Populærmusikk fra Vittula, side 27.

sørgende som har mistet sine barn, gir enkelte etterlatte uttrykk for at "det er nok en mening med det." Det de opplevde, var så meningsløst, at det eneste lyspunkt de så i tilværelsen, nettopp var at det nok var en mening med det. Grete sa det slik: "Jeg tenkte nok at det var en mening med det for å trøste meg selv." "Nettopp fordi døden som fysiologisk faktum ikke har noen mening, har det til skiftende tider vært nødvendig å nøytralisere den, å gi den mening," skriver Arne Bugge Amundsen.³⁴⁷

Miriam hadde mistet tre barn. Hun hadde sett et TV-program, der det var intervju med en dame som ikke kunne tro på Gud fordi hun hadde mistet et barn. Dette reagerte Miriam på. Hun hevdet at det ikke var Guds feil at barnet hennes døde. "Dette har ingen ting med Gud å gjøre, dette er naturens feil. Mennesket er en del av naturen, og muligheten for at et liv dør før det får starte, er en mulighet som ligger i naturen." Derfor ble det feil å avvise Gud. Miriam argumenterte på samme måte som lovgiverne i Nidaros i middelalderen.³⁴⁸ "For her er det ikke noen synd som har skylden, men naturen."

Den buddhistiske hushjelpen i Asia hadde ikke behov for å fundere på hvorfor Jane mistet sitt barn. Ut fra hennes tankegang var dette enkelt å forstå. Utlendingene viste ikke respekt for åndene og ofret ikke i åndehuset. Uten offer og respekt for åndene var et dødt barn en naturlig konsekvens. Dette viser hvordan man tolker hendelsene forskjellig ut fra hvilken religion man tilhører. Et annet eksempel finner vi fra islam. Når et muslimsk barn dør ved fødselen, blir det forstått som Guds vilje, og for foreldrene er det naturlig å tolke hendelsen som straff for synder de har gjort.

Den danske sykehuspresten, Tom Kjær, har gjort en undersøkelse om "mening" blant foreldre som har mistet spedbarn i Danmark. Han skriver "næsten alle forældrepar gav udtryk for, at de på forhånd havde visse betænkeligheder ved at skulle møde en præst i situasjonen. De var bange for at jeg vilde bringe ubrugelige udtryk på banen i form af påstand om at det var Guds vilje, at deres barn var død." Han skriver videre at det var en lettelse for foreldrene at han gav uttrykk for det stikk motsatte. Han skriver at de opplevde det som befriende "at jeg tog ord som lort og bandeord i min mund. Fordi det var udtryk, der var helt naturlige for dem selv at anvende, og som de oppfattede som dækkende i situasjonen. De gav udtryk for, hvor vigtigt det var, at jeg sagde, at det er i orden at skjælde Gud grundig ud også i den situation."³⁴⁹

Denne innfallsvinkelen passer dårlig inn i et læstadiansk preget samfunn. I et slikt miljø er det bruk for en helt annen tilnærming. Folk forventet at presten skulle komme med trøst fra Gud og være et talerør for ham. Det var ikke vanskelig å finne mennesker som brukte bannord, men det var ikke disse ordene de behøvde. I stedet søkte man Gud gjennom bønn, og prestens oppgave var å be *for* dem, *sammen* med dem og hjelpe dem til selv å be.

9.2.3 Mødres kirkegang

De fleste foreldre reagerte på at man ikke skulle snakke om deres døde barn. Flere mødre etterlyste muligheten til å delta i en kristen seremoni i forbindelse med det som hadde skjedd med dem. "Da kunne folk se hva jeg hadde opplevd, og at jeg hadde det vondt," sier Miriam.

Denne muligheten lå i liturgien for mødres kirkegang, der mødrene som hadde fått et dødfødt barn, ble ført inn i kirken sammen med andre nybakte mødre. Presten kunne lese Jesu ord fra Johannes

³⁴⁷ Amundsen, Arne Bugge. En annen tid, en annen død? I Agedal (Red.) Døden på norsk, side 38.

³⁴⁸ Nilsson, Canones Nidrosiensens, side 250.

³⁴⁹ Kjær, Tom. At være forældre til et dødt spædbarn, Omsorg 4/2004.

evangeliet. "Det er ikke eders Faders vilje som er i himmelen, at en eneste av disse smaa skal fortapes." I Herdla holdt skikken med mødres kirkegang seg fram til 1930-tallet. Den falt bort på den tiden da de dødfødte barna ble usynliggjort, og ikke mange årene senere sluttet man også med begravelser for dødfødte. Vi ser altså at den gamle skikken med mødres kirkegang som i ettertid har kommet i miskreditt, var med å opprettholde anerkjennelsen og respekten for mødrene som hadde født et dødt barn.

Liturgien har to varianter. I den ene utgaven oppfordrer den mødrene til å takke Gud, selv om de har mistet sitt barn. Der er det beskrevet hvordan presten skal "minde den sørgende mor om Jobs takksigelse "Herren gav, Herren tok, Herrens navn være lovet!" Dette ble utgangspunktet for samtalen mellom Ragnhild og sykehuspresten. Hun forventet at presten skulle pålegge henne å takke Gud. Sykehuspresten fortalte henne at man ikke kunne forvente at hun skulle takke Gud i denne situasjonen.

Likevel har takken vært et motiv for mennesker som har fått dødfødte barn. Dette motivet finner vi i en av Hans Adolph Brorsons salmer. Brorson fikk 13 barn, sju av dem døde som små. Han velger en annen innfallsvinkel for å uttrykke sorgen enn de fleste ville gjort i dag.

*Nu Gud skje lov at stunden
Er mild og blid opprunden.
Jeg går til paradis.
Foreldre, ei I klage,
Men til min grav ledsage,
Meg hen med Herrens lov og pris.*

*Gud, ene tiden deler,
Han både slår og heler,
Han kjenner smått og stort,
Han intet ondt bestemte, han intet godt forglemt,
alt hva han gjør er herlig gjort.³⁵⁰*

Denne salmen står i Landstad reviderte salmebok, men ble utelatt da Norsk Salmebok kom ut i 1985. Likevel blir den fremdeles brukt ved barnebegravelser. I en undersøkelse av salmesang ved barns gravferd, finner vi at foreldre i Alta valgte denne salmen flere ganger ved barnebegravelser i perioden mellom 1991-2001.³⁵¹

Mange sjelesørgere vil nok som Tom Kjær, legge vekt på klagen i stedet for takken. Da Jesus døde på korset, ropte han: "Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg" (Salme 22.1). Salmenes bok har sterke innslag av klage, og det nevnte avsnittet fra Jobs bok er neppe det mest brukte i dagens sjelesorg.

9.3 Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

Flere av spørsmålene i undersøkelsen dreide seg om foreldrenes reaksjoner på at de ikke fikk begravelse, egen grav eller gravsted. I dette avsnittet vil jeg drøfte noen av disse reaksjonene.

³⁵⁰ Landstad reviderte salmebok nr 737.

³⁵¹ Misje, Bent-Inge: Salmesang ved begravelser, - en sammenlikning av tradisjoner i Finnmark, Bergen og Kristiansand, Alta 2001, side 17.

9.3.1 Mangel på gravferd og gravsted

Dagens norske samfunn vektlegger ritualene sterkere enn tidligere. Innen sjelesorgfaget forsker man på ritualenes betydning for sorgbearbeidelsen. Hans Stifoss-Hansen definerer ritualenes betydning i sorgprosessen i 3 ulike nivåer.³⁵²

- 1) **Det sosiale aspekt.** Det som har skjedd, løftes inn i et fellesskap. Noen lever videre, mens den døde er borte. Omgivelsene gis en ramme for å bekrefte sosiale bånd.
- 2) **Et livssynsmessig aspekt.** I ritualet foregår det kommunikasjon av mening og livsfortolkning. Ritualet kan gi hjelp til å integrere det som har skjedd, inn i eget livssyn.
- 3) **Det psykologiske aspekt.** Ritualet kan bidra til å skape en viss orden og kontroll i forhold til oppstått kaos. Ritualet gir rom for å kunne leve ut sterke følelser innenfor kontrollerte og aksepterte rammer.

Foreldrene har reagert ulikt på at deres barn fikk en anonym grav. Noen har opplevd det som et stort traume, der de lenge har lett etter sitt barns gravsted. Andre foreldre kjente rutine og reflekterte ikke over muligheten for gravsted. Flere foreldre har fortalt at de har forsøkt seg med sin situasjon og tenkt at rutine bare var slik.

Mangelen på gravferd blir beskrevet som et stort savn av de fleste foreldre. De har i stor grad levd med en sorg som ikke har vært anerkjent. De har hatt et tap av en relasjon som ingen andre enn de selv kjenner til. De fikk beskjed om å glemme det de hadde opplevd. Ett av foreldrenes største problemer var at barnet deres ble usynliggjort. Rommet til denne virkeligheten har vært lukket, og dette har forsterket den enkeltes ensomhetsfølelse. En begravelse ville gitt dem anledning til å ta farvel med barnet sitt og mulighet til å inkludere slekt og venner i situasjonen. Dermed trekker de fram det sosiale aspektet ved gravferden.

Noen legger vekt på det psykologiske aspektet. De har gjennomgått noe som ikke har fått en avslutning. Dette er et savn som blir sterkere med årene. Det gjelder ikke bare barn som har fått en anonym barnegrav. Det gjelder også de som kommer bort på havet, eller de som bare forsvinner. De pårørende får ikke satt en sluttstrek for det som har skjedd. Hendelsene avsluttes med ingenting, og dette kan skape et stort tomrom for de pårørende. I dag krever regelverket for kirkegårdene at levninger av den døde skal være gravlagt på stedet for at det skal kunne settes opp gravstein. Det er nå kommet ønske om at dette regelverket endres, slik at man kommer blant annet sørgende foreldre i møte.³⁵³

Et gammelt ordtak sier at tiden leger alle sår. Mange av foreldrene i undersøkelsen vitner om det motsatte. Da de var unge, hadde de mer krefter og hadde ikke tid til å bearbeide sine opplevelser. Etter hvert som de blir eldre, kommer gamle minner tydeligere fram, og de ser mer bakover på det som har hendt tidligere i livet. Flere forteller at savnet er blitt forsterket med alderen. Selv om hendelsen skjedde for mange år siden, sitter den fremdeles spikret i minnet og er som et åpent sår.

Noen oppsøker gravene til familiens medlemmer og liker å stille dem. Da blir gravstedet gjerne et sted for refleksjon og bearbeiding av hendelser. Andre har ikke et så nært forhold til gravsteder og besøker heller ikke gravene til sine kjære så ofte. De tenker på gravstedet som et minneste, og minnene bærer man i seg uansett. Fraværet av egen grav forsterker imidlertid som oftest følelsen av ensomhet og manglende anerkjennelse av den opplevelsen de har hatt.

³⁵² Stifoss-Hansen, Hans og Kallenberg, Kjell: Livssyn og helse. Teoretiske og kliniske perspektiver, side 113.

³⁵³ Arbeidsgruppa: Nytenkning, felles minnelund/minneste på kirkegården i Østerdalen 2008.

Flere gir uttrykk for at de ønsker å finne ut hvor barnet deres er gravlagt, men har ikke hatt krefter til å lete. Andre foretar en risikokalkyle, og spør om det er verd prisen å sette i gang en leteprosess hvis de skulle oppleve enda en skuffelse. Flere har begynt å undersøke hvor deres barn er gravlagt etter å ha vært med på denne intervjuundersøkelsen. Da har de gamle hendelsene kommet sterkere fram i bevisstheten igjen, og de vil derfor gjerne føre dem til en naturlig avslutning, - å få et eget gravsted for sitt barn.

De færreste foreldre er kritiske til Kirken. Kirken opplevdes kun som fraværende og gjorde ikke situasjonen verre for dem. Kritikken retter seg først og fremst mot sykehuspersonalet for mangelfull behandling, mangelfull omsorg og lite informasjon.

Denne undersøkelsen viser at holdningen til gravferd for dødfødte var annerledes på 1950-tallet enn den er i dag. Fram til midten av 1960-tallet ble mange av barna gravlagt i gravene til eldre slektinger. Disse gravferdene foregikk med en enkel seremoni, mens mor ennå var på sykehuset. Da var det far og andre slektinger som tok seg av begravelsen. Kari fikk delta i begravelsen for sin sønn i 1951, fordi den foregikk fra hjemmet. Hun ble imidlertid hjemme da følget dro til kirkegården, - hun var barselkvinne og måtte holde seg i ro. Ved disse gravferdene la man vekt på det praktiske og livssynsmessige aspekt ved gravferden, det sosiale og psykologiske var underordnet.

Da reglene for barselkvinner ble endret, hadde man allerede sluttet med gravferd for dødfødte barn. Dermed ser det ut som om mødrene ikke har deltatt i gravferd for sine barn i noen særlig grad, én tid fordi de var barselkvinner, senere fordi barna ble gravlagt anonymt. Ut fra dette materialet kan det synes som om mor ikke har deltatt ved gravlegging av dødfødte barn før mot slutten av 1980-tallet. Imidlertid har vi for lite materiale til å trekke denne konklusjonen med sikkerhet.

9.3.2 Dødfødsel, - en ensom opplevelse

Dødfødsel har vært et tabuemne. Omgivelsene har vært usikre på hvordan man skal håndtere situasjonen. Dette kan være grunnlaget for at det har vært lite synlige rutiner rundt en dødfødsel. Fra psykiatrien kjenner vi til at det som er på grensen mellom ulike kategorier, blir belagt med tabu. Et dødfødt barn omfattes av mange grensetilfeller; født/ikke født, foster/barn, gravlagt/ikke gravlagt, frelst/ikke frelst. Disse grensetilfellene har bidratt til at det dødfødte barnet har blitt tabu.

Sykehuset hadde en autoritær struktur. Dette førte til at foreldrene bøyde seg for de beslutninger som ble tatt, selv om det viste seg at de ikke var til det beste for pasienten. Det var mangel på rutiner på sykehusene og i liten grad en overordnet tenkning på pasientbehandling. Dette gjorde at de pårørende ikke ble ivaretatt på en tilfredsstillende måte. Det førte også til store belastninger på personalet som hadde ansvar for den praktiske delen av behandlingen av de døde barna.

Mødrene opplevde tiden på sykehuset som særlig vanskelig. De kjente på en stor grad av ensomhet og manglende omsorg og åpenhet fra sykehuspersonalet. De fikk beskjed om å glemme det som hadde hendt, og komme seg videre i livet. Enkelte av mødrene forteller at de fikk denne beskjeden samme dag som barnet deres døde.

Denne belastningen kom på toppen av den fysiske smerten de hadde etter fødselen, og sorgen over at barnet deres døde. De hadde et stort behov for noen å snakke med. Noen fikk samtaler med sykehusansatte. Dette var ofte tilfeldige samtaler. Alle samtalene ble opplevd som positive, fordi det

gav mødrene muligheter til å prate om det de hadde opplevd. Hilda fikk snakke med rengjøringsdama som mente at *hun* hadde det verre fordi hun hadde mistet et barn som hadde levd ei stund. Dette ble til trøst for Hilda. Andres historier kan fungere som trøst for de sørgende. Dette omtaler den svenske forfatteren Thomas Sjødin. Han fikk en henvendelse fra en mann som fortalte at han ”på en eller annen måte ble trøstet av din sorg.” ”Da vi hadde snakket sammen en stund, ble det klart hva trøsten besto av. Det var ikke tanken på at det fantes noen som hadde det verre - det ville i beste tilfelle være en dårlig trøst - men at noen var kjent i hans terreng.”³⁵⁴

Det var vanskelig å omgås andre mødre som hadde født levende barn. Derfor ble noen mødre lagt på enerom. Selv om dette på én måte var bra, førte det til at de ble isolerte og ikke hadde noen å snakke med. Andre mødre ble liggende sammen med de som hadde født levende barn, og dette var også en stor utfordring. I dag er det kort liggetid på sykehusene, men de fleste av mødrene i denne undersøkelsen lå på sykehuset i fem dager.

Sorgen over å miste et dødfødt barn er ofte en skjult sorg, der omgivelsene verken vet hva som skjedde, vil snakke om det, eller er i stand til å forstå det. ”Å miste et barn i fødsel er like reelt som å miste et barn som har levd ei stund, ” sier Petra som har opplevd begge deler. Det har vært stor forskjell på disse to opplevelsene. Mister man et barn som har levd ei stund, får man oppmerksomhet, støtte og medfølelse. De som har mistet et barn som ikke fikk leve, fikk ingenting. Det er vanskelig å bearbeide en sorg man er alene om, og som andre bagatelliserer og benekter.

Flere forteller at familiens naturlige nettverk ikke stilte opp da foreldrene hadde mistet et barn. Dette var en ikke-akseptert sorg. Noen av mødrene har senere slitt med psykiske problemer og gått i terapi. En av dem forteller at barnet hun hadde mistet ved fødselen, ikke var noe tema da hun gikk til terapi. Selv definerte hun det som sitt hovedproblem og en årsak til de andre problemene hun hadde.

Petra fikk menigheten til å starte en sorggruppe etter at barnet hennes døde ved fødsel. De andre deltakerne i sorggruppen hadde mistet barn som hadde levd en stund, og Petra valgte å være forsiktig med å eksponere sin sorg i denne gruppen. *Hun* kunne skjønne de andres sorg, men hun opplevde at *de* ikke skjønte hennes.

9.3.3 Holdningsendringer

Halvparten av barna i undersøkelsen er født før 1970, den andre halvparten er født senere. Det er en forskjell på reaksjonene mellom disse informantene. På 1960-tallet aksepterte mange at deres barn ble gravlagt sammen med en voksen. De som visste om skikken, var mer forberedt enn de som ikke kjente dem. Disse foreldrene har hatt mindre plager i ettertid enn de som fødte på 1970- og 80-tallet. De yngste foreldrene var helt uforstående til at deres barn ikke fikk en grav, og har hatt større reaksjoner og mer problemer i ettertid.

To av mødrene arbeidet selv ved fødeklinikker. Ingen av dem stilte spørsmål ved at deres barn ble lagt i en fremmed grav. Det var slik rutinene var, og de hadde begge vært med på å behandle dødfødte barn. Likevel har de hatt forskjellige reaksjoner i etterkant. Den ene har funnet ut hvor barnet hennes ble gravlagt og har hatt gravferd senere, mens den andre ikke har følt noe behov for dette.

Lise og Per mistet sitt barn i 1991. De savnet en moderne fødselsomsorg med informasjon og dialog om hvordan de skulle gjøre ting. Et år senere skriver avisen Nordlys at ”fortidens holdninger til

³⁵⁴ Sjødin, Thomas. Reservekraft, side 96.

dødfødte barn er feid fullstendig av banen. De aller fleste ønsker egen grav til barnet sitt, noe de også får. Vi har heller ingen nedre grense for hvor langt svangerskapet skal være kommet, før man får egen grav.”³⁵⁵ Derfor ser det ut som om det Lise og Per etterlyste, allerede var et etablert tilbud på mange sykehus. I denne tiden var det svært stor variasjon fra sykehus til sykehus i hvordan man forholdt seg til dødfødte barn.

Døden forties generelt i det moderne samfunn. Stadig flere velger at begravelsen skal foregå i stillhet, eller de velger en anonym grav. Hos foreldre med dødfødte barn ser vi en motsatt tendens. Å få et dødfødt barn har fått en større grad av offentlighet. På en rekke områder er tabugrensene flyttet. Det som var en privatsak, er blitt offentlig og det som var en privat skam, tåler dagens lys.³⁵⁶

9.3.4 Å lage sin egen fortelling

Alle mennesker har behov for sammenheng i tilværelsen. Tidspunkt med hukommelsessvikt gir rom for ubehag og mistenksomhet. Da er det lett å tenke: ”Hva var det egentlig som skjedde i den perioden jeg ikke er i stand til å gjøre rede for?” Dette problemet har mennesker som ruser seg. De mangler tidspunkter der de ikke kan huske hva som skjedde, og lager derfor selv en forestilling om det som mangler, i bevisstheten.

Enkelte av foreldrene har gitt uttrykk for at de har hatt tilsvarende opplevelser som rusmisbrukerne. De fikk lite informasjon, de var i sjokk etter det som skjedde, og mor var ganske neddopa etter fødselen. Derfor er de ikke helt sikre på hva som skjedde. De har formet historien sin i etterkant og setter sammen de bitene de husker. Dermed er det flere sentrale momenter som mangler. En av mødrene husker ikke hvilket kjønn barnet hennes hadde, og to andre foreldre husker ikke fødselsdatoen. Flere forteller at de har fått hjelp til å sette sammen hendelsesforløpet ved hjelp av journalen. Andre har opplevd at de ved samtale med jordmor har fått oversikt over det som skjedde. Disse opplysningene var viktige for å få helhet i historiene og for å få en sammenhengende fortelling.

Noen har gitt uttrykk for at det er vanskelig å skille mellom hva som virkelig skjedde ved fødselen, og hva de *tror* skjedde ved fødselen og som er blitt deres fortelling i etterkant. Dette er helt naturlig. Det er også viktig å få fram hvordan foreldrene har opplevd en situasjon, selv om hendelsen kan ha foregått på en litt annen måte enn det de husker.

³⁵⁵ Jordmor Randi Sørli, i intervju med avisen Nordlys, 26. september 1992.

³⁵⁶ Skjelbred, side 104.

10 KONKLUSJON OG PASTORALE RETNINGSLINJER

Kirkedepartementet tildelte Olavstipendet for prester i 2009 til prosjektet: "Hvor ble det av mitt barn, - en undersøkelse av Kirkens behandling av dødfødte barn i Norge."

Denne rapporten avsluttes med en konklusjon og noen pastorale retningslinjer. Disse retningslinjene kan forhåpentligvis være til nytte for kirkelige medarbeidere som møter mennesker som lurte på hvor deres barn ble av, - etter at det døde ved fødselen.

10.1 Funn

Her presenteres undersøkelsens hovedkonklusjoner, med utgangspunkt i problemstillingen.

10.1.1 Hvilket syn har Kirken gjennom historien hatt på dødfødte i Norge?

Kirken og samfunnet har hatt sammenfallende synspunkter på dødfødte barn gjennom historien. I starten var Kirken premissleverandør, og samfunnet tilpasset sin oppfatning til Kirkens oppfatning.

Fram til reformasjonen ble ikke dødfødte barn regnet med i samfunnet. De manglet dåpen, og Kirken mente at de derfor gikk fortapt og ikke kunne gravlegges på kirkegården. Reformasjonen brakte med seg et annet syn på dødfødte. En av Luthers medarbeidere, Johannes Bugenhagen, skriver at når et udøpt barn dør, er det ikke bare å sitte tilbake og håpe på det beste. Han trekker fram "Guds løfte om å høre våre bønner og at himlenes rike hører sådanne til." Bugenhagen mener at foreldrenes bønn, tro og ønske kan bringe barnet til Kristus, og dette løftet finner han grunnlag for i Bibelen. Han konkluderte med å si: "Så skal vi bringe barna til Kristus i dåpen, men i nødsfall vet vi at vi også kan bære dem til ham i bønner."

Etter hvert ble rollene byttet om. Kirken tilpasset sin oppfatning til den rådende oppfatningen i samfunnet. Fra 1800 ble dødfødte barn registrert i kirkebøkene, blant annet fordi samfunnet ønsket å fokusere på barnedødeligheten. I 1957 slo boken "Norsk Kirkerett" fast at "Når dødfødte ønskes begravd, blir de vanligvis satt ned i pårørendes grav eller i annen grav. En slik begravelse føres ikke inn i kirkebokens avdeling for dødsfall." Dermed ble dødfødte barn ikke lenger ført inn i kirkebøkene, og slik tilpasset Kirken seg til samfunnets holdninger.

Kirken hadde en dobbel holdning til dødfødte på 1960- og 70-tallet. På den ene side var Kirken sterkt delaktig i abortkampen med tanken om at livet blir til ved unnfangelsen. Samtidig hadde man en holdning som tilsa at en dødfødt ikke var noe barn. Denne holdningen endret seg i takt med at synet på dødfødte ble forandret. I dag forsøker Den norske Kirke å rette opp tidligere tiders feil, ved å legge til rette for symbolske begravelser og minnemarkeringer for de som ikke fikk noen grav da deres barn døde ved fødselen.

Hypotesen: "Barn som ikke overlevde fødselen hadde liten verdi, og derfor ble de utsatt for tilfeldig behandling," ble dermed bekreftet.

10.1.2 Hvordan har dødfødte og tidlig døde blitt behandlet i Norge?

Tidligere ble barna født hjemme, og gravferden var familiens ansvar. Spedbarnsdødeligheten var høy. Foreldrene var mentalt forberedt på at barna kunne dø ved fødselen. Kirken regnet dødfødte som Guds barn, men det var ikke nødvendig med gravferd, fordi de ikke var blitt ført inn i Kirken. Derfor trengte de heller ikke føres ut derfra.

Mange foreldre var ikke enig i dette. Derfor plasserte man de dødfødte inne i kirkene. De ble gjemt i hulrom eller under kirkegulvet. Ved restaurering av gamle kirker har man funnet mange slike barnelik. Noen barn fikk egen gravferd. Det finnes for eksempel en minneplate fra 1788 etter begravelse av et dødfødt barn i Kragerø. Andre barn fikk gravferd ved at de ble lagt i en voksens grav. Dette ble tolket positivt. Det var godt for barnet at det slapp å ligge alene på den kalde kirkegården, og det var hyggelig at gamlemor som var så glad i barn, skulle få med seg et par unger i kista.

Disse barnegravene var kjent for barnets foreldre. Da fødslene ble flyttet fra hjemmene til sykehusene, overtok sykehusene den gamle praksis med å legge barna i en annens grav. Dette ble gjennomført med full diskresjon. Dermed fikk ikke lenger foreldrene vite hvor deres barn ble gravlagt.

Denne praksis ble kombinert med en autoritær sykehusstruktur og en ideologi som sa at det var skadelig for foreldrene å se sitt barn og ta farvel med det. Disse holdningene ble endret på 1980- og 90-tallet. Nå mener man at den beste sorgbearbeidelsen består i å konfronteres med situasjonen man opplever, for så å bearbeide den. Derfor anbefaler sykehusene at foreldrene får se barnet, ta bilde av det og være med på en form for avskjedsseremoni. Parallelt foregikk det en drøfting i Kirken der man kom fram til samme standpunkt. Dermed begynte kirkene igjen med gravferd for dødfødte og tidlig døde barn.

Hypotesen: "Barn som var døde ved fødselen eller døde i løpet av de første levedagene, har ikke fått egen grav, men ble gravlagt i anonyme graver" er derfor avkreftet. Det er kun en kort periode fra 1950-tallet og fram til slutten av 1980-tallet at dødfødte barn har fått anonyme graver. Tidligere ble de ofte lagt i andres graver, men da visste foreldrene hvor de lå.

10.1.3 Hvordan har mødrene og fedrene reagert på at deres dødfødte barn har fått anonym grav?

Foreldrene har hatt ulike reaksjoner på at deres barn ikke fikk noe gravsted. De aller fleste har opplevd dette som svært vanskelig. Noen har forsont seg med situasjonen, men for andre har det blitt et stort traume og ført til sykdommer.

De eldste personene i undersøkelsen var kjent med at anonyme barnegraver var vanlig praksis i Norge. Dermed var de bedre forberedt enn de yngre foreldrene.

Mange foreldre har fått problemer i etterkant av en dødfødsel. De hadde en vanskelig tid på sykehuset. Flere forteller at de har slitt i etterkant av dødfødselen. De har hatt en uro over at de ikke vet hva som skjedde med barnet deres. Ble det brent, eller ble det gravlagt? Hvor ligger det eventuelt gravlagt? Flere skulle ønske at barnet deres ble døpt, og de har måttet arbeide med disse problemstillingene alene. Kirken har ikke gitt dem noen form for sjelesorg eller ritualer. Flere foreldre forteller at uroen over en anonym grav har økt med årene. Etter hvert som de ble eldre, har behovet for et gravsted for barnet deres økt.

Samfunnet la opp til at foreldrene skulle glemme sitt dødfødte barn og gå videre i livet. Det ser ut som om fedrene" bedre har lyktes i å glemme," enn mødrene. Mødrenes reaksjoner har vært sterkere enn fedrenes, og de færreste mødrene har klart "å glemme disse opplevelsene."

Arbeidshypotesen: "Mødrene har hatt en sterkere reaksjon enn fedrene på at deres barn fikk anonym grav" ble dermed bekreftet.

10.2 Pastorale retningslinjer

I dag har Kirken fortsatt liten oppmerksomhet knyttet til dødfødte barn. Derfor kan foreldre som spør: "Hvor ble det av mitt barn?" ikke være sikker på hvilken behandling de vil få ved henvendelser til kirkelige kontorer. Noen vil være imøtekommende, mens andre kan bli møtt med en form for avvisning. På bakgrunn av denne undersøkelsen vil jeg komme med noen rådgivende pastorale retningslinjer for framtiden:

- 1) Det går ikke an å endre det som har skjedd, men det kan bearbeides gjennom at Kirken og helsevesenet er åpne for å snakke om det foreldrene har på hjertet. Ta god tid til å høre på foreldre som forteller om dødfødte barn og anonyme barnegraver. De er vant til å bli avvist, og trenger å bli lyttet til, respektert og forstått.
- 2) Kirkeverger og kirkelige fellesråd må innføre tilstrekkelige kontrollrutiner for registrering av dødfødtes graver.
- 3) Kirken bør utarbeide en anbefalt liturgi for gravferdshandlinger/minnemarkeringer for personer som ikke har fått egen grav. Man bør også få anledning til å sette opp gravminne, selv om det ikke er fysiske levninger av avdøde på kirkegården.
- 4) "Den norske kirkes biskoper uttrykker medfølelse og støtte til pårørende som bærer på uforløst sorg fordi de ikke fikk en grav å gå til for sitt dødfødte barn. Bispemøtet anmoder prester og andre kirkelige medarbeidere om å vise imøtekommenhet dersom de får forespørsel om å medvirke ved symbolsk flytting av grav for dødfødte."³⁵⁷ Disse retningslinjer gir jeg min tilslutning.

10.3 Videre framdrift

Denne undersøkelsen har vært begrenset. Det er mange tema som ikke er blitt tatt opp. Følgende tema burde vært undersøkt nærmere:

Statistisk undersøkelse

Jeg ønsker å gjøre en større statistisk undersøkelse for å avdekke hvordan dødfødte er blitt registrert i Norge. I en slik undersøkelse vil jeg sammenlikne opplysningene fra gravprotokollene, kirkebøkene og folkeregisteret, for å avdekke mer nøyaktig hvordan Kirken har registrert og behandlet dødfødte barn.

Jordmorundersøkelse

Jordmødrene står svært sentralt i fødselsomsorgen. I denne rapporten har det vært liten fokus på deres rolle i behandlingen av dødfødte. I hvilken grad hadde de en selvstendig rolle i utviklingen av fødselsomsorgen, og i hvilken grad gjenspeiler de den allmenne holdningen i samfunnet? Hvilken holdning hadde de til dødfødte barn? Jordmødrene førte eget arkiv over dødfødte, og dette bør undersøkes.

³⁵⁷ Bispemøtet Saksdokument 15/06 2006.

Barselkvinnerenes stilling

Undersøkelsen viser at en del dødfødte barn fikk gravferd fram til 1960-tallet. Da var det faren som tok seg av begravelsen, mens mora ennå lå på sykehuset. De etnologiske undersøkelsene viser at gravlegging av dødfødte barn var farens oppgave. Dette blir begrunnet med strenge regler som forbød barselkvinner å gå ut. Dermed ser det ut som om barselkvinnene ikke har deltatt i sine barns begravelser. Det behøves en undersøkelse av om denne hypotesen stemmer. Hvis det ikke var vanlig at mor deltok ved sitt dødfødte barns begravelse, kan dette da være en medvirkende årsak til at disse gravferdene etter hvert ble erstattet av anonym gravlegging?

Endringer i de kirkelige ritualene

Denne undersøkelsen avdekker at institusjonaliseringen av fødselen førte til at færre dødfødte fikk en egen grav. Det har vært store endringer i den kirkelige praksis etter 1950. Dette trenger nærmere undersøkelser. Da vil man kunne avdekke om det er sosiale og geografiske forskjeller på om dødfødte fikk en kirkelig gravferd. Man vil også få fram et større materiale som kan underbygge eller svekke funnene i denne rapporten.

Religiøs tolkningsramme

Undersøkelsen viser at religiøst ståsted har stor innvirkning på hvordan man tolker en dødfødsel. I dag skjer 40 % av dødfødsle i Norge blant ikke-vestlige innvandrere. Disse innvandrerne representerer et mangfold av religioner. Derfor ville det være viktig å kartlegge hvordan innvandrere opplever dødfødsel, og hvilken rolle religionen har i deres tolkning av hendelsene.

Forkortelser

KR	Kirkeritualet
ITC	International Theological Commission
LUB	Landsforeningen ufrivillig barnløse
MFR	Medisinsk fødselsregister
NEG	Norsk etnologisk granskning
NOU	Norsk offentlig utredning
NTNU	Norges Teknisk Naturvitenskapelige Universitet
TTK	Tidsskrift for teologi og kirke
WHO	Verdens helseorganisasjon

TILLEGG

A. Liturgier brukt ved gravferd og minnemarkeringer

- Brukt ved begravelser for barn som fikk en anonym grav
- Brukt ved minnemarkeringer ved barn som fikk en anonym grav.
- Brukt ved begravelse av barn som dør i mors liv

Tromsø gravlund 2000

På denne kirkegård ble lille Barnet vårt stedt til hvile i februar 1972. Han fikk den gangen ikke navn. Men moren hans ønsket at han skal bære navnet Barnet vårt.

Vi overgir han i Guds varetekt.
Herren bevare din utgang og din inngang fra nå og til evig tid.

Jeg tegner det hellige korsets tegn til et vitnesbyrd om at Barnet vårt tilhører den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus og blir hos han.

Fader Vår.

Vi lyser fred over Barnet vårts minne og fred over hans familie som må leve med sorg og savn.

Velsignelsen.

Fredrikstad 2002

Nådehilsen.

”Vi er samlet for å ta en siste avskjed med xxx og overgi henne i Guds hender.”

Lystenning i globen i kirken.

Jesus som er verdens lys er også den som lyser for xxx. I Bibelen leser vi at: ”Ingen av oss lever for seg selv, og ingen dør for seg selv. Om vi lever, så lever vi for Herren, og om vi dør, så dør vi for Herren. Enten vi da lever eller dør, hører vi Herren til.”

Vi tenner lys for xxx og for resten av familien. Jesus-lyset skinner for oss alle.

La oss be: ”Gode Gud - du som alltid ser oss og vet om oss. Kom oss nær med din trøst. Trøst oss i savnet og sorgen etter xxx. Kom og vær sammen med familien i deres sorg. Vær hos oss alle med din fred.”

Minnetale

Tekstlesning: ”La oss høre hvordan Jesus åpner Guds rike for barna:”

Markus 10.13-16

Johannes 10, 28-29

Salme 23.

På kirkegården:

Liturg: "I Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn."

JORDPÅKASTELSE

Salme: "Nå er livet gjemt hos Gud."

SENKNING

VELSIGNELSE lyses mens vi holder hverandre i hendene

Mandal 2006

Liturg - fredshilsen

"Nåde være med dere, og fred fra Gud vår Far og Herren Jesus Kristus."

Salme

NoS 608.1 "Så ta da mine hender."

Liturg - bønn

La oss be:

Herre, du har vært en bolig for oss fra slekt til slekt.

Før fjellene ble født, før jorden og verden ble til,

ja, fra evighet til evighet er du, Gud.

Du lar mennesket bli til støv igjen og sier: "Vend tilbake, menneskebarn!"

For tusen år er i dine øyne som dagen i går da den for forbi,

eller som en nattevakt.

Lær oss å telle våre dager,

så vi kan få visdom i hjertet!

Liturg - lesning Salme 23

Minnetale/andakt

Liturg -bønn

La oss be:

Jesus Kristus, du som lovet å være med oss alle dager inntil verdens slutt, vær du vår styrke og vår trøst, vårt lys og vår veiviser. La oss alle en gang ved troen på deg få del i oppstandelsens glede.

Fader Vår

Jord fra Østre Gravlund legges i graven (Ved kirkevergen)

(Graven var klargjort som til en urnenedsettelse, jorden ble lagt på et brett: og jorden ble spadd oppi graven med spade som normalt brukes ved jordpåkastelse ved bisettelser.)

Liturg- jordpåkastelse

(Det nye gravstedets jord benyttes)

Graven ble fylt igjen og et provisorisk kors med barnets navn ble satt på graven.

En blomsterbukett med mors og fars siste hilsen ble lagt på graven.

Salme

NoS. 608.3 "Selv om jeg ei fornemmer..."

Liturg. Velsignelsen

B. Spørreguide

Spørsmål til foreldre som har opplevd dødfødsel og anonym barnegrav

1. Hva skjedde?
2. Hvor lang tid gikk det før dere tok avskjed med barnet deres?
3. Hvilke alternativ fikk dere når dere skulle ta farvel med barnet deres?
4. Hvilken kontakt hadde dere med prest eller kirke i forbindelse med at du mistet ditt barn?
5. Hva husker dere spesielt i forbindelse med avskjeden?
6. Hvilken betydning ville en begravelse hatt for dere?
7. Deres barn fikk en anonym grav. Hvordan har dere reagert på dette?
8. Hvilke forskjeller er det på mors og fars reaksjoner på det dere har opplevd?
9. Hvilken betydning ville et gravsted hatt for dere?
10. Sett i ettertid, var det noe eller noen dere skulle ønske var der for dere?

UPUBLISERTE KILDER

Kirkebøker

Kirkebøker fra Alta prestegjeld 1918-1983.

Kirkebøker for Barbu prestegjeld 1910-1973.

Kirkebøker for Domkirken prestegjeld, Kristiansand 1910-1965.

Kirkebøker for Herdla prestegjeld 1922-1978.

Kirkebøker for Holt prestegjeld 1912-1978.

Norsk Etnologisk Gransking (Norsk Folkemuseum i Oslo)

NEG nr 46, Barnestell i eldre tid. Omsorg og stell av barn før dåpen, spørreliste og svar, 1954.

Statsarkivet i Kristiansand

Bispearkivet for Kristiansand stift.

0008 c 1 Oppgave over antall fødte, døde og viede 1762-1785.

0008 c 8 Oppgave over antall fødte, døde og viede 1820-22.

Universitetet i Bergen

Kyrkjeleg folkelivsgransking 1 (1947): Spørreliste og svar (deponert av Kyrkjesogelaget for Bjørgvin bispedømme). Finnes på institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap.

Andre

Alfsnes, Terje (2009): Sluttstatus. Nytenking felles minnelund/minneste på kirkegården.

Mathisen, Erik (2008): "En liten engel til oss kom, hilste blidt og vendte om." Ritualisering ved dødfødsler - Hvilke utfordringer møter sykehuspresten. Oppgave ved etterutdanning for sykehusprester, Akershus.

Misje, Bent-Inge (2001): Salmesang ved begravelser, - en sammenlikning av tradisjoner i Finnmark, Bergen og Kristiansand. Oppgave ved liturgisk videreutdanning.

Skille, Øystein (1988): Brev fra soknepresten i Tana til Biskopen i Nord-Hålogaland, 24.11.88.

Skille, Øystein (1990): Foredrag på prestemøte i Vardø.

Våge, Steinar (2007): Dåp, nødvendig til frelse. Spesialavhandling ved Menighetsfakultetet.

Øygard, Olav (1980): Kirkeliv i Karasjok, 1900-1940. Spesialavhandling ved Menighetsfakultetet.

Intervju med 32 foreldre som har mistet sine barn ved dødfødsel. Intervjuene er foretatt i perioden mars 2009- januar 2010.

Intervju med åtte andre som har arbeidet med dødfødte barn.

TRYKTE KILDER

Litteratur og artikler

Alver, Brynjulf (1962): Historiske segn og historisk sanning. Norge 9.

Amundsen, Arne Bugge (1986): Folkelig og kirkelig tradisjon. Dåpsforståelser i Norge, særlig på 1800- tallet.

Amundsen, Arne Bugge (1998): Talende død - taus død. Begravelse og gravsted i bymiljø på 1600- og 1700-tallet. I: I Liv og død på hospitalet. Småskrift nr 6. Fredrikstad museum.

Amundsen, Arne Bugge (1999): Med overtroen gjennom historien. Noen linjer i folkloristisk faghistorie 1730-1930. I: Grungstad, Hylland, og Pettersen: Hinsides. Spartacus forlag.

Amundsen, Arne Bugge (1991): Dødens rett og dødens rituale. I: Tidsskrift for kirke, religion og samfunn. Volda.

Andersen, Bengt Arild (2008): Laget kirke 1908-2008. Tvedestrand.

Arentz-Hansen, Cecilie og Moen, Kåre (2006): Spontanabort på www.lommelegen.no

Aslakssøn, Cort (1606): En kort og eenfoldig Forklaring om Exorcismo eller Besværgelsen som pleyer at bruges udi Daabens Sacramente, København. I: Hansen, Jan Erik Ebbestad: Norsk tro og tanke, 1000-1940. Tano og Aschehoug 1999.

Bibelen (1920 og 1978): Norsk oversettelse.

Birkeli, Emil (1943): Huskult og hinsidighetstro. Nye studier over fedrekult i Norge. I: Skrifter utgitt av Det norske videnskabs-akademi. Oslo 1943.

Bjerke, Tor Ole (2000): Når ritualer helbreder. Tidsskrift for den norske legeforening, nr 17/2000.

Bronken, Per (1996): Aldri vi deg glemme vil. Norske dødsannonser og nekrologer. Ex Libris.

Brunstad, Paul Otto (2009): Klokke lederskap, mellom dyder og dødssynder. Gyldendal akademisk.

Brunvoll, Arve (1979): Den norske kirkes bekjennelsesskrifter. Lunde forlag.

Bull, Kristi Strøm (1985): Dødfødsel og rettsplikten overfor foreldrene. I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.

Bø, Olav (1960): Øskjer i Kyrkjemuren. Norge. Folkelivsgransking 7. Universitetsforlaget.

Bø, Olav (1985): Høgtider og minnedagar. Samlaget.

Børdal, Per, Moen, Mette Haase og Jerve, Fridtjof (red.) (1996): Midt i livet. Norsk gynekologforening 1946-1996.

Cacciatore, Rådestad og Frøen (2008): Effects of Contact with Stillborn Babies on Maternal Anxiety and Depression. I: Tidsskriftet Birth.

- Christoffersen, Line (2008): Helsevesenet ved dødfødsel. Foreldres opplevelse og bruk av det norske helsevesenet, før, under og etter en dødfødsel - et pilotprosjekt. Oslo School of Management/landsforeningen Uventet Barnedød.
- Danbolt, Lars Johan (2002): Den underlige uka. De sørgende og begravelsesriten. Verbum.
- Danbolt, Lars Johan og Stifoss-Hanssen, Hans (2007): Gråte min sang. Minnegudstjenester etter store katastrofer og ulykker. Høyskoleforlaget.
- Drangsholt, Leif Kristian og Svela, Liv Ingrid (1996): "Det døde fosteret, abort eller mistet barn? I: Omsorg, nordisk tidsskrift for pallativ medisin, nr 1/1996, side 37-40.
- Dyregrov, Atle (1994): "Barns deltagelse i ritualer etter dødsfall. En veiledning til foreldre, helsepersonell, lærere og andre voksne." Senter for krisepsykologi. <http://krisepsyk.no>
- Dyregrov, Atle (2004): "Bør foreldre se sitt døde barn etter en dødfødsel?" I: Oss foreldre imellom. Nr 1/2004. [http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/\\$FILE/1-04-debatt.pdf](http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/$FILE/1-04-debatt.pdf) [8.2.2006]
- Dyregrov, Atle (2006): "Komplisert sorg: teori og behandling." I: Tidsskrift for norsk psykologforening, august 2006, vol. 43, side 779-786.
- Dyregrov, Atle (2003): "Evalueringsprogram for etterlatte ved brå Spedbarnsdød." I: Tidsskrift for norsk psykologforening, nr. 40/2003, side 839-847.
- Fastvoll, Marianne: Rettesikkerhet under fødsel (1985). I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.
- Fjell, Tove Ingeborg (1998): Fødselens gjenfødelse: Fra teknologi til natur på fødearenaen
- Fæhn, Helge (1976): Fra haugsetting til kremasjon. Død og gravferd i norsk kirkeliv gjennom tusen år. I: Kirke og Kultur, side 405-417.
- Fæhn, Helge (1994): Gudstjenestelivet i Den norske kirke. Universitetsforlaget.
- Gilje, Nils og Rasmussen, Tarald (2002): Tankeliv i den lutherske stat 1537-1814. Norsk Idéhistorie bind II. Aschehoug.
- Gentikow, Barbara (2005): Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode. IJ forlaget.
- Grongstad, Siv Bente, Hylland, Ole Marius og Pettersen, Arnfinn (red.) (1999): Hinsides, folkloristiske perspektiver på det overnaturlige. Spartacus forlag.
- Hansen, Jan Erik Ebbestad (1999): Norsk tro og tanke, 1000-1940. Tano og Aschehoug.
- Hansson, Kristian (1957): Norsk kirkerett.
- Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad (1995): Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon.
- Hägglund, Bengt (1956): Teologiens historia. En dogmehistorisk Översikt. Liber. Malmö

Hauge, Stine (2007): Fra ikke-mamma til englemamma. Forståelsen av å miste et foster/barn ved spontanabort, provosert abort og dødfødsel. Masteroppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen.

Hellevik, Ottar (1999): Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Universitetsforlaget.

Helsedirektoratet (1989): Generelle retningslinjer for sykehusenes informasjon og hjelp til foreldre som mister barn under svangerskapet eller i nyfødtp perioden.

Huges, Patricia and Riches, Samantha (2003): Psychological aspects of perinatal loss in Opinion in Obstetrics and Gynecology.

Jensenius, Jørgen H. (2002): Hvorfor ble kirkegårder velsignet? *Hikuin*, vol.27, Høbjerg 2002: 57-66, også offentliggjort på nettstedet: www.stavkirke.org

Juvkam, Per (1956): Register i kirkerett.

Kirkerådet (2003): Lovsamling for Den norske kirke.

Kjær, Tom (2004): At være foreldre til et dødt spædbarn. I: Tidsskriftet Omsorg 4/2004, side 49-53.

Kriste, Unni (2006): Informasjon til kvinner med spontan abort. Kvineklinikken. Helse Bergen.

Kristiansen, Roald (1999): Kirken i det Nordnorske lokalsamfunn. I: Einar–Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold (red.) Nordnorsk kulturhistorie. Gyldendal.

Kristiansen, Roald (1995): Om å være from og framsynt. I: Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad (red.) Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon.

Kvale, Steinar (1997): Det kvalitative forskningsintervju. Gyldendal Akademisk.

Køhler, Kai. A (2009): Christi Kirkes "Begravelser." I: Historieglimt 2009. Årsskrift for Kragerø og Skåtøy historielag.

Lavold, Bente (2009): Bibliografi: Kontinuitet og konfesjonalitet. Den lutherske praxis pietatis og kirkerommets funksjon 1500 – 1800.
www.hf.uio.no/ikos/forskning/forskningsprosjekter/kontinuitet/bibliografi/html

Lausten, Martin Schwarz (1989): Kirkeordinansen 1537/39. Tekstutgave med innledning og noter. Odense.

Lønning, Inge (red.) (1979): Om verden full av djevler var. Demontro og onde ånder i fortid og nåtid.

Lønning, Per (1976): Derfor. Dokumentasjoner omkring abortdebatten og en embetsnedleggelse. Gyldendal.

Misje, Bent-Inge (1992): Menighetsliv i Sør-Varanger 1940-1945. I: Ung Teologi 4/1992.

Myrvoll, Marit (2009): Forestillinger og praksiser knyttet til døden. I: Kompendiesamling: Tro och livstolkning i Sàpmi. Sàmi allaskula.

Myrvoll, Marit (2000): De underjordiske tåla icke korsteknet. I: Bårjås. Lulesamisk tidsskrift i Tysfjord.

- Neergård, Gunnar (1990): Gravferd for dødfødte barn og spedbarn. En kommentar til alterbokens bestemmelser. I: Luthersk kirketidende, nr 12 1990, side 327-330.
- Niemi, Mikael (2001): Populærmusikk fra Vittula. Pax forlag.
- Nilsson, Bertil (1989): De sepuluris. Gravrätten i corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier. Uppsala.
- Nilsson, Dag (1980): Fødeavdelingens rutiner ved dødfødsel. Tidsskrift for den norske legeforening, side 1619 f.
- Oftestad, Bernt T, Rasmussen, Tarald, Schumacher, Jan (1991): Norsk kirkehistorie.
- Olsnes, Ragnhild (1985): Retten til sjølbestemt abort. I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.
- Pentikäinen, J. (1968): The Nordic Dead-Child tradition. Nordic dead child beings. A study in comparative religion. Helsinki.
- Pontoppidan, Erik (1739): Onde Ordspraag, Som fordærver Gode Sæder, Igjendrevne af Guds Ord, I Kiærlighed til GUD og Næsten. København 1739.
- Pontoppidan, Erik (1736): Fejekost til at utføje den gamle Surdejg eller i de danske Lande tiloversblevne og her for dagen bragte Levninger af saavel hedenskab som Papisme. Oversatt og forsynt med Inledning af Jørgen Olrik (Danmarks Folkeminder nr 27). København.
- Pontoppidan, Erik (1737): Sannhet til Gudfryktighet. Forklaring over dr. Martin Luthers lille katekisme. Utgave til Det evangelisk lutherske kirkesamfunn 1987.
- Presteforeningen (1985): Det dødfødte barn En veiledningsbrosjyre.
- Ravn, Mailin Noem (2004): En kropp: To liv. Svangerskapet, fosteret og den gravide kroppen - en antropologisk analyse. Dr. polit. - avhandling NTNU.
- Rygnestad, Knut (1963): Varsel og gravferdsskikkar. Det KGL Norske Videnskabers selskabs skrifter. Nr.6.
- Sandvik, Oddbjørn (2006): Trender i nyere sorgforskning. I: Oss foreldre i mellom.
- Skjelbred, Anne Helen Bolstad (1991): Død i mors liv. I: Tidsskrift for kirke, religion og samfunn.
- Solheim, Svale (1973): Underjordsfolk Norge 16.
- Sjødin, Thomas (2003): Reservekraft. Luther forlag.
- Stifoss-Hansen, Hans og Kallenberg, Kjell (1998): Livssyn og helse. Teoretiske og kliniske perspektiver.
- Tanggaard, Per (2001): Sorgen i samfunnet. Et sosiologisk perspektiv. I: Verdier ved livets slutt. En antologi av Verdikommisjonen.
- Ullevål sykehus (2009): Prosedyre Dødfødsel/senabort- Fødeavdelingen.
- Wisløff, Carl Fredrik (1968): Udøpte barns skjebne. I: Tidsskrift for Teologi og kirke.

Wretmark, Astrid Andersson (1979): Det tidligt döda barnet och den förtigna sorgen. I: Läkartidningen, Vol 76 1979, side 4643 f.

Wretmark, Astrid Andersson (1993): Perinatal Death as a pastoral problem. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier. Uppsala.

Zachariassen, Bjørn (1947): Litt om kirkeskikker i Herdla, Kyrkjesogelaget i Bjørgvin skrifter 2, side 9-16.

Østbye, Helge (2002): Metodebok for mediefag. Andre utgave. Bergen. Fagbokforlaget.

Agedal, Olaf (red.) (1994): Døden på norsk, ad Notam. Gyldendal.

Offentlige dokumenter

Bispemøtet: Saksdokument15/06 2006.

Kirkerådet (1997): Dødfødte barn og aborterte fostre. Informasjon og veiledning til kirkelig personell.

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon (2005, endret i 2006): "KA informerer sine medlemmer om regler for møte med pårørende" <http://ka.no/index.cgi?art=13089> [22.3.2008].

Kirkerådet (1997): Dødfødte barn og fostre. Informasjon og veiledning til kirkelig personell.

LOV 1975-06-13 nr 50: Lov om svangerskapsavbrudd (sist endret 1.9.2003) <http://www.lovdata.no/all/nl-19750613-050.html> [4.4.2006]

LOV 1996-06-07 nr 32: Lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven), <http://www.lovdata.no/all/hl-19960607-032.html> [4.4.2006]

LOV 1997-02-28-19 nr 19: Lov om folketrygd (folketrygdloven), <http://www.lovdata.no/all/hl-19970228-019.html> [17.4.2007]

NOU (1999): "Verdier og holdninger" i Livshjelp, 2, kap. 5 http://www.odin.no/hod/norsk/dok/andre_dok/nou/030005-020025/hov005-bn.html [23.1.2007]

Rundskriv V-18 B/2006 av Kirke- og kulturdepartementet, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/rundskriv/2006/Rundskriv-V-18-B2006.html?id=109635> [22.3.2007]

Statens helsetilsyn (2001): Retningslinjer for å håndtere aborterte fostre. IK-9/2001.

Internettsider

Arkivverket: "Dødfødsler i Kristiansand stift 1803-1804," arkivverket.no/kristiansand/smakebiter/littavhvert/dodfoedsler

International Theological Commission (2007): The Hope of salvation for Infants who die without being baptized. http://www.vatican.va/romancuria/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith

Aanesen, Ellen(1998): Ikke send meg til en kone, doktor. Innlegg på konferansen «Abortloven 20 år» i juni 1998 i regi av Likestillingssenteret. www.kampdager.no/arkiv/abort/artikkel_aanesen.html

Liturgier og salmebøker for den norske kirke

Alterbok (1889).

Alterbok for Den norske kirke (1920): Andaktsbokselskapet, 5. opplag 1966.

Dåpsliturgi og høringsdokument (2008): Saksutredning. Forslag til dåpsliturgi for Den norske kirke 2008. Eide forlag.

Gudstjenestebok for den norske kirke (1992): Del 1 og 2. Verbum forlag.

M.B. Landstads salmebok (1926): Revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen med bistand fra en komité. Menighetsutgave, 1969.

Norsk salmebok (1985): Verbum forlag.

Salmebok 2008 (2008): Forslag til ny norsk salmebok. Del1: De nye salmene. Eide forlag.

Ordning for gravferd i Den norske kirke (1981).

Gravferdsliturgi for Den norske kirke (2003).

Andre bidragsyttere

Håkon Augdal, sykehusprest, UNN Tromsø.

Stein Bergsmark, seniorkonsulent, Universitetet i Agder.

Jeanne Mette Goderstad, gynekolog på Ullevål sykehus.

Torbjørn Olsen, dr. teol. Stiftsadministrator i Den katolske kirke i Nord-Norge.

Øystein Skille, prost i Alta.

Ragnhild Storlie, spesialbibliotekar. Universitetet i Agder.

Steinar Thorsen, bibliotekar. Tvedestrand Folkebibliotek.

Veiledere

Oddvar J. Jensen, professor Dr. teol. Norsk Lærerakademi. Bergen.

Tor Sørli, overlege i psykiatri, Sørlandet sykehus. Arendal.

Litteraturliste inndelt etter fagområder

Arkitektur

Alfsnes, Terje (2009): Sluttstatus. Nytenking felles minnelund/minnsted på kirkegården.

Jensenius, Jørgen H. (2002): Hvorfor ble kirkegårder velsignet? *Hikuin*, vol.27, Høybjerg 2002: 57-66, også offentliggjort på nettstedet: www.stavkirke.org

Folkeminevitenskap - Kulturhistorie

Alver, Brynjulf (1962): Historiske segn og historisk sanning. Norge 9.

Amundsen, Arne Bugge (1986): Folkelig og kirkelig tradisjon. Dåpsforståelser i Norge særlig på 1800-tallet.

Amundsen, Arne Bugge (1999): Med overtroen gjennom historien. Noen linjer i folkløstisk faghistorie 1730-1930. I: Grungstad, Hylland, og Pettersen: Hinsides. Spartacus forlag.

Bronken, Per (1996): Aldri vi deg glemme vil. Norske dødsannonser og nekrologer. Ex Libris.

Bø, Olav (1960): Øskjer i Kyrkjemuren. Norge. Folkelivsgransking 7. Universitetsforlaget.

Bø, Olav (1985): Høgtider og minnedagar. Samlaget.

Grongstad, Siv Bente, Hylland, Ole Marius og Pettersen, Arnfinn (red.) (1999): Hinsides, folkløstiske perspektiver på det overnaturlige. Spartacus forlag.

Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad (1995): Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon.

Kristiansen, Roald (1995): Om å være from og framsynt. I: Hauan, Marit Anne og Skjelbred, Ann Helen Bolstad (red.) Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon.

Myrvoll, Marit (2009): Forestillinger og praksiser knyttet til døden. I: Kompendiesamling: Tro och livstolkning i Sàpmi. Sàmi allaskula.

Myrvoll, Marit (2000): De underjordiske tåla icke korsteknet. I: Bårjås. Lulesamisk tidsskrift i Tysfjord.

Pontoppidan, Erik (1739): Onde Ordspraag, Som fordærver Gode Sæder, Igjendrevne af Guds Ord. I: Kiærlighed til GUD og Næsten. København 1799.

Pontoppidan, Erik (1736): Fejekost til at utfeje den gamle Surdejg eller i de danske Lande tiloversblevne og her for dagen bragte Levninger af saavel hedenskab som Papisme. Oversatt og forsynt med Inleding af Jørgen Olrik (Danmarks Folkeminder nr 27). København.

Rygnestad, Knut (1963) Varsel og gravferdsskikkar. Det KGL Norske Videnskabers selskabs skrifter. Nr.6.

Skjelbred, Anne Helen Bolstad (1991): Død i mors liv. I: Tidsskrift for kirke, religion og samfunn.

Solheim, Svale (1973): Underjordsfolk. Norge 16.

Zachariassen, Bjørn (1947): Litt om kirkeskikker i Herdla, Kyrkjelagelaget i Bjørgvin skrifter 2, side 9-16.

Idéhistorie

Gilje, Nils og Rasmussen, Tarald (2002): Tankeliv i den lutherske stat 1537-1814. Norsk Idéhistorie bind II, Aschehoug.

Hansen, Jan Erik Ebbestad (1999): Norsk tro og tanke, 1000-1940. Tano og Aschehoug.

Juss

Bull, Kristi Strøm (1985): Dødfødsel og rettsplikten overfor foreldrene. I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.

Fastvoll, Marianne (1985): Rettesikkerhet under fødsel. I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.

Hansson, Kristian (1957): Norsk kirkerett.

Juvkam, Per (1956): Register i kirkerett.

Kirkerådet (2003): Lovsamling for Den norske kirke.

Nilsson, Bertil (1989): De sepuluris. Gravrätten i corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier. Uppsala.

Olsnes, Ragnhild (1985): Retten til sjølbestemt abort. I: Dahl, Tove Stang (red.) Kvinnerett.

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon (2005, endret i 2006): "KA informerer sine medlemmer om reglar for møte med pårørande" <http://ka.no/index.cgi?art=13089> [22.3.2008].

LOV 1975-06-13 nr 50: *Lov om svangerskapsavbrudd* (sist endret 1.9.2003) <http://www.lovdata.no/all/nl-19750613-050.html> [4.4.2006]

LOV 1996-06-07 nr 32: *Lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven)*, <http://www.lovdata.no/all/hl-19960607-032.html> [4.4.2006]

LOV 1997-02-28-19 nr 19: *Lov om folketrygd (folketrygdloven)*, <http://www.lovdata.no/all/hl-19970228-019.html> [17.4.2007]

Rundskriv V-18 B/2006 av Kirke- og kulturdepartementet, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/rundskriv/2006/Rundskriv-V-18-B2006.html?id=109635> [22.3.2007]

Historie/Lokalhistorie

Amundsen, Arne Bugge (1998): Talende død - taus død. Begravelse og gravsted i bymiljø på 1600- og 1700- tallet. I: Liv og død på hospitalet. Småskrift nr 6. Fredrikstad museum.

Andersen, Bengt Arild (2008): Laget kirke 1908-2008. Tvedestrand.

Arkivverket: "Dødfødsler i Kristiansand stift 1803-1804,"
arkivverket.no/kristiansand/smakebiter/littavhvert/dødfødsler

Kristiansen, Roald (1999): Kirken i det Nordnorske lokalsamfunn. I: Einar–Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold (red.) Nordnorsk kulturhistorie. Gyldendal.

Køhler, Kai. A (2009): Christi Kirkes "Begravelser." I: Historieglimt 2009. Årsskrift for Kragerø og Skåtøy historielag.

Lavold, Bente (2009): Bibliografi: Kontinuitet og konfesjonalitet. Den lutherske praxis pietatis og kirkerommets funksjon 1500 – 1800.

www.hf.uio.no/ikos/forskning/forskningsprosjekter/kontinuitet/bibliografi/html

Misje, Bent-Inge (1992): Menighetsliv i Sør-Varanger 1940-1945. I: Ung Teologi 4/1992.

Ledelse

Brunstad, Paul Otto (2009): Klokke lederskap, mellom dyder og dødssynder. Gyldendal akademisk.

Medisin

Arentz-Hansen, Cecilie og Moen, Kåre (2006): Spontanabort på www.lommelegen.no

Bjerke, Tor Ole (2000): Når ritualer helbreder. Tidsskrift for den norske legeforening, nr 17/2000.

Børdal, Per, Moen, Mette Haase og Jerve, Fridtjof (red.) (1996): Midt i livet. Norsk gynekologforening 1946-1996.

Cacciatore, Rådestad og Frøen (2008): Effects of Contact with Stillborn Babies on Maternal Anxiety and Depression. I: Tidsskriftet Birth.

Helsedirektoratet (1989): Generelle retningslinjer for sykehusenes informasjon og hjelp til foreldre som mister barn under svangerskapet eller i nyfødtperioden.

Kriste, Unni (2006): Informasjon til kvinner med spontan abort. Kvineklubben. Helse Bergen.

Nilsson, Dag (1980): Fødeavdelingens rutiner ved dødfødsel. Tidsskrift for den norske legeforening, side 1619 f.

Statens helsetilsyn. Retningslinjer for å håndtere aborterte fostre. IK-9/2001.

Ullevål sykehus (2009): Prosedyre: Dødfødsel/senabort- Fødeavdelingen.

Psykologi

Dyregrov, Atle (1994): "Barns deltagelse i ritualer etter dødsfall. En veiledning til foreldre, helsepersonell, lærere og andre voksne." Senter for krisepsykologi. <http://krisepsyk.no>

Dyregrov, Atle (2004): "Bør foreldre se sitt døde barn etter en dødfødsel?" I: *Oss foreldre imellom*. Nr 1/2004. [http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/\\$FILE/1-04-debatt.pdf](http://www.sids.no/oslo/sids.nsf/0/79E713075B10458DC1256E590030CE34/$FILE/1-04-debatt.pdf) [8.2.2006]

Dyregrov, Atle (2003): "Evalueringsprogram av et sorgbearbeidingsprogram for etterlatte ved brå Spedbarnsdød." I Tidsskrift for norsk psykologforening, nr. 40/2003, side 839-847.

Dyregrov, Atle (2006): "Komplisert sorg: teori og behandling." I Tidsskrift for norsk psykologforening, august 2006, vol. 43, side 779-786.

Huges, Patricia and Riches, Samantha (2003): Psychological aspects of perinatal loss in Opinion in Obstetrics and Gynecology.

Sandvik, Oddbjørn (2006): Trender i nyere sorgforskning. I: Oss foreldre i mellom.

Religionshistorie

Birkeli, Emil (1943): Huskult og hinsidighetstro. Nye studier over fedrekult i Norge. I: Skrifter utgitt av Det norske videnskabs-akademi. Oslo 1943.

Pentikäinen, J. (1968): The Nordic Dead-Child tradition. Nordic dead child beings. A study in comparative religion. Helsinki.

Samfunnsvitenskap

Christoffersen, Line (2008): Helsevesenet ved dødfødsel. Foreldres opplevelse og bruk av det norske helsevesenet, før, under og etter en dødfødsel - et pilotprosjekt. Oslo School of Management/landsforeningen Uventet Barnedød.

Fjell, Tove Ingeborg (1998): Fødselens gjenfødelse: Fra teknologi til natur på fødearenaen.

Gentikow, Barbara (2005): Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode. IJ forlaget.

Hauge, Stine (2007): Fra ikke-mamma til englemamma. Forståelsen av å miste et foster/barn ved spontanabort, provosert abort og dødfødsel. Masteroppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen.

Hellevik, Ottar (1999): Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Universitetsforlaget.

Kvale, Steinar (1997): Det kvalitative forskningsintervju. Gyldendal Akademisk.

NOU (1999): "Verdier og holdninger" i Livshjelp, 2, kap. 5 http://www.odin.no/hod/norsk/dok/andre_dok/nou/030005-020025/hov005-bn.html [23.1.2007]

Tanggaard, Per (2001): Sorgen i samfunnet. Et sosiologisk perspektiv. I: Verdier ved livets slutt. En antologi av Verdikommisjonen.

Østbye, Helge (2002): Metodebok for mediefag. Andre utgave. Bergen. Fagbokforlaget.

Aagedal, Olaf (red.) (1994): Døden på norsk. ad Notam, Gyldendal.

Aanesen, Ellen (1998): Ikke send meg til en kone, doktor. Innlegg på konferansen «Abortloven 20 år» i juni 1998 i regi av Likestillingssenteret. www.kampdager.no/arkiv/abort/artikkel_aanesen.html

Sosialantropologi

Ravn, Mailin Noem (2004): En kropp: To liv. Svangerskapet, fosteret og den gravide kroppen - en antropologisk analyse. Dr. polit. - avhandling NTNU.

Skjønnlitteratur

Niemi, Mikael (2001): Populærmusikk fra Vittula. Pax forlag.

Sjødin, Thomas (2003): Reservekraft. Luther forlag.

Teologi:

Amundsen, Arne Bugge (1986): Folkelig og kirkelig tradisjon. Dåpsforståelser i Norge, særlig på 1800- tallet.

Amundsen, Arne Bugge (1991): Dødens rett og dødens rituale. I: Tidsskrift for kirke, religion og samfunn. Volda.

Aslakssøn, Cort (1606): En kort og eenfoldig Forklaring om Exorcismo eller Besværgelsen som pleyer at bruges udi Daabens Sacramente, København, gjengitt i Hansen, Jan Erik Ebbestad: Norsk tro og tanke, 1000-1940. Tano og Aschehoug 1999.

Bibelen (1920 og 1978): Norsk oversettelse.

Bispemøtet Saksdokument 15/06 2006.

Brunvoll, Arve (1979): Den norske kirkes bekjennelsesskrifter. Lunde forlag.

Danbolt, Lars Johan (2002): Den underlige uka. De sørgende og begravelsesriten. Verbum

Danbolt, Lars Johan og Stifoss-Hanssen, Hans (2007): Gråte min sang. Minnegudstjenester etter store katastrofer og ulykker. Høyskoleforlaget.

Drangsholt, Leif Kristian og Svela, Liv Ingrid (1996): "Det døde fosteret, abort eller mistet barn?" I: Omsorg, nordisk tidsskrift for pallativ medisin, nr 1/1996, side 37-40.

Fæhn, Helge (1976): Fra haugsetting til kremasjon. Død og gravferd i norsk kirkeliv gjennom tusen år. I: Kirke og Kultur, 1976, side 405-417.

Fæhn, Helge (1994): Gudstjenestelivet i Den norske kirke. Universitetsforlaget.

Häggglund, Bengt (1956): Teologiens historia. En dogmehistorisk Översikt. Liber. Malmö.

International Theological Commission (2007): The Hope of salvation for Infants who die without beeing baptized.

http://www.vatican.va/romancuria/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith

Juvkam, Per (1956): Register i kirkerett.

Kjær, Tom (2004): At være forældre til et dødt spædbarn. I: Tidsskriftet Omsorg 4/2004, side 49-53.

Kirkerådet (1997): Dødfødte barn og aborterte fostre. Informasjon og veiledning til kirkelig personell.

Kirkerådet (2003): Lovsamling for Den norske kirke.

Kristiansen, Roald (1999): Kirken i det Nordnorske lokalsamfunn. I: Einar–Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold (red.). Nordnorsk kulturhistorie. Gyldendal.

Lausten, Martin Schwarz (1989): Kirkeordinansen 1537/39. Tekstutgave med innledning og noter. Odense.

Lønning, Inge (red.) (1979): Om verden full av djevler var. Demonstro og onde ånder i fortid og nåtid.

Lønning, Per (1976): Derfor. Dokumentasjoner omkring abortdebatten og en embetsnedleggelse. Gyldendal.

Mathisen, Erik (2008): "En liten engel til oss kom, hilste blidt og vendte om." Ritualisering ved dødfødsler - Hvilke utfordringer møter sykehuspresten. Oppgave ved etterutdanning for sykehusprester, Akershus.

Misje, Bent-Inge (2001): Salmesang ved begravelser, - en sammenlikning av tradisjoner i Finnmark, Bergen og Kristiansand. Oppgave ved liturgisk videreutdanning.

Neergård, Gunnar (1990): Gravferd for dødfødte barn og spedbarn. En kommentar til alterbokens bestemmelser i Luthersk kirketidende, nr 12 1990, side 327-330.

Nilsson, Bertil (1989): De sepuluris. Gravrätten i corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier. Uppsala.

Oftestad, Bernt T, Rasmussen, Tarald, Schumacher, Jan (1991): Norsk kirkehistorie.

Pontoppidan, Erik (1736): Fejekost til at utføje den gamle Surdejg eller i de danske Lande tiloversblevne og her for dagen bragte Levninger af saavel hedenskab som Papisme. Oversatt og forsynt med Inledning af Jørgen Olrik (Danmarks Folkeminder nr 27). København.

Pontoppidan, Erik (1739): Onde Ordspraag, Som fordærver Gode Sæder, Igjendrevne af Guds Ord, I Kiærlighed til GUD og Næsten. København 1739.

Pontoppidan, Erik (1737): Sannhet til Gudfryktighet. Forklaring over dr. Martin Luthers lille katekisme. Utgave til Det evangelisk lutherske kirkesamfunn 1987.

Presteforeningen (1985): Det dødfødte barn En veiledningsbrosjyre.

Stifoss-Hansen, Hans og Kallenberg, Kjell (1998): Livssyn og helse. Teoretiske og kliniske perspektiver.

Våge, Steinar (2007): Dåp, nødvendig til frelse. Spesialavhandling ved Menighetsfakultetet.

Wisløff, Carl Fredrik (1968): Udøpte barns skjebne i Tidsskrift for Teologi og kirke.

Wretmark, Astrid Andersson (1979): Det tidligt döda barnet och den förtigna sorgen. I: Läkartidningen, Vol 76 1979, side 4643 f.

Wretmark, Astrid Andersson (1993): Perinatal Death as a pastoral problem. Bibliotheca Theologiae Practicae. Kyrkovetenskapliga studier. Uppsala.

Zachariassen, Bjørn (1947): Litt om kirkeskikker i Herdla, Kyrkjesogelaget i Bjørgvin skrifter 2, side 9-16.

Øygard, Olav (1980): Kirkeliv i Karasjok, 1900-1940. Spesialavhandling ved Menighetsfakultetet.

